

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ
МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КУНІНЕЦЬ ОЛЕСЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК : [376.33-053.6:796.012]: 796.5

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОРЕКЦІЯ РУХОВОЇ СФЕРИ ГЛУХИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. О. Кунінець

Науковий керівник – Ляхова Інна Миколаївна доктор педагогічних наук,
професор

Запоріжжя – 2019

АНОТАЦІЯ

Кунінець О. О. Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Запорізький національний університет; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Київ, 2019.

У дисертації досліджується проблема корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму. Теоретично обґрунтовано проблему особливостей рухового розвитку глухих дітей молодшого шкільного віку та з'ясовано засоби його корекції. Визначено показники розвитку рухових здібностей глухих дітей молодшого шкільного віку та їхніх однолітків, які чують, і здійснено порівняння отриманих результатів контрольних та експериментальної груп. Проведено оцінку рівнів розвитку базових рухових здібностей: початкового, середнього, достатнього і високого. Теоретично обґрунтовано методику корекції рухової сфери глухих дітей, на її основі розроблено та експериментально апробовано навчально-методичний інструментарій «Програма позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів». Перевірено ефективність розробленої програми з оздоровчого туризму, що спрямована на корекцію та розвиток рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку.

Результати дослідження можуть бути використані в корекційно-розвивальному процесі в спеціальних загальноосвітніх школах-інтернатах для глухих дітей, у загальноосвітніх школах, в яких впроваджено інклюзивне навчання, а також у процесі підготовки фахівців з корекційної педагогіки, ерготерапевтів, студентів факультетів фізичного виховання, вчителів, тренерів зі спортсменами з інвалідністю, вихователів молодших класів; можуть слугувати основою для розробки психолого-педагогічних рекомендацій, а також для вдосконалення чинних програм.

Ключові слова: рухова сфера, глухі діти, діти молодшого шкільного віку, оздоровчий туризм, засоби навчання, методи навчання, розвиток рухових здібностей, програма, позакласна освіта.

Kuninets O. A. Correction of motor sphere of deaf children of junior school age by means of health tourism. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Doctor of Philosophy in specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy (016 Special Education). – Zaporizhzhya National University; Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2019.

The thesis deals with the problem of correction of motor sphere of deaf children of junior school age by means of health tourism. In this study the issue concerning peculiarities of motor development of deaf children of junior school age is theoretically analyzed and the means of its correction are elicited. Indicators of physical preparedness of deaf children of junior school age and their hearing peers were determined and a comparison of the results of the control and experimental groups was made. The following levels of development of basic motor abilities were determined: low, lower than average, average, above average and high. The health tourism program for deaf pupils of grades 1-4, who participate in extra-curricular education groups of touristic-linguistic direction of was elaborated, theoretically grounded and experimentally tested.

The program is aimed at deaf children and allows them to acquire tourism skills and generally improve their health condition. Its goals also include development of physical abilities, moral and educational qualities in this category of children, disclosure of the individuality of each child, facilitating the speech and emotional development.

The basis of the proposed training program is mobile games, relay race, general development exercises resulting in the acquisition of special knowledge, skills and habits of health tourism. The program introduces the speech material

presented for each year of study from the 1st to the 4th grades. It is designed taking into account the psychophysical features of the development of deaf children and focuses on them acquiring the special vocabulary and phraseology.

The knowledge which they got will allow the group members to adapt to the conditions of the natural environment easier, expand their scope significantly and deepen their knowledge and understanding of the surrounding world. The expected result also supposes the maximum development of pupils' abilities, the consolidation of their knowledge at school and their connection with life.

The foot activities will help to develop the skills of proper walking, coordination of movements; develop basic physical qualities: speed-power, speed, power, flexibility, endurance, moral-volitional qualities: balance, self-confidence, activity, initiative, decisiveness, courage, perseverance.

The results obtained in the study can be used in the correction-development process in special boarding schools for deaf children and centers for the disabled, while training specialists in correctional pedagogy, PE department students, teachers, coaches with athletes with disabilities, tutors of the junior classes. The study can also serve as the basis for the development of psychological and pedagogical recommendations and requirements for special education, as well as for the improvement of the current program of special education and training in specialized schools.

Key words: motor sphere, deaf children, children of junior school age, health tourism, teaching aids, teaching methods, development of motor abilities, program, extra-curricular education.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати

Монографія

1. Кунінець О. О., Байкіна Н. Г. Корекція рухової сфери глухих дітей засобами оздоровчого туризму : Монографія. Запоріжжя, Запорізький національний університет, 2015. 352 с.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

2. Кунінець О. О. Медико-педагогічна класифікація слухомовленнєвого розвитку глухих дітей. *Black Sea Scientific Journal of Academic Research. Social, Pedagogy Sciences & Humanities*. Tbilisi, Georgia, 2015. Vol. 22. Issue 4. Pp. 22–25.

*Статті у наукових фахових виданнях України,
що включено до міжнародних наукометричних баз*

3. Кунінець О. О. Особливості розвитку рухових здібностей глухих дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічні науки: Зб. наук. праць*. 2018. Вип. 82. Т. 1. С. 230–235.

4. Кунінець О. О. Розвиток рухових здібностей глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. Вип. 3. С. 45–53.

Статті у наукових фахових виданнях України

5. Байкіна Н. Г., Крет Я. В., Поддуєва О. О. Координація роботи фахівців і сім'ї глухих дітей при ранньому дитячому аутизмі засобами оздоровчого туризму. *Вісник Запорізького національного університету. Серія Педагогічні науки*. 2012. №2(18). С. 164–169.

6. Байкіна Н. Г., Пиптюк П. Ф., Поддуєва О. О. Особливості функціонального стану аналізаторів, які беруть участь у руховій діяльності на заняттях оздоровчим туризмом. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2012. №3(19). С. 126–130.

7. Байкіна Н. Г., Крет Я. В., Поддуєва О. О. Діагностика і корекція психомоторики в глухих дітей. *Нова педагогічна думка*. 2013. №4 (76). С. 50 – 54.

8. Кунінець О. О. Діагностика глухих дітей молодшого шкільного віку залежно від діапазону сприйманих частот за медико-педагогічною класифікацією Л. В. Неймана. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2014. № 1(12). С. 277–280.

9. Кунінець О. О., Байкіна Н. Г. Психолого-педагогічні умови корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку зі складним дефектом ранній дитячий аутизм. *Вісник Запорізького національного університету. Серія Педагогічні науки*. 2014. №1(22). С. 110–119.

10. Кунінець О. О., Байкіна Н. Г. Особливості функціонального стану аналізаторів глухих дітей молодшого шкільного віку, займаючих оздоровчим туризмом. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2014. Випуск 44. С. 65–69.

11. Кунінець О. О. Байкіна Н. Г. Особливості координаційних здібностей глухих школярів що займаються оздоровчим туризмом. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2015. Випуск 56. С. 207–210.

Публікації, що додатково відображають наукові результати

Публікації апробаційного характеру

12. Поддусєва О. О., Байкіна Н. Г. Корекція рухової сфери глухих школярів оздоровчим туризмом. *Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму: Тези доповідей V Міжнар. наук.-практ. конф.* (Україна, м. Запоріжжя, 10–11 жовтня 2013 р.). Запоріжжя: КПУ, 2013. С. 301–304.

13. Кунінець О. О. Принципи, зміст і організація корекційної-розвиваючої роботи на заняттях по оздоровчому туризму з глухими дітьми молодшого шкільного віку з синдромом раннього дитячого аутизму. *Мировая наука: сегодня, завтра, всегда: сборник тезисов* (Україна, м. Донецьк, 19–20 червня 2014 р.). Горлівка: ФЛП Пантюх Ю. Ф., 2014. С. 80–83.

14. Кунінець О. О. Туристсько-краєзнавча підготовка глухих учнів 1–4 класів. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: Матеріали Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітації* (Україна, м. Суми 15–16

жовтня 2015 р.). Суми: Вид-во СумиДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. Частина 1. С. 65–67.

15. Поддусєва О. О. Оцінка рівня фізичної працездатності серцевосудинної системи глухих дітей молодшого шкільного віку за пробою Руф'є. *Молода наука-2012: Зб. наук. праць V університетської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених* (Україна, м. Запоріжжя, 10–12 квітня 2012 р.). Запоріжжя: Поліграфічний центр «Сору Art», 2012. Т. 6. С. 43–46.

16. Кунінець О. О. Етіологія втрати слуху дітьми, які займаються оздоровчим туризмом. *Молода наука-2014: Зб. наук. праць VII університетської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених* (Україна, м. Запоріжжя, 8–10 квітня 2014 р.). Запоріжжя: Поліграфічний центр «Сору Art», 2014. Т. 2. С. 68–71.

Інші публікації

17. Кунінець О. О. *Навчальна програма з оздоровчого туризму для глухих учнів 1–4 класів, які займаються в гуртках туристсько-краєзнавчого напрямку позакласної освіти*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2014. 54 с.

18. Кунінець О. О. Корекційний вплив на рухову сферу глухих дітей молодшого шкільного віку засобів оздоровчого туризму. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання та спорт*. 2017. №1. С. 130–133.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1 СТАН ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРЕКЦІЇ РУХОВОЇ СФЕРИ ГЛУХИХ ДІТЕЙ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	20
1.1. Особливості психічного розвитку глухих дітей та його вплив на стан рухової сфери.....	20
1.2. Розвиток мовлення глухих дітей та його зв'язок з моторною функцією	27
1.3. Специфіка розвитку рухової сфери глухих дітей	34
1.4. Засоби і методи корекції рухової сфери глухих дітей в корекційно- розвивальному процесі з фізичного виховання	41
1.5. Характеристика основних дефініцій дослідження «рухова сфера», «корекція рухової сфери глухих дітей» «розвиток рухової сфери глухих дітей», «рухові здібності»	53
Висновки до першого розділу.....	61
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РУХОВОЇ СФЕРИ ГЛУХИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	64
2.1. Організація та методика проведення констатувального етапу педагогічно дослідження	64
2.2. Порівняльний аналіз розвитку рухових здібностей глухих і чуючих дітей молодшого шкільного віку	77
2.2.1. Характеристика сили як одного з показників розвитку рухових здібностей глухих дітей 1–4 класів	77
2.2.2. Специфіка розвитку швидкості глухих дітей 1–4 класів	85
2.2.3. Особливості розвитку швидкісно-силових здібностей глухих дітей 1–4 класів	89
2.2.4. Характеристика гнучкості як показника розвитку рухових здібностей глухих дітей 1–4 класів	93

2.2.5. Специфіка розвитку координаційних здібностей глухих дітей 1–4 класів	977
Висновки до другого розділу	110
РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА КОРЕКЦІЇ РУХОВОЇ СФЕРИ ГЛУХИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ	1122
3.1. Структура та цільові орієнтири програми «Позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів»	1122
3.2. Зміст і організація формувального етапу педагогічного експерименту щодо реалізації розробленого навчально-методичного інструментарію дослідження.....	123
3.3. Результати контрольного етапу педагогічного експерименту	14040
Висновки до третього розділу	1844
ВИСНОВКИ	1866
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	1899
ДОДАТКИ	2199

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку української держави однією з детермінант гуманістичної парадигми освіти виступає визнання кожної особистості найбільшою соціальною цінністю у сукупності високих моральних, інтелектуальних і фізичних якостей. Врахування психофізіологічного підґрунтя її становлення сприяє ще глибшому усвідомленню визначальної ролі рухів у життєдіяльності усіх систем організму людини, що знайшло відображення у Національній стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація», яка набуває особливого значення в умовах дефіциту однієї з сенсорних функцій організму (слухової, зорової тощо), коли рухова активність виступає як невід’ємна складова компенсаторної основи розвитку. Відтак, основні вектори стратегії дають змогу визначити напрями підвищення працездатності й адаптації глухих дітей до соціодинамічних умов її успішного функціонування в суспільстві, в тому числі в контексті використання нею жестової мови як мови навчання і мови вивчення, що має на меті поступову самоідентифікацію і висуває нові вимоги до змісту, методів і форм її фізичної підготовки.

Водночас наявність стійких порушень слуху викликає вторинні, третинні відхилення в психофізичному розвитку глухих дітей, ускладнюючи структуру дефекту, що неминуче призводить до виникнення характерних особливостей їхньої рухової сфери, які полягають у своєрідності розвитку координації, рівноваги, просторового орієнтування, а також уповільненні темпу діяльності в цілому (І. Ляхова, Г. Козирнов, Н. Лещій та ін.).

Провідною ідеєю сучасних досліджень є ефективне застосування інтегративної діяльності збережених аналізаторних систем як індикаторів стану сформованості відповідних вищих психічних функцій у процесі навчання та виховання глухих дітей, що забезпечує успішний старт рухової активності у якості компенсаторної основи подолання обмежень

життєдіяльності. Позитивна динаміка корекційного й розвивального впливу на рухову сферу глухих дітей підтверджується впровадженням у практику навчання таких засобів адаптивного фізичного виховання: легкоатлетичних вправ (Н. Байкіна, І. Бабій); спортивної, художньої і ритмічної гімнастики (І. Ляхова); плавання (О. Сокирко); спортивних бальних танців (С. Статсьєв); єдиноборств (А. Мутьєв); рухливих ігор (А. Івахненко); баскетболу (М. Бессарабов); фехтування (Г. Козирнов); дихальних вправ (І. Пущіна); спортивного орієнтування (О. Романенко); вправ на координацію рухів (Н. Лещій) тощо. Проте опанування навичок у контексті означених видів рухової активності є підпорядкованим чіткій специфічній меті вдосконалення операцій і дій, які складають зміст конкретної діяльності (виконання танцю, участь у грі тощо), що передбачає використання обмеженого певною тематикою кола лексики й ситуацій взаємодії. Застосування набутого в такий спосіб досвіду в інших сферах життя потребує створення додаткових умов для його успішного переносу і впровадження, що ускладнюється своєрідністю перебігу психічної діяльності дітей з дефіцитом слухової функції (Л. Борщевська, А. Замша).

Незважаючи на різнобічність і глибину висвітлення питань навчання і виховання глухих дітей в наукових працях провідних вітчизняних учених (В. Засенка, Н. Засенко, С. Кульбіди, В. Литвинової, С. Литовченко, О. Таранченко, Л. Фомічової, В. Жук, В. Шевченка, М. Шеремет та ін.), теорія і практика організації навчально-виховного процесу дітей з особливостями психофізичного розвитку переконливо демонструє, що більшість випускників спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів відчують труднощі соціальної адаптації (В. Кобильченко, А. Колупаєва, Л. Прохоренко, В. Синьов, О. Федоренко та ін.), важлива роль у складі якої належить саме якості розвитку рухової сфери.

Подальший аналіз результатів вітчизняних наукових досліджень засвідчує ефективність пілотного досвіду психофункціонального та фізичного розвитку глухих дітей середнього шкільного віку засобами

оздоровчого туризму (П. Пиптюк), який підтверджується зарубіжними дослідженнями (О. Ünüvar, М. Kaya, F. Atıl Bilge). Переваги науково-практичних розвідок полягають не лише в оздоровчо-рекреаційній спрямованості впливу, а дають змогу, з одного боку, вдосконалити руховий потенціал дитячого організму, з іншого, – негайно використати його з метою виконання поточних соціально-побутових завдань в умовах туристичної моделі життєдіяльності, що і є суттєвим кроком на шляху до соціалізації, а, відтак, прецедентом для організації подальших досліджень в означеному напрямі.

Таким чином, актуальність проблеми, відсутність науково-обґрунтованих положень щодо корекційного впливу оздоровчого туризму на рухову сферу глухих дітей молодшого шкільного віку, її недостатня розробленість і соціальна значущість для теорії і практики сурдопедагогіки зумовили вибір теми дослідження: **«Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до плану науково-дослідних робіт Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України, напрям «Корекція рухової сфери в учнів з вадами слуху засобами оздоровчого туризму» (Державний реєстраційний номер 0113U000200) та Інституту здоров'я, спорту і туризму імені Т. Самоленко Класичного приватного університету «Проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання та спорту осіб різного віку» (Державний реєстраційний номер 0113U000729).

Тему дисертації затверджено на засіданні науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 3 від 29.11.2010 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.03.2011 р.).

Мета дослідження – розроблення теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої методики корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму.

Відповідно до мети, визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження і визначити зміст ключових понятійних конструктів «розвиток рухових здібностей глухих дітей», «корекція рухової сфери глухих дітей».

2. Визначити показники та рівні розвитку рухових здібностей глухих дітей молодшого шкільного віку як індикатора якості розвитку їхньої рухової сфери.

3. Теоретично обґрунтувати методику корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку, на основі якої розробити навчально-методичний інструментарій «Програма позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів».

4. Експериментально перевірити ефективність методики корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку шляхом використання навчально-методичного інструментарію «Програма позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів».

Об'єкт дослідження – розвиток рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали наукові положення про: особливості пізнавальних процесів у людей, які нечують (Л. Борщевська, О. Гозова, Т. Розанова, Л. Фомічова та ін.); психологічні закономірності осіб, які мають порушення слуху (Т. Вісковатова, В. Синьов, А. Фомічова та ін.); корекційно-педагогічну діяльність, навчання і виховання дітей з порушенням слухової функції (В. Литвинова, С. Литовченко, В. Жук, А. Золіна, С. Кульбіда, Ю. Найда, О. Таранченко, В. Шевченко та ін.); корекційну роботу і знаходження додаткових шляхів компенсації недоліків

слухової функції (В. Засенко, І. Соловійов, В. Тарасун, О. Федоренко, М. Ярмаченко, Ж. Шиф та ін.); особливості застосування спеціальних видів мовлення в роботі з особами, які мають стійкі порушення слуху (С. Кульбіда, В. Тарасун, О. Таранченко та ін.); можливості інклюзивного навчання осіб з порушеннями слуху (А. Колупаєва, С. Литовченко, О. Федоренко та ін.); відновлювальну роль адаптивної фізичної культури (Н. Байкіна, І. Ляхова, Л. Шапкова, Р. Чудна та ін.); роль фізичної культури в корекції рухової сфери глухих (І. Бабій, Н. Байкіна, М. Бессарабов, В. Зайцева, І. Ковшова, Н. Лещій, І. Ляхова, П. Піптюк, О. Романенко, О. Сокирко, О. Форостян, Б. Шеремет та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів:

теоретичні: аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення психологічної і педагогічної літератури для встановлення проблемних аспектів щодо розвитку рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку та виявлення компенсаторних можливостей цієї категорії дітей;

емпіричні: педагогічні спостереження за виконанням практичних завдань глухими дітьми 1–4 класів на позакласних заняттях оздоровчим туризмом за авторською програмою; тести для визначення показників та оцінки рівнів розвитку рухових здібностей дітей 1–4 класів: глухих та тих, якічують (їхніх силових здібностей, швидкісних здібностей, швидкісно-силових здібностей, гнучкості, координаційних здібностей та витривалості); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи) для з'ясування стану розвитку рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку та визначення корекційного впливу на неї оздоровчого туризму; визначення ефективності впливу методики і розробленої на її основі авторської програми позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів, що спрямована на розвиток рухової сфери цього контингенту дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму;

математично-статистичні: методи середніх величин, парних порівнянь, t-критерію Стюдента, аналізу даних за допомогою сучасних інформаційних технологій для проведення кількісного та якісного аналізу емпіричних даних. Обрахунки було проведено з використанням програми MS Excel 2010 для Windows.

Вірогідність здобутих результатів забезпечується: теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних засад і позицій, на основі яких аналізується та узагальнюється здобутий матеріал; широким використанням першоджерел; системним аналізом експериментальних матеріалів; репрезентативністю вибірки; використанням взаємопов'язаних теоретичних, емпіричних і статистичних методів, адекватних меті, предмету та завданням дослідження; ефективністю корекційно-розвивальної роботи в експериментальній групі глухих дітей молодшого шкільного віку.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад Запорізький навчально-реабілітаційний центр «Джерело» Запорізької обласної ради, Комунальний заклад «Кам'янська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької обласної ради, Комунальний заклад освіти «Дніпропетровський навчально-реабілітаційний центр №10» ДОР», Херсонська спеціальна загальноосвітню школа-інтернат I–III ступенів Херсонської обласної ради, Михайлівський навчально-виховний комплекс ім. О. Т. Слободчикова Вільнянської районної ради Запорізької області.

Дослідженням охоплено 227 дітей 1–4 класів, з яких: 112 – глухих і 115 – тих, якічують. Було сформовано 3 групи: перша – експериментальна (ЕГ – глухі в кількості 55 дітей, з них: 25 хлопчиків і 30 дівчаток), друга – контрольна (КГ1 – глухі в кількості 57 дітей, з них: 29 хлопчиків і 28 дівчаток), третя – контрольна (КГ2 – дітей, якічують, у кількості 115 осіб, з них: 61 хлопчик і 54 дівчинки).

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що:

вперше:

- науково обґрунтовано теоретичний концепт дослідження рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку з позицій компетентнісно-діяльнісного, туристично-рекреаційного, особистісно-прагматичного і соціоадаптаційного підходів;

- обґрунтовано рівні розвитку основних рухових здібностей глухих дітей 1–4 класів за результатами оцінювання відповідних показників стану сформованості їхньої рухової сфери;

- теоретично обґрунтовано і визначено зміст ключових понятійних конструктів «розвиток рухових здібностей глухих дітей», «корекція рухової сфери глухих дітей»;

- теоретично обґрунтовано поетапну методику корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку, на основі якої розроблено та експериментально перевірено навчально-методичний інструментарій її реалізації «Програма позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів»;

уточнено та доповнено:

- дані про вікову динаміку розвитку основних рухових здібностей глухих дітей молодшого шкільного віку;

- роль занять оздоровчим туризмом для глухих дітей та комплексного використання засобів фізичного виховання;

подальшого розвитку набули:

- положення про обхідні шляхи компенсації особливостей розвитку рухової функції та положення про специфіку взаємозв'язку рухової і пізнавальної сфер функціонування у глухих дітей.

Практичне значення здобутих результатів дослідження полягає в:

- розробленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності методики корекції рухової сфери та авторського

навчально-методичного інструментарію «Програма позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів»;

- визначенні комплексу методів і прийомів для реалізації її змістового наповнення;

- розширенні рухового досвіду та словникового запасу глухих дітей молодшого шкільного віку щодо теорії та практики оздоровчого туризму.

Результати дослідження можуть бути використані в корекційно-розвивальному процесі в спеціальних загальноосвітніх школах-інтернатах для глухих дітей, в процесі підготовки фахівців ерготерапевтів з корекційної педагогіки, студентів факультетів фізичного виховання, вчителів, тренерів зі спортсменами з особи з інвалідністю, вихователів молодших класів. Зміст і висновки можуть слугувати основою для розроблення психолого-педагогічних рекомендацій, а також для вдосконалення чинних програм.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в практику роботи: Запорізького національного технічного університету (акт від 08.06.2015 р.), Комунального закладу Запорізького навчально-реабілітаційного центру «Джерело» Запорізької обласної ради (довідка № 042 від 23.01 2014 р.), Комунального закладу «Кам'янської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат» Запорізької обласної ради (акт № 108 від 23.03.2018 р.), Комунального закладу освіти «Дніпропетровський навчально-реабілітаційний центр №10» ДОР» (акт № 97 від 12.09.2018 р.), Херсонську спеціальну загальноосвітню школу-інтернат I-III ступенів Херсонської обласної ради (акт № 5.4/45 від 19.09.2018 р.), Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради (акт № 202 від 20.06.2014 р.), Михайлівського навчально-виховного комплексу імені О.Т. Слободчикова Вільнянської районної ради Запорізької області (акт № 415/02 від 17.09.2015 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету (акт від 16.06.2015 р.), Інституту здоров'я, спорту і туризму Класичного приватного університету м. Запоріжжя (акт від 11.10.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. У монографії [1] здобувачу належать аналіз результатів тестування координаційних і швидкісних здібностей глухих дітей. У статях, виконаних у співавторстві автору належить: [5] модель з адаптації та інтеграції глухих дітей у сучасне суспільство на заняттях оздоровчим туризмом; [6] особливості функціонального стану аналізаторів глухих дітей молодшого шкільного віку; [7] проведення діагностичних тестів з визначення рівнів розвитку психомоторики у глухих дітей; [9] педагогічні умови корекційного впливу на рухову сферу глухих дітей; [10] особливості функціонального стану рухового аналізатору у глухих дітей молодшого шкільного віку; [11] проведення діагностичних тестів з визначення рівнів розвитку базових координаційних здібностей у глухих дітей. В публікації [12] здобувачеві належить етапи корекції рухової сфери на заняттях оздоровчим туризмом.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи представлено на – *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві» (м. Луцьк, 2012 р.); «Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму» (м. Запоріжжя, 2013 р.); Black Sea Scientific Journal of Academic Research. Social, Pedagogy Sciences & Humanities (м. Тбілісі, Грузія, 2015 р.); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Фізична культура дітей та молоді на сучасному етапі: досвід і перспективи» (м. Рівне, 2013 р.); «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (м. Київ, 2014 р.); «Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти» (м. Мелітополь, 2014 р.); «Науковий прогрес: досягнення і цілі» (м. Горлівка, 2014 р.); «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (м. Київ, 2015 р.), засіданнях кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту Запорізького національного університету

(2010–2014 рр.) та засіданнях Класичного приватного університету (2017–2018 рр.); засіданнях методичних рад Запорізького навчально-реабілітаційного центру «Джерело» (2017–2018 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в 18 публікаціях, із них: 1 монографія (у співавторстві); 10 наукових статей, у тому числі – 1 (одноосібна) стаття у науковому періодичному виданні інших держав та 9 (3 одноосібні) статей у наукових фахових виданнях України, з яких 2 статті у виданнях, що включено до міжнародних наукометричних баз; 5 (4 одноосібні) публікацій апробаційного характеру; 2 інші публікації.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (258 найменувань, у тому числі 11 іноземною мовою), додатків. Основний зміст дисертації викладено на 179 сторінках, загальний обсяг роботи становить 290 сторінок. Робота містить 13 таблиць та 27 рисунків на 20 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СТАН ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРЕКЦІЇ РУХОВОЇ СФЕРИ ГЛУХИХ ДІТЕЙ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

1.1. Особливості психічного розвитку глухих дітей та його вплив на стан рухової сфери

Особистість глухої дитини своєрідно формується, перш за все, через труднощі, які вона відчуває в спілкуванні з людьми, якічують. Обмежений потік інформації при порушенні одного або кількох аналізаторів створює незвичайні умови розвитку психіки дитини.

Останнім часом в Україні загострився прояв спадкових патологій, підвищився рівень травматизму. Крім того, більшість людей з особливими психофізичними потребами через наявні соціальні та фізичні бар'єри позбавлені можливості нарівні з іншими громадянами реалізовувати свої здібності. Незважаючи на проведення активної соціальної політики, здійснення комплексу заходів, спрямованих на покращення стану зазначеної категорії осіб, ще залишається низка нерозв'язаних проблем. Зростає абсолютна кількість осіб з проявами ускладненого дефекту.

Механізм адаптації організму до умов діяльності відбувається під впливом змін чутливості аналізаторів. Він витрачає декілька аналізаторних систем одночасно. Ці зміни в різних системах – неоднозначні. У плані нашого дослідження значну увагу приділено компенсаторним взаємозв'язкам. Сутність їх полягає в тому, що адекватні реакції поведінки організму при порушенні в одній аналізаторній системі можуть зберігатися завдяки підвищенню функціонального стану в інший.

Діти з порушеннями слуху мають здатність до компенсації, засновану на пластичності нервової системи. У них проявляються закономірності, що є загальними для всіх типів аномального розвитку (В.І. Лубовський [148]). Вони відчують труднощі у взаємодії з навколишнім світом, розвиток особистості й самосвідомості відбувається у них не так, як в однолітків, які не мають порушень слухової функції.

У певних умовах прояв компенсаторних реакцій може бути використано для оцінки ступеня пристосованості організму до середовища або динаміки цього процесу. У зв'язку з цим П.К. Анохін виокремлює 5 принципів компенсації: 1) сигналізації дефекту; 2) прогресивної мобілізації компенсаторних механізмів; 3) безперервного зворотного еференкування компенсаторних пристосувань; 4) санкціонуючої афектації; 5) відносної стійкості компенсаторних пристосувань [6].

Учений Л.С. Виготський [54] показав, що причини втрачених сенсорних функцій – «не конституціональні й органічні, які полягають в особливому якому-небудь уточненні будови органу чи його нервових шляхів, а функціональні, що зводяться до тривалого використання певного органа з іншою метою, ніж це буває у нормальних».

Особливості розвитку компенсаторного процесу в різних умовах діяльності при сенсорній депривації досліджувалися М.І. Букуном [39], Т.О. Власовою [48], О.П. Гозовою [60], В.В. Засенко [89], Н.Ф. Засенко [91], Т.В. Розановою [197], І.М. Соловйовим [215], Л.І. Фомічовою [234], М.К. Шеремет [242], М.Д. Ярмаченко [248]. Проте складні перебудови у функціональному стані аналізаторних систем, можливості реорганізації всередині самого аналізатора та взаємозв'язки між різними сенсорними системами вивчено зі психофункціональних позицій лише в поодиноких випадках (В. І. Бельтюков [23], М. І. Букун [39], Л. П. Григор'єва [67], В. І. Лубовський [148], Л. А. Новікова [174], Л. І. Переслені [186]).

Компенсація являє собою одну з форм пристосування організму. В цьому контексті І. П. Павлов вказував на рухливість і пластичність вищої нервової діяльності. Для цього мають бути забезпечені відповідні умови. Отже, зміни функціонального стану в одних аналізаторах можуть компенсувати відхилення в діяльності інших [184].

Компенсаторними каналами зворотного зв'язку при навчанні та розвитку глухих дітей виступають такі сенсорні системи, як зорова, шкірна, рухова, тактильна, вестибулярна, залишковий слух (Н.І. Букун [39],

М.І. Земцова [92]). Успіх корекційно-педагогічної діяльності багато в чому визначається станом збережених функцій та вмінням їх використовувати. При порушенні слухового аналізатора велику частину інформації про навколишню дійсність сприймає зоровий аналізатор, який є постійною складовою сенсорної основи.

Як зазначив І.М. Сеченов, сліди звукових впливів не мають такої яскравості й тривалості, як сліди зорових відчуттів. І тільки за цієї умови слух здатен відчувати найшвидші переливи звуків, тобто аналізувати їх у часі [209].

Дітям із порушенням слуху при зоровому сприйнятті предметів важче, ніж тим, хто їх чує, виділити частини в предметах, об'єктивно слабо розчленованих (Є.М. Кудрявцева [121], Ж.І. Шиф [243]). Проте з віком зорове сприйняття нечуючих значно вдосконалюється (О.П. Гозова [62], А.І. Дьячков [77], Н. В. Яшкова [249]).

У цій саморегулюючій системі значна роль разом із зоровим аналізатором належить і слуховому. Центральний зв'язок між слухом і рухом при сприйнятті базується на принципі динамічної регуляції. Формуванню відчуття руху в дітей значною мірою сприяє розвиток слуху, низка слухових нервів, язик, а ураження слуху призводять до зниження м'язового тону.

Учні, які нечують, не мають правильних уявлень про міру часу і про відношення між одиницями їх зміни (Дьячков О.І. [77], Тимохін В.П. [227]). Помилки глухих при практичному відтворенні заданих часових відрізків в кілька разів перевищували помилки дітей масових шкіл.

Ще раніше ці ідеї були розвинуті П.Ф. Лесгафтом, який вказував, що знайомство з часом, із ритмом зробленої діяльності здійснюється, головним чином, при посередництві вдосконалення слухових відчуттів; кожен рух, виконаний людиною, супроводжується поштовхами і потрясіннями, які разом з потрясіннями навколишнього повітряного стовпа впливають на слуховий апарат. Будучи критерієм для визначення швидкості виконаних

рухів, «ні орган слуху, ні якийсь інший із органів вищих почуттів не може вдосконалюватися без послідовного систематичного управління» [144].

Особливий інтерес в контексті нашого дослідження становлять роботи О.П. Гозової [61]. Вона встановила, що при виконанні рухових операцій у глухих низький темп рухів в порівнянні з чуючими однолітками. Дослідниця пояснює цю сповільненість недоліками обсягу зворотної зв'язкової інформації.

Сповільненість темпу діяльності у глухих обумовлено і недостатнім розвитком часових уявлень, що суттєво впливає на формування виконання трудових операцій (Орлов Б.М. [181]).

Розвиток пізнавальної сфери глухих дітей молодшого шкільного віку відбувався своєрідно. У них від народження не формується належним чином слухова увага, відзначаються труднощі в переключенні уваги (М.І. Букун [39]), О.П. Гозова [60], Т.В. Розанова [199]. Компенсація цих недоліків залежить від ступеня порушення слухового аналізатора, активізація якого можлива тільки при тривалій і систематичній роботі із розвитку слухового сприйняття.

На думку Е. М. Мастюкової, для дітей з порушеннями психофізичного розвитку характерні закономірності порушень нервово-психічного розвитку: низька розумова працездатність, недостатність концентрації уваги, пам'яті, незрілість емоційно-вольової сфери, емоційна нестійкість, відставання в розвитку мови, знань і уявлень про навколишній світ, відсутність комунікативної поведінки, недостатня вираженість пізнавальних інтересів, що негативно позначається на формуванні довільних рухів і фізичному розвитку [160].

Серед глухих можна зустріти осіб, які володіють чудовими вольовими якостями, і поряд з цим в окремих людей спостерігаються такі дефекти волі, як імпульсивність поведінки, навіювання, впертість, негативізм. При правильній організації виховання та навчання, широкому залученні до різних видів діяльності відбувається формування необхідних властивостей

особистості, мотивації діяльності, установок. І глухі стають практично незалежними від стану слухового аналізатора.

Але варто пам'ятати, що деякі глухі уникають спілкування з чуючими через хибні відчуття своєї малоцінності, й дуже часто, на жаль, ще мають місце неадекватні установки здорових людей по відношенню до глухих людей. Можна стверджувати, що цілеспрямоване формування установки на спілкування, оволодіння способами сприйняття й розуміння партнерів за соціальними контактами дозволяє суттєво розширити сферу комунікацій глухих дітей і таким шляхом здійснити їхню соціально-психологічну адаптацію.

Порушення слуху, перш за все, позначається на психіці школяра, своєрідності його спілкування з людьми та навколишнім предметним світом. Відсутність внутрішнього мовлення та словесного опосередкування обмежує обсяг зовнішньої інформації і завжди супроводжується сповільненістю і зниженням сприйняття, мислення, уваги, пам'яті, уяви й усієї пізнавальної діяльності в цілому (Р.М. Боскі [36], Л.С. Виготський [55], Т.О. Власова [48–49], Ж.І. Шиф [ ]).

Дефекти слухового аналізатора, порушуючи співвідношення основних процесів збудження та гальмування, негативно впливають на швидкість запам'ятовування. Швидке забування засвоєного матеріалу, пояснюється не тільки недостатньою кількістю або відсутністю повторень, але й відсутністю асоціацій.

Тип і вид пам'яті залежать від домінуючого характеру діяльності і змісту матеріалу. В.І. Бондар відзначає, що в осіб, які чують частково, спостерігається зниження обсягу оперативної, короткочасної пам'яті, який змінюється залежно від фону, кольору зорових стимулів, а також від ступеня сформованості властивостей зорового сприйняття [32].

Увага глухих підпорядковується тим же законам, що й у чуючих, і може досягати того ж рівня розвитку. Виховання уваги та формування уважності здійснюється на тій же основі й тими ж способами, що і в здорових

дітей. У свою чергу, недостатній розвиток уваги та сприйняття глухих дітей молодшого шкільного віку впливає на діяльність рухової пам'яті (О. П. Гозова [60], Т. В. Розанова [199]).

Залучення глухих до різних видів діяльності й використання усіх збережених аналізаторів є стимулом та умовою для розвитку різних видів і типів пам'яті.

На зниження рухової пам'яті у школярів молодшого та середнього шкільного віку вказує Т.В. Розанова. Причиною існуючих особливостей є відсутність слуху, недостатній розвиток словесного мовлення як чинників, що сформували раніше в процесі розвитку деяку специфіку динаміки рухових процесів, і як елемента, що безпосередньо бере участь у конкретному руховому акті [199].

У дітей цього віку домінує зорове сприйняття, тому весь процес запам'ятовування будується на зорових образах. Разом з тим, у дослідженнях Ф. Ф. Рау [194], В. І. Бельтюкова [23] було виявлено, що бісенсорне (слухозорове) сприйняття усного мовлення – ефективніше порівняно з моносенсорним (зоровим). Це дозволяє виразити припущення про те, що покращення слухозорового сприйняття мовлення відбувається за рахунок взаємної підтримки та збільшеної кількості аналізаторних систем.

Відставання в сенсорному розвитку нечуючих дітей пов'язано зі вторинними дефектами: недорозвитком предметної діяльності, відставанням у розвитку вербального та невербального спілкування з дорослими (О.П. Гозова [60], С.О. Зиков [96], Я.В. Крет [119], О.І. Кукушкіна [124]). Глухим дітям недоступні самостійний аналіз ситуації, виділення суттєвих для виконання даної діяльності властивостей і відносин об'єктів. Предметна діяльність не стає провідною у глухих дітей молодшого шкільного віку. Вивчення стану наочних форм мислення в таких дітей свідчить про відставання не тільки в розвитку наочно-образного, але й наочно-дійового мислення.

Формування наочно-дійового, практичного мислення проходить в них зі значним відставанням у часі й з деякими кількісними та якісними відмінностями від його становлення у чуючих дітей, незважаючи на наявність загальних тенденцій розвитку (О.П. Гозова [62], Я.В. Крет [119], Л.І. Фомічова [234], М.К. Шеремет [242]). При найкоротших експозиціях у звичайному положенні глухі діти 9–10 років розпізнавали предмети дещо гірше, ніж чуючі діти 8–9 років.

Глухим дітям потрібно трохи більше часу, ніж чуучим, щоб побачити зображення предмета, яке показується на короткий термін, та ті ознаки, за якими стає можливо відтворити предмет у цілому і, отже, розпізнати його (К.І. Вересотська [44]).

У глухих дітей молодшого шкільного віку перехід до згорнутого орієнтування відбувається значно повільніше й воно залишається на низькому рівні впродовж цього віку. Це знаходить відображення у вирішенні наочно-образних завдань (О.П. Гозова [60], Я.В. Крет [119], М.К. Шеремет [242]). Виявлено, що глухі діти молодшого шкільного віку мають значні труднощі з розпізнаванням усіх пред'явлених контурних зображень.

Дослідження дефектологів показали, що втрата слуху порушує весь хід психічного та фізичного розвитку дитини (Р. М. Боскис [36], Л.С. Виготський [54], Т.А. Власова [49], О.П. Гозова [60], Т.В. Розанова [198], В.М. Соловйов [215], К.І. Тигранова [226], Ж.В. Шиф [243] та ін). Саме тому педагогічний вплив у молодшому шкільному віці повинен бути спрямований не тільки на подолання, згладжування, вирівнювання, послаблення фізичних і психічних недоліків глухих дітей, але й на активний розвиток їхньої пізнавальної активності, психічних процесів, фізичних здібностей і моральних якостей.

Ця обставина викликає необхідність проведення спеціального корекційного навчання з метою компенсації, а в деяких випадках – і подолання недоліків глухих дітей.

1.2. Розвиток мовлення глухих дітей та його зв'язок з моторною функцією

При порушенні слуху рівень розвитку мовлення – неоднаковий і залежить від таких чинників: ступінь порушення слуху; час виникнення дефекту слухового аналізатора; педагогічні умови, в яких знаходилася дитина після порушення функціонування слухового аналізатора; індивідуальних особливостей самої дитини (Л.А. Нейман [171], Р.М. Боскіс [36], Т.В. Розанова [199], Л.І. Фомічова [234], М.К. Шеремет [242]).

Варто зазначити, що слух може бути порушений у різні періоди життя дитини. Ступінь зниження слуху та розвиток мовлення у дітей знаходяться у прямій залежності. Чим більше в дитини знижений слух – тим сильніше страждає мовлення (Т.С. Зикова [97], Я.В. Крет [119], О.В. Луцько [150-151]).

Від тимчасового чинника залежить наявність чи відсутність вторинних виявлень дефекту. Чим раніше виникло порушення слухової функції – тим більше воно відображається на формуванні мовленнєвої функції (Т.Г. Богданова [28], Р.М. Боскіс [36], О.Г. Речицька [196]). Втрата слуху в дитини до дворічного віку призводить до повної відсутності розвитку мовлення. При середньому ступені зниження слуху визначаються порушення з фонетичного, лексичного, граматичного боку мовлення.

Педагогічні умови, в яких знаходилася дитина з моменту порушення слуху, мають велике значення для її психічного та мовленнєвого розвитку. Створення мовленнєвого середовища в сім'ї, проведення раннього слухопротезування, організація спеціальної роботи з розвитку слухового сприйняття і мовлення визначають успішний розвиток дитини

(В.І. Лубовський [148], Л.А. Новікова [174], Ф.Ф. Рау [194–195], Я.В. Крет [119].

Індивідуальні особливості дитини також впливають на рівень розвитку її мовлення. У процесі оволодіння мовленням велику роль відіграє активність особистості дитини, рухливість мисленнєвих процесів. Науково доведено, що компенсації слухового дефекту й розвитку мовлення сприяє стійка зорова увага та пам'ять (В.В. Засенко [89–90], А.Г. Зикеев [93], К.Г. Коровін [115], К.В. Луцько [150], М.К. Шеремет [242], М.Д. Ярмаченко [248]).

Педагогічний вплив допомагає глухим дітям оволодіти рухами мовного апарату, розвинути слухове сприйняття з обов'язковим використанням звукопідсилювальної апаратури (Л.В. Борщевська [34–35], Т.Д. Ілляшенко [101], Н.Ф. Засенко [91], Т.Ф. Марчук [158], А.Г. Обухівська [176–177], Т.В. Розанова [198], Т.В. Сак [205], Л.І. Фомічова [234], М.К. Шеремет [242]).

Мовленнєвий розвиток відіграє вирішальну роль у розвитку дитини як особистості. Зниження слуху зумовлює обмеження соціального спілкування. Це обмеження впливає на формування психіки дитини. Усі сфери пізнавальної діяльності відчують дефіцит. Страждає мовлення, сприйняття, пам'ять, увага, уявлення, мислення (В.І. Лубовський [148], Н.М. Стадненко [218], Л.І. Фомічова [234], М.К. Шеремет [242]).

Глухі діти добре усвідомлюють свої мовленнєві проблеми, неохоче йдуть на спілкування з людьми, як правило, уникають контактів з дорослими і чуючими дітьми. Кількість засобів немовного спілкування з віком у них розширюється. З'являються більш природні жести, які вони копіюють у дорослих. Розвиваються різноманітні погляди, що характеризують їхній емоційний стан (К.В. Луцько [150–151], В.В. Тарасун [221]).

Робота з розвитку мовлення спрямована на розвиток зорового та слухового зосередження на обличчі дорослого, його мовленні, різноманітних предметах оточуючого світу. Вона проводиться тривало, у процесі спілкування з дитиною протягом усього дня, а також на спеціальних

систематичних заняттях. У зв'язку з пізнанням різних предметів, явищ у дітей появляється словник їхніх назв, дій з предметами. При цьому, важливо розуміти значення іменників і дієслів, адже це необхідно для розуміння різних видів діяльності й використання фраз. У глухих дітей старшого та молодшого шкільного віку спостерігаються труднощі словесного опосередкування (Т.Г. Богданова [28], Л.В. Борщевська [35], Р.М. Боскіс [36], Я.В. Крет [119], О.Г. Речицька [196], Ф.Ф. Рау [194–195],). Вони користуються адекватними прийомами осмисленого запам'ятовування у відношенні наочного та словесного матеріалу. За даними Ж.І. Шиф [243], на початкових етапах навчання глухих дітей мовлення характерне своєрідне використання слів, зумовлене тим, що вони спираються тільки на враження, що виникають від безпосереднього сприйняття навколишньої дійсності за допомогою цілісних аналізаторів.

Численні дослідження Ф.Ф. Рау [194], а також В.І. Бельтюкова [23], І.М. Соловйова [216], Ж.І. Шиф [243] показують неможливість оволодіння усним мовленням глухою дитиною звичайним шляхом, на основі слухового її сприйняття і наслідування. Науковцями доведена ефективність розвитку усного мовлення глухих дітей в умовах спеціального навчання (О.І. Андрєєва [5], Н.І. Белова [22], В.І. Бельтюков [23], К.А. Волкова [50], О.П. Кузьмичова [123], Е.І. Леонгард [142], С.А. Миронова [163], Н.М. Назарова [169], Н.Ф. Слезіна [213]).

Втрата слуху призводить до порушення розвитку усіх сторін мовлення, а в деяких випадках – до повної її відсутності (М.Б. Богомільський [31], О.М. Мастюкова [159–160], що обмежує можливості мислення, відображається на особливостях поведінки – замкнутість, небажання вступати в контакт. При слуховому дефекті значно знижується обсяг мовленнєвої інформації, яка бере участь у формуванні всіх видів діяльності. У зв'язку з цим словесне мовлення є необхідним чинником при навчанні рухових дій у процесі фізичного виховання, ігрової та спортивної діяльності тощо.

Обмежений потік зовнішньої інформації через ураження слуху викривляє сприйняття її смислу, утруднює спілкування, ускладнює умови психомоторного розвитку, викликає негативні емоції та стресові переживання (Ж.І. Шиф [243], Т. В. Розанова [199]).

Ученими А. І. Дьячковим [77], Т. О. Власовою [47] проведено дослідження можливостей та особливостей оволодіння глухими дітьми молодшого, середнього й старшого дошкільного віку різними формами мови (усної, писемної, дактильної), а також шляхів формування різних видів діяльності (ігрової, образотворчої) на основі використання збережених аналізаторів і залишкового слуху в глухих. Так, Р.М. Боскіс [36] при корекції пізнавальної діяльності особливе значення надавала розширенню сфери спілкування, використанню залишкового або часткового слуху. Навчання глухих дітей мові – це навчання специфічному виду діяльності людини – мовленнєвої діяльності й мовленнєвим діям, як і її складовим (Т.С. Зикова [97]). При цьому, за результатами досліджень М.М. Кольцової рухи пальців рук мають особливе значення, тому що стимулюють дозрівання центральної нервової системи, одним із виявлень якої є прискорений розвиток мовлення дитини [113].

Вивчаючи проблему інтелекту й розвитку мовлення при відхиленні психічного розвитку, О.М. Усанова [230] відзначає, що найчастішими є порушення мислення та мовлення, тому що інтелект і мовлення є найбільш соціально значущими перемінними психічного розвитку.

Досліднику І.М. Соловйову [216] вдалося виділити характерні поняття закономірностей у дітей із порушеннями слуху. У цьому контексті особливе значення для розвитку мовлення мають позакласні заняття, особливо оздоровчим туризмом. У процесі занять оздоровчим туризмом основна увага зосереджується на розкритті своєрідності глухих дітей, на створенні для них індивідуальної корекційно-розвивальної програми, заснованої на всебічному комплексному вивченні особливостей їхнього розвитку (Н. Г. Байкіна [18], П.Ф. Пиптюк [187]). Мовлення виступає як засіб взаємозв'язку людей із

навколишнім світом. Порушення такого зв'язку призводить до зменшення отримуваної інформації, що позначається на розвитку усіх пізнавальних процесів (Р.М. Боскіс [36], Т.О. Власова [47], Л.С. Виготський [54], О.П. Гозова [60], В.І. Лубовський [148], Н.Г. Морозова [164], І.М. Соловйов [215], Ж.І. Шиф [243]) і тим самим впливає у першу чергу на процес оволодіння всіма видами рухових навичок (Л.Н. Носкова [175], Г.В. Трофімової [228]).

У зв'язку з цим Л.П. Носкова [175] рекомендує спеціально розвивати рухи, здібність до осмисленого наслідування, а також загальну витривалість як базову якість для виконання великого об'єму навчальної роботи. З іншого боку, використання рухів є головним стимулятором мовлення.

При цьому – необхідний збіг елементів мовлення і рухів (Н.Г. Байкіна [12], О.П. Гозова [59], Я.В. Крет [119], І.М. Ляхова [152], А.В. Мутьєв [167]). Сприйняття і розуміння мовлення є супутником прогнозування. Усе це впливає на вибір мовленнєвих засобів, на форму вираження (А.В. Гоголева [59], Л.А. Головчиц [63], В.І. Лубовський [148], Г.А. Осипова [182], Ф.Ф. Рау [194–195], Н.М. Стадненко [218], Г.В. Трофімова [228], Ж.І. Шиф [243]).

Значне зменшення об'єму та інтенсивності взаємодії людини з середовищем, а також порушення функції слухового аналізатора призводить до змін у нервово-м'язовій системі та в організмі в цілому (П.Ф. Лесгафт [144], А.Р. Лурія [149]). На практичну значущість мовлення в процесі використання фізичних вправ вказував П.М. Лаговський [137]. Він вважав, що на уроках гімнастики всі команди повинні даватися усно і зчитуватися з губ викладача. На розвитку саме усного мовлення у глухих дітей наполягає Л.І. Фомічова [234].

Учений Р.Т. Мак-Кензі [156] вважав, що вправа під словесну команду має подвійну цінність для глухонімих, учить читанню з губ, розширює словесну пам'ять. Таким шляхом рухи губ керівника асоціюються зі вправами і глухий привчається читати по губах, а потім – наслідувати

команді без демонстрації самої вправи. Л.А. Орбелі [180] відзначає, що людські здібності засновані на вислухованні тих дій, які далі повинні виконуватися, а потім на основі відтворених у своїй пам'яті виконуються відповідні рухові акти. Навчання рухам повинно бути організовано так, щоб один учень пояснював іншому виконання вправи, а потім виправляв його помилки І.П. Павлов [184]. У зв'язку з такою активізацією діяльності другої сигнальної системи та підсиленням її ролі у виробленні нових зв'язків зростає ефективність навчання, а навички, які сформувалися, набувалися, легше переносяться в нові умови (А.В. Запорожець [87]).

У своїй праці П.Ф. Лесгафт рекомендував усі рухи дитини поєднувати зі словесним поясненням. Слово дозволяє відволіктися від безпосереднього подразника й виконувати рухові операції тільки за словесною інструкцією [144].

За даними П.А. Рудик, мовленнєва інструкція прискорює вироблення умовних рефлексів, формування складних рухових навичок і робить їх стійкішими. При порушенні слухового сприйняття спостерігаються специфічні зміни рухової пам'яті [202].

Включення мовленнєвого матеріалу до змісту уроків фізичної культури в школі глухих позитивно впливає на накопичення та осмислення словникового запасу, пов'язаного з формуванням й удосконаленням рухових умінь і навичок, та на розвиток інтелекту глухої дитини (В.В. Дзюрич [74]).

Дослідження Н.Г. Байкіної [16], О.П. Гозової [61] підтверджують, що одним з найбільш значущих чинників, що позначаються на руховій сфері глухих, є мовленнєві обмеження певного контингенту. Слово стає важливим засобом організації рухової поведінки дітей із порушеннями слухової функції; дозволяє створити змістовий образ рухових дій; робить опанування їх більш осмисленими (І.М. Ляхова [152]). Характерні особливості сприйняття та відтворення інформації про рухові дії дітьми віком 6–16 років під час занять гімнастикою (художня, спортивна, ритмічна) відображена в

наукових працях І.М. Ляхової [154]; під час занять спортивними танцями (С.І. Статським [219]).

На необхідність розвитку словесного мовлення глухих учнів у процесі занять спортивним орієнтуванням вказував О.В. Романенко [200]. Автор зазначає, що словесна інформація, отримана глухими учнями на позакласних заняттях зі спортивного орієнтування, має певні особливості, що характеризуються специфікою сприйняття, переробки та відтворення інформації, що надходить.

Провідне значення словесної мови при використанні дихальної гімнастики з дітьми-особи з інвалідністю з порушенням слуху й патологією органів дихання відзначає І.В. Ковшова [108].

За даними О.М. Усанової [230], навчання глухих дітей проводиться за системою, в основу якої покладено словесне мовлення, розвиток його комунікативної функції та формування словесно-логічного мислення. Крім вербальних, діти навчаються невербальним засобам спілкування. У роботі з ними використовуються технічні засоби для перекодування слухових сигналів у зорові та звукопідсилювальна апаратура.

Науковець О.О. Савченко [204] в дослідженні визначив роль слухового сприйняття у формуванні пізнавальної та мовленнєвої діяльності як однієї з її складників, у дітей із порушеннями слуху. Він експериментально підтвердив, що основною причиною низької ефективності є недостатня наукова обґрунтованість змісту й технологій розвитку та використання резервів фізіологічного слуху, які є в наявності, на початковому етапі індивідуальної корекційної роботи з цією категорією учнів.

Розвиток мовлення в роботі з глухими школярами набуває особливого значення, оскільки воно має винятковий вплив на психологічний та фізичний розвиток глухих дітей і загалом. Виходячи з цього, в подальших розділах дисертаційного дослідження нами будуть вибрані наукові підходи, попередньо теоретично розглянута проблема, викладена інтерпретація висловлювань з різних джерел, проінтерпретовані результати підготовлених

та проведених досліджень надані практичні рекомендації та обґрунтування їх.

1.3. Специфіка розвитку рухової сфери глухих дітей

Вся діяльність людини здійснюється на основі комплексної взаємодії всіх органів і систем під контролем головного мозку. У цій взаємодії, Н. П. Вайзман [40], Т. А. Власова [48-49], М. С. Певзнер [185] та багато інших дослідників, важливу роль відводять руховому аналізатору, оскільки в процесі будь-якого виду діяльності людини він взаємодіє з зоровим, слуховим, тактильно-вібраційних аналізаторами.

На взаємозв'язок рухового та слухового аналізатора вказував М.А. Бернштейн [26]. Він вважав, що рухи коригуються не тільки зором, але й слухом. Роботи Б.Г. Ананьєва [2–4] переконливо підтверджують, що слухові сигнали, як і зорові, беруть участь у регуляції рухів.

За даними О. Стівенсон [257], діти молодшого шкільного віку здатні виконувати контрольований, цілеспрямований рух. У віці 7–8 років відбувається стійке збільшення росту й ваги, зростання фізичної сили в хлопчиків і дівчаток, повне використання можливостей усіх частин тіла, вдосконалення грубої моторики, підвищення варіативності виконання засвоєної дії. Вже у віці 9–10 років у дівчаток відбувається стрибок у зрості, збільшується сила дівчаток, супроводжувана зниженням гнучкості, покращується координація.

Основна патологія може викликати ланцюжок негативних наслідків. Так, втрата слуху в дітей супроводжується дисгармонійним фізичним розвитком у 62% випадків, у 43,6% – дефектами опорно-рухового апарату (сколіоз, плоскостопість тощо), у 80% випадків – затримкою моторного розвитку, у 70% глухих дітей спостерігаються супутні захворювання. У роботах (Н.Г. Байкіна [12-13], М.С. Бессарабов [27], Я.В. Крет [119]) затримка в розвитку «прямостояння» (оволодіння сидінням, ходьбою) призводить до порушення орієнтування в просторі й у предметному світі (Р.Д. Бабенкова [9],

Н. Г. Байкіна [14], І.С. Бериташвілі, С.М. Хечинашвілі [24], М.С. Беритов [25], М.С. Бессарабов [26], Ф.Ф. Заседателев [88], В.А. Какузін [102], А.О. Костанян [116–117], Я.В. Крет [119], О.В. Романенко [200], О.В. Хохрякова [237]).

Глухі діти молодшого шкільного віку – соматично ослаблені, недостатньо рухливі. Вони відстають від своїх чуючих однолітків у психофізичному розвитку на 1–3 роки (М. І. Букун [39], А. В. Мутьєв [167]).

Порушення рухової сфери в глухих дітей молодшого шкільного віку проявляється:

- у зниженні рівня розвитку основних фізичних якостей: швидкісно-силових якостей, швидкісних якостей – від 12 до 30% (І.М. Бабій [10], Н.Г. Байкіна [15], М.С. Бессарабов [27], В.М. Зайцева [84], А.В. Мутьєв [167], Л.В. Шапкова [240]);
- у труднощах збереження статичної та динамічної рівноваги: відставання від норми в статичній рівновазі до 30%, динамічній – до 21% (Н.Г. Байкіна [15], М.С. Бессарабов [27], М.І. Букун [39], І.М. Ляхова [152];
- у недостатньо точній координації та невпевненості рухів, що є помітним при оволодінні навичками ходьби (Н.Г. Байкіна [15], М.С. Бессарабов [27], В.В. Дзюрич [74], О.П. Гозова [61] І.М. Ляхова [152–153]);
- у відносно низькому рівні орієнтування в просторі (Н.Г. Байкіна [12–13], М.І. Букун [39], В.А. Какузін [102], А.О. Костанян [116–117], Б.В. Сермеєв [208], С.І. Статсьєв [219]);
- у сповільненій швидкості виконання окремих рухів, темпу рухової діяльності в цілому порівняно з чуючими дітьми (Н.Г. Байкіна [15], О.П. Гозова [61], В.М. Зайцева [84], Г.Ф. Козирнов [110], Я.В. Крет [119], Г.В. Трофимова [228]), а також у порушенні почуття ритму (І.М. Ляхова [152–153], С.І. Статсьєв [219]).

Дослідження, проведені в спеціальних освітніх установах дітей з порушенням слуху свідчить про те, що найсерйозніші відхилення моторики

поширюються на сферу координаційних проявів (Н.П. Вайзман [40], В.В. Воронкова [51], І.Ю. Горська [64], Н.В. Карпова [104] та ін.). Ці відхилення є однією з головних причин, що ускладнюють формування рухових умінь, розвиток фізичних здібностей.

Чим важче порушення – тим грубіше помилки в координації (Н.П. Вайзман [40]).

В експериментальних роботах І.С. Беріташвілі та С.Н. Хечінашвілі [24] показано, що недостатній розвиток просторової орієнтації глухих дітей порівняно з їхніми однолітками, якічують, дозволяє вважати, що руховий аналізатор у глухих розвинений гірше.

Глухі школярі витрачають на засвоєння складнокоординованих навичок значно більше часу, ніж їхні чуючі однолітки. Мають менший рівень максимальних досягнень за точністю рухів (А.О. Костанян [116], І.М. Ляхова [152-153]). У них сенситивні періоди розвитку базових координаційних здібностей припадає на віковий діапазон 8–10 років. При цьому потрібно орієнтуватися не на усереднені, а на індивідуальні показники, що дозволяють визначити зони найближчого розвитку для кожної дитини (Л.С. Виготський [54], І.Ю. Горська [64]).

Як вважає В.В. Дзюрич, рівень розвитку рухової сфери глухих багато в чому зумовлений недостатньою функціональною активністю вестибулярного аналізатора [74].

Дослідженнями встановлено, що в осіб зі зниженою функцією вестибулярного аналізатора не розвивається синдром захитування. Реакції глухих на обертання, нахили й поштовхи, при яких оцінка проводилася за вольтажною характеристикою м'язів плеча і гомілки, показали, що в глухих зі зниженою функцією лабіринту у відповідь на кутові прискорення в горизонтальній площині електрична активність м'язів виражена мало. За ступенем функціональної цілості вестибулярного апарата глухих учнів В.В. Дзюричем здійснено відповідну класифікацію за групами [74].

Вроджені або ранні порушення функцій слухового й, зокрема, вестибулярного аналізаторів призводять до зниження почуття просторового орієнтування глухих дітей Ф.Ф. Заседателев [88] показав, що при ходьбі з розплющеними очима вони тримаються так само, як і чуючі. Проте при ходьбі з заплющеними очима між глухими і чуючими було виявлено помітну різницю. Розлади рівноваги в глухих при відсутності зорового контролю відзначаються у 45, 7% глухих.

Крім того, глухі показали повну відсутність відчуття обертання порівняно з чуючими. Чуючі швидко й чітко відчували переміщення тіла, правильно вказували напрям обертання М.А. Попов [191].

При відсутності зорового контролю глухі хлопчики перевершують дівчаток у показниках рівноваги з розплющеними очима А. Morch [256]. Вони при заплющенні очей зовсім позбавляються здатності орієнтуватися в просторі. Разом з тим із віком ступінь асиметрії при ходьбі у глухих зменшується І.С. Беритов [25].

Дослідник А. Löwe констатував підвищення порогів відчуття у глухих під час обертання. Відчуття вертикального руху виникає у внутрішньому вусі й пов'язане воно з отолітовим приладом, оскільки саме ці рецептори реагують в основному на поштовх при зміні напрямку руху [254].

Учений В.А. Рябичев також підтвердив укорочення латентного періоду рухової реакції у всіх обстежуваних групах школярів [203].

У чуючих спостерігалось зворотнє явище. Під впливом обертального навантаження у них відзначалося подовження латентного періоду рухової реакції. Це явище спостерігав І.М. Мусатов. Він відзначає, що у глухих зі зниженням функції вестибулярного аналізатора кумулятивні дії кутових і кориолісових прискорень не викликають синдрому захитування [166].

На точність рухів впливає не стільки стан вестибулярного апарату, скільки ступінь удосконалення рухового аналізатора. Тим часом якісні характеристики прямостояння у глухих знаходяться у прямій залежності від збереження вестибулярного апарату (А.О. Костанян [166–117].

Аналогічні дані наводяться і в дослідженнях Р. Д. Бабенкової [9], В.А. Какузіна [102], А.К. Кожина [118]. У глухих 7–13 років величини сагітального розміру просторового поля стійкості й коефіцієнта використання площі не перевищували 70–74% тих же показників чуючих.

Втрата слуху знижує рівень розвитку рухового аналізатора, через що з'являються порушення координації, в точності сприйняття руху, в динамічній та статичній рівновазі (Букун Н.І. [39]).

Глухі в показниках динамічної рівноваги відстають від чуючих однолітків у всіх вікових групах. Найбільші розходження до 89% відзначалися у молодшому і середньому шкільному віці (Н.Г. Байкіна [15], М.С. Бессарабов [27], І.М. Ляхова [152–153], Б.В. Сермєєв [208]).

У наукових працях І.М. Ляхової [152–153], доведено, суттєві відмінності (64%) між показниками динамічної рівноваги глухих дітей молодшого шкільного віку та їхніми чуючими однолітками. При цьому серед хлопців ці розбіжності були менше виражені, ніж у дівчат.

Дослідником С.І. Стасьєвим [219], встановлено, що з показниками статичної та динамічної рівноваги глухі діти молодшого шкільного віку відстають від своїх чуючих однолітків на 47,6%.

Глухі діти молодшого віку не мають правильних уявлень про міри часу і про відношення між одиницями їх вимірювання (О.І. Дьячков [77], В.П. Тимохін [227]). У цієї категорії дітей в стані спокою та після фізичного навантаження спостерігається нижча порівняно з чуючими максимальна частота рухів, менша точність рухів і менш ефективна сенсомоторна координація (Н.Г. Байкіна [13-15], М.С. Бессарабов [27], В.А. Рябичев [203], Б.В. Сермєєв [208]).

Помилки глухих при практичному відтворенні заданих часових відрізків у декілька разів перевищують помилки дітей масових шкіл. При виконанні рухових операцій у глухих темп рухів – нижчий порівняно з чуючими однолітками (О.П. Гозова [60–62]). Вона пояснює, цю сповільненість недоліками об'єму зворотної зв'язної інформації.

На думку Б.М. Орлова, сповільненість темпу діяльності у глухих зумовлена й недостатнім розвитком часових уявлень, що суттєво впливає на формування навичок виконання трудових операцій [181]).

За даними Ж.І. Шиф [243], час простої рухової реакції, що перевищує 350 м/с, відзначено у 85,7% глухих і лише у 18,2% чуючих.

Однак Н. Morch [234] виявив, що у глухих і чуючих дітей відмінностей у максимальній частоті рухів немає.

За результатами досліджень А.О. Костаняна глухі при виконанні рухів зі складною координацією витрачають на них значно більше часу, ніж чуючі [116–117].

Координаційна трудність у глухих і чуючих неоднакова. Кількість зіткнень при нормуванні часу впродовж 45 с – більш виражена у глухих. Визначається істотна різниця у витратах часу проходження всієї лінії координометра: чуючі проходять за 18,6 с, а глухі – за 26,2 с (М.І. Букун [39]).

Суттєві відставання від здорових однолітків спостерігаються і в розвитку фізичних якостей: сили основних м'язових груп тулуба та кінцівок, швидкості рухів, витривалості, швидко-силових якостей, рухливості в суглобах Н.Г. Байкіна [16-17].

При розробці моделі ігрової діяльності з глухими школярами вдалося виявити, що за рівнем розвитку швидкості глухі відстають від чуючих найбільшою мірою в молодшому й середньому шкільному віці. Швидкість рухів, стрибучість, м'язова сила були в них на 20–30% нижчі, ніж у чуючих (М.С. Бессарабов [27], Г.Ф. Козирнов [110]).

На думку А.О. Костанян [116–117], глухі діти уступають чуючим за результатами в бігу на 20 метрів «з ходу» і «30 метрів зі старту», тобто у швидкісних видах. Аналогічні результати були отримані в дослідженнях Н.Г. Байкіної [16–17]. Автором було виявлено, що глухі юнаки та дівчата показували в бігу на короткі дистанції нижчі результати, ніж чуючі. Ці дані

свідчать про те, що й на старших роках навчання швидкісні якості глухих залишаються нижчими, ніж у чуючих.

У дослідженнях В.В. Дзюріча [74], Б.М. Зайцева [83], Г.Ф. Козирнова [110], В.А. Рябічева [203], Н.І. Шиф [243], відмічається відставання в швидкості рухової реакції у глухих дітей порівняно з чуючими, що також певним чином позначається на пізнавальних процесах і формуванні рухових навичок дітей з вадами слуху.

М'язова сила сприяє розвитку зростаючого організму глухих дітей, стимулює корекцію рухової сфери Н.Г. Байкіна [15], М.С. Бессарабов [27], М.І. Букун [39], А.О. Костанян [116-117], О.В. Романенко [200], Б.В. Сермеев [208].

За даними М.С. Бессарабова [27], показники стрибучості, м'язової сили, витривалості у глухих на 20-60% нижчі, ніж у чуючих у молодшому і середньому шкільному віці. Статистична витривалість у віці 7–8 років у глухих нижче, ніж у чуючих.

Проте з цією думкою погоджуються не всі вчені. Так, за результатами досліджень І.М. Ляхової, діти молодшого та середнього шкільного віку з порушеннями слуху суттєво не відрізняються від своїх чуючих однолітків за показниками сили [152].

Науковець Н.І. Букун встановив, що в молодшому шкільному віці м'язова сила у глухих трохи нижче, ніж у чуючих. За рівнем витривалості до статичних зусиль глухі до 9–10 років прирівнюються до чуючих [39].

Відставання глухих учнів відзначаються і в показниках, які характеризують силу м'язів спини, живота, однак за результатами сили м'язів рук простежується деяке випередження глухих. Робота, проведена В.А. Рябічевим [203], дозволила відзначити відставання показників станової сили та статичної витривалості у глухих від чуючих. Нижчі результати глухих дітей пояснюються недостатньою функцією вестибулярного апарату, який, на думку автора, є регулятором тону м'язів. Однак за показниками

абсолютної сили і динаміки її вікового розвитку, в роботах Б.В. Сермєєва не відзначається істотних відмінностей між глухими і чуючими учнями [208].

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що втрата слуху знижує рівень розвитку рухового аналізатора і в них з'являються порушення координації, в точності сприйняття руху, у динамічній і статичній рівновазі.

Причиною існуючих особливостей є відсутність слуху, недостатність мовленнєвої функції, порушення функціональної активності аналізаторів. До причин вторинного порядку відноситься зниження обсягу другої сигнальної інформації, яка бере участь у формуванні всіх видів діяльності людини, в тому числі й кожної рухової навички.

Саме тому корекційно-розвивальні завдання в роботі з глухими дітьми повинні бути спрямовані на забезпечення повноцінного фізичного розвитку, підвищення рухової активності, корекцію та розвиток психофізичних здібностей, профілактику й попередження вторинних відхилень (І.М. Бабій [10], Н.Г. Байкіна [15–17], М.С. Бессарабов [27], В.М. Зайцева [84], Я.В. Крет [119], І.М. Ляхова [153], А.В. Мутьєв [167], О.С. Сокирко [214]).

1.4. Засоби і методи корекції рухової сфери глухих дітей в корекційно-розвивальному процесі з фізичного виховання

Для осіб з обмеженими можливостями рух – не лише умова життєзабезпечення, засіб і метод підтримки працездатності, але і спосіб розвитку всіх зон кори великих півкуль мозку, координації межцентральної зв'язків, формування рухових взаємодій, аналізаторних систем, пізнавальних процесів, корекції та компенсації недоліків у фізичному та психічному розвитку (Н.П. Вайзман [40], В.В. Воронкова [51], А.А. Дмитрієв [75], М.М. Кольцова [113]).

На основі експериментального навчання в низці досліджень визначено та науково обґрунтовано досить ефективні засоби розвитку рухових якостей осіб зі стійкими порушеннями слуху, а саме: фехтування, легка атлетика,

спортивні та рухливі ігри, плавання, художня, спортивна та дихальна гімнастика, спортивне орієнтування, оздоровчий туризм, спортивні єдиноборства, танцювальні рухи тощо. (І.М. Бабій [10], Н.Г. Байкіна [18–19], Н.С. Бессарабов [27], В.М. Зайцева [84], А.А. Івахненко [98], І.В. Ковшова [108], Г.Ф. Козирнов [110], Н.П. Лещій [145], І.М. Ляхова [152–154], А.В. Мут'єв [167], А.В. Романенко [200], С.І. Стат'єв [219] та ін.).

Дослідженнями Н.Г. Байкіної експериментально доведено ефективність застосування швидкісних, швидкісно-силових вправ і вправ на витривалість в ускладнених умовах з метою корекції рухової сфери глухих школярів віком 7–18 років. Серед методів корекції рухової діяльності вченою науково доведена ефективність ігрового, змагального, інтервального, повторного, кругового методів, які необхідно поєднувати, на думку вченої, зі словесними компонентами та показом. Застосування автором вищезгаданих засобів і методів корекції рухової сфери глухих школярів під час навчання призвело до покращення їхнього фізичного розвитку, функціонального стану організму, підвищення рівня розвитку рухових якостей, розширення обсягу словесної інформації, скорочення термінів засвоєння техніки фізичних вправ та методики їх навчання [12]. Так, в показниках витривалості в роботі субмаксимальної потужності у хлопчиків та юнаків зростає з 9 до 17 років – на 36 %, у дівчаток з 9 до 15 років – на 18%, у бігу великої потужності витривалість у глухих хлопчиків в цей період складає 33 %, у дівчаток з 10 до 14 років – на 14 %. Загальний приріст показників до роботи помірної потужності з 10 до 17 років склав 24 %. Статична витривалість розгиначів плеча у глухих хлопчиків з 8 до 17 років виросла в показниках – на 47,7 %; розгиначів плеча – на 32,5 %; згиначів тулуба – на 128 %; згиначів і розгиначів голені – відповідно на 65,4 %; 48,2 %; 91,7 %; 68,9 %. Подібні зміни в показниках до статичної витривалості спостерігалися і в глухих дівчаток. У молодшому шкільному віці відбулося поліпшення сприйняття точності простору й часу рухів на 51%. У показниках динамічної рівноваги глухі хлопчики відстають від глухих дівчаток різниця досягає 28 %.

У науковій роботі І.М. Бабія простежується аналогічний підхід щодо ефективності застосування швидкісно-силових вправ з метою корекції рухової сфери глухих підлітків. Серед засобів корекції рухових дій автор пропонує вправи з подолання власної ваги, біг, стрибки з місця, з розбігу, на дальність, у глибину, у висоту, а також силові вправи на гімнастичних снарядах, з додатковим навантаженням, з використанням впливів зовнішнього середовища: біг та стрибки в гору, з гори, по різному ґрунту (трава, ліс, за вітром та проти вітру), з подоланням зовнішнього опору. Комплекс спеціально-силових вправ, запропонованих вченим, складався з: присідань та вставань зі штангою на плечах, жиму штанги ногами, лежачи на спині, півприсідів зі штангою на плечах. Автором у навчально-корекційному процесі з легкої атлетики застосовувалися наочні компоненти, комплексні повідомлення, що слугували додатковим засобом засвоєння легкоатлетичних понять. Під впливом корекційних занять відбулося поліпшення в показниках швидкісно-силових здібностей: силовий імпульс збільшився на 8,2%; потужність вибухового зусилля – на 7,1%; стрибучість – на 6,5%; швидкість – на 18,1% [10].

Систематичні заняття на швидкість значно впливають на її підвищення у глухих школярів (А.О. Костанян [116]). На думку В.В. Дзюріча [74], розвиток швидкості у глухих при впливі на них через другу сигнальну систему відбувається значно успішніше.

Науковцю Г.Ф. Козирнову вдалося встановити, що заняття фехтуванням позитивно впливають на підвищення швидкості простої рухової реакції глухих на світловий сигнал, значно наближаючи результати глухих фехтувальників до результатів чуючих. Автор вказує на те, що молодший і середній шкільний вік характеризується інтенсивним розвитком швидкості, швидкісно-силових якостей і координаційних здібностей [110].

Дослідниця Р.Д. Бабенкова [9] пропонує глухим спеціальні прийоми, вправи на дихання, вважаючи за необхідне розвивати рухливість грудної клітини, регулювати фазу вдиху і видиху, зміцнювати дихальні м'язи,

розвивати рівновагу, «слабкі м'язи», долати синкенезії, нормалізувати зміни тону м'язів кінцівок і тулуба.

Учена І.М. Ляхова в роботі з дітьми, які мають знижений слух рекомендує експериментально перевірені вправи комплексного характеру (комплекси аеробіки з предметами й без предметів, степ-джогінг, ігрові завдання й естафети), вправи для формування, збереження і зміцнення правильної постави та статико-динамічні вправи. Серед методів корекційно-розвивального навчання автором науково доведена ефективність ігрового й змагального методів, методу імітаційних вправ, розучування в цілому і по частинах [153]. Завдяки використанню вищезазначених засобів і методів корекційно-розвивального навчання дітей з порушеннями слуху вченій вдалося досягти позитивних змін у руховому розвитку в експериментальній групі за такими показниками: швидкісно-силові – на 11,7%, силова витривалість – на 8,4%; швидкість – на 7,3%; загальна витривалість – на 7,9%; гнучкість – на 17,5%; координаційні здібності: у стрибкових вправах – на 22,9%; у циклічних локомоціях – на 8,1%; у спортивно-ігровій руховій діяльності – на 12,8% у балістичних рухових діях з акцентом на дальність метання – на 21,1%; у здібності до динамічної рівноваги на – 8,8%; здібності до ритму – на 11,9% [152].

Для корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку І.М. Ляхова [152] науково доводить ефективність вправ художньої та спортивної гімнастики, акробатичні й танцювальні вправи, вправи на гімнастичній лаві, а також загально розвивальні вправи з різними предметами: прапорцями, м'ячами, гімнастичними палками, скакалками. Застосування таких засобів дозволили суттєво підвищити рівень рухових і координаційних здібностей, зменшити кількість помилок під час виконання фізичних вправ та значною мірою зменшити відмінності між глухими й чуючими дітьми молодшого шкільного віку.

Про ефективність запропонованих засобів, методів і прийомів навчання на уроках гімнастики з глухими дітьми початкових класів та їхній

корекційно-розвиваючий вплив на рухові здібності переконливо свідчать отримані результати в ході проведеного експерименту. Так, в показниках до кінестезичного диференціювання в експериментальній групі глухих відбулося поліпшення на 26 % – в 1 і 2 класах, на 29 % – в 3-му класі ($P < 0,05$); у здібності до орієнтування в просторі діти експериментальної групи перевершують глухих дітей контрольної групи, а саме у глухих хлопчиків в 1-му класі різниця результатів з контрольною групою склала 29%, в 2-му і 3-му класах різниця в результатах склала 14–15% ($P < 0,001$), глухі дівчата експериментальної групи також випереджують своїх глухих ровесниць контрольної групи на 10–18%; у здібності до динамічної рівноваги хлопчики експериментальної групи випереджують глухих хлопчиків контрольної групи на 15–32 %, дівчата експериментальної групи показали також високі результати порівняно з ровесницями контрольної групи на 20–47 %; у здібності до виконання ритмічних рухів глухі хлопчики експериментальної групи мають показники вищі за контрольну групу на 28–46 %, ($P < 0,05$), у дівчат експериментальної та контрольної групи різниця між цими показниками склала 52–95 %; в показниках щодо точності відтворення рухів експериментальна група випередила контрольну на 17–18% ($P < 0,001$).

Дослідницею Л.Б. Держинською [73] експериментально доведено ефективність запропонованої нею методики щодо корекції відхилень у розвитку глухих дошкільників 6–7 років засобами ритмічної гімнастики. Автором науково обґрунтовано дієвість методів демонстрації та наслідування під час навчання глухих 6–7 років. Застосування експериментальної методики вплинуло на: розвиток рухових якостей: силу м'язів черевного пресу ($p < 0,001$), спини ($p < 0,001$), гнучкості ($p < 0,005$), швидкісні якості ($p < 0,001$), швидко-силові ($p < 0,001$) та рівновагу ($p < 0,001$); психомоторний розвиток: реакція на руховий об'єкт ($p < 0,001$), час простої рухової реакції ($p < 0,001$), сенсомоторну координацію ($p < 0,001$), тепінг-тест ($p < 0,001$), а також на точність відтворення просторово-часових характеристик; функціонування дихальної та серцево-судинної системи

($p < 0,05$); на покращення постави (кількість глухих дітей, які мали порушення постави зменшилася з 54% до 31%).

Запропонована С.І. Статсьєвим методика формування танцювальних рухів у глухих дітей 6-10 років на заняттях музично-ритмічного виховання виявилася ефективною, підтвердженням чого є результати проведеного тестування за показниками: відчуття ритму, глухі діти експериментальної групи після проведення формувального етапу педагогічного експерименту не мали істотного відставання від своїх чуючих однолітків; різниця складала за цим показником лише 2%, що є несуттєвим; за статичною та динамічною рівновагою за результатами дослідження вченого глухі діти відстають від своїх ровесників, які добре чують, на 14,3%; за орієнтацією в просторі – на 14,1%, однак спостерігалася тенденція до покращення цих результатів. За показниками, що характеризують пластичність та здатність до танцювальної творчості, глухі діти наздогнали своїх чуючих однолітків. Різниця в цих показниках була на користь глухих (на 1,65% і на 4,4%: більше відповідно), проте вона виявилася не суттєвою. Результати експериментального дослідження дозволили автору стверджувати про можливість подолання рухових недоліків засобами спортивних бальних танців [219].

Ученою І.В. Ковшовою встановлено, що суттєве скорочення відставання у фізичному розвитку та функціональному стані системи зовнішнього дихання у глухих дітей досягається шляхом співвідношення вправ дихальної гімнастики (контрарної і парадоксальної) і циклічних вправ (плавання способом кроль на спині й кондиційний крос), що супроводжувалося відповідним мовним забезпеченням. Це підтверджується результатами проведеного автором експерименту відповідно до якого, застосування вище вказаних засобів корекційного впливу, дозволили зменшити частоту серцевих скорочень у глухих дітей експериментальної групи, яка склала 79,5 уд/хв., а також значно скоротити частість дихальних циклів (до 30%) [108].

У результаті застосування О.В. Колишкіним засобів адаптивного фізичного виховання таких як, настільний теніс, плавання, оздоровча ходьба, спортивні ігри з метою корекції рухової сфери дітей старшого дошкільного віку з розладами слуху відбулося значне поліпшення результатів в усіх видах випробувань: за станом розвитку статичної рівноваги – на 43,7%, балістична координація рухів – на 47,9%, точність рухової дії – на 46,2%, здатність до орієнтування у просторі – на 25,3%, швидкість окремих рухів – на 21,6%. Завдяки використанню вищезазначених засобів покращилася низка результатів, що характеризують силові здібності (від 7,2% до 54,1%); спритність (від 15,1 до 44,4%), швидкість (7,5%) та витривалість (7,6%) [111].

Для розвитку координації рухів у глухих підлітків на уроках фізичної культури Н.П. Лещій вважає ефективними вправи з ведінням баскетбольного м'яча, вправи з пінг-понгу, ритмічної гімнастики, танцювальні вправи з застосуванням музики та світломузичної приставки. Під час уроків фізичної культури, спрямованих на розвиток координації рухів у глухих підлітків авторка, використовувала такі методи: метод багаторазового виконання вправи; методи суворо-регламентованої вправи; метод «контрастних завдань»; метод зближених завдань. Завдяки застосуванню вищезазначених засобів і методів навчання в експериментальній групі глухих підлітків, вченій вдалося досягти приросту кожного з досліджуваних видів координаційних здібностей, в тому числі здатність до регуляції просторово-часових і динамічних параметрів рухів у глухих 12–15 років збільшилася на 40–50% [145].

З метою розвитку рухової сфери глухих школярів, А.В. Мут'євим експериментально доведено ефективність застосування засобів спортивних єдиноборств, що використовувалися на корекційних заняттях з фізичного виховання (удари руками та ногами), аеробних й анаеробних вправ, мовленнєвих і рухливих ігор. Серед методів корекційного навчання автор рекомендує застосовувати словесні, наочні та практичні методи. Під впливом корекційних занять з розвитку рухової сфери глухих школярів засобами

спортивних єдиноборств автору вдалося досягти суттєвого приросту показників з розвитку базових координаційних здібностей (на 3%), а також сили (на 3%), швидкості (на 3%) і швидкісно-силових якостей (на 3%) [167].

Будь-яка рухова діяльність забезпечується складним комплексом коркових, підкоркових, нейрофізіологічних, біохімічних механізмів, але жоден руховий акт – неможливий без участі м'язової системи як основної ланки опорно-рухового апарату, а отже, без м'язової напруги. За даними М.С. Бессарабова [27], глухі діти до 9–10 років прирівнюються до чуючих за рівнем витривалості до м'язових зусиль.

При цьому М.С. Бессарабов [27], В.М. Зайцева [84] рекомендують вводити в програму шкільних уроків комплекс силових вправ, виконуваних впродовж 8–10 хв., що значно підвищує щільність уроку, покращує силову підготовленість і сприяє корекції рухової сфери та зростанню рівня розвитку рухових якостей. З цією метою варто пропонувати глухим вправи з гантелями, набивними м'ячами, тренажерами.

Запропонована методика Г.В. Кучеренко є експериментально перевіреною та ефективною в розвитку силових якостей глухих підлітків у процесі фізичного виховання. Дана методика ґрунтувалася на застосуванні вправ із середніми обтяженнями максимальної швидкості одиночного скорочення, а також вправи на високошвидкісне ізокінетичне тренування з середнім опором і настановою на максимально можливу швидкість одиночного руху. Розвиток вибухової сили ніг здійснювався вченим за допомогою стрибкових вправ на максимальну висоту вистрибування. Автором доведено ефективність застосування на корекційно-тренувальних заняттях методів: максимальних зусиль, повторного максимуму, ударного (пліометричного), ізометричного, ізокінетичного, інтервального, повторно-інтервального, кругового і змагального методів, а також методу силового контактного лідирування, в тому числі, наочного та словесного. Різноманітний спектр засобів та експериментальна методика з розвитку динамічної «вибухової» сили забезпечили приріст результатів в

експериментальній групі глухих підлітків за наступними показниками тестів: «кистьова динамометрія» – на 47,2 %; «утримання тіла на поперечині» – на 45,1 %; динамічна «вибухова» сила розгиначів ніг – на 15,7 %; «стрибки в довжину з місця» – на 29,6 %; за тестом «стрибок угору з місця» приріст результатів становив 54,3% [136].

У дослідженнях Л.С. Виготського [55], О.О. Леонтьєва [143] гра виступає як діяльність, що має найближче відношення до потреб дитини. У грі відбувається первинна емоційно-діюча орієнтація в призначенні людської діяльності, виникає потреба бути дорослим.

На пріоритет ігрової ситуації під час проведення психолого-педагогічної корекції розвитку глухих дітей указують В.І. Лубовський [148]. Ігровий характер навчання відповідає психічним особливостям дітей 5–6 років. Граючи, вони мимоволі засвоюють те, на що в інших умовах затратили б багато часу й зусиль. Гра сприяє створенню позитивного тла та психологічної готовності дитини до спілкування.

Дослідниця Я.В. Крет застосовувала рухливі та мовленнєві ігри в поєднанні з пальчиковою й артикуляційною гімнастикою з метою корекції психофізичного розвитку глухих дітей старшого дошкільного віку. Авторка вважає найефективнішими та найраціональнішими методами під час корекційних занять з глухими дітьми ігровий, словесний і наочний. Під впливом корекційних занять у глухих дітей експериментальної групи зменшилися порушення просторової регуляції, ослабла напруженість руки під час письма, накреслювання графічних зображень відбувалося за рахунок рухів пальців і кисті – в 68%. Збільшилася кількість моторно-зрілих глухих дітей – на 53,3%. Високий рівень розвитку пізнавальних психічних процесів виявлено у 56,1% і 61,9% глухих дітей з експериментальної групи 6–7 років [119].

Дослідженнями А.А. Івахненко також підтверджено ефективність застосування на заняттях фізичною культурою з глухими дітьми молодшого шкільного віку рухливих ігор і естафет, що використовувалися з метою

розвитку психомоторної функції глухих учнів 7–10 років. Під час проведення занять з експериментальною групою глухих, автором було застосовано методи наочності, демонстрації, показу рухів. Ефективність запропонованої автором експериментальної методики розвитку психомоторної функції глухих дітей 7–10 років засобами рухливих ігор у процесі фізичного виховання, підтверджується результатами прикінцевих зрізів, відповідно до яких приріст показників психомоторної функції в середньому становив: здібність до регуляції просторово-часових і динамічних параметрів рухів – 26,9%; орієнтування у просторі – 29,3%; координованість рухів – 18,3%; здібність до збереження статичної і динамічної рівноваги – 36,4%; рухова пам'ять – 22%; відчуття ритму – 24%; здібність до довільного розслаблення м'язів – 39,2%; координованість мікрорухів руки та пальців – 27,2%; здатність до одночасності виконання рухів – 26,8%; балістична координація рухів – 37,9%; мімічні рухи та м'язове чуття – 21,7% [98].

Учена І.Б. Грибовська при комплексній оцінці функціонального стану вестибулярної сенсорної системи глухих дітей указувала, що спеціальна програма занять фізичними вправами дозволила поліпшити показники статичної й динамічної рівноваги. Так, за експериментальними даними, показники часу статичної рівноваги в 9-річних хлопчиків поліпшилися з $6,50 \pm 0,31$ с – до $10,12 \pm 1,51$ с ($P < 0,05$); у дівчаток – з $6,20 \pm 1,5$ с – до $10,28 \pm 1,72$ с ($P < 0,05$). Показники динамічної рівноваги знизилися в 10-річних хлопчиків до $74,45 \pm 5,91$ см; в дівчаток – до $75,25 \pm 5,37$ см. Ці дані свідчать про те, що функції статичної й динамічної рівноваги в глухих дітей піддаються корекції [65].

Аналогічні дані наводяться і в дослідженнях Р. Д. Бабенкової [9], В.А. Какузіна [102]. За показниками, у глухих 7–13 років величини сагітального розміру просторового поля стійкості та коефіцієнта використання площі не перевищували 70–74% тих же показників чуючих. Із віком ці відмінності між глухими та тими, хто чує, скорочуються.

Для перевірки функціональних взаємовідносин між сенсорними каналами Н.І. Букун провів стимуляцію вестибулярного апарата й визначив параметри зміни зорового й рухового аналізаторів. Після 10-кратного обертання латентний період зорово-моторної реакції в глухих подовжувався на 5 м/с. У 8 глухих період латентності залишився на вихідному рівні, в 17 – подовжувався. Для всіх, хто чує, характерним є істотне збільшення часу реакції на світловий подразник. При 15-кратному обертанні ще більш вираженим є пригнічення функції зорового й рухового аналізаторів. При цьому час простої реакції на адекватний зоровий подразник збільшувався у тих, хто не чує, на 8,5 і 17,1 м/с, у чуючих на – 41 м/с. Отже, імпульси вестибулярного апарату здатні знизити функціональний стан інших каналів. Більш виразно при цьому пригнічується зорово-моторна функція тих осіб, які чуєть [39].

В останні роки зростає значення соціально-дозвіллевої (анімаційної) діяльності як сфери відновлення та відтворення фізичних і духовних сил людини з обмеженими можливостями.

У створенні безперешкодного середовища життєдіяльності особам з інвалідністю слуху значна роль належить засобам адаптивної рухової рекреації (В.М. Латчук [138], М.В. Соловійова [216]). Вчені зазначають, що забезпечуючи захищеність осіб з обмеженими можливостями, держава повинна створювати їм необхідні умови для досягнення однакового зі своїми чуючими співгромадянами рівня життя, в тому числі у сфері освіти, зайнятості та участі в громадському житті.

Як зауважує В.М. Латчук [138], сьогодні одним із важливих моментів у практиці корекції рухової сфери та реабілітації осіб з обмеженими можливостями стає туризм, який сприяє розвитку здібностей, навичок, компетентності, інтеграції в соціальне життя. У зв'язку з цим завдання організатора туристичних заходів – зробити дозвілля людей з обмеженими можливостями цікавим і змістовим.

Учені Я.В. Крет, Н.Г. Байкіна [120] у своїх дослідженнях застосовували нетрадиційні оздоровчі технології екскурсійно-туристичної діяльності й дельфінотерапію в системі корекції психомоторних функцій у дітей з особливими потребами в Північній Ірландії. У програму перебування в навчально-туристичному центрі були включені спортивні заходи: каное, подолання смуги перешкод на суші, у лісосмузі, скелелазіння (на макеті висотою 10 метрів), рухливі ігри, спортивне орієнтування, вивчення спортивного інвентарю та обладнання. У заняття були включені розділи загальноосвітніх предметів: географія, природознавство, ботаніка, історія, релігія. Дослідження показали, що в дітей зі стійкими розладами слуху знизився рівень емоційного напруження, підвищився рівень самоконтролю й осмисленості дій.

Ця програма скорегувала рівень пізнавальної діяльності: розширився словниковий запас, підвищився рівень пам'яті, сприйняття, уваги, мислення. Також відбулося значне вдосконалення навичок самообслуговування, укріплення волевих якостей, поліпшення психомоторного розвитку.

Особливу зацікавленість викликає наукова робота П.Ф. Пиптюка, який здійснював корекцію рухової сфери глухих школярів 11–14 років шляхом використання засобів оздоровчого туризму: стрибків, багатоскоків, вистрибувань, бігу на швидкість і витривалість у поєднанні з рухливими та мовленнєвими іграми. Серед спеціальних завдань з оздоровчого туризму глухим підліткам пропонувалися: орієнтування в поході; топографічної підготовки; користування компасом; визначення азимуту й руху за азимутом; визначення місця й устаткування бівуаку; долікарняної медичної допомоги; транспортування потерпілого; краєзнавство; орієнтування на місцевості; подолання завалів, заростей, чагарників; в'язання вузлів тощо.

Основу розробленої методики склали: показ, оперативне й поелементне коригування дій учнів із гранично можливим використанням вербальних компонентів. Застосування вищезгаданих засобів, форм і

методів оздоровчого туризму у корекції рухової сфери глухих учнів переконливо свідчить про ефективність розробленої методики, як у формуванні їхніх базових рухових здібностей, так і в розвитку їхньої комунікативної діяльності, збільшенню ефективності адаптаційних можливостей глухих підлітків, про що свідчать дані, отримані під час повторного обстеження глухих школярів 11–14 років автором в якому відповідно до розроблених рівнів сформованості базових рухових здібностей, встановлено, що високому й вище середнього рівням відповідає 15,2% глухих учнів, середньому – 13,9%, нижче середнього – 64,5% і низькому рівню – 6,6% [187].

Тким чином, проведений аналіз літературних джерел дозволяє виявити значні потенційні можливості дітей з вадами слуху відносно подолання рухових недоліків, формування їхніх рухових умінь та навичок, а також розвитку фізичних здібностей. Результати чисельних наукових досліджень переконливо доводять, що правильно, методично організовані заняття фізичною культурою, особливо в молодшому шкільному віці, сприяють значною мірою корекції як фізичних, так і психофізіологічних недоліків глухих дітей. Рекомендовані з цією метою засоби і методи корекції рухової сфери є достатньо різнобічними. Натомість оздоровчий туризм як засіб корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку в науковій і науково-методичній літературі не застосовувався, що ставить нашу роботу в ряд актуальних проблем та вимагає наукової перевірки його ефективності й доцільності в роботі з цим контингентом дітей.

1.5. Характеристика основних дефініцій дослідження «рухова сфера», «корекція рухової сфери глухих дітей» «розвиток рухової сфери глухих дітей», «рухові здібності»

У процесі здійснення науково-дослідницької роботи нами були визначені основні дефініції дослідження, що в подальшому допомогли сформулювати чітке розуміння предмету дослідження.

Одним із таких понять є *«рухова сфера»*, яке розглядається як сукупність зовнішніх проявів активності людини в її взаємодії з навколишнім середовищем, що представлено у вигляді моторних реакцій і психомоторних дій (В. Дудьєв) [76].

Елементом рухової сфери, однієї з найскладніших функцій організму, є *рухові здібності*. Як складова рухової сфери, поняття *«рухові здібності»* має різні тлумачення. Зокрема, В. Наумчук визначає рухові здібності як індивідуальні особливості, що визначають рівень рухових можливостей людини [170]. Л. Матвєєв – як один із провідних фахівців в теорії фізичної культури і спорту, це поняття характеризує як комплексне утворення, основу якого складають фізичні якості, а форми прояву – рухові вміння і навички [161].

Дослідники В. В. Давидов [70], П. Я. Гальперін [56], А. Н. Леонтьєв [143] та ін. під здібностями розглядають вияв будь-яких можливостей людини.

Учений Е. П. Ільїн [100] здібності тлумачить як ступінь прояву якісних сторін елементарних психомоторних функцій, зумовлених задатками або властивостей функціональних систем.

У кожної людини, переважно, розвиваються ті рухові здібності, до яких є задатки, чому певною мірою сприяють типологічні особливості прояву властивостей нервової системи, про що зазначає Н. Лейтес. розглядаючи індивідуальні відмінності чого? [141].

Науковці розрізняють загальні та спеціальні здібності. Психолог Б. М. Теплов зв'язує загальні здібності з більш загальними умовами провідних форм людської діяльності, а спеціальні — тільки з суворо певними видами діяльності [224].

У теорії та методиці фізичного виховання виділяють такі конкретні форми рухових здібностей, що можна вважати основними:

1) *сила*, що характеризується як здатність людини долати опір або протидіяти йому за рахунок м'язових напружень;

2) *швидкість* – здібність, що визначає мінімальну тривалість реалізації рухової дії чи її елементів при відсутності значного зовнішнього опору рухові;

3) *спритність* – здібність швидко оволодівати складно-координаційними руховими діями, точно виконувати їх відповідно до вимог техніки і перебудовувати свою діяльність залежно від ситуації, що склалася;

4) *витривалість* – здібність людини долати втому у процесі рухової діяльності;

5) *гнучкість* – здібність людини виконувати рухи в суглобах з великою амплітудою. За Б. Шияном, розвиток цієї здібності відбувається за рахунок задатків (рухливості у суглобах, м'язового тону, будівлі м'язів) [244]. Утім, Ю.В. Верхошанський розглядає поняття гнучкості з позиції фізичної властивості рухового апарату як умови до повноцінного прояву рухових здібностей [45].

Спираючись на результати наукових досліджень Т.Ю. Круцевич [223] виокремлює такі види координаційних здібностей: здатність оцінювати й регулювати динамічні та просторово-часові параметри рухів; здатність зберігати стійку рівновагу; здатність відчувати й засвоювати ритм; здатність довільно розслабляти м'язи; здатність узгоджувати рухи в руховій дії.

Ці здібності проявляються у взаємодії під час виконання цілісної рухової діяльності. Окрім того, в певних ситуаціях окремі здібності відіграють провідну роль, інші – допоміжну.

Так, Г.Н. Германов характеризує поняття вище представлених здібностей таким чином: *швидкість* – подолання людиною простору за рахунок власних сил у можливо найкоротший час при максимальній інтенсивності напруження; *сила* – здатність долати зовнішній опір за рахунок м'язових скорочень; *витривалість* – здатність до максимально тривалих, помірної інтенсивності навантажень. *Спритність* – здатність висококоординовано переміщувати своє тіло і сторонні предмети в просторі та долати різного роду перешкоди [57].

Необхідно підкреслити, що здібності – це високий рівень прояву якісної сторони рухової сфери, зумовлений задатками. У такому випадку рухова сфера – це результат від рухових здібностей інтегрованих у руховій дії, результат рішення нового рухового завдання найбільш раціональним способом чи доцільного використання рухових навичок (руховий досвід). Природженими задатками рухових здібностей виступають анатомічні й психологічні особливості особистості. Моторні задатки, розвиваючись на основі адаптаційних змін в організмі, переростають у відповідні рухові здібності [223].

Рядом фізіологічних систем організму забезпечуються рухові здібності людини, а саме: руховою сферою, системою управління рухами спільно з системою сприймання і переробки інформації, системою енергетичного забезпечення м'язової роботи, системою регуляції функцій та інтеграції робочого процесу, нарешті, специфічно людською системою – вищих психічних функцій. Кожну з них морфологічно й функціонально закладено в генетичному апараті людини і це визначає характер його рухових здібностей.

Крім того, численні дослідження (Л. Матвєєв, В. Зациорський) зазначають, що розвиток рухових здібностей людини залежить не лише від спадкових чинників, а й від впливу навколишнього середовища. Відомо, що кожній людині притаманний хист в оволодінні різними видами діяльності. Окрім того, спадковість має не меншу значущість під час розвитку рухових здібностей, які проявляються в будь-якій руховій активності. Тому їхній розвиток необхідно розглядати як цілісний безперервний процес, заснований на біологічних закономірностях розвитку організму людини. Для кожної людини може бути знайдено такий вид діяльності, за якого обов'язково виявляються будь-які позитивні сторони її індивідуальних здібностей, що формуються на основі задатків [161]. На аналізі біологічної, психофізіологічної та психологічної сутності рухових здібностей людини ґрунтуються сучасні педагогічні концепції, які оперують базовим поняттям *«розвиток рухових здібностей»*.

Зважаючи на представлене вище, ключовими понятійними конструктами дослідження визначено такі: *«Розвиток рухових здібностей глухих дітей»*, який подано в роботі як процес, що поєднує успадковані та педагогічно спрямовані зміни функціональних можливостей органів і систем організму глухої дитини; втім паралельно з процесом розвитку на заняттях з дітьми які мають особливі психофізичні можливості відбувається *«Корекція рухової сфери»*, що представлено в роботі як виправлення сукупності зовнішніх проявів активності людини в її взаємодії з навколишнім середовищем у вигляді моторних реакцій і психомоторних дій. Адже відомо, що первинний дефект тягне за собою низку ввідхилень різного порядку, одним із яких є рухова сфера.

Для успішного розвитку рухових здібностей, науковці вказують на необхідність врахування сенситивних періодів розвитку основних рухових здібностей (сила, швидкість, гнучкість, спритність і витривалість). Сенситивний період необхідно розуміти як найсприятливіший період для розвитку рухових здібностей, що зумовлений віковими та статевими особливостями.

Розвиток силових здібностей людини має гетерохронний характер. У хлопчиків та дівчаток сенситивні періоди розвитку сили не збігаються, що варто враховувати в практиці занять. У дівчаток незначний розвиток абсолютної сили спостерігається до 9-річного віку – в той час, як у хлопчиків до 10-річного віку. Найвищі темпи приросту абсолютної сили припадає на період від 9–10 років. У той час, як показники відносної сили досягають високих показників у 10–11 річному віці [222–223].

Важливим при розвитку швидкості є врахування того факту, що вік 7–11 років є найсприятливішим для розвитку швидкісних здібностей, тому необхідно починати вже з молодшого шкільного віку приділяти значну увагу щодо її розвитку. Така необхідність пов'язана зі значним зростанням швидкості саме в молодшому шкільному віці, що зумовлено зі здатністю до високого темпу рухів (частотою кроків під час бігу), тому й завдання з

розвитку швидкісних здібностей на цьому етапі необхідно спрямовувати на розвиток вміння виконувати вправи з високою частотою рухів [222–223].

Під час розвитку гнучкості необхідно впраховувати, що високі темпи приросту цієї здібності спостерігаються у дівчаток від 7–8, від 10 до 11 та з 12 до 14 років, у хлопчиків від 7 до 11 та від 14 до 15 років. Тому дуже важливим є застосування вправ з розвитку гнучкості в молодшому шкільному віці, оскільки уже в юнацькому віці амплітуда рухів практично в усіх суглобах починає зменшуватися [222–223].

Вікова динаміка розвитку витривалості характеризується високими темпами приросту у хлопчиків від 8–9 до 10 від 11 до 12 та від 14 до 15 років. У той час, як у дівчаток цей період припадає на 10–13 років [222–223]. Спритність як комплексну здібність необхідно розвивати в дошкільному, молодшому шкільному та підлітковому віці.

Отже, під час здійснення цілеспрямованого педагогічного процесу з розвитку рухових здібностей неодмінно враховувати їхні сенситивні періоди розвитку, адже, як було попередньо зазначено, саме період молодшого шкільного віку є найсприятливішим щодо розвитку не тільки рухових здібностей, де відбувається закладка основних рухових дій (Шиян Б.М. [244]), але й таких важливих для подальшого шкільного життя психічних процесів, як рефлексія, внутрішній план дій, довільна увага, пам'ять, мислення, уява, вміння спостерігати. Молодший шкільний вік є найсприятливішим для розвитку цих психічних процесів [244].

Ще одним із ключових понять нашого дослідження є *оздоровчий туризм*. *Оздоровчий туризм* розглядається науковцями та практикаками як один один з масових видів туризму, який спрямований на оздоровлення, організацію активного відпочинку шляхом застосування таких засобів, як прогулянки, походи, подорожі в місця зі сприятливими кліматичними й екологічними умовами. Поняття *оздоровчого туризму* характеризується як вид активної діяльності, сутність якої полягає в комплексному та сталому відновленні фізичних, психосоматичних, емоційних та духовних сил людини

засобами активного фізичного навантаження (туристських походів, змагань, фестивалів, пішохідних екскурсій, комплексних – транспортних і пішохідних екскурсій за маршрутами вихідного дня тощо) Г.В. Григоренко [66]. Інше визначення *оздоровчого туризму* представлено С.П. Фокіним. Він характеризується як специфічний вид туристсько-рекреаційної діяльності, головною формою якої є похід (подорож), або туристській табір. Ці види діяльності спрямовані на відновлення фізичних, психічних, духовних сил людини, вдосконалення туристських знань, умінь та навичок, активного відпочинку, рекреації, для підготовки туристів до спортивних походів і змагань [235]. Реалізація цих завдань здійснюється завдяки комплексу *засобів*, що представляють сукупність інструментів (фізичні вправи, фактори зовнішнього середовища та гігієнічні фактори).

До *засобів оздоровчого туризму* належить: походи, прогулянки, фізичні вправи з подолання природних локальних і протяжних перешкод, орієнтування на місцевості, топографічна підготовка, в'язання вузлів, розведення багаття, краєзнавство, спеціальні завдання з техніки бівуачних робіт, рухливі ігри, естафети й конкурсно-змагальна діяльність з елементами туризму тощо. На ефективність використання засобів оздоровчого туризму як основи оздоровчої технології у фізичному вихованні молодших школярів вказували Кашуба В.О. [105], Чахніна М.С. [238] та інші. Окрім того, на користь впливу засобів оздоровчого туризму на рухову сферу осіб різної статі та віку вказують роботи таких науковців В.Б. Базильчук [11], І.О. Денисенко [72], В.М. Селуянов [206].

Популярність використання засобів оздоровчого туризму серед дітей та їхніх батьків з кожним роком зростає. Так, за результатами проведеного анкетування серед зазначеного контингенту (В.О. Кашуба [105]), 40% дітей подобається туризм як вид фізкультурно-оздоровчої діяльності тому, що є можливість ходити в походи й активно відпочивати; 26,26% батьків пропонують проводити з дітьми більше прогулянок та походів і ще 24,24% батьків впевнені в тому, що для підвищення якості роботи з фізичного

виховання у школі необхідно дітям більше часу проводити на природі. Це дослідження підтверджує актуальність впровадження занять оздоровчим туризмом в позакласну діяльність з дітьми молодшого шкільного віку незалежно від особливостей їхнього психофізичного розвитку [105].

Отже, ключовими понятійними конструктами дослідження визначено такі: «розвиток рухових здібностей глухих дітей», який подано в роботі як процес, що поєднує успадковані та педагогічно спрямовані зміни функціональних можливостей органів і систем організму глухої дитини; «корекція рухової сфери глухих дітей», що представлено в роботі як виправлення сукупності зовнішніх проявів активності людини в її взаємодії з навколишнім середовищем у вигляді моторних реакцій і психомоторних дій. Визначення ключових понять та основних понятійних конструктів дослідження дало змогу визначити теоретичний концепт (рис. 1) й алгоритм

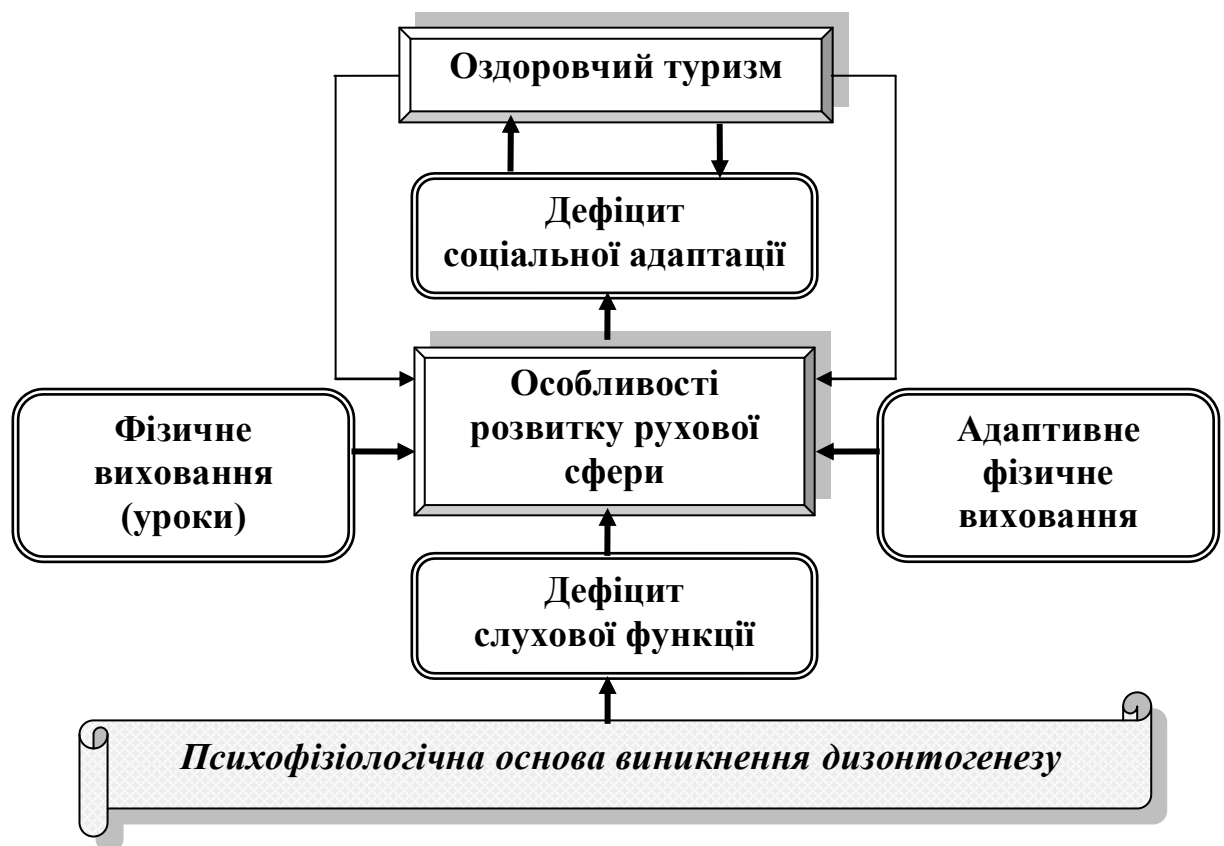

Рис. 1. Модель теоретичного концепту дослідження

дослідження, що, на нашу думку, сприятиме забезпеченню раціонального вирішення поставлених завдань, націлених на пошук нових засобів, методів, прийомів і форм корекційно-розвивального впливу, які б могли активізувати процес удосконалення рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку.

Висновки до першого розділу

1. Синтезуючі наукові положення вчених і практиків у галузі сурдопедагогіки та спеціальної психології щодо впливу втрати слуху на розвиток психічних процесів і мовленнєву діяльність осіб, які мають цю ваду, ми дійшли висновку про те, що виключення слуху з системи аналізаторів не є ізольованим «випадінням», а порушує весь хід розвитку глухих школярів. При цьому найбільшою мірою страждає мовлення. Недостатня мовленнєва діяльність, зменшений через ураження слуху обсяг інформації, що надходить глухим, позначається на розвитку всієї пізнавальної діяльності, а також на формуванні рухової сфери, що щільно з нею пов'язана, компенсація втрачених сенсорних функцій у глухих школярів зводиться до тривалого функціонального використання цього органу в інших цілях, порівняно з тими, хто чує, та здійснюється за рахунок збережених аналізаторів і окремих випадках за рахунок залишкового слуху.

2. На підставі аналізу спеціальної наукової та науково-методичної літератури сурдопедагогіки з'ясовано, що своєрідність рухової діяльності глухих: характеризується недостатньо точною координацією і невпевненістю рухів, що проявляються при оволодінні руховими навичками; відносною сповільненістю оволодіння руховими навичками; трудностю збереження у глухих статичної та динамічної рівноваги; відносно низьким рівнем розвитку просторового орієнтування; уповільненою порівняно з чуючими швидкістю виконання окремих рухів і усього темпу діяльності в цілому. Особливості розвитку рухової сфери у глухих зумовлені в основному трьома чинниками:

відсутністю слуху та недостатнім розвитком мовлення, функціональним порушенням деяких фізіологічних систем.

3. За результатами наукових досліджень доведено, що адаптивне фізичне виховання є рушійною силою, здатною здійснювати корекційний і розвивальний вплив на рухову сферу глухих дітей. Серед ефективних засобів її корекції вчені відзначають: легкоатлетичні вправи, спортивну, художню і ритмічну гімнастику, плавання, спортивні бальні танці, рухливі ігри, баскетбол, фехтування, дихальні вправи, спортивне орієнтування та оздоровчий туризм.

4. Аналіз праць науковців в галузі корекційної педагогіки, фізичного виховання, спорту і здоров'я людини дозволяє стверджувати, що одним з важливих засобів у практиці корекції рухової сфери глухих дітей є оздоровчий туризм, який сприяє розвитку рухових здібностей, формуванню практичних спеціальних умінь і навичок, збагачує руховий досвід, що сприятиме активній інтеграції в соціальне життя. У зв'язку з цим зростає значення соціально-дозвілєвої (анімаційної) діяльності як сфери відновлення та відтворення життєвих сил дітей зі стійким порушенням слухової функції.

У процесі оздоровчих туристських заходів відбувається переоцінка глухими дітьми своїх потенційних можливостей і меж сфери активної життєдіяльності. Стан боротьби з труднощами формує підвищений рівень мобілізації та готовність глухих дітей до подолання їх. Вирішення практичних і функціональних завдань різного типу під час занять оздоровчим туризмом розвиває в такої категорії дітей здібність до конструктивної взаємодії, підвищує рівень їхніх адаптивних можливостей і самооцінки загалом, надає впевненості у своїх силах. Разом з тим, корекційний вплив оздоровчого туризму на рухову сферу глухих осіб експериментально доведено на контингенті глухих підлітків.

Вплив оздоровчого туризму на розвиток рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку на сьогодні не був предметом наукових

досліджень. Відтак, ціла низка питань потребує розроблення і наукового обґрунтування.

Основні матеріали першого розділу знайшли відображення в опублікованих працях [15; 19; 127].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РУХОВОЇ СФЕРИ ГЛУХИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Організація та методика проведення констатувального етапу педагогічно дослідження

Метою нашого дослідження було – розроблення теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої програми позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів.

Для досягнення мети було використано комплекс методів дослідження. Всі дані заносили в спеціальні протоколи.

Одним із методів дослідження був обраний *педагогічний експеримент*, який відбувався в природних умовах і являв собою спеціально організовані заняття з оздоровчого туризму.

У процесі формувального етапу експерименту вивчали зміни у рівні знань, умінь, навичок із загальних рухових здібностей, особливостями розвитку спеціальних рухових здібностей з оздоровчого туризму, а також спостерігали за мовленнєвим розвитком глухих дітей молодшого шкільного віку при постійному цілеспрямованому корекційно-розвивальному впливі оздоровчого туризму в експериментальній групі.

Під час проведеної науково-дослідної роботи нами було використано *метод аналізу* продуктів діяльності глухих дітей. У процесі занять аналізували рисунки місцевості, топографічні карти, схеми пересувань, що дозволило уточнити розуміння й засвоєння ними навчального матеріалу. Перед проведенням досліджень про глухих дітей молодшого шкільного віку збиралася загальна інформація. Для цього проводили аналіз індивідуальних карток кожного школяра (анамнестичні дані джерела порушень розвитку, втрати слуху, супутні захворювання). Додаткову інформацію про кожного глухого школяра отримували з виписки з історії його розвитку: педіатра про загальний стан школяра, психоневролога з обґрунтованим медичним діагнозом і характеристикою розумового розвитку, отоларинголога з

характеристикою стану вуха, горла, носа та органів, які беруть участь в артикуляції мовлення (з даними про сприйняття розмовної та шепітної мови, даними аудіограми), офтальмолога з характеристикою стану зору і розгорнутим діагнозом.

Бесіда дозволяла отримати інформацію про глухих дітей 1–4 класів на основі вербальної (словесної) комунікації. Ці матеріали дозволили сформувати вихідне уявлення про кожну глуху дитину та в подальшому враховувалися при розробленні програми занять з оздоровчого туризму для глухих дітей молодшого шкільного віку.

У процесі *педагогічних спостережень* оцінювали особливості прилучення глухих дітей до занять оздоровчим туризмом, їхні типові ускладнення в засвоєнні навчального матеріалу, а також з'ясовували причини утруднень на кожному етапі досліджень. Так, педагогічні спостереження за виконанням різноманітних завдань з оздоровчого туризму, поведінкою під час такого роду занять проводили в природних умовах (на спортивному майданчику, в лісопарку) в процесі експериментальних занять з оздоровчого туризму.

Під час педагогічних спостережень нам вдалося зафіксувати особливості взаємовідносин глухих дітей з колективом, вчителями під час навальної діяльності, а також вихователями під час проведення рухливих ігор. Для цього ми створювали невимушені обставини, допомагали встановити контакт глухих дітей з чуючими ровесниками, залучали їх до практичної діяльності з оздоровчого туризму, створювали умови для можливості розуміння ними нових мовленнєвих повідомлень щодо оздоровчого туризму. Обстеження глухих дітей молодшого шкільного віку на заняттях з оздоровчого туризму починали з рухливих ігор, естафет, які включали елементи техніки оздоровчого туризму та засоби для розвитку їхніх рухових здібностей. Ці прийоми дозволили створити невимушені обставини і привабити глухих дітей молодшого шкільного віку до виконання експериментальних завдань. Педагогічні спостереження за грою глухих дітей

молодшого шкільного віку під час занять оздоровчим туризмом дозволили оцінити їхній зміст, характер, поведінку й особливості мовленнєвого супроводження рухливих ігор. Особливу увагу звертали на можливість і способи взаємодії глухих дітей у грі та форми спілкування.

При обстеженні у природних умовах глухим дітям надавали можливість вибрати той чи інший спортивний інвентар, спеціальне обладнання. При цьому фіксували їхню емоційну реакцію, інтерес до нього, бажання застосувати його в дії.

При цьому нами був використаний *метод оцінки*. Оцінці підлягали: виявлення інтересу до спортивного інвентарю і обладнання з оздоровчого туризму (емоційні реакції та висловлювання, прохання), вибір спортивного інвентарю й обладнання (тематичний відбір з метою виконання завдань занять або випадковий), адекватність використання спеціального інвентарю та обладнання (відповідність використання їх за призначенням).

Педагогічні спостереження за ігровою діяльністю глухих дітей молодшого шкільного віку в природних умовах зіставляли з особливостями проведення їхньої навчальної діяльності, з рівнем засвоєння практичних навичок на позакласних заняттях з оздоровчого туризму.

У процесі досліджень установлювали особливості їхнього характеру (сором'язливий, замкнутий, критичний до своїх результатів, образливий), спостерігали за порушеннями контакту (несформованість засобів спілкування – усного мовлення через відсутність слуху).

При виявлених утрудненнях контакту створювали умови, щоб глухі діти самі проявили ініціативу спілкування в процесі ігрової діяльності. У зв'язку з цим переходили від мовленнєвого спілкування до безпосередньої гри, збирання групового спорядження, куди входили: вогнищеве обладнання, сковорідка, розливальна ложка, ніж консервний, клейонка обідня, тара для продуктів, мило господарське, сірники в непромокальній упаковці, компаси, картографічний матеріал (карти, кроки, вкопіровка, планшет з візирною лінійкою для роботи з картою, папір, калька, олівець і гумка, ліхтарик

кишеньковий, свіча стеаринова, медична аптечка, ремонтний набір, фото-приналежності, мотузка основна та допоміжна тощо).

При вивченні особливостей розвитку рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку використовували бесіду, як початковий етап для первинного знайомства з цією категорією дітей. Вона була спрямована для встановлення контакту з глухими дітьми. Надалі бесіди проводилися за такими темами: «Охорона природи», «Краєзнавча характеристика краю», «Природа і ми», «Туристичне спорядження», «Елементи топографії», «Подолання природних перешкод», «Організація стоянок, бівуаку, привалів», «Надання долікарської допомоги», «Техніка безпеки під час прогулянок і походів вихідного дня», «Організація і зміст проведення туристських подорожей».

Бесіди створювали можливість для визначення орієнтування глухих дітей у навколишньому просторі й часі (коло уявлень, можливості узагальнень, особливостей і мотивів поведінки) глухих дітей, їхнє відношення до школи та сім'ї, причини утруднень при засвоєнні навчального матеріалу; схильності, інтереси, відношення до своїх труднощів, для створення уявлень про рівень пізнавальної діяльності й властивості особистості глухих дітей 1–4 класів.

В основу теоретичного обґрунтування та розробки методики констатувального етапу дослідження було покладено компетентнісно-діяльнісний підхід, що дало змогу організувати вивчення стану сформованості рухової сфери з огляду на навчальну, здоров'язберезувальну й соціальну компетентності, які реалізуються у сучасному освітньому вимірі виключно в діяльності, котра передбачає виконання конкретним учнем певного комплексу дій. Вивчення медичних карток, висновків психолого-медико-педагогічної консультації, проведення бесід з педагогами закладу з метою уточнення та доповнення відомостей про кожну дитину склало підготовчий етап алгоритму дослідження. Основний етап передбачав визначення вихідних показників розвитку рухових здібностей глухих дітей у

результаті виконання ними тестів, які були оцінені за рівнями відповідно до стандартизованих таблиць.

Завдання дослідження полягали у:

1) визначенні діагностичного інструментарію, що дає змогу виявити показники розвитку рухових здібностей глухих дітей молодшого шкільного віку;

2) проведенні тестування рухових здібностей глухих дітей 1–4 класів експериментальної (ЕГ) і контрольної груп (КГ1) з метою здійснення аналізу отриманих даних;

3) порівнянні результатів розвитку рухових здібностей глухих дітей 1–4 класів ЕГ і тих дітей, якічують КГ2, що дає змогу виявити потенційні рухові можливості глухих дітей;

4) оцінюванні рівнів розвитку рухових здібностей (початковий, середній, достатній, високий) за результатами виконання контрольних тестів і порівнянні отриманих результатів кожної з досліджуваних груп (%).

Для реалізації поставлених завдань констатувального етапу педагогічного експерименту було визначено діагностичний інструментарій дослідження, до якого увійшло 13 тестів («Згинання і розгинання рук в упорі, лежачи», «Підтягування у висі, лежачи», «Підтягування у висі», «Стрибки на скакалці», «Стрибок у довжину з місця», «Метання на дальність», «Піднімання тулуба з положення, лежачи на спині», «Нахил тулуба вперед із положення, сидячи, ноги нарізно», «Метання на влучність», «Човниковий біг» 4×9 (м), «Статична рівновага з відкритими очима», «Статична рівновага з заплющеними очима» за методикою Е. Я. Бондаревського, «Чергування ходьби та бігу» до 1000 м), за якими визначалися вихідні показники розвитку рухових здібностей (сили, швидкості, швидко-силових здібностей, гнучкості, координаційні здібності й витривалість) для кожної з досліджуваних груп дітей молодшого шкільного віку.

До виконання орієнтованих тестів оцінювання стану розвитку рухових здібностей допускались лише ті глухі учні, які пройшли медичне обстеження

та були ознайомлені з технікою і правилами безпеки під час виконання фізичних вправ.

У разі незадовільного самопочуття глухій дитині брати участь у тестуванні заборонялося.

Проводити тестування глухих дітей слід при наявності належних санітарно-гігієнічних і погодних умов.

Сила глухих дітей молодшого шкільного віку оцінювалася за допомогою таких контрольних вправ, як: «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи», «Підтягування у висі лежачи та у висі».

1. Сила м'язів рук і плечового поясу. *Тест «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи» (хл., дів. 1–4 класи).*

Опис проведення тестування. Учасник тестування приймає положення упору лежачи, руки випрямлені на ширині плечей кистями вперед, тулуб і ноги утворюють пряму лінію, пальці стоп опираються на підлогу. За сигналом прапорця учасник починає ритмічно з повною амплітудою, до касання підлоги груддю згинати й розгинати руки. Вправа повторюється стільки разів, скільки в учасника вистачить сил.

Результатом тестування є кількість безпомилкових згинань і розгинань рук за одну спробу.

Загальні вказівки та зауваження. Кут згинання рук має бути 90°. Не дозволяється торкатись опори стегнами, міняти пряме положення тіла й ніг (ноги разом), перебувати у вихідному положенні й із зігнутими руками більше, як 2 с, лягати на підлогу, розгинати руки по чергово, розгинати і згинати руки не з повною амплітудою. Згинання та розгинання рук, виконані з помилками, не зараховуються.

Тест «Підтягування у висі лежачи» (хлопчики 1–3 класи, дівчатка 1–4 класи).

Обладнання. Горизонтальний брус або перекладина діаметром 2–3 см, встановлена на висоті 95 см, магnezія.

Опис проведення тестування. Учасник тестування займає вихідне положення вису лежачи, хватом зверху. Голова, тулуб, ноги – пряма лінія, руки – перпендикулярно до підлоги. За сигналом прапорця, згинаючи руки, він підтягується до такого положення, щоб його підборіддя було над перекладиною. Потім учасник повністю випрямляє руки, повертаючись у вихідне положення – вис, лежачи.

Результатом тестування є кількість безпомилкових підтягувань, під час яких не порушено жодної умови.

Загальні вказівки і зауваження. Не дозволяється згинати й розгинати тулуб у грудній та поперековій ділянці хребта, кульшових та колінних суглобах, робити допоміжні рухи ногами, відпочивати в положенні вису лежачи більше 2-х с. Дозволяється робити лише один підхід до перекладини. Вправа повторюється стільки разів, скільки в учасника вистачить сил.

2. Сила м'язів рук і плечового поясу. *Тест «Підтягування у висі» (хлопчики – 4 клас).*

Обладнання. Горизонтальний брус або перекладина діаметром 2–3 см, лава, магnezія. Брус чи перекладина розташовані на такій висоті, щоб учасник у положенні вису не торкався ногами підлоги.

Опис проведення тестування. Учасник тестування стає на лаву і хватом зверху (долонями вперед) береться за перекладну. Руки на ширині плечей, та випрямлені. За сигналом прапорця, згинаючи руки, він підтягується до такого положення, щоб його підборіддя було над перекладеною. Потім учасник повністю розгинає руки, переходячи в положення вису. Вправа повторюється стільки разів, скільки в учасника вистачить сил.

Результатом тестування є кількість безпомилкових підтягувань, під час яких не порушено жодної умови.

Загальні вказівки і зауваження. Кожному учасникові дозволяється лише один підхід до перекладини. Не дозволяється розгойдуватися під час підтягування, робити допоміжні поштовхи ногами. Тестування припиняється,

якщо учасник робить зупинку на 2 с і більше, або йому не вдається зафіксувати потрібного положення більше, ніж 2 рази підряд. Вправа повторюється стільки разів, скільки в учасника вистачить сил.

Швидкість оцінювали за результатами виконання тесту «Стрибки через скакалку на двох ногах обертаючи її вперед», в с і хв.

Обладнання. Секундомір, скакалка, розміри якої відповідають зросту учасника тестування.

Опис проведення тестування. Учасник займає вихідне положення вузької стійки, скакалка в руках, внизу, за стопами. За сигналом прапорця учасник починає обертати скакалку вперед та перестрибувати її на двох ногах.

Результати тестування в першому та другому класах оцінюються за кількістю виконання стрибків через скакалку без урахування часу. При такій оцінці тесту, учасник виконує вправу до 15 сек. У третьому класі, результатом тестування стала кількість стрибків через скакалку за 15 с, в четвертому класі – 1 хв відповідно.

Загальні вказівки та зауваження. Під час виконання стрибків через скакалку слід спрямувати погляд вперед, стрибки виконуються на випрямлених ногах на носках, при цьому амортизація стрибкових рухів відбувається за рахунок приземлення після відштовхування на підйом стопи.

Швидкісно-силові здібності оцінювали за результатами виконання тесту «Стрибок у довжину з місця», «Метання малого м'яча з-за голови на дальність», «Піднімання тулуба із положення лежачи на спині за 30 с».

Тест «Стрибок у довжину з місця», (см) хл., дівч. 1–4 класи.

Обладнання. Неслизька поверхня з лінією та розміткою в (см).

Опис проведення тестування. Учасник тестування стає носками до лінії й із вихідного положення ноги нарізно, пальці стиснуті в кулаки. За сигналом прапорця учасник тестування робить замах руками назад, потім різко виносить їх уперед, одночасно відштовхуючись ногами, стрибає якомога далі.

Результатом тестування є дальність стрибка в (см) у кращій з двох спроб.

Загальні вказівки та зауваження. Місце відштовхування та приземлення повинні перебувати на одному рівні.

Тест «Метання малого м'яча із-за голови на дальність», м

Обладнання. Малий м'яч, розмітка протяжністю у 20-метровий коридор і шириною в 1 м.

Опис проведення тестування. Учасник займає вихідне положення різнойменної стійки лівою з опорою на внутрішню частину стопи, вага тіла на правій злегка зігнутій нозі, стопа назовні; права рука з м'ячем утримується, не притискаючи до долоні, фалангами пальців метальної руки. Вказівний, середній і безіменний пальці, подібно до важеля, розміщені позаду м'яча, а великий палець і мізинець притримують його збоку, при цьому відведена назад на рівні плеча ліва рука – зігнута перед грудьми. Випрямляючи праву ногу і повернувши праву частину тазу вперед, учасник, здійснюючи «тягу» снаряду, виходить грудьми вперед, виводить правий лікоть вперед-вгору і переходить в положення «натягнутого лука». Далі, відбувається розгинання тулуба і рух грудьми вперед. Випуск снаряда закінчується хлестоподібним рухом передпліччя та кисті правої руки. Рука зі снарядом проходить над плечем. Ліва нога в момент кидка повністю випрямляється.

Результатом тестування в четвертому класі – найкращий результат за відстанню метання (м) із трьох спроб.

Загальні вказівки та зауваження. Під час виконання тесту учаснику забороняється виконувати заступ за лінію, у разі виконанні заступу – результат не зараховується. Заключна частина фінального зусилля здійснюється найпотужнішим рухом – «ривком». Всі елементи фінального зусилля виконуються як єдиний рух.

Швидкісно-силові здібності черевного пресу оцінювали за результатами виконання тесту «Піднімання тулуба із положення лежачи на спині» (30 с).

Обладнання. Секундомір, гімнастична мата, або килим.

Опис проведення тестування. Учасник (хл. і дівч. 3-4 класу) тестування лягає спиною на рівну поверхню, ноги – зігнуті в колінах під прямим кутом, відстань між ступнями – 30 см, пальці рук – схресно за головою. Партнер тримає ступні учасника так, щоб п'яти торкались опори. За сигналом прапорця учасник переходить у положення сидячи і торкається ліктями колін, потім знову повертається у вихідне положення, торкаючись спиною і руками мата, після чого знову повертається у положення сидячи. Впродовж 30 с він повторює вправу з максимальною частотою.

Результатом тестування є кількість безпомилкового виконання вправи, а саме: піднімання тулуба з положення лежачи на спині за 30 с.

Загальні вказівки та зауваження. Учасник виконуючи вправу, повинен торкатися підлоги послідовно: спочатку лопатками, потім потилицею і ліктями, тим самим одночасно торкаючись трьома частинами тіла. Відштовхуватись від мата ліктями забороняється. Учасник тестування повинен намагатися виконувати вправу без зупинки, але й після невеличкої зупинки (до 2-х сек.) тестування можна продовжувати.

Гнучкість оцінювалася за допомогою тесту «Нахил тулуба із положення сидячи ноги нарізно».

Обладнання. Накреслена на підлозі лінія АБ і перпендикулярна до неї розмітка в сантиметрах (на поздовжній лінії) від 0 до 50 см.

Опис проведення тестування. Учасник тестування (хл. і дівч. 1–4 класів) сидить на підлозі босоніж так, щоб його п'ятки торкалися лінії АБ. Відстань між п'ятками – 20–30 см, ступні – вертикально до підлоги. Руки лежать на підлозі між колінами долонями донизу, навхрест. Партнер тримає ноги на рівні колін, щоб уникнути їхнього згинання. За сигналом прапорця учасник тестування плавно нахиляється вперед і не згинаючи ніг, намагається пальцями рук дотягнутися якомога далі. Положення максимального нахилу слід утримувати протягом 2-х с, фіксуючи пальці на розмітці. Вправу повторюють двічі.

Результатом тестування є позначка на перпендикулярній розмітці в см, до якої учасник дотягнувся кінчиками пальців рук у кращій з двох спроб.

Загальні вказівки та зауваження. Вправа повинна виконуватися плавно. Якщо учасник згинає ноги в колінах або не затримує положення протягом 2-х секунд, то спроба не зараховується.

Спритність оцінювали за результатами виконання *тесту «Човниковий біг 4×9 м» (с)*.

Обладнання. Секундоміри, що фіксують десяті частки секунди, рівна бігова доріжка завдовжки 9 м, обмежена двома паралельними лініями, за кожною лінією – два півкола радіусом 50 см з центром на лінії, два дерев'яні кубики (5×5 см).

Опис проведення тестування. За сигналом свистка учасник (хл. і дівч. 1–4 класів) займає положення високого старту за стартовою лінією. За сигналом прапорця він пробігає 9 м. До другої лінії – бере один з двох деревних кубиків, що лежать у колі, повертається бігом назад і кладе його в стартове коло. Потім біжить за другим кубиком, і взявши його, повертається назад і кладе в стартове коло.

Результатом тестування є час від старту – до моменту, коли учасник тестування поклав другий кубик в стартове коло.

Загальні вказівки та зауваження. Результат учасника визначається за кращою з двох спроб. Кубик у півколо слід класти, а не кидати. Якщо кубик кинуто, спроба не зараховується. Бігова доріжка повинна бути рівною, в належному стані, не слизькою.

Здібність до збереження статичної рівноваги оцінювалася за результатами виконання тестів за *методикою Бондаревського*.

Обладнання. Секундомір.

Опис проведення тестування. Учасники тестування (хл. і дівч. 1–4 класів) пропонують набути стійкого положення на одній нозі. Інша нога зігнута, а її п'ята торкається колінного суглоба опорної ноги, руки на поясі, голова – прямо. Необхідно утримати це положення якомога довше.

Реєстрація часу на секундомірі розпочинається після набуття стійкого положення, а закінчується у момент втрати рівноваги.

Результат. Визначення часу утримання статичної пози.

Загальні вказівки та зауваження. 1. Виконання тесту проводиться з відкритими й закритими очима. 2. Невеликі гойдання тулуба не вважаються втратою рівноваги. 3. Реєстрація часу проводиться з точністю до 0,1 с. 4. Утримання статичної пози проводиться на правій та лівій нозі кращий результат заноситься у протокол.

«Метання малого м'яча із-за голови у ціль» (кількість попадань).

Обладнання. Малий м'яч вагою 150 г, вертикальна ціль – 1,1м, на висоті від підлоги 1,5 м.

Опис проведення тестування. Учасник тестування (хл. і дівч. 1–3 класів) стає носками до лінії, вихідне положення різнойменна стійка, в сильнішій руці малий м'яч. За махом прапорця, учасник виконує замах руки з м'ячем, піднімаючи її догори за голову і далі виконує метання малого м'яча у вертикальну ціль, що знаходиться для дітей першого класу на відстані 6 м, а в другому і третьому класах на відстані – 8 м відповідно.

Результатом тестування в першому класі є кількість влучних попадань у ціль з – 5 спроб, в другому і третьому класах з – 6 спроб відповідно.

Загальні вказівки та зауваження. При виконанні тесту учасник не може виконувати заступ за лінію.

Витривалість оцінювали за результатами виконання тесту «Чергування ходьби та бігу до 1000 м».

Обладнання. Відміряна дистанція, прапорець, фінішна стрічка.

Опис проведення тестування. За свистком учасники тестування (хл. та дівч. 1–4 класів) стають за стартову лінію в положенні високого старту і зберігають нерухомий стан. За сигналом стартера вони повинні намагатися подолати задану дистанцію, рівномірно розподіливши свої зусилля від старту до фінішу та використовувати при цьому такі засоби пересування, як ходьба і біг.

Результатом тестування є відстань подоланої дистанції (в м).

Загальні вказівки та зауваження. Під час подолання дистанції при втомлені слід переходити з біга на ходьбу. Якщо забракло сил для фінішування, необхідно завершити тестування, при цьому не виконувати раптову зупинку, а застосувати повільну ходьбу і тим самим відновити дихання.

Дослідження були проведені з глухими дітьми в Комунальний заклад Запорізький навчально-реабілітаційний центр «Джерело» Запорізької обласної ради, Комунальний заклад «Кам'янська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької обласної ради, Комунальний заклад освіти «Дніпропетровський навчально-реабілітаційний центр №10» ДОР», Херсонська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів Херсонської обласної ради і з чуючими дітьми в Михайлівському навчально-виховному комплексі ім. О.Т. Слободчикова Вільнянської районної ради Запорізької області. Дослідженням охоплено 226 дітей 1–4 класів, з яких: 111 – глухих і 115 – тих, якічують. Було сформовано 3 групи: перша – експериментальна (ЕГ – глухі в кількості 55 дітей, з них: 25 хлопчиків і 30 дівчаток), друга – контрольна (КГ1 – глухі в кількості 57 дітей, з них: 29 хлопчиків і 28 дівчаток), третя – контрольна (КГ2 – дітей, якічують, у кількості 115 осіб, з них: 61 хлопчик і 54 дівчинки).

Проведена нами науково-дослідна робота включала: осмислення найбільш значущих для нашого дослідження теоретичних положень; конкретизацію об'єкта, предмета; визначення завдань і мети дослідження, *аналіз і синтез* літературних джерел з проблеми дослідження. Проводився констатувальний етап педагогічного експерименту, у ході якого: було проаналізовано медичні картки, здійснено аналіз причин втрати слуху, визначено етіологію захворювань, з'ясовано характер порушень й особливості психофізичного розвитку, а також проведено опитування та бесіди з вихователями, батьками глухих дітей. При цьому нами було оброблено більше, ніж 70 карток, здоров'я глухих дітей.

2.2. Порівняльний аналіз розвитку рухових здібностей глухих і чуючих дітей молодшого шкільного віку

2.2.1. Характеристика сили як одного з показників розвитку рухових здібностей глухих дітей 1–4 класів

Порушення слухового аналізатора негативно позначається не лише на психічному розвитку дитини, а й суттєво впливає на рухову сферу. Рухова сфера людини окреслюється терміном «моторика» – що означає сукупність рухових процесів організму, системи органів, окремого органу й пов'язані з ними фізіологічні та психічні явища. Якісно відмінними проявами моторики, що визначають її енергетичну складову, називають руховими або фізичними здібностями. Вони уявляють собою розвинуті в процесі виховання та цілеспрямованої підготовки рухові задатки людини, які визначають її можливості успішно виконувати певну рухову діяльність (Б.М. Шиян [244]).

З метою визначення рівня розвитку рухових здібностей в експериментальних та контрольних групах глухих і чуючих дітей 1–4 класів було проведено педагогічне тестування, яке здійснювалося за навчальною програмою для підготовчого та 1–4-х класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей і за навчальною програмою – для загальноосвітніх навчальних закладів шляхом використання контрольних тестів. Державні стандартні вимоги програми з фізичної культури для глухих дітей не відрізняються від вимог масових загальноосвітніх установ. Особливості її реалізації накладаються лише в терміни навчання та підбору методики проведення уроків фізичної культури, а також в необхідності врахування сенситивних періодів розвитку основних рухових здібностей і включення до програми спеціальних вправ, спрямованих на корекцію психофізичного розвитку глухих дітей молодшого шкільного віку.

Результати проведеного тестування, представлені у програмі для 1–4 класів дають змогу з'ясувати вихідні дані розвитку основних рухових здібностей глухих дітей відповідної ланки навчання з метою адекватного визначення, підбору та найоптимальнішого застосування на формуальному

етапі педагогічного експерименту принципів, засобів і методів для корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку на заняттях з оздоровчого туризму.

Фізична підготовленість експериментальних і контрольних груп дітей молодшого шкільного віку визначалася за результатами педагогічного тестування, які констатують рівень прояву основних рухових здібностей: сили (згинання та розгинання рук в упорі лежачи, підтягування у висі лежачи та висі (хл.) та підтягування у висі лежачи на колінах (дів.); швидкості (стрибки через скакалку на двох ногах, обертаючи її вперед); швидкісно-силових (стрибок у довжину з місця, метання на дальність, піднімання тулуба з положення лежачи на спині за 30 с); гнучкості (нахил тулуба з положення сидячи, ноги – нарізно); спритності (човниковий біг 4×9 м); статичної рівноваги за методикою Е.Я. Бондаревського; координаційні здібності в балістичних (метальних) рухових діях з акцентом на влучність (метання на точність); витривалості (чергування ходьби та бігу до 1000 м).

Отримані результати дослідження щодо розвитку рухових здібностей експериментальних і контрольних груп глухих дітей 1–4-х класів дозволяють стверджувати про нерівномірність розвитку рухової сфери означеного контингенту осіб.

Для визначення розвитку сили експериментальній і контрольній групам з першого по четвертий класи було запропоновано виконати *тест «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи (хл.) та в упорі лежачи на колінах»*.

Вихідні результати вище згаданого тесту вказують на відсутність істотних розбіжностей між експериментальною та контрольною групами глухих дітей за середньою арифметичною величиною ($t_{гр.} > t_{розр.}$), при надійності $P = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.1).

Так, для експериментальної групи в глухих хлопчиків першого класу середня арифметична величина за даним тестом склала – $3,50 \pm 1,16$ разів, у контрольній групі глухих хлопчиків – $3,75 \pm 0,55$ разів. Різниця між середніми величинами в цих групах становила 7,14%. Отже, середні арифметичні

величини суттєво не відрізняються між собою ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 0,19$; при $\alpha = 0,05$).

В другому класі в ЕГ хлопчиків середня арифметична величина щодо розвитку сили склала $5,00 \pm 1,20$ разів, а в КГ у глухих хлопчиків $4,75 \pm 0,48$ разів ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,19$; при $\alpha = 0,05$). Виходячи з цього, різниця між середніми величинами в КГ і ЕГ виявилася несуттєвою й у відсотках становила 5%.

В третьому класі в ЕГ хлопчиків результат за цим тестом дорівнював $5,88 \pm 0,94$ разів, в КГ у глухих хлопчиків $5,63 \pm 0,95$ разів ($p > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,19$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала $4,25\%$, що засвідчує несуттєву різницю між середніми величинами в КГ та ЕГ.

У четвертому класі в ЕГ глухих хлопчиків результат за цим тестом склав $7,00 \pm 2,40$ разів, в КГ у глухих хлопчиків $6,56 \pm 1,17$ разів ($p > 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 0,17$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках і склала $6,29\%$, що також є несуттєвою.

В експериментальній групі глухих дівчаток першого класу середня арифметична величина в тесті «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи на колінах» склала $2,50 \pm 0,40$ разів, в контрольній групі глухих дівчаток $2,10 \pm 0,43$ разів. Отже, середні арифметичні величини суттєво не відрізняються між собою ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 0,68$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках становила 16%.

У другому класі в ЕГ дівчаток середня арифметична величина склала $3,88 \pm 0,62$ разів, а в КГ у глухих дівчаток $3,50 \pm 0,93$ разів ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,34$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, становила $9,79\%$.

В третьому класі в ЕГ дівчаток результат за цим тестом дорівнював $4,33 \pm 0,97$ разів, в КГ глухих дівчаток $4,17 \pm 0,87$ разів, ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 0,13$; при $\alpha = 0,05$;). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, становила $3,70\%$.

У четвертому класі в ЕГ дівчаток за тестом «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи на колінах» результат склав $5,50 \pm 1,28$ разів, в КГ глухих дівчаток – $5,67 \pm 0,54$ разів, ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,12$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 3,09%.

Разом з тим, між експериментальною групою глухих і контрольною групою чуючих однолітків відзначається суттєва різниця в результатах ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.1). Глухі хлопчики експериментальної групи за цим тестом відстають від своїх чуючих однолітків молодшого шкільного віку на суттєво значущу величину. Відсоток відставання в першому класі склав – 54,74%, в другому – 44,44%, в третьому – 37,05%, в четвертому – 38,93% відповідно.

Аналіз результатів тестування сили в експериментальній групі глухих дівчаток та їхніх одноліток зі збереженим слухом вказує на суттєві відмінності в результатах між ними ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.1). Різниця результатів, виражена у відсотках, склала: в першому класі – 47,12%; в другому – 47,75%; в третьому – 47,15%; в четвертому класі – 38,27% відповідно.

З метою виміру сили м'язів згиначів плечового поясу у глухих дітей молодшого шкільного віку та їхніх однолітків зі збереженим слухом, ми використовували *тест «Підтягування у вис лежачи та у висі (хл.) та у висі лежачи (дівч.)»*.

Порівняння результатів тестування даної рухової здібності в експериментальної та контрольної груп глухих дітей на констатувальному етапі педагогічного експерименту свідчить про відсутність суттєвих розбіжностей у показниках сили ($t_{гр.} > t_{розр.}$, при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.2).

Так, у хлопчиків першого класу експериментальної групи кількість підтягувань у висі дорівнює – $3,17 \pm 0,34$ рази, а в глухих хлопчиків контрольної групи – $3,00 \pm 0,82$ рази ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 0,19$; при

$\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, склала 5,36%.

У другому класі у глухих хлопчиків експериментальної групи – відповідно $3,83 \pm 0,52$ рази, в контрольній групі глухих хлопчиків цього ж вікового періоду розвитку результат за цим тестом склав – $3,75 \pm 0,39$ рази ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,13$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках становила 2,09%.

У глухих хлопчиків третього класу експериментальної групи – середня арифметична величина за цим тестом склала $4,00 \pm 0,49$ рази та $4,13 \pm 0,55$ рази ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,17$; при $\alpha = 0,05$). Відтак у глухих хлопчиків контрольної групи та експериментальної групи різниця між середніми величинами у відсотках склала 3,25%.

У четвертому класі глухі хлопчики експериментальної групи показали результат у підтягуванні у висі – $1,00 \pm 0,35$ раз, а в контрольній групі результат за цим тестом склав – $0,78 \pm 0,24$ раз ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 0,52$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках склала 22%.

Разом з тим, як засвідчили результати тестування між середніми результатами, показаними глухими хлопчиками експериментальної групи молодшого шкільного віку та їхніми однолітками зі збереженим слухом, відзначаються значні розбіжності ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.2), що складає в першому класі – 47,80%, в другому – 46,42%, в третьому – 50,82%, в четвертому – 56,67% відповідно.

У глухих дівчаток експериментальної групи першого класу кількість підтягувань у висі лежачи на констатувальному етапі педагогічного експерименту дорівнює – $2,50 \pm 0,37$ рази, а в глухих дівчат контрольної групи – $2,30 \pm 0,32$ рази ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 0,41$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 8%.

У другому класі у глухих дівчаток експериментальної групи – відповідно $2,83 \pm 0,52$ рази, в контрольній групі у глухих дівчаток однолітків результат за цим тестом склав – $3,00 \pm 0,28$ рази ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,28$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах становила 6,01% і була несуттєвою.

У глухих дівчаток третього класу експериментальної групи середня арифметична величина за тестом «Підтягування у висі лежачи» дорівнювала $3,17 \pm 0,52$ рази та $3,33 \pm 0,54$ рази в контрольній групі ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 0,22$; при $\alpha = 0,05$).

У глухих дівчаток контрольної та експериментальної груп різниця між середніми величинами склала 5,05%.

У четвертому класі глухі дівчатка експериментальної групи показали результат з підтягування у висі лежачи – $4,38 \pm 0,49$ раз, в контрольній групі результат за цим тестом склав – $4,50 \pm 0,55$ раз ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,17$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках склала 2,74%.

Разом з тим, як показали результати дослідження спостерігаються значні розбіжності середніх величин між результатами дівчаток експериментальної групи молодшого шкільного віку та їхніми однолітками зі збереженим слухом ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.2). Отже, різниця результатів у відсотках була значною: в першому класі – 51,75%, в другому – 47,73%, в третьому – 53,43%, в четвертому – 48,25% відповідно.

За результатами тестування силових здібностей були виявлені рівні (початковий, середній, достатній, високий) розвитку сили в експериментальній і контрольній групах дітей молодшого шкільного віку.

Відповідно до них, було встановлено, що на констатувальному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі глухих хлопчиків

молодшого шкільного віку початковий рівень мали – 60%, середній – 28%, достатній – 8%, високий – 4%.

Відповідно в контрольній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали – 58,7%, середній – 24,1%, достатній – 10,4%, високий – 6,8%. В контрольній групі чуючих хлопчиків однокласників початковий рівень мали – 32,6%, середній – 30,4%, достатній – 21,7%, високий – 15,2% (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рівні розвитку силових здібностей в експериментальних і контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту, %

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Сила	ЕГ	60	28	8	4
	КГ1	58,7	24,1	10,4	6,8
	КГ2	32,6	30,4	21,7	15,2

В експериментальній групі глухих дівчаток на констатувальному етапі педагогічного експерименту було встановлено, що початковий рівень мали – 56,6%, середній – 26,6%, достатній – 10%, високий – 6,6%.

У контрольній групі глухих дівчаток початковий рівень мали – 57,2%, середній – 32,1%, достатній – 7,2%, високий – 3,5%. У контрольній групі чуючих дівчаток початковий рівень мали – 31,5%, середній – 33,3%, достатній – 20,4%, високий – 14,8% (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Рівні розвитку силових здібностей в експериментальних і контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту, %

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Сила	ЕГ	56,6	26,6	10	6,6
	КГ1	57,2	32,1	7,2	3,5
	КГ2	31,5	33,3	20,4	14,8

Виходячи з вище представленого, необхідно зазначити, що в розвитку рухових здібностей як глухі, так і чуючі діти мають проблеми, проте результати глухих дітей в 1,5–2 рази гірші порівняно з їхніми чуючими однолітками.

З метою визначення сили м'язів згиначів тулуба експериментальна та контрольна групи дітей 3–4-х класів на констатувальному етапі педагогічного експерименту виконували *тест «Піднімання тулуба із положення лежачи на спині»*.

Отримані результати вище згаданого тесту вказують на відсутність істотних розбіжностей між експериментальною та контрольною групами глухих дітей за середньою арифметичною величиною ($t_{гр.} > t_{розр.}$), при надійності $P = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.3).

Так, у хлопчиків третього класу експериментальної групи здобутий результат за цим тестом дорівнює $10,00 \pm 0,83$ разів, а в глухих хлопчиків контрольної групи $9,00 \pm 0,99$ разів ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,77$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами, виражена у відсотках, в цих групах склала 10%.

У четвертому класі глухі хлопчики експериментальної групи показали результат з піднімання тулуба $12,80 \pm 1,45$ разів, а в контрольній групі результат за цим тестом склав $13,22 \pm 1,11$ разів ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 0,23$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 3,28%.

Однак, між середніми результатами, показаними глухими хлопчиками експериментальної і контрольної груп чуючих дітей 3–4-х класів, відзначали значні розбіжності ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.3), що склало в третьому класі 28,91%, в четвертому класі – 21,14% відповідно.

Вихідні результати за вище згадуваним тестом у глухих дівчат експериментальної групи третього класу склали $8,33 \pm 1,05$ раз, в контрольній

групі – $8,00 \pm 1,23$ раз ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 0,21$; при $\alpha = 0,05$).
Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 3,96%.

У четвертому класі середній показник становив $12,00 \pm 1,05$ разів і $10,00 \pm 2,02$ разів відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,88$; при $\alpha = 0,05$).
Різниця між середніми величинами цих груп, виражена у відсотках склала 16,67%.

Однак вивчення силових здібностей м'язів згиначів тулуба у глухих дівчат експериментальної групи 3–4-х класів та їхніх чуючих ровесниць вказує на суттєву різницю в середніх арифметичних показниках між цими групами ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.3).

Було встановлено, що глухі дівчатка експериментальної групи відстають від своїх чуючих ровесниць на вірогідно значущу величину. При цьому, найбільша різниця в показниках сили м'язів згиначів тулуба зафіксована в третьому класі, що складає 30,56% і 18,52% в четвертому класі відповідно.

2.2.2. Специфіка розвитку швидкості глухих дітей 1–4 класів

Для визначення розвитку швидкості у глухих дітей молодшого шкільного віку та їхніх однолітків зі збереженим слухом на констатувальному етапі педагогічного експерименту, використовували *тест «Стрибки через скакалку на двох ногах, обертаючи її вперед»*.

Порівняння середніх показників швидкісних здібностей глухих дітей 1–4 класів експериментальних і контрольних груп, свідчить про відсутність між ними суттєвих розбіжностей ($t_{гр.} > t_{розр.}$, при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.4).

Так, вихідні результати за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи першого класу склали $4,33 \pm 0,61$ рази, в

контрольній групі – $4,00 \pm 1,05$ рази ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 0,27$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах дорівнювала 7,62%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи становив $6,33 \pm 0,73$ разів і $5,13 \pm 0,65$ разів у глухих хлопчиків контрольної групи ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 1,23$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, склала 18,96%.

У третьому класі – $9,25 \pm 1,24$ разів і $8,00 \pm 0,64$ разів ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,90$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами, виражена у відсотках в цих групах, становила 13,51%.

У четвертому класі ця різниця дорівнювала $29,20 \pm 2,58$ разів і $27,56 \pm 1,76$ разів відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 0,53$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 5,62%.

Однак, між глухими хлопчиками експериментальної групи і чуючими хлопчиками контрольної групи констатована значна різниця в показниках, що відображають швидкість в молодшому шкільному віці ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.4).

Встановлено, що глухі хлопчики 1–4-х класів відстають у розвитку цієї рухової здібності від своїх чуючих ровесників на вірогідно значущу величину. Різниця результатів між групами, виражена у відсотках, складає в першому класі 50%, в другому класі – 55,01%, в третьому – 38,88%, в четвертому – 37,87% відповідно. Відтак, як показують результати дослідження, з віком різниця в показниках швидкості між глухими та чуючими дітьми молодшого шкільного віку суттєво зменшується, проте ще не нівелюється цілком.

Вихідні результати за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу склали $5,63 \pm 0,78$ рази, в контрольній групі – $5,20 \pm 0,62$ рази ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 0,43$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 7,64%.

У другому класі результат у тесті «Стрибки на скакалці на двох ногах обертаючи її вперед» в експериментальній групі дорівнював $8,00 \pm 1,36$ разів і $7,00 \pm 0,63$ рази в контрольній групі глухих дівчат ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,67$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 12,50%.

У третьому класі вона становила $9,67 \pm 1,69$ разів і $9,17 \pm 0,72$ разів ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 0,27$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, склала 5,17%.

У четвертому класі вона становила $34,75 \pm 3,87$ разів і $36,33 \pm 3,03$ разів відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,32$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 4,55%.

Однак, вивчення швидкісних здібностей у глухих дівчаток експериментальної групи молодшого шкільного віку та їхніх чуючих ровесниць вказує на суттєву різницю в даних показниках між цими групами ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.4).

Було встановлено, що глухі дівчатка 1–4-х класів відстають від своїх чуючих ровесниць на вірогідно значиму величину. Різниця результатів між групами, виражена у відсотках, складає в першому класі 43,75%, в другому класі – 48,11%, в третьому – 40,33%, в четвертому – 34,77% відповідно.

За результатами тестування швидкісних здібностей було виявлено рівні (початковий, середній, достатній, високий) розвитку швидкості в експериментальній та контрольній групах дітей молодшого шкільного віку. Відповідно до яких, було встановлено, що на констатувальному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі глухих хлопчиків молодшого шкільного віку початковий рівень мали 64%, середній – 24%, достатній – 8%, високий – 4%. Відповідно в контрольній групі глухих хлопчиків молодшого шкільного віку початковий рівень мали 65,6%, середній – 24,1%, достатній – 6,9%, високий – 3,4. В контрольній групі

чуючих хлопчиків початковий рівень мали 28,3%, середній – 32,6%, достатній – 23,9%, високий – 15,2% (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Рівні розвитку швидкісних здібностей в експериментальних
і контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку на
констатувальному етапі педагогічного експерименту, %**

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Швидкість	ЕГ	64	24	8	4
	КГ1	65,6	24,1	6,9	3,4
	КГ2	28,3	32,6	23,9	15,2

В експериментальній групі глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку початковий рівень мали 63,3%, середній – 2,7%, достатній – 6,7%, високий – 3,3%.

У контрольній групі глухих дівчаток початковий рівень мали 64,4%, середній – 25%, достатній – 7,1%, високий – 3,5. У контрольній групі чуючих дівчаток початковий рівень мали 29,6%, середній – 35,2%, достатній – 22,2%, високий – 13% (табл. 2.4).

Виходячи з отриманих результатів дослідження, найбільше відставання в розвитку швидкості у глухих дітей 1–4-х класів спостерігається в 1-му класі. Проте, потреба в корекційно-розвивальному впливі є впродовж усього молодшого шкільного віку.

Таблиця 2.4

**Рівні розвитку швидкісних здібностей в експериментальних
та контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку на
констатувальному етапі педагогічного експерименту, %**

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Швидкість	ЕГ	63,3	2,7	6,7	3,3
	КГ1	64,4	25	7,1	3,5
	КГ2	29,6	35,2	22,2	13

2.2.3. Особливості розвитку швидкісно-силових здібностей глухих дітей 1–4 класів

Для визначення розвитку швидкісно-силових здібностей експериментальні і контрольні групи молодшого шкільного віку виконували *тест «Стрибок у довжину з місця», «Метання малого м'яча з-за голови через плече на дальність»*.

Вихідні результати тесту *«Стрибок у довжину з місця»* вказує на відсутність істотних розбіжностей між експериментальною і контрольною групами глухих дітей за середньою арифметичною величиною ($t_{гр.} > t_{розр.}$), при надійності $P = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.5).

Так, вихідні результати за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи першого класу склали $74,00 \pm 3,42$ см, в контрольній групі – $75,00 \pm 1,41$ см ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 0,27$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами, виражена у відсотках, в цих групах становила 1,35%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював – $82,00 \pm 3,50$ см і $83,25 \pm 2,26$ см – у глухих хлопчиків контрольної групи ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,30$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами, виражена у відсотках, у цих групах склала 1,52%.

У третьому класі середні показники розвитку швидкісно-силових здібностей, виявлених у стрибках у довжину з місця глухих хлопчиків в ЕГ склав $95,63 \pm 4,84$ см і $96,25 \pm 2,62$ см в КГ ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,11$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами у відсотках в цих групах становила 0,65%.

У четвертому класі – $94,40 \pm 5,25$ см і $100,33 \pm 2,29$ см відповідно в ЕГ та КГ ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 1,04$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами, виражена у відсотках, склала 6,28%.

Разом з тим, між глухими хлопчиками експериментальної групи та чуючими хлопчиками контрольної групи 1–4-х класів було встановлено значну різницю в показниках, що відображає розвиток швидкісно-силових здібностей у молодшому шкільному віці ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.5).

Встановлено, що глухі хлопчики 1–4-х класів відстають від своїх чуючих однолітків на вірогідно значущу величину. Різниця в середніх показниках, виражена у відсотках, склала в першому класі 20,94%, в другому – 17,75%, в третьому – 13,59%, в четвертому – 17,14%.

Вихідні результати за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу дорівнювали $64,50 \pm 1,75$ см, в контрольній групі – $66,20 \pm 1,51$ см ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 0,73$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 2,64%.

У другому класі результат за тестом «Стрибок у довжину з місця» в експериментальній групі дорівнював $78,50 \pm 2,49$ см і $75,33 \pm 2,24$ см в контрольній групі глухих дівчаток ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,94$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами у відсотках в цих групах склала 4,04%.

У третьому класі середня арифметична величина розвитку швидкісно-силових здібностей в ЕГ становила $88,50 \pm 4,01$ см і $87,33 \pm 3,57$ см в КГ ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 0,22$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, склала 1,32%.

У четвертому класі середній показник стрибків у довжину з місця дорівнював $89,25 \pm 4,43$ см в ЕГ і $91,50 \pm 5,81$ см в КГ відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,31$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 2,52%.

Вивчення швидкісно-силових здібностей у глухих дівчаток експериментальної групи молодшого шкільного віку та їхніх чуючих ровесниць вказує на суттєву різницю в цих показниках між цими групами (t

гр.< t розр.) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.5).

Експериментальним шляхом було встановлено, що глухі дівчатка 1–4-х класів відстають від своїх чуючих ровесниць на вірогідно значиму величину. Різниця в середніх показниках, виражена у відсотках, склала в першому класі 20,28%, в другому – 19,30%, в третьому – 16,19%, в четвертому – 17,43% відповідно.

При співставленні отриманих середніх показників розвитку швидкісно-силових здібностей в балістичних рухових діях з акцентом на дальність метання експериментальних і контрольних груп глухих дітей молодшого шкільного віку не було виявлено суттєвих відмінностей на констатувальному етапі педагогічного експерименту ($t_{гр.} > t_{розр.}$) (додаток А, таблиця А.6).

У четвертому класі глухі хлопчики експериментальної групи за тестом «Метання малого м'яча з-за голови через плече на дальність» показали такі результати: $12,60 \pm 0,57$ м і $11,56 \pm 0,73$ м в КГ відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 1,13$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 8,25%.

Однак, необхідно зазначити, що глухі хлопчики експериментальної групи 4-х класів значно відстають від своїх чуючих ровесників. Шляхом проведення педагогічного експерименту констатована значна різниця в показниках, що відображають балістичні рухові дії з акцентом на дальність метання ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.6). Різниця результатів між цими групами, виражена у відсотках, складає в четвертому класі 21,63%.

Вихідні результати у глухих дівчаток експериментальної групи четвертого класу за тестом «Метання малого м'яча із-за голови через плече на дальність» склали, $8,63 \pm 0,40$ м і $9,17 \pm 1,04$ м в КГ відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,20$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 6,26%.

Однак, результати контрольного іспиту «Метання малого м'яча з-за голови через плече на дальність» показали, що між глухими дівчатами експериментальної групи молодшого шкільного віку та їхніми чуючими ровесницями спостерігається суттєва різниця результатів на користь чуючих учениць ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.6). У глухих дівчаток експериментальної групи різниця відставання, виражена у відсотках, складає в четвертому класі 28,13%.

За результатами тестування швидкісно-силових здібностей були виявлені рівні (початковий, середній, достатній, високий) в експериментальній та контрольній групах дітей молодшого шкільного віку. Відповідно до яких, було встановлено, що на констатувальному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали 60%, середній – 28%, достатній – 8%, високий – 4%. Відповідно в контрольній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали 62%, середній – 27,9%, достатній – 6,7%, високий – 3,4%.

У контрольній групі чуючих хлопчиків початковий рівень констатований у 32,6%, середній – у 36,9% досліджуваних, достатній – у 21,7% дітей, високий – у 8,9% досліджуваних (табл. 2.5).

В експериментальній групі глухих дівчаток початковий рівень мали 56,6%, середній – 33,3%, достатній – 6,8%, високий – 3,3%. У контрольній групі глухих дівчаток початковий рівень мали 60,7%, середній – 28,5%, достатній – 7,3%, високий – 3,5%.

Таблиця 2.5

Рівні розвитку швидкісно-силових здібностей в експериментальних та контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту, %

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Швидкісно-силові	ЕГ	60	28	8	4
	КГ1	62	27,9	6,7	3,4
	КГ2	32,6	36,9	21,7	8,9

У контрольній групі чуючих дівчаток початковий рівень мали 31,5%, середній – 38,9%, достатній – 18,5%, високий – 11,1% (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Рівні розвитку швидкісно-силових здібностей в експериментальних і контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту, %

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Швидкісно-силові	ЕГ	56,5	33,3	6,8	3,3
	КГ1	60,7	28,5	7,3	3,5
	КГ2	31,5	38,9	18,5	11,1

2.2.4. Характеристика гнучкості як показника розвитку рухових здібностей глухих дітей 1–4 класів

Для визначення гнучкості хребта у глухих дітей молодшого шкільного віку та їхніх однолітків зі збереженим слухом на констатувальному етапі педагогічного експерименту ми використовували *тест «Нахил тулуба із положення сидячи ноги нарізно»*.

Порівняння вихідних результатів дослідження, що характеризують розвиток гнучкості хребта глухих дітей 1–4 класів експериментальних та контрольних груп, свідчить про відсутність між ними суттєвих розбіжностей ($t_{гр.} > t_{розр.}$, при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.7).

Так, вихідні результати за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи першого класу склали – $0,67 \pm 0,37$ см, в контрольній групі – $0,25 \pm 0,29$ см ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 0,90$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках становила 62,50%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $0,83 \pm 0,18$ см і $0,69 \pm 0,22$ см у глухих хлопчиків контрольної групи ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,50$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках становила 16,87%.

У третьому класі цей показник становив $1,25 \pm 0,27$ см в ЕГ і $1,13 \pm 0,24$ см у КГ ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,35$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках дорівнювала 9,60%.

У четвертому класі – $1,40 \pm 0,27$ см в ЕГ і $1,28 \pm 0,29$ см у КГ відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,2$; $t_{розр.} = 0,30$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп, виражена у відсотках, склала 8,57%.

Однак, між глухими хлопчиками експериментальної групи та чуючими хлопчиками з контрольної групи констатована значна різниця в показниках розвитку гнучкості в молодшому шкільному віці ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.7).

Встановлено, що глухі хлопчики 1–4-х класів відстають від своїх чуючих однолітків на вірогідно значиму величину. При цьому найбільша різниця в показниках розвитку гнучкості зафіксована в першому класі, що складає 77,27%. У другому, третьому і четвертому класах відставання дещо менше порівняно з першокласниками, проте є також значним і складає 69,05%, 67,11% і 70,65% відповідно.

Вихідні результати за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу склали $1,13 \pm 0,16$ см, у контрольній групі – $0,90 \pm 0,21$ см ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 0,84$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках становила 20%.

У другому класі результат за цим тестом в експериментальній групі дорівнював $1,67 \pm 0,54$ см і $1,33 \pm 0,23$ см у контрольній групі глухих дівчаток ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,57$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках становила 20,35%.

У третьому класі – $2,17 \pm 0,18$ см в ЕГ і $2,25 \pm 0,34$ см в КГ ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 0,22$; при $\alpha = 0,05$). Різниця виражена у відсотках між середніми величинами в цих групах становила 3,69%.

У четвертому класі – $2,63 \pm 0,84$ см і $2,24 \pm 0,44$ см відповідно в ЕГ та КГ глухих дівчаток ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,44$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 14,83%.

Натомість, потрібно зазначити, що основні з результатів розвитку гнучкості у глухих дівчат експериментальної групи молодшого шкільного віку та їхніх чуючих ровесниць вказують на суттєву різницю в середніх показниках між ними ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.7).

Було встановлено, що глухі дівчатка 1–4-х класів відстають від своїх чуючих однолітків на вірогідно значущу величину. Найбільша різниця в показниках в розвитку гнучкості була зафіксована в першому класі, що складає 64,64%, у другому класі – 63,21%, в третьому – 59,31%, у четвертому – 56,9% відповідно.

За результатами тестування гнучкості було виявлено рівні (початковий, середній, достатній, високий) в експериментальній і контрольній групах дітей молодшого шкільного віку.

Відповідно до них, було встановлено, що на констатувальному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали 68%, середній – 20%, достатній – 8%, високого рівня розвитку гнучкості у глухих хлопчиків не було виявлено. Відповідно в контрольній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали 68,9%, у середній – 20,8%, в достатній – 6,9%, високого рівня розвитку гнучкості не було виявлено. В контрольній групі чуючих хлопчиків однолітків результати були значно кращими: початковий рівень мали 30,4%, середній – 34,8%, достатній – 21,7%, високий – 13,1%. (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Рівні розвитку гнучкості в експериментальних та контрольних групах
хлопчиків молодшого шкільного віку на констатувальному етапі
педагогічного експерименту, %**

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Гнучкість	ЕГ	68	20	8	-
	КГ1	68,9	20,8	6,9	-
	КГ2	30,4	34,8	21,7	13,1

В експериментальній групі глухих дівчаток початковий рівень розвитку гнучкості мали 66,7%, середній – 23,3%, достатній – 6,7%, високого рівня розвитку гнучкості у глухих дівчаток не було виявлено. В контрольній групі глухих дівчаток початковий рівень мали – 65,5%, середній – 23,9%, достатній – 7,1%, високого рівня розвитку гнучкості не було виявлено. Відповідно в контрольній групі чуючих дівчаток молодшого шкільного віку початковий рівень мали – 27,9%, середній – 37%, достатній – 22,2%, високий – 12,9% (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Рівні розвитку гнучкості в експериментальних та контрольних групах
дівчаток молодшого шкільного віку на констатувальному етапі
педагогічного експерименту, %**

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Гнучкість	ЕГ	66,7	23,3	6,7	-
	КГ1	65,5	23,9	7,1	-
	КГ2	27,9	37	22,2	12,9

2.2.5. Специфіка розвитку координаційних здібностей глухих дітей 1–4 класів

Спритність

При співставленні абсолютних показників розвитку спритності за тестом «Човниковий біг 4×9 м» (с) глухих дітей молодшого шкільного віку контрольної й експериментальної груп не виявлено істотних розбіжностей між цими групами на констатувальному етапі педагогічного експерименту ($t_{гр.} > t_{розр.}$, при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.8).

Відповідно, за вище представленим тестом глухі хлопчики експериментальної групи здобули такі результати розвитку спритності в першому класі – $15,20 \pm 0,31$ с, у контрольній групі – $15,48 \pm 0,34$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 0,59$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 1,84%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $15,35 \pm 0,66$ с і $15,16 \pm 0,24$ с – у глухих хлопчиків контрольної групи ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,27$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 1,24%.

У третьому класі вона становила $14,54 \pm 0,08$ с і $14,59 \pm 0,33$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,15$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 0,34%.

У четвертому класі $14,22 \pm 0,28$ с і $14,30 \pm 0,20$ с відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 0,23$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп виражена у відсотках становила 0,56%.

Однак між глухими хлопчиками експериментальної групи і чуючими хлопчиками контрольної групи 1–4-х класів встановлена значна різниця в показниках, що відображає розвиток спритності в молодшому шкільному віці

($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.8).

Встановлено, що глухі хлопчики 1–4-х класів відстають від своїх чуючих ровесників на вірогідно значущу величину. Різниця в середніх показниках, виражена у відсотках, склала в першому класі 9,35%, в другому – 8,39%, в третьому – 9,20%, в четвертому – 8,93% відповідно.

Вихідні результати за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу дорівнювали $15,89 \pm 0,23$ с, в контрольній групі – $15,86 \pm 0,22$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 0,09$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 0,19%.

У другому класі результат за цим тестом в експериментальній групі дорівнював $15,58 \pm 0,20$ с і $15,53 \pm 0,28$ с в контрольній групі глухих дівчаток ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,12$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 0,32%.

У третьому класі $15,02 \pm 0,26$ с і $15,05 \pm 0,33$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 0,08$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, склала 0,20%.

У четвертому класі $14,85 \pm 0,20$ с і $14,73 \pm 0,24$ с відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,37$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках була 0,81%.

Однак вивчення показників розвитку спритності у глухих дівчаток експериментальної групи молодшого шкільного віку та їхніх чуючих ровесниць вказує на суттєву різницю в даних показниках між цими групами ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.8).

Було встановлено, що глухі дівчатка 1–4-х класів відстають від своїх чуючих ровесниць на вірогідно значиму величину. Різниця в середніх показниках, виражена у відсотках, склала в першому класі 9,09%, у другому – 8,10%, в третьому – 7,88%, в четвертому – 7,89% відповідно.

Здібність до збереження статичної рівноваги

Втрата слуху призводить до порушення діяльності вестибулярного апарата, який забезпечує збереження рівноваги й необхідного положення у просторі, що є одним із проявів координаційних здібностей.

З метою визначення здібності до збереження статичної рівноваги (з відкритими і з заплющеними очима) у глухих дітей молодшого шкільного віку та їхніх однолітків зі збереженим слухом на констатувальному етапі педагогічного експерименту використовували методику Е.Я. Бондаревського.

Дослідження статичної рівноваги у глухих дітей 1–4-х класів в експериментальних і контрольних групах показало, що ($t_{гр.} > t_{розр.}$). Це свідчить про відсутність достовірних відмінностей між цими групами ($P > 0,05$) на констатувальному етапі педагогічного експерименту (додаток А, таблиця А.9, А.10).

Отже, за виконанням контрольного тесту «Статична рівновага з відкритими очима» на констатувальному етапі педагогічного експерименту глухі хлопчики експериментальної групи молодшого шкільного віку здобули такі результати: середній показник склав у першому класі $7,17 \pm 0,59$ с, в контрольній групі – $6,50 \pm 1,11$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 0,53$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках становила 9,34%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $9,50 \pm 0,84$ с і $8,88 \pm 0,68$ с, у глухих хлопчиків контрольної групи ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,58$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах дорівнювала 6,53%.

У третьому класі – $10,75 \pm 2,04$ с і $9,75 \pm 1,60$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,39$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 9,3%.

У четвертому класі – $13,60 \pm 1,48$ с і $14,11 \pm 1,11$ с відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 0,28$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп, виражена у відсотках, становила 3,75%.

Проте аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту показав, що глухі хлопчики 1–4 класів експериментальної групи відстають від своїх чуючих однолітків на достовірну величину ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.9). Різниця результатів між цими групами, виражена у відсотках, склала: в першому класі 53,86%, в другому класі – 66,07%, в третьому – 70,74%, в четвертому – 65,27% відповідно.

Результати глухих дівчаток експериментальної групи молодшого шкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту за виконанням контрольного тесту «Статична рівновага з відкритими очима» у першому класі експериментальної групи дорівнювали $7,25 \pm 0,63$ с, в контрольній групі – $6,80 \pm 0,52$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 0,55$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 6,21%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи дорівнював $9,67 \pm 0,97$ с і $9,00 \pm 1,17$ с у глухих дівчаток контрольної групи ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,44$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах становила 6,93%.

У третьому класі – $13,83 \pm 0,91$ с і $10,17 \pm 1,48$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 2,11$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 26,46%.

У четвертому класі – $15,13 \pm 1,19$ с і $13,50 \pm 1,67$ с відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,79$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп, виражена у відсотках, дорівнювала 10,77%.

Аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту показав, що відмінності між глухими дівчатками 1–4-х класів

експериментальної групи і їхніми чуючими ровесниками – істотні ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.9).

У глухих дівчаток експериментальної групи різниця відставання, виражена у відсотках, складає в першому класі 57,80% , в другому класі – 64,11%, в третьому – 65,59%, в четвертому – 65,55% відповідно.

Глухі хлопчики експериментальної групи молодшого шкільного віку за виконанням контрольного *тесту «Статична рівновага із заплющеними очима»* на констатувальному етапі педагогічного експерименту здобули такі результати: у першому класі середній арифметичний показник за цим тестом склав $1,17 \pm 0,34$ с, в контрольній групі – $1,00 \pm 0,47$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 0,29$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 14,53%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $2,67 \pm 0,61$ с і $3,25 \pm 0,56$ с у глухих хлопчиків контрольної групи ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,70$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах дорівнювала 21,72%.

У третьому класі різниця в показниках склала $3,25 \pm 0,78$ с і $2,88 \pm 0,43$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,42$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, склала 11,38%.

У четвертому класі $4,20 \pm 0,65$ с і $3,78 \pm 0,61$ с відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 0,47$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 10,00%.

Проте аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту показав, що глухі хлопчики 1–4 класів експериментальної групи відстають від своїх чуючих однолітків на істотну величину ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.10). Різниця результатів між цими групами, виражена у відсотках, склала в першому класі 69,30%, в другому класі – 52,51%, в третьому –

59,38%, в четвертому – 49,91% відповідно. Як видно з результатів дослідження за показниками розвитку статичної рівноваги глухі діти молодшого шкільного віку значно відстають від чуючи однолітків упродовж усього періоду досліджуваного вікового розвитку.

Результати глухих дівчаток експериментальної групи молодшого шкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту за виконанням контрольного тесту «Статична рівновага із заплющеними очима» були такими: у першому класі в експериментальній групі – $1,50 \pm 0,29$ с, в контрольній групі – $1,40 \pm 0,17$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 0,30$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 6,67%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи дорівнював $2,63 \pm 0,83$ с і $3,33 \pm 1,15$ с у глухих дівчаток контрольної групи ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,50$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 26,62%.

У третьому класі $3,83 \pm 0,66$ с і $3,50 \pm 0,84$ с ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 0,31$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, становила 8,62%.

У четвертому класі $4,29 \pm 0,77$ с і $3,50 \pm 0,84$ с відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,69$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках дорівнювала 18,41%.

Аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту показав, що відмінності між глухими дівчатками 1–4-х класів експериментальної групи і їхніми чуючими ровесницями – істотні ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.10).

У глухих дівчаток експериментальної групи різниця відставання, виражена у відсотках, складала в першому класі 66,33% , в другому класі – 55,63%, в третьому – 52,97%, в четвертому – 42,34% відповідно. Отже, глухі

дівчатка, як і глухі хлопчики, 1–4-х класів відстають в показниках розвитку статичної рівноваги впродовж всього періоду молодшого шкільного віку.

Координаційні здібності в балістичних (метальних) рухових діях з акцентом на влучність (метання на точність)

При співставленні отриманих середніх показників розвитку координаційних здібностей в балістичних рухових діях з акцентом на влучність метання експериментальних і контрольних груп глухих дітей молодшого шкільного віку не було виявлено суттєвих відмінностей на констатувальному етапі педагогічного експерименту ($t_{гр.} > t_{розр.}$) (додаток А, таблиця А.11).

Так, вихідні результати за тестом «Метання малого м'яча з-за голови у ціль» у глухих хлопчиків експериментальної групи першого класу склали $1,17 \pm 0,34$ разів, в контрольній групі – $0,75 \pm 0,33$ разів ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 0,88$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках становила 35,90%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $1,17 \pm 0,44$ разів і $0,88 \pm 0,43$ разів у глухих хлопчиків контрольної групи ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,48$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 24,79%.

У третьому класі $1,13 \pm 0,24$ разів і $0,88 \pm 0,24$ разів ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,73$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах становила 22,12%.

Однак необхідно зазначити, що глухі хлопчики експериментальної групи 1–4-х класів значно відстають від своїх чуючих ровесників. Шляхом проведення педагогічного експерименту констатована значна різниця в показниках, що відображають балістичні рухові дії з акцентом на влучність метання ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.11). Різниця результатів між цими групами, виражена у

відсотках, складає в першому класі 51,39%, в другому – 49,44%, в третьому – 50,37% відповідно.

Вихідні результати у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу за тестом «Метання малого м'яча з-за голови у ціль» склали $0,63 \pm 0,20$ рази, в контрольній групі – $0,40 \pm 0,17$ рази ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; t розр. = 0,86; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах дорівнювала 36,51%.

У другому класі результат за цим тестом в експериментальній групі становив $0,83 \pm 0,34$ рази і $0,50 \pm 0,37$ рази в контрольній групі глухих дівчаток ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; t розр. = 0,66; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 39,76%.

У третьому класі $1,00 \pm 0,28$ раз і $0,67 \pm 0,37$ рази ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; t розр. = 0,72; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 33,00%.

Однак результати контрольного іспиту «Метання малого м'яча з-за голови у ціль» показали, що між глухими дівчатами експериментальної групи молодшого шкільного віку та їхніми чуючими ровесницями спостерігається суттєва різниця результатів на користь чуючих учениць ($t_{гр.} < t$ розр.) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.11).

У глухих дівчаток експериментальної групи різниця відставання, виражена у відсотках, складає в першому класі 67,26%, в другому класі – 60,87%, в третьому – 52,38% відповідно.

За результатами виконання контрольних тестів були виявлені рівні (початковий, середній, достатній, високий) розвитку координаційних здібностей в експериментальних і контрольних групах дітей молодшого шкільного віку. Відповідно до цих рівнів було встановлено, що на констатувальному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали 72%, середній – 16%, достатній – 8%, високого рівня розвитку координаційних здібностей не було

виявлено. Відповідно у контрольній групі глухих хлопчиків початковий рівень було констатовано у 72,4%, середній – у 20,7%, достатній – у 3,5%, високого рівня розвитку координаційних здібностей не було виявлено. . В контрольній групі чуючих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку початковий рівень мали 32,6%, середній – 36,9%, достатній – 21,7%, високий – 8,7% (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Рівні розвитку координаційних здібностей в експериментальних та контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту, %

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Координаційні	ЕГ	72	16	8	-
	КГ1	72,4	20,7	3,5	-
	КГ2	32,6	36,9	21,7	8,7

В експериментальній групі глухих дівчаток початковий рівень мали 70%, середній – 20,3%, достатній – 6,7%, високого рівня не було виявлено. В контрольній групі глухих дівчаток початковий рівень мали 71,4%, середній – у 17,9%, достатній – у 7,2%, високого рівня розвитку координаційних здібностей не було виявлено. В контрольній групі чуючих дівчаток молодшого шкільного віку початковий рівень мали 29,6%, середній – 38,9%, достатній – 20,4%, високий – 11,1% (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Рівні розвитку координаційних здібностей в експериментальних та контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту, %

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Координаційні	ЕГ	70	20,3	6,7	-
	КГ1	71,4	17,9	7,2	-
	КГ2	29,6	38,9	20,4	11,1

2.2.6. Особливості розвитку витривалості глухих дітей 1–4 класів

Дослідження витривалості на констатувальному етапі педагогічного експерименту в експериментальній і контрольній групі глухих дітей молодшого шкільного віку за тестом «Чергування ходьби та бігу на 1000 м» не виявило істотних розбіжностей в отриманих результатах тестування за середньою арифметичною величиною ($t_{гр.} > t_{розр.}$), при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.12).

Так, вихідні результати за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи першого класу склали $600 \pm 109,54$ м, в контрольній групі – $612,50 \pm 95,38$ м ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 0,09$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 2,08%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $700 \pm 80,00$ м і $712,50 \pm 58,68$ м у глухих хлопчиків контрольної групи ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,13$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, склала 1,79%.

У третьому класі – $800 \pm 46,29$ м і $787,50 \pm 51,26$ м ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 0,18$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 1,56%.

У четвертому класі різниця становила $900 \pm 81,01$ м і $925,00 \pm 63,08$ м відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 0,24$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп склала 2,78%.

Разом з тим, між глухими хлопчиками експериментальної групи і чуючими хлопчиками контрольної групи 1–4-х класів встановлена значна різниця в показниках, що відображає розвиток витривалості в молодшому шкільному віці ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.12).

Встановлено, що глухі хлопчики 1-4-х класів відстають від своїх чуючих однолітків на вірогідно значущу величину. Різниця в середніх

показниках, виражена у відсотках, склала в першому класі 28,85%, у другому – 20,37%, в третьому – 17,50%, в четвертому – 16,73% відповідно.

Вихідні результати за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу становили $456,25 \pm 65,03$ м, у контрольній групі – $415,00 \pm 57,76$ м ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 0,47$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах у відсотках склала 9,04%.

У другому класі результат за цим тестом в експериментальній групі дорівнював $531,25 \pm 55,27$ м і $552,35 \pm 63,25$ м у контрольної групі глухих дівчаток ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,25$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах, виражена у відсотках, склала 3,97%.

У третьому класі – $700,00 \pm 56,57$ м і $733,33 \pm 54,16$ м ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 0,43$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах дорівнювала 4,76%.

У четвертому класі середній арифметичний показник становив $800,00 \pm 52,49$ м і $816,67 \pm 65,83$ м відповідно ($P > 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 0,20$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 2,08%.

Однак вивчення витривалості у глухих дівчаток експериментальної групи молодшого шкільного віку та їхніх чуючих ровесниць вказує на суттєву різницю в цих показниках між цими групами ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.12). Так встановлено, що глухі дівчатка 1–4-х класів відстають від своїх чуючих ровесниць на вірогідно значущу величину. Різниця в середніх показниках, виражена у відсотках, склала в першому класі 42,99%, у другому – 24,62%, в третьому – 16,90%, в четвертому – 20% відповідно. Як видно з результатів тестування найбільше відставання глухих дівчаток від своїх чуючих ровесниць зафіксовано в 1-му класі.

За результатами тестування були виявлені рівні (початковий, середній, достатній, високий) розвитку витривалості в експериментальній та

контрольній групах дітей молодшого шкільного віку. Відповідно до яких, було встановлено, що на констатувальному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали – 56%, середній – 28%, достатній – 12%, високий – 4%. Відповідно в контрольній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали 58,6%, середній – 31%, достатній – 7%, високий – 3,4%. У контрольній групі чуючих хлопчиків початковий рівень мали 34,7%, середній – 28,3%, достатній – 23,9%, високий – 13,1% (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Рівні розвитку витривалості в експериментальних та контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту, %

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Витривалість	ЕГ	56	28	12	4
	КГ1	58,6	31	7	3,4
	КГ2	34,7	28,3	23,9	13,1

В експериментальній групі глухих дівчаток початковий рівень мали – 60%, середній – 30%, достатній – 6,7%, високий – 3,3%. У контрольній групі глухих дівчаток початковий рівень мали 60,7%, середній – 28,6%, достатній – 7,1%, високий – 3,6%. У контрольній групі чуючих дівчаток початковий рівень виявлено у 33,3%, середній – у 38,9%, достатній – у 18,5%, високий – у 9,3% (табл. 2.10).

Отже, початковий рівень розвитку витривалості виявлено в два рази більше у глухих дітей, ніж у чуючих.

Отже, аналіз й узагальнення одержаних результатів констатувального етапу педагогічного експерименту дозволяють відзначити, що глухі діти молодшого шкільного віку з першого по четвертий класи відстають від своїх чуючих однолітків за всіма показниками, які характеризують розвиток

Таблиця 2.12

Рівні розвитку витривалості в експериментальних та контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту, %

Рухові здібності	Групи	Рівні			
		початковий	середній	достатній	високий
Витривалість	ЕГ	60	30	6,7	3,8
	КГ1	60,7	28,6	7,1	3,6
	КГ2	33,3	38,9	18,5	9,3

кондиційних та координаційних рухових здібностей, а саме: у силі – 47,7%, швидкості – 43,59%, швидкісно-силових здібностях – 17,8%, гнучкості – 66%, спритності – 8,6%, витривалості – 23,5%; в металевих рухових діях з установкою на влучність – 55,3% і дальність – 24,9% метання, у здібності до статичної рівноваги – 59,8%.

Аналізуючи отримані результати констатувального етапу педагогічного дослідження в експериментальних і контрольних групах дітей молодшого шкільного віку було виявлено найбільші відставання глухих дітей молодшого шкільного віку від однолітків зі збереженим слухом у таких рухових здібностях: до збереження статичної рівноваги та в металевих рухових діях, що пояснюється порушенням діяльності вестибулярного апарату, який забезпечує збереження рівноваги й орієнтації у просторі; до швидкості виконання вправи, що пов'язано з уповільненням сприйняття стартової команди і як наслідок затримкою реакції щодо вчасного старту; щодо розвитку витривалості, що зумовлено неправильним диханням і невмінням раціонально розподіляти сили під час подолання дистанції, що в сукупності призводить до завчасної втоми.

Порівнюючи отримані результати тестування, можна стверджувати, про відсутність суттєвої різниці в отриманих показниках розвитку рухових здібностей між групами глухих дітей молодшого шкільного віку.

Шляхом проведеного тестування було встановлено відставання глухих дітей молодшого шкільного віку від чуючих однолітків в показниках розвитку рухових здібностей. На підставі цього ми впевнилися у доцільності та необхідності пошуку нових сучасних та ефективніших засобів і методів корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку.

Висновки до другого розділу

1. Експериментально встановлено, що комплексне застосування вище представлених принципів в корекційно-розвивальному навчанні з глухими дітьми молодшого шкільного віку на заняттях з оздоровчого туризму забезпечило обґрунтований вибір змісту, форм і методів навчання, що вплинуло на досягнення максимальної ефективності корекційно-розвивального процесу, що сприяло розвитку пізнавальної діяльності, логічного мислення та словесно-логічної пам'яті у дітей даної категорії, а також засвоєнню «життєво важливих понять» і збереження їх. Правильно підібрані принципи навчання активізували мовленнєву поведінку глухих дітей, що стимулювало їх до спілкування, активізуючи ініціативне мовлення. Включення в корекційно-розвивальні заняття з оздоровчого туризму принципів адаптивного фізичного виховання спонукало до подолання труднощів, розвивало у них прагнення самостійно домагатися опанувати знання, вміння та навички.

Корекційно-розвивальний процес на всіх етапах корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку був побудований таким чином, щоб сприяти формуванню й розвитку вільномислячої особистості, мовлення, словесної пам'яті, слухового та слухозорового сприйняття, компенсаторних можливостей, а також розширенню контактів з навколишнім світом.

2. Зміна умов середовища взаємодії глухих дітей молодшого шкільного віку має значну роль у корекції їх недоліків психофізичного і мовного розвитку. Саме адекватна своєчасна допомога на заняттях з

оздоровчого туризму сприятиме розширенню їхніх контактів з оточуючим світом, інтеграції в сучасне суспільство з метою встановлення соціалізації, а також дозволить здійснити цілеспрямований вплив на порушені функції організму глухих дітей, корегуючи їх у потрібному напрямі, забезпечуючи тим самим безбар'єрне середовище їхньої життєдіяльності.

3. В результаті дослідницької роботи вдалося встановити, що недостатня мовленнєва діяльність глухих дітей виявляється у: звуженні обсягу та сприйнятті інформації що надходить; недостатньому запасі слів і фразеології; труднощі в розумінні спеціальних слів і речень, пов'язаних із технікою туристичної діяльності. У зв'язку з цим на заняттях з оздоровчого туризму глухим для дітей було створено відповідні педагогічні умови: розвивали слухове сприйняття, формували й корегували вимовлювану сторону усного мовлення, постійно збагачували словниковий запас, розвивали здібність використовувати мовлення в комунікативних ситуаціях. Порушення мовлення компенсували завдяки: інших сенсорних каналів; додаткових інформаційних систем; активізації ушкодженого органа слуху; використання рухового аналізатора; зорового сприйняття, де розрізняється положення артикуляційного апарату; дотику, який дозволяв сприймати звуки за допомогою тактильних відчуттів; звукових відчуттів, трансформованих у вібрацію за допомогою електронно-технічних приладів; жестів і міміки, які використовували при читанні за губами; тактильних відчуттів з емоційним забарвленням.

Основні матеріали другого розділу знайшли відображення в опублікованих працях [16; 126; 128; 129; 130].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА КОРЕКЦІЇ РУХОВОЇ СФЕРИ ГЛУХИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

3.1. Структура та цільові орієнтири програми «Позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів»

На основі аналізу надбань теорії та практики, який представлено в першому розділі дисертаційного дослідження, а також отриманих у процесі констатувального етапу експерименту результатів (рис. 3.1), теоретично обґрунтовано методику та модельне уявлення про досліджуваний процес – корекцію рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку, основу якої склали такі підходи:

- особистісно-прагматичний (М. Оліяр [179], Ч. Пірс [188]);
- туристично-рекреаційний (В. Величко [41], О. Грішнова [68], В. Кифяк [106] ін.);
- соціоадаптаційний (Е. Данілавічюте [71], О. Злобіна [95]).

Особистісно-прагматичний підхід дозволив побудувати корекційно-розвивальний процес таким чином, що глухі діти охоче вступали в діалог, взаємодію, активне міжособистісне спілкування, спрямованого на оволодіння спеціальними знаннями, практичними уміннями та навичками з оздоровчого туризму і з подальшим застосуванням їх у повсякденному житті.

Важливе значення рекреації та туризму полягає в тому, що вони є складовими одночасно економічної та соціальної сфер життя суспільства. При цьому рекреацію та туризм можна розглядати як соціальну практику, сферу активного відпочинку, дозвілля й культурний феномен. Окрім того, сфера рекреації та туристичного напрямку пов'язана з навколишнім середовищем Каленюк І.С., Котенко Т.М. [103].

Соціальна, пізнавальна, естетична, творчостимулююча, соціокультурна, виховна результативність використання туристсько-рекреаційного підходу на корекційно-розвивальних заняттях з оздоровчого

туризму розкривається через широке коло соціальних ефектів впливу туризму та рекреації на глуху дитину, яка виявляється у:

1) всебічному розвитку особистості дитини через засвоєння знань, умінь і навичок: з оздоровчого туризму; краєзнавства за допомогою якого здійснюється самопізнання, реалізація свого «Я»; охорони природи; надання долікарської допомоги; проведенню метеорологічних і фенологічних спостережень за природою, що здійснює вагомий позитивний вплив на особистісний розвиток дитини та набуває особливого значення для глухих дитини;

2) зміцненні (відновленні) здоров'я дитини. Туристично-рекреаційний підхід на заняттях оздоровчим туризмом реалізується шляхом перебування дитини у природних умовах зі сприятливими екологічними факторами та температурним режимом, що сприяє загартовуванню, відновлюванню сил та збагаченню внутрішніх ресурсів дитини, витрачених як у процесі навчальної діяльності, так і при виконанні побутових обов'язків.

3) розвитку рухової сфери під час корекційно-розвивальних занять оздоровчим туризмом, походів вихідного дня, конкурсів, змагань, туристичних зльотів, прогулянок, виконання загальнорозвивальних вправ спрямованих на розвиток рухових здібностей зазначеної категорії дітей.

4) соціокомунікативному розвитку, якому сприяє спільне вирішення глухих дітей з чуючими однолітками поставлених завдань (наприклад, під час подолання штучної смуги перешкод тощо), що породжує необхідність і бажання у спілкуванні.

Саме тому туристично-рекреаційний підхід став індикатором розвитку не лише рухової сфери, а й у цілому особистості глухих дитини, що сприяє її успішній соціальній інтеграції, а отже, соціоадаптаційний підхід є необхідною умовою повноцінної соціальної інтеграції глухих дітей. Саме оздоровчий туризм з його потужною різноманітністю засобів і форм здійснить позитивний вплив на динаміку пристосування глухих дітей до мінливих змін сьогодення.

Рис. 3.1. Структурно-функціональна модель організації дослідження

Розроблена модель стала основою відповідної системи роботи з корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку. Вона сприяла розкриттю змісту експериментальної методики навчання.

На основі методики корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку було розроблено навчально-методичний інструментарій «Програму позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів».

Оздоровчий туризм – найбільш масовий і доступний вид туризму, засобами якого є туристські подорожі, поїздки, походи і екскурсії в яку-небудь

місцевість із сприятливими для здоров'я природно-кліматичними умовами та перебування там з метою відпочинку.

Основними лікувальними факторами зазначених заходів є: природні лікувальні фактори, використовувані для загартування (повітря, сонце, вода), культурно-дозвілєві заходи (походи, прогулянки, екскурсії), які безперечно мають великі виховні можливості для розширення загального світогляду, розвитку мовленнєвої сфери, збільшення словникового запасу, формування активності, освіченості, практичного досвіду, трудових та вольових навичок, вдосконалення рухової сфери цієї категорії дітей.

Навчальна програма з оздоровчого туризму реалізується в позакласній діяльності, вона спрямована на корекцію рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку (1–4 класів) у спеціальних групах при освітніх установах.

Мета програми – корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму.

Основні завдання програми:

- надати спеціальні знання, навички та вміння з тактики й техніки оздоровчого туризму, краєзнавства, орієнтування, долікарської медичної допомоги;
- оволодіти технікою оздоровчого туризму, подолання природних перешкод і проходження різноманітних туристських штучних перешкод з використанням спеціального спорядження;
- сприяти засвоєнню знань, умінь і навичок орієнтування на місцевості за місцевими ознаками та на основі використання картографічних матеріалів;
- розвивати пізнавальний інтерес до природних об'єктів і явищ, допомога в розумінні законів взаємодії природи та людини з природою з урахуванням особливостей розвитку тієї чи іншої території;
- створити уявлення про себе, про найближче оточення (сім'я, школа, предмети побуту), про живу й неживу природу, людину і природу, місто, село; формування географічних понять; засвоєння інформації про події та факти із

життя мандрівників, часові та просторові уявлення; установлення зв'язку праці з сезонними явищами, історичними й географічними чинниками;

- розвивати мовленнєвий слух і вимовлювану сторону усного мовлення (резерви розвитку слухо-зорового сприйняття усного мовлення), вимовлювані слова з урахуванням рівня мовленнєвого розвитку на фоні використання залишкового слуху.

- підвищувати туристську майстерність глухих дітей на змаганнях з оздоровчого туризму;

- навчити елементам туристсько-краєзнавчої та дослідницької роботи за погодою та її явищами;

- вміти надавати долікарську допомогу постраждалому;

- сприяти розвитку вмінь приймати правильні рішення в екстремальних умовах походу;

- розвивати спостережливість, здатність концентрувати увагу на естетичному сприйнятті довкілля;

- сприяти засвоєнню словника і фразеології з оздоровчого туризму;

- сприяти процесу інтеграції в освітнє та соціокультурне середовище глухих дітей молодшого шкільного віку;

- формувати знання, вміння та навички забезпечення особистої безпеки під час туристських змагань та подорожей;

- зміцнювати дружні стосунки з оточуючими людьми; виховувати почуття колективізму, взаємовиручки та взаєморозуміння;

- пропагувати здоровий спосіб життя, змістовний та активний відпочинок;

- виховувати бережливе ставлення до природи та людей.

Навчальна програма розрахована на 4 роки навчання глухих дітей 1–4-х класів. Її засвоєння глухими дітьми молодшого шкільного віку

передбачається в 2 етапи:

I-й – початковий рівень: 1-й рік навчання (1-й клас) – 108 годин на рік (3 години на тиждень); 2-й рік навчання (2-й клас) – 108 годин на рік (3 години на тиждень);

II-й – достатній рівень: 3-й рік навчання – 144 годин на рік (4 години на тиждень); 4-й рік навчання (4-й клас) – 144 годин на рік (4 години на тиждень).

Початковий рівень передбачає засвоєння знань з початкової туристської підготовки та виявлення творчих особистих та фізичних здібностей глухих дітей 1–2-х класів.

Достатній рівень передбачає: виявлення творчих особистих і туристсько-спортивних можливостей вихованців 3-го – 4-го року навчання; вдосконалення базових знань, вмінь та навичок, отриманих на початковому рівні навчання; встановлення міжособистісних відношень гуртківців; формування колективу туристської групи, що характеризує спеціалізацію навчання; збільшення навчально-тренувальних навантажень з урахуванням індивідуальних можливостей гуртківців; загальне знайомство з тактико-технічними прийомами проходження маршруту; участь у змаганнях з подоланням смуги перешкод; детальніше вивчення дослідницьких прийомів; організація краєзнавчих спостережень у походах; краєзнавча підготовка для виконання спеціальних завдань у ході прогулянок та походів вихідного дня.

Програма початкового рівня розрахована на два роки, для глухих дітей 1–2 класів віком 7–8 років спрямована на загальний розвиток дітей, виявлення їхніх здібностей, прищеплення інтересу до туристських походів.

Програма достатнього рівня (вік глухих дітей 9–10 років) розрахована на два роки навчання в 3–4-му класах, передбачає розширення та поглиблення знань, умінь і навичок юних туристів, набутих за програмою підготовки з оздоровчого туризму початкового рівня навчання; підготовку учасників до участі в пішохідних походах вихідного дня та в туристичних зльотах. Розподіл годин з навчальної програми з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4-х класів наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Розподіл годин з навчальної програми з оздоровчого туризму для
глухих дітей 1-4-х класів**

Навчальний рівень	Рік навчання в спец. ЗОШ	Загальна кі-ть годин на рік	Кі-ть годин на тиждень
Початковий	1-й рік навчання	108 г	3 г
	2-й рік навчання	108 г	3 г
Достатній	3-й рік навчання	144 г	4 г
	4-й рік навчання	144 г	4 г

Актуальність програми пов'язана, з тим, що діючі програми з оздоровчого туризму розраховані на фізично здорових дітей і передбачають підготовку дітей через регулярні спортивні тренування за певною методикою та програмою зі значними фізичними навантаженнями. Програмою з фізичної культури для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей пропонується туризм у школі пересувань, але виключно з 4-го класу і на його вивчення виділено до 4 годин на один рік. Разом з тим, на нашу думку, засвоєння основ з оздоровчого туризму може бути доступним для глухих дітей 1-х, 2-х і 3-х класів.

Зважаючи на те, що значної уваги потребують діти, з особливостями психофізичного розвитку, в тому числі й глухі діти, є потреба у навчальних програмах, які б враховували їхній стан здоров'я, фізичну підготовленість, індивідуальні особливості розвитку. Навчальна програма побудована на основі «Орієнтовних програм туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді» (Київ, 1996) і розроблялась із врахуванням положень Законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженого наказом МОН України від 11.08.2004р. № 651 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 серпня 2004 року за № 1036/9635. При цьому був врахований Державний стандарт початкової

загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку (Постанова Кабміну України від 5.07.2004 № 848). Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (Постанова Кабміну України від 15 серпня 2011 р. № 872).

Програма спрямована як на оволодіння глухими дітьми туристською майстерністю та загальне оздоровлення, так і на розвиток у цієї категорії дітей рухових здібностей, виховання морально-вольових якостей, розкриття індивідуальності кожної дитини, сприяння мовленнєвому й емоційному розвитку.

В основу запропонованої навчальної програми покладено рухливі ігри, естафети, загальнорозвивальні вправи, формування спеціальних знань, умінь і навичок з оздоровчого туризму. До програми внесено мовленнєвий матеріал, представлений для кожного року навчання з 1-го по 4-й класи розроблений з урахуванням психофізичних особливостей розвитку глухих дітей і зорієнтований на засвоєння ними спеціального словника і фразеології.

Реалізація програми передбачає використання колективних форм роботи (групові форми навчання, що спрямовані на згуртування дитячого колективу щодо вирішення туристсько-оздоровчих завдань і на створення атмосфери дружби, взаєморозуміння, взаємодопомоги та підтримки; індивідуальний підхід передбачено застосовувати під час різних форм занять із оздоровчого туризму та дозволяє враховувати індивідуальні особливості психофізичного розвитку глухої дитини).

Особлива увага в реалізації програми надається інклюзивним формам навчання, що реалізується під час проведення туристичних зльотів, рухливих ігор туристичного спрямування й естафет, в яких активно приймають участь сумісні команди глухих і чуючих дітей.

Новизна програми полягає в тому, що вперше розроблено програму з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку, яка підкріплена мовленнєвим забезпеченням,

що передбачає позитивний вплив на розвиток рухових здібностей і мовлення цієї категорії осіб.

Загальні принципи організації навчального процесу:

– *принцип науковості* програми досягається шляхом забезпечення тісного зв'язку теорії з практикою через ознайомлення глухих дітей з новими досягненнями науки в галузі топографії, географії, формує та розширює їхній світогляд і життєві компетентності;

– *принцип доступності* передбачає поступове ускладнення матеріалу від простого до складного;

– *принцип індивідуального підходу* проявляється у створенні належних умов для навчання і творчої діяльності кожної глухої дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей розвитку та інтересів у ході організації колективних та групових форм роботи;

– *принцип варіативності*: підібраних фізичних вправ і рухових завдань та планування навчального матеріалу відповідно до вікових особливостей учнів, їхніх інтересів і потреб;

– *принцип міжпредметних зв'язків* передбачає тісний зв'язок з навчальними дисциплінами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей, а саме: з географією – основи топографії та орієнтування, з історією – історія рідного краю, екологією – охорона природи, з математикою – здійснення різних обчислювань і розрахунків під час спостережень за природою та її явищами, біологією – ознайомлення з рослинністю і тваринним світом рідного краю та району майбутнього туристського походу, валеологією – особиста гігієна та вміння надавати долікарську допомогу постраждалому;

– *принцип активізації мовленнєвого спілкування* реалізувався через спільну діяльність глухих і чуючих дітей, засвоєння ними спеціального словника та фразеології;

– *принцип інтеграції в соціум* включав безпосередній контакт між глухими і чуючими дітьми під час засвоєння різних форм оздоровчого туризму

Програма складається з: пояснювальної записки; власне навчального матеріалу (зміст програми); прогнозованого результату; орієнтовного переліку обладнання; списку літератури. Навчальний матеріал *початкового рівня підготовки* складають модулі: «Оздоровчий туризм» (модуль I); «Гігієна туриста, надання долікарської допомоги» (модуль II); «Краєзнавство» (модуль III); «Охорона природи» (модуль IV), «Природа і ми» (модуль V); «Зелена аптека» (модуль VI); «Метеорологічні і фенологічні спостереження за природою» (модуль VII); «Фізична підготовка» (модуль VIII). Навчальний матеріал *достатнього рівня підготовки* складають модулі: «Оздоровчий туризм, туристська підготовка» (модуль I); «Надання долікарської допомоги» (модуль II); «Краєзнавча характеристика рідного краю» (модуль III); «Охорона природи» (модуль IV), «Природа і ми» (модуль V); «Азбука орієнтування» (модуль VI); «Метеорологічні і фенологічні спостереження за природою» (модуль VII); «Загальна фізична підготовка» (модуль VIII).

Модуль «Оздоровчий туризм» на етапі початкового рівня підготовки 1-го року навчання (1-й клас) розділено на змістовні модулі: «Оздоровчий туризм як засіб активного відпочинку школяра», «Початкова туристська підготовка», «Підготовка до прогулянки по місцевості» тощо; 2-го року навчання (2-й клас) – розділено на змістовні модулі: «Початкова туристська підготовка», «Підготовка до прогулянки по місцевості» тощо.

Модуль «Оздоровчий туризм» на етапі достатньої підготовки 1-го року навчання (3-й клас) розділено на змістовні модулі: «Базова туристська підготовка», «Підготовка до походів вихідного дня», «туристичний зліт»; 2-го року навчання (4-й клас) – розділено на змістовні модулі: «Базова туристська підготовка», «Проведення походів вихідного дня», «Туристичний зліт».

Навчальний план складається з сітки погодинного планування (теоретичні відомості та практичні заняття у приміщенні й на місцевості).

Програма передбачає вдосконалення, поглиблення та розширення знань, отриманих на попередніх заняттях і рівнях. Особлива увага приділяється

питанням забезпечення безпеки й запобігання травматизму при вивченні кожної теми та при проведенні кожного заняття й оздоровчого заходу.

Керівник гуртка в установленому порядку може вносити зміни до програми відповідно до свого досвіду, рівня підготовленості вихованців та їхніх інтересів тощо.

За підсумками навчання вихованці здобувають знання, уміння та навички з оздоровчого туризму, а також змагаються у вмінні долати штучну смугу перешкод.

Оздоровчий туризм базується на практичній діяльності гуртківців.

Методи проведення занять з оздоровчого туризму: розповідь, бесіда, демонстрація, перегляд відеофільмів, фото та відео матеріалів; інтерактивна робота в малих групах, рольові ігри, робота з Інтернет-матеріалом; форми навчання: практичне заняття, прогулянки, змагання, похід вихідного дня конкурси, тематичні вечори.

Формами контролю за результатами навчальної діяльності глухих дітей є: підсумкові, контрольні заняття; опитування; тестування.

Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час практичних занять. Однак не виключається можливість засвоєння нових знань, під час яких керівник гуртка може розкрити навчальний матеріал всього модуля або його окремої частини, розподіливши години відповідно до навчального плану програми. Крім того, педагог може змінювати проведення практичних занять залежно від погодних або інших умов. Об'єднавши години практики, можна провести їх у вигляді навчально-тренувальних походів вихідного дня. Програмою передбачено проведення індивідуальних занять відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної роботи, затвердженого наказом МОН України від 11.08.2004р. № 651.

Рекомендований розподіл годин залежно від форм занять оздоровчим туризмом:

- для теоретичних занять: 10 хвилин;
- для практичних занять у приміщенні: 1 година;

- для практичних занять на місцевості та екскурсій: 1–2 години;
- для змагань і походів вихідного дня: 5–8 годин;

Наповнюваність груп – 8 дітей в 1-й групі – встановлюється відповідно до наказу Міносвіти України Про нормативи граничної наповнюваності класів, груп, гуртків школи-інтернату для глухих дітей від 10.09.97 № 341.

Заняття гуртка здебільшого повинні мати практичний характер.

У перші тижні занять гуртка необхідно провести батьківські збори, розповісти про планування роботи на рік, півроку, найближчий місяць; ознайомити батьків з розкладом занять, терміном походів вихідного дня, особистим спорядженням юного туриста тощо.

Очікувані результати при реалізації програми

Одержані знання дозволять гуртківцям краще адаптуватися до умов природного середовища, значно розширити кругозір і поглибити знання та уявлення про навколишній світ. Очікуваний результат також передбачає максимальний розвиток рухових здібностей вихованців, закріплення знань, одержаних ними на уроках у школі та зв'язок їх з життям.

Пішохідний вид діяльності допоможе виробити в гуртківців навички правильної ходьби, координацію рухів; розвинути основні рухові здібності: швидкісно-силові, швидкісні, силові, гнучкість, витривалість; морально-вольових якостей: урівноваженості, впевненості в собі, активності, ініціативності, рішучості, сміливості, наполегливості.

Походи вихідного дня допоможуть глухим дітям опанувати трудові навички, залучити їх до суспільно-корисної діяльності, виховати любов до природи навколишнього світу.

3.2. Зміст і організація формувального етапу педагогічного експерименту щодо реалізації розробленого навчально-методичного інструментарію дослідження

У положеннях державної національної програми «Освіта» комплексна програма розвитку внутрішнього туризму передбачає загальну туристичну

освіту в школах шляхом вивчення на місцевому матеріалі історичного минулого нашої держави, досягнень національної культури, традицій і звичаїв народів, а також національної культури інших народів, які проживають на території України.

Залучення дітей до оздоровчого туризму сприяє набуттю різноманітних знань і вражень, дозволяє вивчити рідний край, багату культурну спадщину, що є важливим для формування їхнього світогляду, поглядів, ідеалів та інших соціально необхідних досягнень вітчизняної і світової культури.

Відтак, оздоровчий туризм є оздоровчо-рекреаційним й одночасно важливим корекційно-розвивальним засобом для осіб різного віку і стану здоров'я, в тому числі для глухих дітей молодшого шкільного віку, що потребує постановки та вирішення цілої низки корекційно-педагогічних завдань.

Виходячи з цього, завданнями формувального етапу педагогічного дослідження були:

1) на підставі аналізу, синтезу й узагальнення наукової та науково-методичної літератури, дійсної навчальної програми з фізичної культури для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, а також педагогічного спостереження за розвитком рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку, постало завдання розробити методику позакласних занять оздоровчим туризмом, основу якої складає навчально-методичний інструментарій «Програма позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів»;

2) експериментально апробувати методику позакласних занять оздоровчим туризмом для глухих дітей 1–4 класів, що передбачала засвоєння глухими дітьми системи засобів оздоровчого туризму, а також використання методів і методичних прийомів корекційно-розвивального навчання для даного контингенту дітей, які були віднесені до експериментальної групи.

Для подальшого успішного розвитку системи виховання й освіти глухих дітей провідного значення набули базові принципи взаємодії особистості, сім'ї та суспільства.

Основні принципи корекційно-розвивальної роботи з глухими дітьми ґрунтуються на фундаментальних положеннях про те, що особистість – це цілісна психологічна структура, яка формується в процесі життя людини на основі засвоєння нею суспільних форм свідомості та поведінки (Б. Г. Ананьєв [3], Л. С. Виготський [55], А. В. Запорожець [87], А. А. Леонтьєв [143], С. Л. Рубінштейн [201]).

Психічний розвиток і соціальна адаптація глухих дітей значною мірою залежить від найбільш ранньої діагностики цієї патології. Своєчасний початок психолого-педагогічної корекції сприяє максимальній мобілізації здорових ресурсів психічного та мовленнєвого розвитку таких дітей, реконструкції моторної сфери, особистості загалом, успішній соціальній адаптації.

Важливими завданнями корекційно-розвивальної роботи з глухими дітьми було визначення основ методики занять з оздоровчого туризму з глухими дітьми молодшого шкільного віку та пошук оптимальних можливостей корекційної підтримки оточуючого середовища. Передбачалося, що адекватна своєчасна допомога на заняттях з оздоровчого туризму для цієї категорії дітей дозволить поліпшити їхній стан рухової сфери і сприятиме мовленнєвому розвитку та їхню подальшу соціалізацію.

На першому етапі навчання глухих дітей рухових дій оздоровчо-туристичного спрямування використовували дактильне мовлення, проговорювали слова за допомогою усного мовлення.

На другому етапі навчання розвивали мовлення глухих дітей із застосуванням таких слів і фразеології: різниця висот, профіль схилу, кут скату, зниження схилу тощо. При цьому формували граматичні узагальнення. Усі знання, уміння та навички з оздоровчого туризму вирішували в єдності

міжпредметних зв'язків, що вплинуло позитивно на засвоєння навчального матеріалу й розвиток їхніх пізнавальних інтересів.

При створенні системи корекційно-розвивального навчання глухих дітей молодшого шкільного віку, в основу якої було покладено оздоровчий туризм, у нашому дослідженні виходили з загальної концептуальної моделі навчання, виховання та реабілітації глухих дітей, що була розроблена, апробована та впроваджена в практику в реабілітаційному центрі «Джерело».

Основним напрямком пошуку в педагогічному навчальному експерименті було повне врахування своєрідності розвитку рухових здібностей і психофункціонального стану організму глухих дітей молодшого шкільного віку на заняттях оздоровчим туризмом.

Методика корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму складалася з трьох етапів:

1) етап ознайомлення дітей з теоретичними та практичними основами оздоровчого туризму передбачав засвоєння значення активного відпочинку, рухливих ігор на свіжому повітрі для їхнього організму, основ підготовки та проведення походів вихідного дня (встановлення намету, розміщення в ньому речей), комплектації та збору рюкзака, надання долікарської допомоги при тепловому, сонячному ударах і переохолодженні та ведення щоденників спостереження за явищами природи;

2) етап корекції й удосконалювання знань, умінь, навичок з оздоровчого туризму передбачав подолання маршруту протяжністю 2 км та участь у змаганнях з подолання штучної смуги перешкод протяжністю 200 м: «Біг по купинах», «Переправа по навісній колоді через яр», «Маятник», «Біг по жердинах», комплектація рюкзака, проведення конкурсу на найкраще туристичне селфі, формування знань і вмінь надання долікарської допомоги при укусах комахами тощо, що супроводжувалося активним виправленням технічних помилок у виконанні рухових завдань;

3) етап створення безперешкодного середовища життєдіяльності глухих дітей полягав у проведенні спільних заходів за участю дітей, якічують,

що дало змогу глухим дітям швидко налагодити з ними комунікаційну взаємодію під час подолання маршруту протяжністю 5 кілометрів та туристичної смуги перешкод довжиною 300 м (установка намета, біг по купинах, траверс схилу, кип'ятіння води на багатті); проведення конкурсу на «Найкращий бівуак», на кращий обід і кращу похідну газету «Туристична блискавка», а також надання долікарської допомоги постраждалим при різних травмах та сонячних опіках тощо. Це сприяло підвищенню зацікавленості глухих дітей в запропонованій діяльності, встановленню дружніх стосунків і підвищенню їхньої рухової активності, а також – успішній корекції та розвитку рухової сфери.

На всіх етапах корекції рухової сфери глухих дітей корекційно-розвивальний процес був орієнтований на формування всіх сторін особистості глухих дітей. При цьому формували мислення та мовлення, словесну пам'ять, створювали умови для розширення можливостей компенсації слуху за рахунок розвитку й використання слухового сприйняття, роботи аналізаторів і компенсаторних можливостей. При цьому корекційно-розвивальна робота пронизувала весь педагогічний процес з оздоровчого туризму. Перед проведенням експериментальних досліджень було враховано, що в цієї категорії дітей, як правило, – порушені контакти, розладнані мовлення та їхня комунікативна функція, порушена соціальна адаптація, розладнана моторика.

Корекційна спрямованість у навчанні реалізовувалася через: спеціальні методи навчання, створення особливих умов повідомлення й обробки знань, міжпредметні зв'язки та розвиток пізнавальних процесів, соціальних зв'язків і потреб дітей. Навчання з оздоровчого туризму проводили в умовах постійного використання електроакустичної звукопідсилювальної апаратури (використання індивідуальних слухових апаратів). Особливу увагу приділяли розвитку слухового і слухо-зорового сприйняття, формуванню мовлення. Це сприяло створенню в глухих дітей нової слухо-зорової основи формування й

удосконалення акустичної мови, а також збагаченню їхніх уявлень про немовні звучання навколишнього світу.

На заняттях з оздоровчого туризму використовували специфічні засоби: індивідуальні слухові апарати, а також дактилологію, писемну мову, яка була доступна глухим дітям молодшого шкільного віку для засвоєння знань з оздоровчого туризму. Це сприяло розвитку мовленнєвої та пізнавальної діяльності глухих учнів у цілому. Наочні засоби: купини, колода, спуск-підйом по схилу, намет, альпеншток тощо розкривали зміст понять, що засвоювалися. Особливе значення мали наочні дійові засоби та прийоми, що допомагали формуванню уявлень і понять, причинно-наслідкових відношень тих чи інших явищ; сприяли наочному позначенню міжпредметних зв'язків. Усі ці засоби використовували в поєднанні зі словесними способами висловлювання, доступними глухим дітям на цьому етапі розвитку. Усі ці чинники сприяли спонуканню глухих школярів до спілкування, забезпечували формування мовленнєвих навичок та узагальнень.

Змістове наповнення позакласних занять з оздоровчого туризму являло собою розроблений нами й експериментально апробований навчально-методичний інструментарій «Програма позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів» (додаток В).

Слід зазначити, що з методикою і технікою оздоровчого туризму глухі школярі молодшого шкільного віку не були знайомі. Теоретична початкова туристська підготовка першокласників передбачала ознайомлення дітей із значенням активного відпочинку, рухливих ігор на свіжому повітрі, з можливостями використання туризму як активного відпочинку, з туристськими можливостями свого міста (села, краю) та його околиць, з правилами поведінки під час прогулянок, з охороною природи (додаток В).

Перед проведенням прогулянок, походів вихідного дня, змагань, туристичних зльотів з дітьми проводили інструктаж з техніки безпеки й охорони природи. На кожному з етапів підготовки обов'язковим було

ведення щоденника метеорологічних і фенологічних спостережень, в якому глухі діти занотовували спостереження за явищами у природі (появою роси, інію, льоду, відліт птахів на південь, появою бруньок і листя на деревах тощо) та сезонними змінами (температурою повітря, напрямку й силою вітра, хмарністю тощо). Було організовано координацію роботи фахівців: тренер з оздоровчого туризму, вчитель з фізичної культури.

Програма структурована за рівнями для поетапного засвоєння глухими дітьми молодшого шкільного віку знань, умінь та навичок з оздоровчого туризму.

1. *На початковому рівні 1-го року* корекційно-розвивального навчання основними завданнями стало: створити загальне уявлення про оздоровчий туризм та ознайомлення з окремими елементами оздоровчо-туристичної діяльності (туристично-екраснавча); засвоєння зазначеної категорії дітей елементарних умінь і навичок щодо оздоровчого туризму; розвиток рухових здібностей (гнучкості, спритності).

Практична підготовка 1-го року навчання передбачала дев'ять прогулянок упродовж навчального року, протяжністю маршруту 1–2 км, тривалістю кожної прогулянки 30–45 хв. На першому тижні вересня було проведено бесіду з дітьми про значення ходьби, ігор на свіжому повітрі для організму дитини, ознайомлено з завданнями і планом туристичної роботи на рік. При цьому було виявлено рівень фізичної підготовленості дітей за допомогою державних тестів: стрибки на скакалці; стрибок у довжину з місця; згинання та розгинання рук в упорі лежачи; підтягування у висі лежачи та у висі; чергування ходьби та бігу до 1000 м; піднімання тулуба з положення лежачи на спині за 30 с; човниковий біг 4x9 м; нахил тулуба вперед із положення сидячи; метання на точність і дальність; статична рівновага за методикою Е.Я. Бондаревського.

У першу неділю вересня було проведено прогулянку впродовж 30 хвилин. Вона здійснювалася околицями школи, зеленим масивом, парком, полем (із рухливими іграми туристичного напрямку). Діти проходили 1–1,5

кілометра, а наступні дві прогулянки було проведено через тиждень. Під час другої прогулянки глухі діти проходили 1,5–2 км, упродовж 45 хвилин із використанням рухливих ігор. У третьому поході вони проходили 2 км упродовж 30 хвилин і брали участь у конкурсах (укладка туристичного рюкзака на швидкість, командні рухливі ігри туристичного напрямку). До програми змагань також було включено відповіді на теоретичні запитання (вікторини).

Узимку проводили не менше 3-ох прогулянок оздоровчо-туристської спрямованості тривалістю по 30 хвилин. Перед проведенням прогулянок з дітьми проводили бесіди про правила поведінки під час прогулянок на природі, про охорону природи, практичні заняття з надання допомоги при обмороженні, як вберегти себе від переохолодження та обмороження. Під час цих прогулянок знайомили дітей із зимовим лісом, проводили заходи з охорони природи, підгодовували звірів і птахів, розвішували годівнички, змайстровані власноруч. У такі прогулянки включали рухливі ігри.

У квітні–травні для глухих дітей проводили прогулянки на свіжому повітрі тривалістю до 1 години, протяжністю 2 кілометри. На таких прогулянках оздоровчої туристичної спрямованості закріплювали загальні знання про туризм, здійснювали підготовку до огляду готовності дітей походів вихідного дня, вивчення туристичних можливостей міста, регіону; використовували рухливі ігри туристського напрямку, туристичні конкурси (на найшвидший і правильніший збір рюкзака, на правильність вибору місця для відпочинку «привалу»), перевіряли правила поведінки під час прогулянок на природі, уміння надати елементарну долікарську допомогу при тепловому та сонячному ударах, переохолодженні та обмороженні, грали в рухливі ігри туристичного спрямування «Пожежа», «Переліт птахів», «Павуки і мухи», «Що взяти в похід?».

При проведенні експериментальних занять з оздоровчого туризму з глухими дітьми молодшого шкільного віку виходили з того, що їхній психічний розвиток у нормі та з порушеннями слуху опосередковано його

виховання й навчання, знайшло втілення в роботах Л. Г. Басова [21], Т. О. Власової [47–48], Л. С. Виготського [54–55], О.П. Гозової [60–62], А. І. Дьячкова [77], В. В. Засенка [89–90], Н. Ф. Засенко [91], С. О. Зикова [96], Т. С. Зикової [97], А. А. Леонтьєва [143], Н. Г. Морозова [164], М. І. Нікітіна [172], Ф. Ф. Рау [194–195], Е. Г. Речицької [196], Т. В. Розанової [197–199], І. М. Соловйова [215], Л. І. Фомічової [234], М. К. Шеремет [242], Ж. І. Шиф [243].

Система навчання з оздоровчого туризму з глухими дітьми першого року навчання базувалася на теорії поетапного формування розумових дій П. Я. Гальперина [56]. Орієнтовну основу першого типу складали тільки зразки (колода, купина, набивний м'яч). При цьому не було вказівок, як виконувати цю дію. Глухі діти діяли самі повільно, методом проб та помилок, орієнтуючись на заданий зразок. На другому етапі вказували, як правильно виконувати дії з новим матеріалом, як подолати елементарну туристську смугу або болотну купину, переправитися через струмок по колоді. Орієнтування третього етапу пов'язане з планомірним навчанням глухих дітей аналізу виконаних практичних завдань із оздоровчого туризму. На цьому етапі навчання проходило швидше й без помилок.

Наші дослідження збігаються з підтвердженими даними В. В. Засенка [89–90], Н. Ф. Засенко [91], Т. С. Зикової [97], Л. П. Носкової [175], Е. Г. Речицької [196], Т. В. Розанової [197–199], М.К. Шеремет [242] у тому, що для подальшої діяльності дітей із порушеннями слуху характерна недосконалість орієнтувальної основи дій, що виражається в недостатньому аналізі умов, невмінні виділяти головні та другорядні орієнтири, відсутністю чітких уявлень про мету дій і шляхи її досягнення.

Таким чином, важливим завданням навчання глухих дітей, які займаються оздоровчим туризмом, було на першому етапі формування в них уміння виділяти суттєві ознаки в орієнтувальній основі дій (ООД), класифікувати завдання за способом вирішення, переходити від моделі,

заданої в ООД, до об'єкта туризму й назад; відтворювати та будувати алгоритми рухових дій, диференціювати способи дій відповідно до умов завдань, здійснювати загальнометодичні дії та операції.

Завданнями початковому рівні 2-го року корекційно-розвивальних занять оздоровчим туризмом стало: ознайомлення дітей з поняттями про оздоровчий туризм, використанням його як засобу активного відпочинку та зміцнення здоров'я; з організацією й підготовкою прогулянок і походів вихідного дня максимально використовуючи туристсько-краєзнавчі можливості свого міста, району; вивчали види туристичного спорядження, зміст похідної аптечки; формування спеціальних тур вмінь і навичок, (ознайомлювали з технікою ходьби на підйомах, спусках, руху у колоні пересічною місцевістю); ознайомленням зі значенням охорони природи при заготівлі дров для багаття і під час роботи біля багаття; розвиток рух здібностей (гнучкості, швидкості, сили);

Для глухих дітей було проведено: дев'ять прогулянок упродовж навчального року (тривалістю 1 година – 1 година 20 хвилин, протяжністю – 2–3 кілометри) на кожній із яких діти вели спостереження за явищами у природі й за сезонними змінами в природі; змагання туристичного спрямування в жовтні, лютому, квітні (додаток В).

Під час туристичної прогулянки восени діти проходили маршрут протяжністю 2 км, під час якого відпрацьовували техніку ходьби з рюкзаком в колоні пересіченою місцевістю, їх знайомили з рослинним і тваринним світом району, проводили ігри туристського напрямку. Під час другої прогулянки глухі діти долали маршрут протяжністю 3 км і виконували роботу з охорони природи, проводили командні рухливі ігри туристського напрямку.

Під час третьої прогулянки глухі діти долали маршрут протяжністю 3 кілометри і брали участь у змаганнях. Програма змагань була складнішою порівняно з першим роком навчання: необхідно було перерахувати правила поведінки на природі; хто швидше складе з запропонованих букв назву

команди?; хто швидше вишукується в шеренгу за зростом?; «Секрет рюкзака» – збір рюкзака (надавалися карточки з назвою продуктів і предметів та варіантами послідовності їх укладання); відгадування загадок; естафета – «Збір ягід, трав»; пропонувалися на вибір карточки з отруйними та їстівними грибами, необхідно було швидко і правильно обрати їстівні гриби; проводився конкурс «Зелена аптека»; надавалися карточки з зображенням рослин, необхідно було дати їм правильну назву (кропива, ромашка, подорожник, кульбаба тощо); конкурс – «Бджолиний вулик» необхідно було одягнути запропоновані речі як найшвидше; організовувалися конкурси – «Прогноз погоди», «Туристська тропка», «Вгадай фігуру») (додаток В).

Узимку проводили не менше 3-ох прогулянок тривалістю по 45 хвилин (при температурі повітря не менше 15°C і швидкості вітру не більше 7м/с) оздоровчо-туристської спрямованості. Під час прогулянок знайомили дітей із зимовим лісом, проводили заходи з охорони природи, підгодовували звірів і птахів, розвішували годівнички. У такі прогулянки включали рухливі ігри.

Весною проводили прогулянки, протяжність маршруту складала 3 кілометри. Окрім подолання маршруту, діти брали участь у змаганнях туристичного спрямування за вищезгаданою програмою, демонструвавши знання правил поведінки в походах, туристських можливостей свого міста, району, знань та умінь по наданню долікарської допомоги постраждалим від укусів комах і плазунів.

При підготовці до туристичних прогулянок оздоровчої спрямованості складали схеми орієнтованої основи дій з оздоровчого туризму, за якими виконували практичні завдання з використанням обладнання туриста, а також схем, креслень, макетів. При цьому проводили зіставлення їх, виміри, переміщення, зміни. Етап виконання дій завдань виконували без опори на спортивне обладнання, інвентар, супроводжуючи голосним мовленням.

Враховуючи ці дані та дослідження П. Я. Гальперина [56], Н. В. Яшковой [249] у процесі експериментального навчання з оздоровчого

туризму використовували предметно-інструктивні карти, які послідовно перетворювали від докладних, розгорнутих зображально-словесних – до стислих описових. Усе це сприяло тому, що глухі діти 9–10 років змогли сформувати вміння з аналізу об'єктів туризму, робити самостійний звіт своїх дій. Вважаємо, що глухим дітям, які займаються оздоровчим туризмом, спочатку потрібно створити уявлення про туризм як засіб активного відпочинку та правила ходіння по пересіченій місцевості, а вже потім навчати усім діям, пов'язаним з туристичними походами та прогулянками.

Завданнями достатнього рівні 3-го року корекційно-розвивального навчання глухих дітей стало знайомство з: туризмом як засобом пізнання свого краю (о. Хортиця, Дніпрогесом, визначними й пам'ятними місцями міста, маршрутами вихідного дня); основними вимогами щодо підготовки до туристичних походів вихідного дня, з правилами поведінки в походах; можливими травмами та правилами надання долікарської допомоги; спорядженням для походів вихідного дня з ночівлею і правилами користування ним; сприяли формування знань, вмінь та навичок, що спрямовані на здоров'язбереження глухої дитини; розвиток рухових здібностей (гнучкості, сили, швидкості, спритності, витривалості).

Підготовка до туристичного походу здійснювалася шляхом участі глухих дітей у дев'яти походах вихідного дня. В осінній період проводили три походи вихідного дня. У першому – діти долали маршрут протяжністю 4 км. При цьому здійснювали техніку ходьби рівною місцевістю. У другому поході долали маршрут пересіченою місцевістю і відпрацьовували техніку ходьби некрутими спусками, підйомами; подолання природних перешкод і проводили практичні заняття з надання долікарської допомоги при ударах, розтягненнях, порізах.

Під час третього походу глухі школярі долали маршрут 2,5 км пересіченою місцевістю та брали участь у змаганнях. У програму походу включали командні змагання з рухливих ігор туристського напрямку, проходження елементарної туристської смуги (купини, колода, спуск-підйом

без спорядження, траверс схилу без спорядження), перевірку знань туристських можливостей області, знань та вмінь з надання долікарської допомоги постраждалим (удари, садна, розтягнення).

Взимку передбачали проведення трьох походів вихідного дня з подоланням маршруту лісосмугою біля школи протяжністю 4–5 км. Весною проводили два походи протяжністю до 6 км. Під час третього туристичного походу діти долали маршрут протяжністю 3 км і брали участь у змаганнях за такою програмою: стрибки по купинах, колода – переправа через струмок, спуск-підйом і траверс схилу без спорядження, спуск схилом за допомогою альпенштока. Його оцінювали судді не на час, а на якість виконання вправ.

Весь навчальний матеріал з оздоровчого туризму було розподілено на невеликі порції, розташовані в суворій логічній послідовності. Виділені «порції» послідовно пред'являли глухим учням. Вони були спрямовані на активізацію зорового аналізатора (у вигляді тексту, креслень, схем, рисунків), та на залишковий слух. При цьому глухий учень давав інформацію про те, як засвоюється навчальний матеріал. Якщо він засвоюється дуже повільно, то дитина повинна була повернутися до початкового стану завдання.

Варто зазначити, що кожен, хто займається оздоровчим туризмом, навчався в оптимальному для нього темпі, ритмі та стилі. Це – особливо важливо по відношенню до глухих дітей, оскільки необхідно було здійснювати індивідуальний підхід на основі врахування ступеня зниження слуху та рівня мовленнєвого й загального розвитку – структури дефекту в цілому. У таких умовах учитель, тренер, вихователь змогли більше уваги приділяти вихованню, організовувати мовленнєву взаємодію глухих дітей.

Достатній рівень 4-го року корекційно-розвивального навчання був спрямований на засвоєння знань, вмінь і навичок з оздоровчого туризму, що сприяло взаємодії дітей у спеціально створених природних умовах (збирання хворосту, розпалення багаття, участь у командних змаганнях тощо), розвиток рухових здібностей (гнучкості, швидкості, сили, спритності, витривалості).

Теоретична підготовка зазначеного рівня цієї категорії дітей включала питання використання оздоровчого туризму як засобу виховання здорової, загартованої людини. З глухими дітьми вивчали туристичні можливості свого району, організацію та підготовку походів вихідного дня з ночівлею, триденного пішого походу, гігієну туристів, профілактику травматизму, долікарську медичну допомогу.

Практичну підготовку здійснювали у 12 походах вихідного дня (з них два – з ночівлями) і один триденний похід по закінченню навчального року. Восени передбачали проведення одного походу вихідного дня з ночівлею (вага рюкзака – 3 кг для дівчаток і хлопчиків). При цьому долали маршрут протяжністю до 12 км за 2 дні. Взимку передбачали три походи вихідного дня, під час яких діти долали пішки до 6 км у кожному поході.

Навесні ті діти, які займалися, брали участь у чотирьох походах вихідного дня без ночівлі, протяжність маршрутів відповідно 6, 8, 10 км. Останній у навчальному році похід вихідного дня з ночівлею був розрахований на 6-кілометровий маршрут. У цьому поході проводили змагання. У програму змагань включалися завдання на фізичну підготовленість і туристську техніку.

Змагання з туристської техніки включали проходження туристської смуги (установка намету, купини, колода, спуск з крутого схилу за допомогою альпенштоку, кип'ятіння води на багатті, згортання намету). При цьому перевіряли знання з туристських можливостей свого району, знань правил поведінки у походах, умінь надати долікарську допомогу постраждалим. Крім того, проводили конкурс альбомів про один із походів вихідного дня без ночівлі та туристської пісні, на кращий бівуак, обід, похідну газету. Такий похід зі стільки багатоплановими змаганнями проводили для ознайомлення дітей з туристськими зльотами. Влітку глухі діти молодшого шкільного віку брали участь у триденному поході рідним краєм. Протяжність маршруту не перевищувала 10 км, вага рюкзака – 4 кг.

На достатньому рівні 4-го року корекційно-розвивальних занять застосовували розвивальну дидактичну систему навчання, розроблену Л. В. Занковим [80]. Ця система передбачала дотримання принципу навчання на високому рівні труднощів і подолання перешкод; осмислення взаємозв'язку та систематизації явищ, що вивчаються. Цей принцип навчання глухих дітей співвідносився з проблемністю в навчанні. Принцип провідної ролі теоретичних знань дозволив відпрацювати поняття, відношення, зв'язки всередині навчального предмета й між предметами та співвідносити їх зі значущістю поняття загального принципу дій. Ця система на заняттях з оздоровчого туризму з глухими дітьми молодшого шкільного віку дозволила підвищити їхній загальний розвиток, що сприяло швидкому темпу проходження навчального матеріалу; інтенсивніше розвивалися їхнє мислення та емоційна сфера; діти наважилися розуміти й виявляти загальний сенс, основний зміст прочитаного.

Крім того, нами було застосовано розвивальну систему Д. В. Ельконіна [247] і В. В. Давидова [70]. Вона дозволила вивчити резерви інтелектуального розвитку глухих дітей молодшого шкільного віку. Спеціальна організація занять з оздоровчого туризму сформувала високий рівень здібностей до відволікань і міркувань. Вони знали теорію та практику методики оздоровчого туризму, й навчання проходило від знань загального типу – до відомостей окремих і конкретних. Глухі діти розуміли різноманітність конкретних виявлень.

При вивченні елементів топографії глухі змогли орієнтуватися на місцевості, визначати сторони горизонту за небесними світилами, за часом, за Сонцем, за місцевими ознаками. Глухі школярі самі знаходили загальні відношення – це сприяло формуванню поняття від речі, від явища разом з оволодінням слова. Спочатку вивчали предмет, наприклад, при топографічних позначеннях, потім – їхнє призначення, зв'язок між призначеннями, побудовою, матеріалом тощо.

Слід зазначити, що навчання глухих дітей молодшого шкільного віку починали на заняттях з оздоровчого туризму з елементів топографії, використовуючи предметно-практичне навчання. На початкових етапах навчання експериментатор керував діяльністю тих, хто займаються, навчав їх активному аналізуючому сприйняттю намету, купини, колоди, альпенштоку, ставлячи перед ними запитання-проблеми, які вимагають самостійного вирішення. Поступово у дітей виробляли узагальнений спосіб дій за сприйняттям й аналізом предмета погляду їхньої будови, виготовлення, функціонального призначення, способу використання. Аналіз спортивного туристського спорядження та обладнання здійснювали за методикою Т. В. Розанової [198–199]: зовнішні властивості (колір, форма, величина, зовнішня будова – частини та їхні відношення), внутрішні властивості (матеріал, з якого зроблено предмет, снаряд, обладнання, внутрішня будова), функціональні властивості та призначення предметів, родова й видова належність. За цими ознаками аналізували туристське спорядження, порівнювали з іншим спортивним обладнанням, узагальнювали групи спортивного обладнання – для підкреслення тих чи інших загальних і відмінних ознак. При спілкуванні в одних і тих же предметах, обладнанні виділяли різні загальні властивості. На основі мисленнєвих операцій у глухих дітей формували вміння оперувати поняттями при використанні співвідношень типу «рід – вид – різновидність». На заняттях з оздоровчого туризму з глухими дітьми молодшого шкільного віку засвоювали прості способи планування своєї рухової діяльності, застосовуючи при цьому допоміжні засоби: рисунки, слайди, кінокільцівки, комп'ютерні зарисовки, топографічні карти, позначення та схеми маршрутів. Такі логічні операції у глухих дітей сприяли розвитку й удосконаленню мисленнєвої діяльності. Отже, система навчання оздоровчому туризму уже в цьому віці допомогла закласти основи наукового, теоретичного мислення глухих дітей.

У процесі досліджень було розроблено й апробовано метод проблемного навчання. Сутність його полягає в такому: перед глухими

учнями ставили завдання, спочатку – за участі інструктора, а потім досліджували шляхи і способи вирішення їх; наприклад, при установці намету – що необхідно враховувати?

Ставилося запитання: «В якій послідовності варто установлювати намет?». Діти при цьому будували різні гіпотези, намічали й обговорювали способи перевірки їхню істинність, аргументували, проводили експерименти, спостереження, аналізували їхню результативність, розмірковували, доводили. При цьому експериментатор за допомогою учнів вів пошук. Таким чином, інструктор з туризму демонстрував шлях наукового мислення, примушуючи їх помічати і стежити за думкою. Нам вдавалося створити проблемну ситуацію й викликати у глухих дітей розумову активність.

Глухі учні намагались розв'язати практичні завдання установити намет за різних погодних географічних умов. При цьому враховували положення Л.С. Виготського [54–55], що сьогодні дитина робить за допомогою дорослого, вихователя, вчителя – завтра вона робитиме самостійно; те, що входило в зону найближчого розвитку – в процесі навчання переходить на рівень актуального розвитку.

Таким чином, виявляли оптимальні сприятливі умови для розвитку особистості глухих дітей молодшого шкільного віку, їхніх здібностей, самостійного творчого мислення, пізнавальної активності. При цьому навчання з оздоровчого туризму орієнтувалося не на досягнутий рівень знань, умінь та навичок, а дещо наперед, що перевищує наявні можливості дитини. У процесі експериментального навчання були передбачені пізнавальні та практичні завдання для глухих дітей, що сприяло свідомому засвоєнню знань, розвитку здібності самостійно здобувати й застосовувати знання і реалізувати уміння з оздоровчого туризму. Не останню роль у корекції наявних недоліків мали зміни умов середовища взаємодії глухої дитини шляхом розширення контакту з навколишнім світом. Заняття з оздоровчого туризму мали величезне значення для цілеспрямованого впливу на порушені функції організму дітей, коригуючи й компенсуючи їх у

потрібному напрямі, забезпечуючи тим самим безперешкодне середовище їхньої життєдіяльності, і як одну з форм реабілітаційної роботи з цією категорією дітей. Усі ці чинники сприяли розвитку вільно мислячої особистості глухих дітей молодшого шкільного віку.

У процесі занять використовували зарисовки, схеми, живопис, музику (всі заняття проводили в супроводі музики у поєднанні з рухами, особливо розвивали природні задатки та їхні творчі здібності, орієнтувалися на особливості й закономірності розвитку дітей у кожен віковий період).

Таким чином, у навчально-педагогічному процесі з глухими дітьми молодшого шкільного віку на заняттях оздоровчим туризмом було введено різні форми організації навчання: предметно-практичне навчання, соціальний розвиток і мовлення, спільне співробітництво, особистісно-рольовий підхід.

У процесі експериментальних занять формували не тільки розуміння та прийняття іншого, але й використовували особистісно-рольовий підхід для формування навчально-ігрової діяльності як провідного виду діяльності в молодшому шкільному віці.

3.3. Результати контрольного етапу педагогічного експерименту

Завданнями третього контрольного етапу педагогічного експерименту були нижчезазначені.

1. Проведення контрольного тестування фізичної підготовленості та визначення кінцевих показників розвитку рухових здібностей в ЕГ та КГ глухих і чуючих дітей молодшого шкільного віку та порівняти їх між собою.

3. Визначення приросту показників розвитку рухових здібностей в кожній із досліджуваних груп, у %.

4. Визначення кінцевих рівнів розвитку рухових здібностей (початковий, середній, достатній, високий), порівняння отриманих результатів кожної з досліджуваних груп, у %.

На контрольному етапі педагогічного експерименту оцінювали ефективність розробленої нами експериментальної програми з оздоровчого

туризму (як засобу корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку) шляхом проведення контрольного тестування фізичної підготовленості з метою виявлення динаміки приросту показників розвитку основних рухових здібностей.

За результатами виконання контрольних тестів було виявлено рівні навчальних досягнень (початковий, середній, достатній, високий) в експериментальних і контрольних групах дітей 1–4 класів.

За рік навчання з глухими дітьми експериментальних груп 1–4 класів проводилися заняття 3 рази на тиждень тривалістю: в 1–2 класах – по 45 хвилин, а в 3–4 класах – 1 година 20 хвилин. Річний обсяг роботи в глухих школярів коливався в межах 144 годин. Усього проведено 420 занять з оздоровчого туризму.

Результати проведеного контрольного тестування дозволили з'ясувати динаміку приросту показників розвитку основних рухових здібностей і встановити рівні навчальних досягнень експериментальних і контрольних груп глухих учнів 1–4 класів на контрольному етапі педагогічного експерименту. Порівняння здобутих результатів констатувального та контрольних етапів педагогічного експерименту є чітким підтвердженням позитивних у розвитку рухових здібностей змін глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної групи.

Отже, підтверджується припущення щодо ефективності проведення корекційно-розвивальних занять із глухими дітьми 1–4 класів з оздоровчого туризму, що здійснювали в експериментальній групі, основу яких складали бігові, стрибкові вправи, повзання, лазіння, перелазіння, вправи з предметами і без предметів, вправи на правильну поставу, на розвиток рівноваги, вправи дихальної гімнастики, рухливі ігри туристського спрямування, естафети, подолання туристичної смуги перешкод, а також виконання спеціальних практичних завдань туристичного спрямування: встановлення наметів, укладка рюкзаку, збирання хмизу, розведення багаття, в'язання вузлів тощо.

Розглянемо результати контрольного етапу педагогічного експерименту детальніше.

Сила.

Так, результати за тестом «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи та в упорі лежачи на колінах» вказують на суттєві розбіжності між експериментальною та контрольною групами глухих дітей за середньою арифметичною величиною ($t_{гр.} < t_{розр.}$), при надійності $P = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А1).

Так, в експериментальній групі глухих хлопчиків першого класу середня арифметична величина за тестом «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи» склала $8,00 \pm 1,02$ разів; в контрольній групі у глухих хлопчиків – $5,50 \pm 0,33$ разів. Відмінності між цими групами виявилися достовірними ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 2,33$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 31,25%.

У другому класі в ЕГ хлопчиків середня арифметична величина що характеризує їхні силові здібності склала $11,50 \pm 0,24$ разів; в КГ у глухих хлопчиків – $7,13 \pm 0,87$ разів, що свідчить про, достовірні відмінності між цими групами ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 4,85$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках дорівнювала 38,00%.

У третьому класі в ЕГ хлопчиків середній результат тестування дорівнював – $13,75 \pm 1,71$ разів; в КГ у глухих хлопчиків – $8,63 \pm 0,64$ разів. Порівняння результатів тестування у цих групах методом Стюдента засвідчує достовірні відмінності між ними ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 2,81$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 37,24%.

У четвертому класі в ЕГ хлопчиків результат за тестом «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи» склав $17,20 \pm 2,43$ разів, в КГ у глухих хлопчиків – $11,56 \pm 0,71$ разів, що також свідчить про суттєві відмінності між здобутими результатами в цих групах ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 2,23$; при

$\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 32,79%.

Так, приріст результатів за тестом «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи» в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав: у першому класі – 128,57%, в другому класі – 130,00%, в третьому – 134,04%, в четвертому – 145,71%. У той час в контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним тестом був не настільки значним. Різниця приросту цих показників між експериментальними і контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 69,44% до 81,9% на користь експериментальних груп (рис. 3.2).

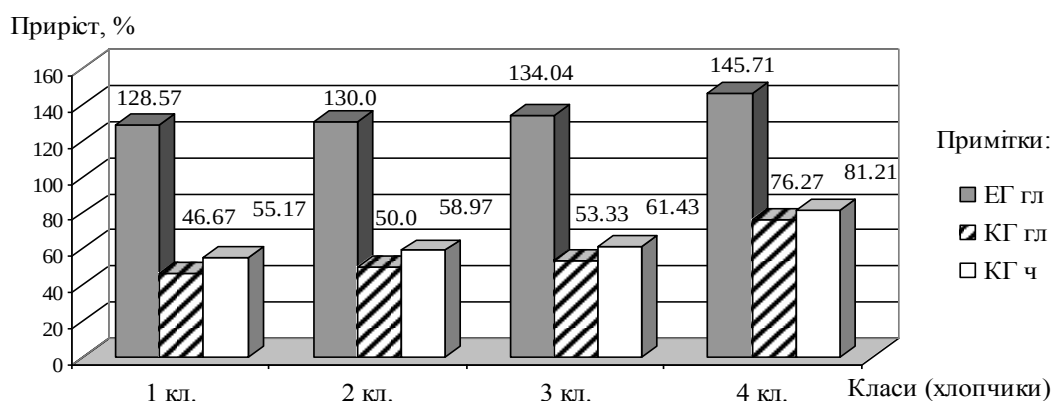

Рис. 3.2. Приріст показників сили в експериментальних і контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи», (%)

В експериментальній групі в глухих дівчаток першого класу середня арифметична величина за тестом «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи на колінах» склала $5,25 \pm 0,75$ разів; у контрольній групі у глухих дівчаток – $3,00 \pm 0,31$ разів. Відмінності між результатами тестування в цих групах виявилися суттєві ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 2,77$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 42,86%.

У другому класі в ЕГ дівчаток середня арифметична величина показників сили становила $8,38 \pm 1,15$ разів; в КГ глухих дівчаток – $5,17 \pm 0,91$ разів ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,19$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 38,31%.

У третьому класі в ЕГ дівчаток результат за цим тестом дорівнював $9,83 \pm 1,18$ разів; в КГ у глухих дівчаток – $6,33 \pm 0,83$ разів, при цьому відмінності між цими групами були достовірні ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 2,42$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 35,61%.

У четвертому класі в ЕГ дівчаток за цим тестом результат склав $13,13 \pm 1,39$ разів, в КГ у глухих дівчаток $9,17 \pm 1,11$ разів, що свідчить про суттєві відмінності між цими групами ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,22$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 30,16%.

Так, приріст результатів за тестом «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи на колінах» в експериментальних групах глухих дівчаток молодшого шкільного віку склав в першому класі 110%, в другому класі – 116,13%, у третьому – 126,92%, в четвертому – 138,64% відповідно. В той час, як у контрольній групі глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку цей приріст за цим тестом був не настільки значним. Різниця приросту даних показників сили між експериментальними та контрольними групами дівчаток з першого по четвертий класи склала від 67,14% до 76,88% на користь експериментальних груп (рис. 3.3).

Разом з тим, незважаючи на те, що в експериментальних групах глухих дітей приріст результатів був більш значним ніж в аналогічних контрольних групах, проте порівняння результатів середніх арифметичних величин тестування в КГ чуючих і ЕГ глухих вказує на суттєві відмінності між цими дітьми молодшого шкільного віку ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.1).

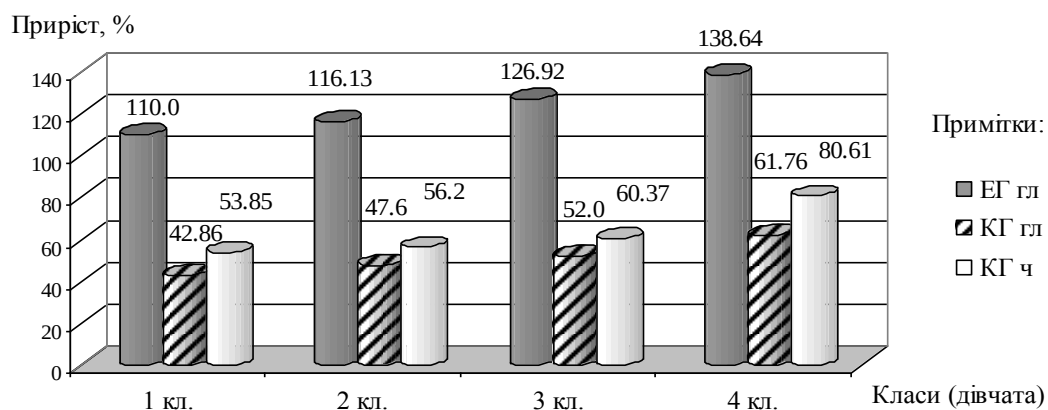

Рис. 3.3. Приріст показників сили в експериментальних та контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Згинання і розгинання рук в упорі лежачи на колінах», (%)

Крім того, необхідно зазначити, що в усіх експериментальних групах глухих дітей молодшого шкільного віку спостерігався істотний приріст результатів наприкінці навчального року в порівнянні з вихідними даними ($P < 0,05$). Найбільші темпи приросту даних показників спостерігалися з третього по четвертий класи, що відповідає сенситивному періоду приросту абсолютної сили м'язів Шиян Б.М. [244], а також вказує на ефективність застосування засобів, методики проведення корекційно-розвивальних занять з оздоровчого туризму в експериментальних групах глухих дітей 1–4 класів, а саме – піднімання схилом з використанням поручня, подолання перешкоди з використанням підвісної мотузки (маятник), метання набивного м'яча, естафети «Тачки», «Краби» тощо. Щодо методів удосконалення сили під час цих корекційно-розвивальних занять, то найефективнішими виявилися змагальний і повторний методи, на що вказують отримані результати в експериментальних групах.

З метою виміру сили м'язів згиначів плечового поясу у глухих дітей молодшого шкільного віку та їхніх однолітків зі збереженим слухом ми використовували тест «Підтягування у висі лежачи та у висі на висячій поперечині (хл.)» та у «Висі лежачи (дів.)».

Порівняння контрольних результатів за цим тестом в експериментальних та контрольних групах глухих дітей молодшого шкільного віку свідчить про істотні розбіжності у показниках силової витривалості між ними ($t_{гр.} < t_{розр.}$, при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.2).

Так, у хлопчиків першого класу експериментальної групи кількість підтягувань у висі лежачи дорівнює $7,83 \pm 0,59$ рази; у глухих хлопчиків контрольної групи – $5,25 \pm 0,73$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 2,75$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 32,95%.

У другому класі у глухих хлопчиків експериментальної групи – відповідно $9,83 \pm 0,82$ рази, в контрольній групі їхніх глухих однолітків результат за цим тестом склав $6,75 \pm 0,79$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,87$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 31,33%.

У глухих хлопчиків третього класу експериментальної групи – відповідно $11,63 \pm 1,03$ рази та $7,75 \pm 0,48$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 3,41$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 33,36%.

У четвертому класі глухі хлопчики експериментальної групи показали результат з підтягування у висі $3,40 \pm 0,27$ рази; в контрольній групі результат за цим тестом склав $1,56 \pm 0,26$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 4,91$; при $\alpha = 0,05$), що засвідчує про значну різницю в показниках силової витривалості між досліджуваними групами. Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 54,12%.

Так, приріст результатів за цим тестом в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав у першому класі – 147,37%, у другому класі – 156,52%, у третьому – 190,63%, в четвертому – 240% відповідно. В той час, як в контрольній групі глухих хлопчиків того ж

вікового періоду розвитку цей приріст за даним тестом був не настільки значним (рис. 3.4). Різниця приросту цих показників між експериментальними та контрольними групами з першого по четвертий класи становила від 72,37% до 140% на користь експериментальних груп.

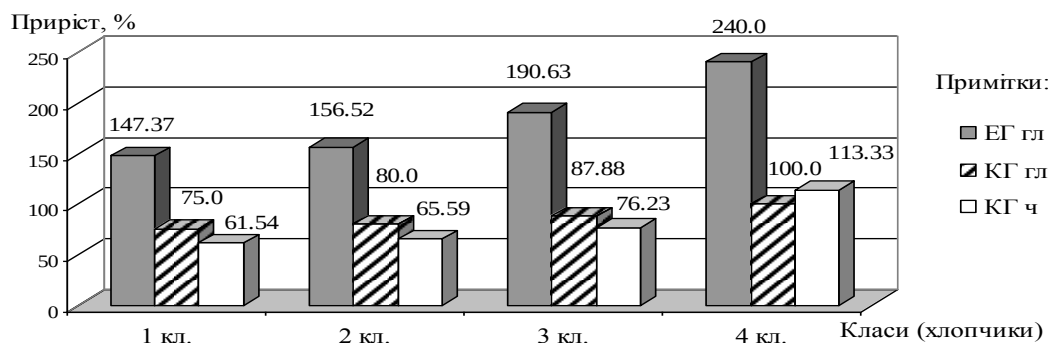

Рис. 3.4. Приріст показників сили в експериментальних та контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Підтягування у висі лежачи та у висі на високій поперечині», (%)

У глухих дівчаток експериментальної групи першого класу кількість підтягувань у висі лежачи на контрольному етапі педагогічного експерименту дорівнює $6,00 \pm 0,49$ рази, а в глухих дівчаток контрольної групи $4,00 \pm 0,31$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 3,43$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 33,33%.

У другому класі у глухих дівчаток експериментальної групи результати тестування були такі: $7,13 \pm 0,43$ рази; в контрольній групі у глухих дівчаток – $5,33 \pm 0,61$ рази, що засвідчує перевагу середніх показників тестування в ЕГ ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,41$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 25,25%.

Глухі дівчатка третього класу експериментальної групи підтягнулися $8,67 \pm 0,92$ рази, в контрольній – $6,17 \pm 0,52$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 2,36$; при $\alpha = 0,05$) на користь дівчаток ЕГ. Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 28,84%.

У четвертому класі глухі дівчатка експериментальної групи показали результат з підтягування у висі лежачи $12,50 \pm 0,88$ раз, а в контрольній групі результат за цим тестом склав $8,50 \pm 1,26$ раз ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,61$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 32%, що підтверджує ефективність розробленої нами програми корекційно-розвивальних занять з туризму щодо розвитку у дівчаток 1–4 класів силових здібностей.

Отже, загальний приріст результатів за тестом «Підтягування у висі лежачи» в експериментальних групах глухих дівчаток молодшого шкільного віку склав у першому класі 140%, в другому класі – 151,47%, у третьому – 173,68%, в четвертому – 185,71% відповідно. Варто зазначити, що за результатами тестування в контрольній групі глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку цей приріст за цим тестом був не настільки значним (рис. 3.5).

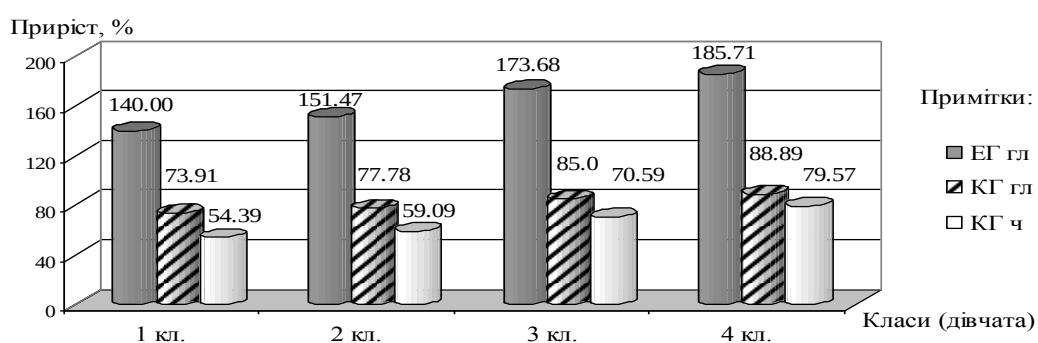

Рис. 3.5. Приріст показників сили в експериментальних і контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Підтягування у висі лежачи», (%)

Різниця приросту даних показників між експериментальними та контрольними групами дівчат з першого по четвертий класи склала від 66,09% до 96,82% на користь експериментальних груп.

Однак, не зважаючи на те, що в експериментальних групах глухих дітей приріст результатів був значнішим, ніж у контрольних групах, порівняння результатів середніх арифметичних величин вказує на суттєві

відмінності між ними та чуючими дітьми молодшого шкільного віку ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.2).

Проте в усіх експериментальних групах глухих дітей молодшого шкільного віку спостерігався суттєвий приріст результатів наприкінці навчального року в порівнянні з вихідними даними ($P < 0,05$). Найбільші темпи приросту даних показників у глухих дітей експериментальних груп спостерігалися з другого по четвертий класи – у хлопчиків, і з третього по четвертий класи – у глухих дівчаток, що відповідає критичному періоду розвитку сили у дітей цього вікового періоду розвитку.

Отримані результати за тестом «Піднімання тулуба з положення лежачи на спині за 30 секунд» вказують на суттєві розбіжності між експериментальною та контрольною групами глухих дітей за середньою арифметичною величиною ($t_{гр.} < t_{розр.}$), при надійності $P = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.3).

Так, у хлопчиків третього класу експериментальної групи здобутий результат за цим тестом дорівнює $15,38 \pm 1,19$ разів, а в глухих хлопчиків контрольної групи – $12,00 \pm 1,01$ разів ($P < 0,05; t_{гр.} = 2,14; t_{розр.} = 2,16$; при $\alpha = 0,05$) на користь КГ. Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 21,98%.

У четвертому класі глухі хлопчики експериментальної групи показали такі результати з піднімання тулуба – $20,20 \pm 2,10$ разів; в контрольній групі результат за цим тестом склав $15,11 \pm 0,94$ разів ($P < 0,05; t_{гр.} = 2,20; t_{розр.} = 2,20$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 25,20%.

Відповідно, приріст сили за тестом «Піднімання тулуба з положення лежачи на спині за 30 с» в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав в третьому класі – 53,75%, в четвертому класі – 57,81% відповідно.

У той час, як у контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним тестом був не настільки значним. Різниця приросту даних показників між експериментальними та контрольними групами з третього по четвертий класи склала від 20,42% до 21,81% на користь експериментальних груп (рис. 3.6).

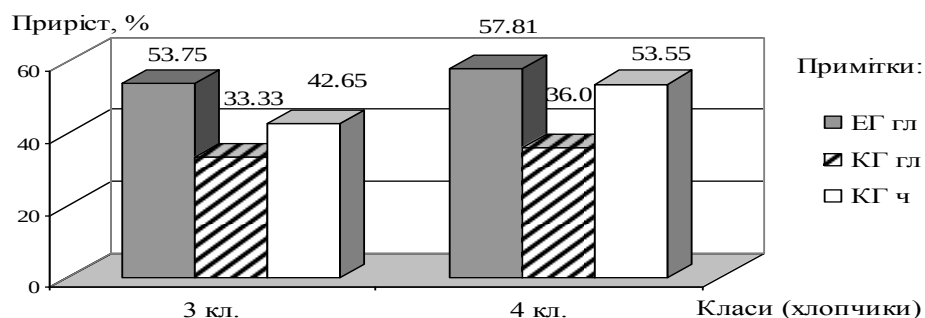

Рис. 3.6. Приріст показників сили в експериментальних і контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Піднімання тулуба з положення лежачи за 30 с», (%)

Контрольні результати за вище згадуваним тестом у глухих дівчаток експериментальної групи третього класу склали $12,33 \pm 1,05$ раз, в контрольній групі – $9,83 \pm 0,35$ раз ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 2,27$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 20,28%.

У четвертому класі ці результати становили $17,38 \pm 1,12$ і $12,00 \pm 1,57$ разів відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,78$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 30,96%.

Приріст силових здібностей за тестом «Піднімання тулуба з положення лежачи на спині за 30 с» в експериментальних групах глухих дівчаток молодшого шкільного віку склав в третьому класі 48%; в четвертому класі – 44,79% відповідно (рис. 3.7).

У контрольних групах глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним тестом в експериментальних і контрольних групах з третього по четвертий класи склав від 24,79% до 25,08% на користь експериментальних груп і був не настільки значним.

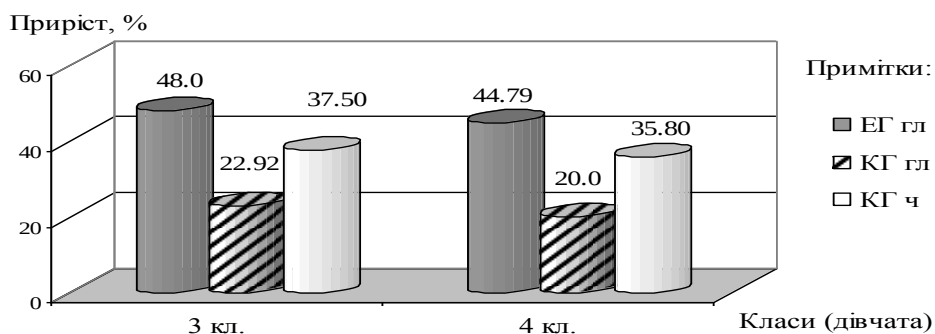

Рис. 3.7. Приріст показників сили в експериментальних і контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Піднімання тулуба із положення лежачи за 30 с», (%)

Однак, не зважаючи на те, що в експериментальних групах глухих дітей приріст сили був значнішим, ніж у контрольних групах, проте, порівнюючи результати середніх арифметичних величин, були встановлені суттєві відмінності між чуючими дітьми молодшого шкільного віку ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.3). При цьому в усіх експериментальних групах глухих дітей молодшого шкільного віку спостерігався суттєвий приріст результатів наприкінці навчального року порівняно з вихідними даними ($P < 0,05$). Такому приросту результатів в експериментальній групі сприяли спеціальні вправи з оздоровчого туризму: подолання природних перешкод за допомогою підвісної мотузки («маятник»); естафети «Краби», «Тачки», «Павучки» тощо. При цьому дієвими методами для розвитку даної якості на корекційно-розвивальних заняттях необхідно вважати повторний і змагальний.

Розглянемо рівневі характеристики розвитку сили у дітей цього вікового періоду розвитку. За результатами тестування на контрольному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали 24%, середній – 36%, достатній – 28%, високий – 12%. В експериментальній групі глухих дівчаток початковий рівень мали 16,6%, середній – 30%, достатній – 26,6%, високий – 13,3%. В контрольній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали 34,5%, середній – 48,3%, достатній – 10,3%, високий – 6,9%. У контрольній групі глухих дівчаток початковий рівень було виявлено у 39,3%, середній – 46,4%, достатній – 10,7%, високий – 3,6%. В контрольній групі чуючих хлопчиків початковий рівень мали 17,4%, середній – 36,9%, достатній – 28,3%, високий – 17,4% відповідно. У контрольній групі чуючих дівчаток початковий рівень мали 16,7%, середній – 35,2%, достатній – 31,5%, високий – 16,6% відповідно.

Все вище представлене підтверджує ефективність виконання спеціальних вправ на позакласних заняттях з оздоровчого туризму таких, як лазіння по канату, гімнастичній стінці, транспортування потерпілого (імітація з рюкзаком) тощо.

Швидкість.

Аналіз контрольних результатів розвитку швидкості за тестом «Стрибки через скакалку на двох ногах» в експериментальних і контрольних групах глухих дітей молодшого шкільного віку за навчальний рік свідчить про істотні розбіжності між ними ($t_{гр.} < t_{розр.}$ при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.4).

Контрольні результати за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи першого класу склали $9,50 \pm 0,97$ рази, в контрольній групі – $5,25 \pm 0,99$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 3,07$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 44,74%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $14,50 \pm 1,89$ і $7,00 \pm 0,53$ разів у глухих хлопчиків контрольної групи ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,81$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 51,72%.

У третьому класі середній показник розвитку швидкості склав $22,75 \pm 1,37$ і $11,88 \pm 1,13$ разів ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 6,13$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 47,78%.

У четвертому класі результати тестування в ЕГ були значно вищими, ніж у КГ: $71,40 \pm 1,93$ і $40,78 \pm 2,15$ разів відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 2,59$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 42,89%.

Загальний приріст абсолютних показників швидкості за тестом «Стрибки через скакалку на двох ногах» в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав у першому класі 119,23%, в другому класі – 128,95%, у третьому – 145,95%, в четвертому – 144,52% відповідно. В цей час у контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним тестом був не настільки значним (рис. 3.8).

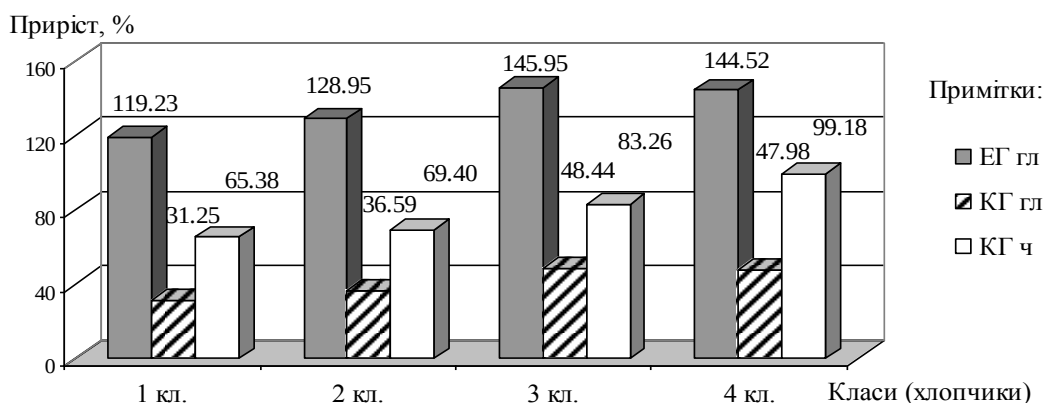

Рис. 3.8. Приріст показників швидкості в експериментальних та контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Стрибки через скакалку на двох ногах», (%)

Різниця приросту цих показників між експериментальними та контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 87,98% – до 97,51% на користь експериментальних груп.

Результати контрольного етапу педагогічного експерименту за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу склали $12,75 \pm 1,10$ рази, в контрольній групі – $7,40 \pm 0,72$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 4,06$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 41,96%.

У другому класі результат за цим тестом в експериментальній групі дорівнював $19,50 \pm 1,99$ рази і $10,50 \pm 1,41$ рази в контрольній групі глухих дівчаток ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,69$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 46,15%.

У третьому класі середній показник швидкості в ЕГ склав – $24,50 \pm 1,22$ рази, в КГ – $14,00 \pm 1,06$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 6,49$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 42,86%.

У четвертому класі відбулося значне зростання середнього показника як у КГ, так у ЕГ, однак дівчатка ЕГ значно випередили своїх ровесниць $87,75 \pm 5,62$ і $55,00 \pm 3,42$ рази відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 4,98$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 37,32%.

Приріст абсолютних показників швидкості за тестом «Стрибки через скакалку на двох ногах» в експериментальних групах глухих дівчаток молодшого шкільного віку склав в першому класі 126,67%, в другому класі – 143,75%, у третьому – 153,45%, в четвертому – 152,52% відповідно. В той час, як у контрольній групі глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним тестом був значно меншим (рис. 3.9). Різниця приросту даних показників між експериментальними і контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 84,36% до 101,14% на користь експериментальних груп.

Незважаючи на те, що в експериментальних групах глухих дітей молодшого шкільного віку суттєвий приріст абсолютних показників швидкості був значнішим, ніж у контрольних групах, порівняння результатів середніх арифметичних величин між експериментальними групами глухих дітей 1–4 класів і контрольними групами їхніх чуючих однолітків ($t_{гр.} < t_{розр.}$) (додаток Б, таблиця Б.4).

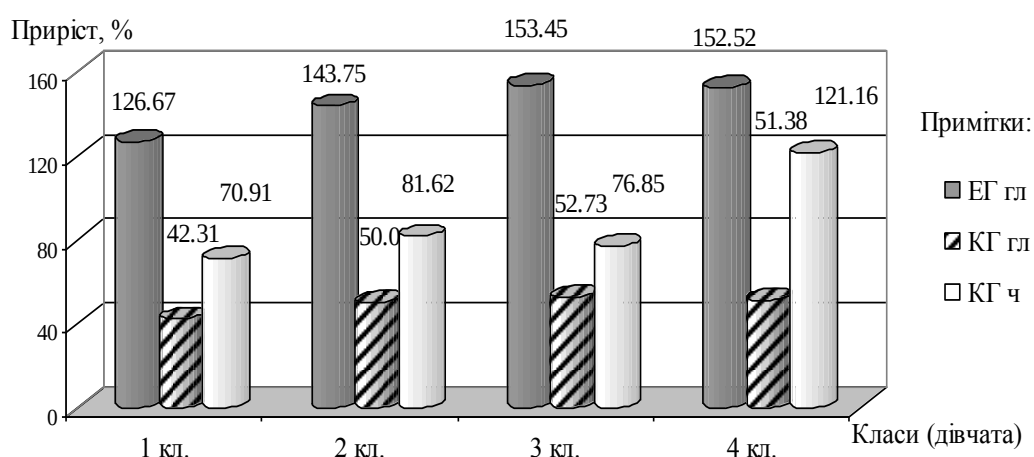

Рис. 3.9. Приріст показників швидкості в експериментальних та контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Стрибки через скакалку на двох ногах», (%)

Проте результати контрольного етапу педагогічного експерименту дають підставу вважати, що запропонована нами програма навчання з корекційно-розвивальних занять оздоровчого туризму є для глухих дітей молодшого шкільного віку ефективною. Під час корекційно-розвивальних занять оздоровчим туризмом з експериментальною групою дієвими засобами розвитку швидкості стало застосування рухливих ігор таких, як: «Космодроми», «Переліт птахів», «Голодний ведмідь», «Пожежа», «Їжак і миші», а також естафет з перенесенням предметів «Посадка картоплі», з оббіганням предметів тощо. Щодо методів навчання, то слід зауважити, що

ефективними стали ігровий, змагальний, повторний, цілісний, частково регламентованої вправи та строго регламентованої вправи.

За результатами виконання контрольного тесту в експериментальній групі глухих хлопчиків молодшого шкільного віку були виявлені наступні рівні розвитку швидкості: початковий рівень мали 28%, середній – 40%, достатній – 24%, високий – 8%. Відповідно в експериментальній групі глухих дівчаток молодшого шкільного віку початковий рівень мало 26,7%, середній – 36,7%, достатній – 23,3%, високий – 13,3%. У контрольній групі глухих хлопчиків початковий рівень було виявлено у 37,9%, середній – у 41,4%, достатній – у 10,3% дітей, високий – у 3,5%. У контрольній групі глухих дівчаток початковий рівень було виявлено у 39,3%, середній – у 46,4%, достатній – у 10,7% дітей, високий – у 3,6%. У контрольній групі чуючих хлопчиків початковий рівень було виявлено у 15,2%, середній – у 39,1%, достатній – у 28,3%, високий – у 17,4%. У контрольній групі чуючи дівчаток початковий рівень мало 14,9%, середній – 37%, достатній – 33,3%, високий – 14,8%.

Швидкісно-силові здібності

Для визначення розвитку швидкісно-силових здібностей експериментальні та контрольні групи молодшого шкільного віку виконували тест «Стрибок у довжину з місця».

Аналіз контрольних результатів за тестом «Стрибок у довжину з місця» вказує на суттєві розбіжності між експериментальними і контрольними групами глухих дітей за середньою арифметичною величиною ($t_{гр.} < t_{розр.}$), при надійності $P = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.5).

Так, контрольні результати за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи першого класу склали $93,67 \pm 2,18$ см, у контрольній групі – $82,50 \pm 3,67$ см ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 2,62$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 11,92%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $106,00 \pm 4,50$ і $93,13 \pm 1,65$ см у глухих хлопчиків контрольної групи ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,23$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 12,14%.

У третьому класі швидкісно-силові показники глухих хлопчиків склали в ЕГ $126,50 \pm 2,51$ см і $110,13 \pm 2,94$ см у КГ ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 4,24$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 12,94%.

У четвертому класі вони становили $130,40 \pm 3,40$ в ЕГ і $120,33 \pm 2,22$ см у КГ ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 2,48$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 7,72%.

Приріст швидкісно-силових здібностей за тестом «Стрибок у довжину з місця» в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав в першому класі 26,58%; у другому класі – 29,27%; у третьому класі – 32,29%; у четвертому класі – 38,14% відповідно. В той же час, в контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку приріст результатів, що характеризують швидкісно-силові здібності, за даним тестом був не настільки значним, як у контрольній групі (рис. 3.10).

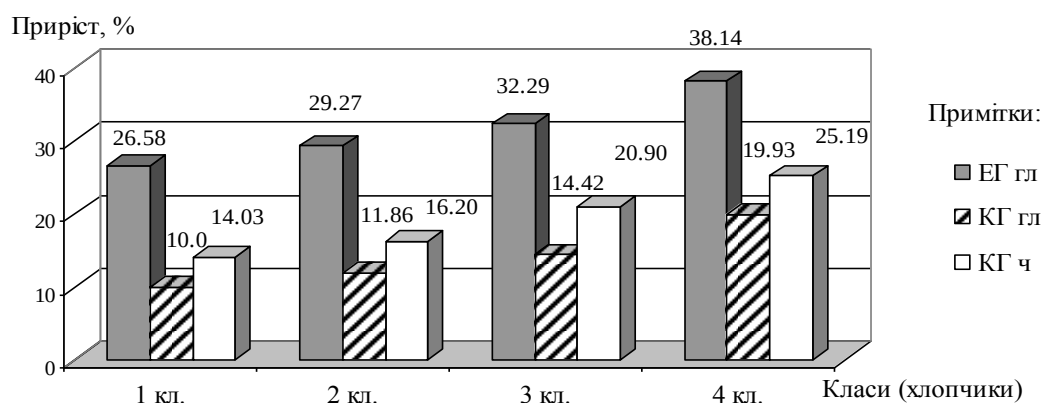

Рис. 3.10. Приріст швидкісно-силових показників в експериментальних та контрольних групах у хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Стрибок у довжину з місця», (%)

Різниця приросту даних показників між експериментальними та контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 16,58% до 18,21% на користь експериментальних груп.

Контрольні результати щодо розвитку швидкісно-силових здібностей у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу склали $81,25 \pm 2,05$ см, в контрольній групі – $73,00 \pm 2,96$ см ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 2,29$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 10,15%.

У другому класі результат за цим тестом в експериментальній групі дорівнював $99,25 \pm 3,75$ см і $83,33 \pm 2,13$ см у контрольній групі глухих дівчаток ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,71$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках становила 16,04%.

У третьому класі довжина стрибка у глухих дівчаток ЕГ становила $115,33 \pm 3,83$ см і $99,00 \pm 1,67$ см у КГ ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 3,91$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 14,16%.

У четвертому класі показники розвитку швидкісно-силових здібностей дорівнювали $121,63 \pm 3,40$ см і в КГ – $108,83 \pm 2,63$ см відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,97$; при $\alpha = 0,05$) на користь ЕГ глухих дівчаток. Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 10,52%.

Приріст швидкісно-силових здібностей в експериментальних групах глухих дівчаток молодшого шкільного віку склав у першому класі – 25,97%, в другому класі – 26,43%, у третьому класі – 30,32%, в четвертому класі – 36,27% відповідно. В той же час, як в контрольній групі глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку приріст за даним тестом був не настільки значним (рис. 3.11). Різниця приросту даних показників між експериментальними та контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 15,7% до 17,33% на користь експериментальних груп.

Водночас, незважаючи на те, що в експериментальних групах глухих дітей приріст швидкісно-силових здібностей був значнішим, ніж у контрольних групах.

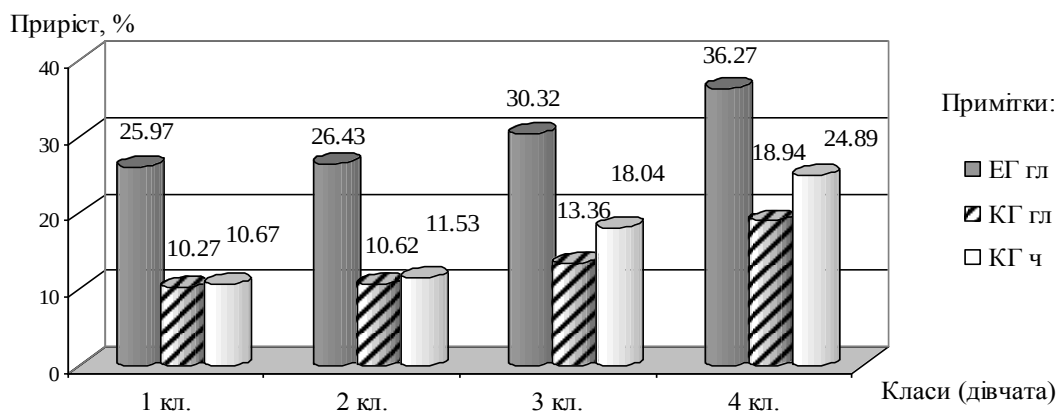

Рис. 3.11. Приріст швидкісно-силових показників в експериментальних та контрольних групах у дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Стрибок у довжину з місця», (%)

Проте при порівнянні результатів середніх арифметичних величин були встановлені суттєві відмінності між чуючими дітьми молодшого шкільного віку ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.5). При цьому в усіх експериментальних групах глухих дітей молодшого шкільного віку спостерігався істотний приріст результатів наприкінці навчального року в порівнянні з вихідними даними ($P < 0,05$). Найбільші темпи приросту швидкісно-силових здібностей у глухих дітей експериментальних груп спостерігався з третього по четвертий класи. Для корекції і розвитку даної здібності у глухих дітей 1–4 класів ефективним є застосування загально розвивальних і спеціальних вправ з оздоровчого туризму – таких як, стрибки по купинах, настрибування на повалене дерево, стрибки через яму з водою, канаву, струмок, гімнастичну лавку, присідання з вистрибуванням уверх, стрибки в довжину з місця в яму з піском, з просуванням вперед, естафета «Кенгуру» з перенесенням не важких предметів – баскетбольного, волейбольного м'ячів; рухливі ігри «Салки на

одній нозі», «Не чіпай пташеня» тощо. Ефективними методами для розвитку вибухової сили на корекційно-розвивальних заняттях оздоровчим туризмом вважаємо ігровий, інтервальний і безперервний.

Перевірка результатів тестування щодо розвитку швидкісно-силових здібностей в балістичних рухових діях з акцентом на дальність метання, підтвердила наявність суттєвих змін в показниках на констатувальному етапі педагогічного експерименту (початок навчального року) порівняно з контрольним етапом педагогічного експерименту (кінець навчального року), а також між експериментальними та контрольними групами глухих дітей ($t_{гр.} < t_{розр.}$) (додаток А, таблиця А.6).

Так, контрольні результати за тестом «Метання малого м'яча з-за голови на дальність» у глухих хлопчиків експериментальної групи наприкінці четвертого класу склали $18,60 \pm 0,76$ м, а в контрольній групі – $14,67 \pm 0,85$ м ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 3,46$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 21,13%.

Відповідно, приріст абсолютних показників за тестом «Метання малого м'яча з-за голови на дальність» в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав в четвертому класі – 47,62%. У контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним тестом був не настільки значним і дорівнював 26,92% (рис. 3.12).

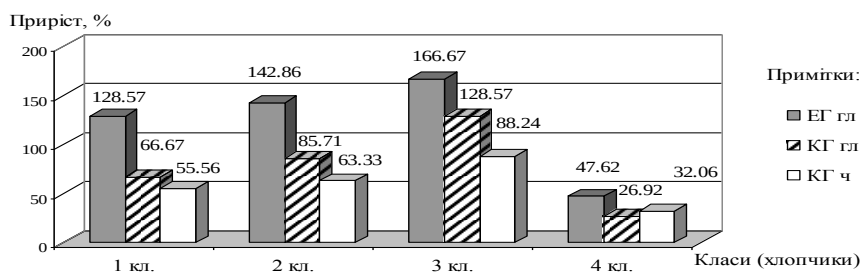

Рис. 3.12. Приріст швидкісно-силових показників в експериментальних та контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Метання малого м'яча з-за голови на дальність», (%)

Різниця приросту цих показників між експериментальними та контрольними групами з першого по третій класи склала від 20,7% до 61,69% на користь експериментальних груп.

Вихідні результати у глухих дівчаток експериментальної групи четвертого класу за тестом «Метання малого м'яча з-за голови на дальність» склали $12,63 \pm 0,53$ м, в контрольній групі – $10,67 \pm 0,61$ м ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,42$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 15,52%.

Приріст абсолютних показників, виражений у відсотках за тестом «Метання малого м'яча з-за голови на дальність» в експериментальних групах був значно вищим порівняно з контрольними групами їхніх глухих одноліток. У четвертому класі він склав 46,38% (рис. 3.13).

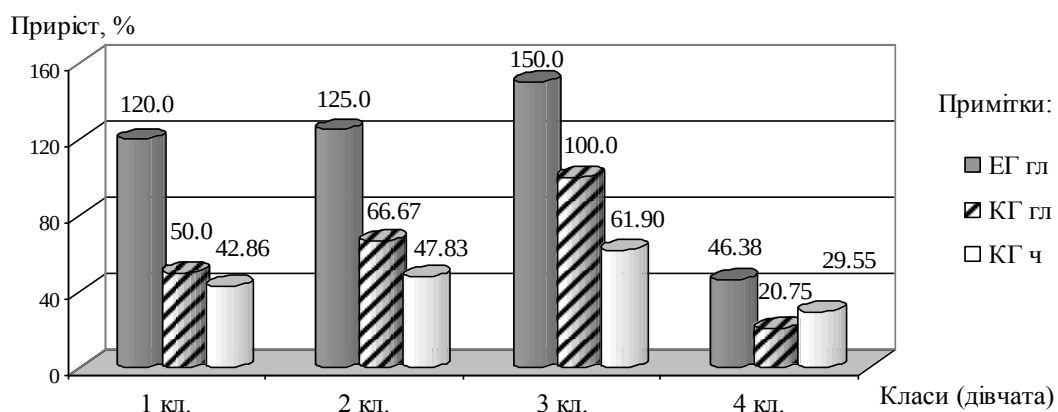

Рис. 3.13. Приріст швидкісно-силових показників в експериментальних і контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Метання малого м'яча з-за голови на дальність», (%)

Різниця приросту показників розвитку швидкісно-силових здібностей в балістичних рухових діях з акцентом на дальність метання між розглянутими групами в четвертих класах склала від 25,63% до 70% на користь експериментальних груп. Однак, не дивлячись на те, що експериментальні групи в кінці навчального року за абсолютним приростом показників

випередили своїх чуючих однолітків, аналіз середніх величин показав значну різницю в показниках між цими групами, щодо розвитку швидкісно-силових здібностей в балістичних рухових діях з акцентом на дальність метання в молодшому шкільному віці ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.6), хоча, порівнюючи вихідні та контрольні результати тестування, виявили, що глухі діти експериментальної групи суттєво покращили свої показники розвитку швидкісно-силових здібностей в балістичних рухових діях після проведення формувального експерименту ($P < 0,05$), що і дає підставу вважати ефективною запропоновану навчальну програму з оздоровчого туризму для глухих учнів 1–4 класів, які займаються в гуртках туристсько-краєзнавчого напрямку позакласної освіти, де були використані вправи; рухливі ігри «Мисливці і качки», «Рухома ціль», «Павутинка», «Школа Робінзона», «Лабіринт», «Мінне поле», естафети «Влучно в ціль», «Передає, сідай» тощо.

Було встановлено, що на контрольному етапі педагогічного експерименту за результатами тестування розвитку швидкісно-силових здібностей в експериментальній групі глухих хлопчиків молодшого шкільного віку початковий рівень було виявлено у 24%, середній – у 36%, достатній – у 24%, високий – у 16%. Відповідно в експериментальній групі глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку початковий рівень мали 23,3%, середній – у 40%, достатній – у 23,3%, високий – у 13,3%. У контрольній групі глухих хлопчиків початковий рівень було виявлено у 41,3%, середній – у 41,5%, достатній – у 10,3% досліджуваних, високий – у 6,9%. Відповідно в контрольній групі глухих дівчаток молодшого шкільного віку початковий рівень мали 46,6%, середній – 39,3%, достатній – 10,7%, високий – 3,6%. У контрольній групі чуючих хлопчиків початковий рівень було виявлено у 19,6%, середній – 41,3%, достатній – 21,7%, високий – 17,4%. Відповідно в контрольній групі чуючих дівчаток початковий рівень мали 18,5%, середній – 33,3%, достатній – 29,7%, високий – 18,5%.

Гнучкість

Аналіз результатів дослідження гнучкості за тестом «Нахил тулуба з положення сидячи ноги нарізно» глухих дітей 1-4 класів експериментальних і контрольних груп, свідчить про наявність істотних відмінностей між ними ($t_{гр.} < t_{розр.}$, при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.7).

Так, контрольні результати за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи першого класу склали $1,50 \pm 0,24$ см, у контрольній групі – $0,38 \pm 0,28$ см ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 3,05$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 74,67%. У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $2,00 \pm 0,28$ см і $1,09 \pm 0,21$ см у глухих хлопчиків контрольної групи ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,58$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 45,50%.

У третьому класі результати розвитку гнучкості склали $3,13 \pm 0,13$ в ЕГ і $1,88 \pm 0,32$ см в КГ ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 3,65$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 39,94%.

У четвертому класі цей показник мав тенденцію до зростання як в ЕГ, $3,60 \pm 0,57$ см так і в КГ – $2,22 \pm 0,22$ см відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 2,26$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 38,33%.

Аналіз результатів тестування засвідчує суттєве перевищення даних показників в ЕГ у порівнянні з КГ. Приріст результатів за тестом «Нахил тулуба із положення сидячи ноги нарізно» в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав в першому класі 125%, у другому класі – 140%, у третьому класі – 150%, у четвертому класі – 157,14% відповідно. В контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним тестом був нижчим (рис. 3.14).

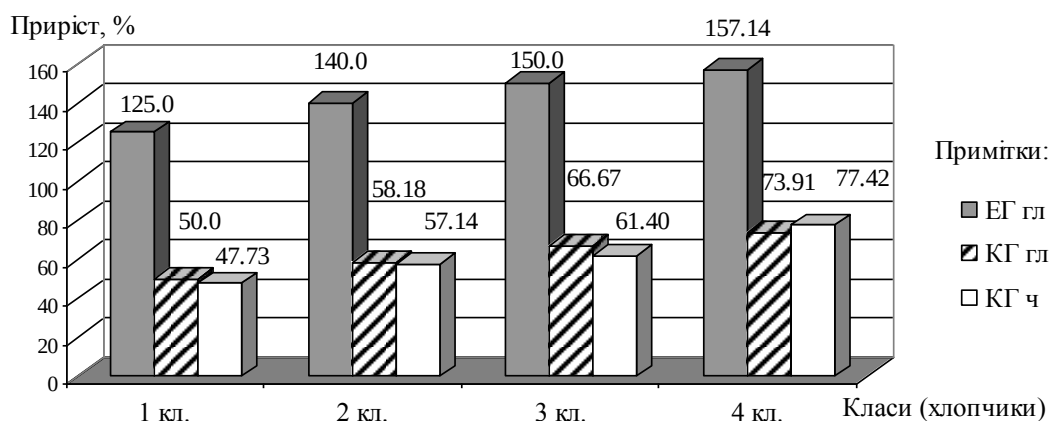

Рис. 3.14. Приріст показників гнучкості в експериментальних і контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Нахил тулуба із положення сидячи ноги нарізно», (%)

Різниця приросту цих показників між експериментальними та контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 75% до 83,33% на користь експериментальних груп.

Результати за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу склали $2,75 \pm 0,34$ см, у контрольній групі – $1,40 \pm 0,28$ см ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 3,09$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 49,09%.

У другому класі результат тестування гнучкості у глухих дівчаток в експериментальній групі дорівнював $4,75 \pm 0,56$ см і $2,33 \pm 0,46$ см в контрольній групі їхніх глухих ровесниць ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,32$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 50,95%.

У третьому класі цей показник зріс порівняно з попереднім роком навчання в ЕГ і в КГ. Так в ЕГ він склав $6,25 \pm 0,69$ см і $4,00 \pm 0,63$ см ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 2,41$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 36%.

У четвертому класі показник рухливості хребтового стовпа в ЕГ продовжив зростати – в той час, як в КГ залишився без змін $7,56 \pm 0,53$ см і $4,00 \pm 0,80$ см відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,71$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 47,09%.

Приріст результатів гнучкості в експериментальних групах глухих дівчаток молодшого шкільного віку склав у першому класі 144,44%, в другому класі – 185%, в третьому – 188,46%, в четвертому – 188,10% відповідно. В контрольній групі глухих дівчаток цього ж вікового періоду розвитку приріст гнучкості був не настільки значним (рис. 3.15).

Різниця приросту цих показників між експериментальними та контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 88,88% до 110,68% на користь експериментальних груп.

Проте варто зазначити, що, незважаючи на те, що в експериментальних групах глухих дітей приріст гнучкості був значнішим, ніж у контрольних групах, при порівнянні результатів середніх арифметичних величин були встановлені суттєві відмінності між чуючими дітьми молодшого шкільного віку ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.7).

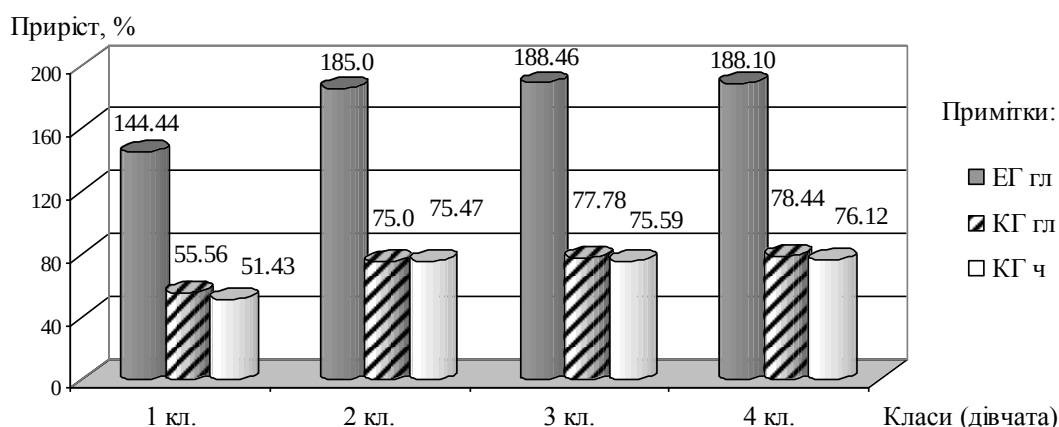

Рис. 3.15. Приріст показників гнучкості в експериментальних і контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Нахил тулуба з положення сидячи ноги нарізно», (%)

При цьому в усіх експериментальних групах глухих дітей молодшого шкільного віку спостерігався суттєвий приріст результатів наприкінці навчального року порівняно з вихідними даними ($P < 0,05$). Найбільші темпи приросту цих показників у глухих дівчаток експериментальних груп спостерігалися з першого по другий класи – в той час, як у глухих хлопчиків спостерігався рівномірний приріст показників гнучкості. Високого приросту показників в експериментальній групі у розвитку гнучкості під час корекційно-розвивальних занять з оздоровчого туризму в експериментальній групі глухих дітей молодшого шкільного віку було досягнуто за рахунок виконання спеціальних вправ з предметами, без предметів, а також поворотів, нахилів, прогинання, лазіння, перелазіння, пролазіння у поєднанні з вправами на розтягнення – активні, пасивні й комбіновані з застосуванням повторного та комбінованого методів розвитку цієї рухової активності.

Було встановлено, що на контрольному етапі педагогічного експерименту за результатами тестування гнучкості в експериментальній групі глухих хлопчиків молодшого шкільного віку початковий рівень було виявлено у 32%, середній – у 36%, достатній – у 24%, високий – у 12%. Відповідно в експериментальній групі глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку початковий рівень мали 26,6%, середній – 26,7%, достатній – 30%, високий – 16,7%. У контрольній групі глухих хлопчиків молодшого шкільного віку початковий рівень було виявлено у 44,8% досліджуваних; середній – у 44,8%, достатній – у 10,3% досліджуваних, високий – 3,5% глухих хлопчиків. Відповідно в контрольній групі глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку початковий рівень мали 39,6%, середній – 49,9%, достатній – 10,4%, високий – 3,6%. У контрольній групі чуючих хлопчиків початковий рівень встановлено у залучених до експерименту досліджуваних 17,4%, середній – також у 36,9%, достатній – 26,1% чуючих хлопчиків, високий – 19,6% досліджуваних. Відповідно в контрольній групі чуючих дівчаток того ж вікового періоду розвитку початковий рівень було виявлено у 16,7%, середній – у 25,9%, достатній – у 37%, високий – у 20,4%.

Спритність

При співставленні контрольних показників розвитку спритності за тестом «Човниковий біг (4?9 м)» контрольних й експериментальних груп глухих дітей молодшого шкільного віку були виявлені суттєві розбіжності між цими групами на контрольному етапі педагогічного експерименту ($t_{гр.} < t_{розр.}$, при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток А, таблиця А.8).

Відповідно за вище згаданим тестом глухі хлопчики експериментальної групи в кінці навчального року здобули такі результати розвитку спритності: у першому класі $13,65 \pm 0,15$ с, в контрольній групі – $14,73 \pm 0,10$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 6,09$; при $\alpha = 0,05$), різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 7,91%; у другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $13,77 \pm 0,22$ с і $14,41 \pm 0,18$ с у глухих хлопчиків контрольної групи ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,30$; при $\alpha = 0,05$), різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 4,65%; в третьому класі – $13,01 \pm 0,14$ і $13,84 \pm 0,23$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 3,04$; при $\alpha = 0,05$) різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 6,38%; в четвертому класі – $12,70 \pm 0,14$ с і $13,46 \pm 0,21$ с відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 3,00$; при $\alpha = 0,05$) різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 5,98%.

Приріст абсолютних показників спритності за тестом «Човниковий біг (4x9м)» в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав в першому класі 10,20%, в другому класі – 10,31%, в третьому класі – 10,49%, в четвертому класі – 10,69% відповідно. В контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним тестом значно менше (рис. 3.16).

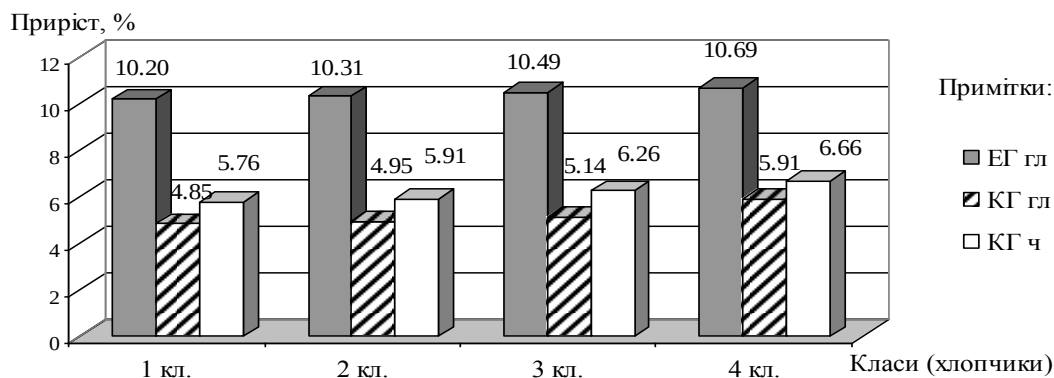

Рис. 3.16. Приріст показників швидкості в експериментальних і контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Човниковий біг (4×9 м)», (%)

Різниця приросту цих показників між експериментальними та контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 4,78% до 5,36% на користь експериментальних груп.

Так, за результатами констатувального етапу експерименту за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу склали $14,29 \pm 0,19$ с, в контрольній групі – $15,15 \pm 0,21$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 3,03$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 6,02%.

У другому класі результат за цим тестом в експериментальній групі дорівнював $14,00 \pm 0,14$ с і $14,82 \pm 0,23$ с в контрольній групі глухих дівчаток ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,01$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами швидкості в цих групах склала 5,86%.

У третьому класі були отримані такі середні показники швидкості: в ЕГ – $13,48 \pm 0,07$ с і в КГ – $14,33 \pm 0,32$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 2,60$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами в цих групах склала 6,31%.

У четвертому класі середній арифметичний показник склав $13,31 \pm 0,10$ с – в ЕГ і $14,00 \pm 0,26$ с – в КГ відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,46$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп

склала 5,18%. Отже, приріст абсолютних показників, виражений у відсотках за тестом «Човниковий біг 4х9 м» в експериментальних групах був значно вищим порівняно з контрольними групами глухих дівчаток одноліток.

У першому випадку він склав у першому класі 10,07%, в другому класі – 10,11%, в третьому – 10,21%, в четвертому – 10,35% відповідно (рис. 3.17).

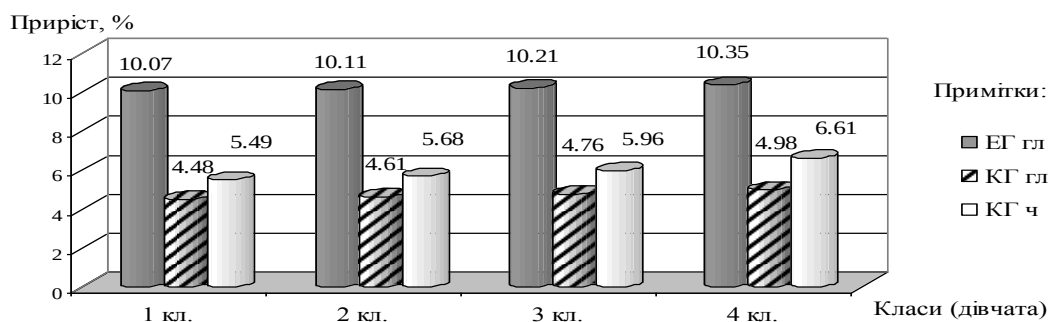

Рис. 3.17. Приріст показників спритності в експериментальних і контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Човниковий біг 4×9 м», (%)

Різниця приросту показників спритності між розглянутими групами з першого по четвертий класи склала від 5,37% до 5,59% на користь експериментальних груп.

Однак, не дивлячись на те, що експериментальні групи в кінці навчального року за абсолютним приростом показників випередили своїх однолітків з контрольних груп, аналіз результатів тестування виявив значну різницю в показниках середніх величин, що відображає розвиток спритності в КГ чуючих дітей 1–4-х класів та глухих дітей цього ж вікового періоду розвитку ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.8), хоча, при порівнянні вихідних та контрольних результатів тестування розвитку спритності, встановлено, що глухі діти експериментальної групи суттєво покращили свої показники розвитку спритності після проведення формувального експерименту ($P < 0,05$).

Це дає підставу вважати запропоновану програму корекційно-розвивального навчання з туризму ефективною. Високий суттєвий приріст показників розвитку спритності в експериментальних групах завдячує спеціальним вправам з оздоровчого туризму, а саме: бігу по купинах, стрибкам через яму з водою, канаву, струмок, ходьбі по канату. Не менш ефективними були й рухливі ігри: «Мисливці і качки», «Вудочка», «Захисти товариша», «Гонка м'ячів», тощо. Педагогічні спостереження за ходом навчання глухих дітей експериментальної групи вищепредставленим вправам дозволяють стверджувати, що найефективнішими методами розвитку спритності для цієї нозологічної групи дітей молодшого шкільного віку експериментальної групи, що проводилося на корекційно-розвивальних заняттях з оздоровчого туризму, є ігровий і змагальний методи.

Дослідження здібності до збереження статичної рівноваги, як однієї з форм прояву спритності, глухих дітей 1–4 класів в експериментальних та контрольних групах показало ($t_{гр.} < t_{розр.}$), що свідчить про суттєві достовірні відмінності між цими групами ($P < 0,05$) (додаток А, таблиця А9, А.10).

За виконанням контрольного тесту «Статична рівновага з відкритими очима» на контрольному етапі дослідження, глухі хлопчики експериментальної групи молодшого шкільного віку здобули такі результати: у першому класі середній показник розвитку статично рівноваги становив $17,67 \pm 0,83$ с, в контрольній групі цей показник був майже в 2 рази вищим, ніж у ЕГ та дорівнював $8,00 \pm 0,47$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 10,10$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 54,73%.

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи складав $24,50 \pm 3,57$ с і $13,00 \pm 0,70$ с – у глухих хлопчиків контрольної групи ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,16$; при $\alpha =$

0,05). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 46,94%.

У третьому класі відбувся активний розвиток статичної рівноваги в ЕГ порівняно з попередніми роками навчання у школі, що становило $29,88 \pm 2,44$ с і $13,75 \pm 2,35$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 4,76$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 53,98%.

У четвертому класі аналогічні зміни відбулися як в ЕГ, так і в КГ, що кляло $39,60 \pm 1,86$ с в ЕГ і $19,89 \pm 2,47$ с в КГ відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 6,39$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 49,77%. Відповідно, приріст абсолютних показників у здібності до збереження статичної рівноваги з відкритими очима в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав: в першому класі – 146,51%, в другому класі – 157,89%, у третьому – 177,91%, в четвертому – 191,18%. Зазначимо, що в контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним показником був значно меншим (рис. 3.18).

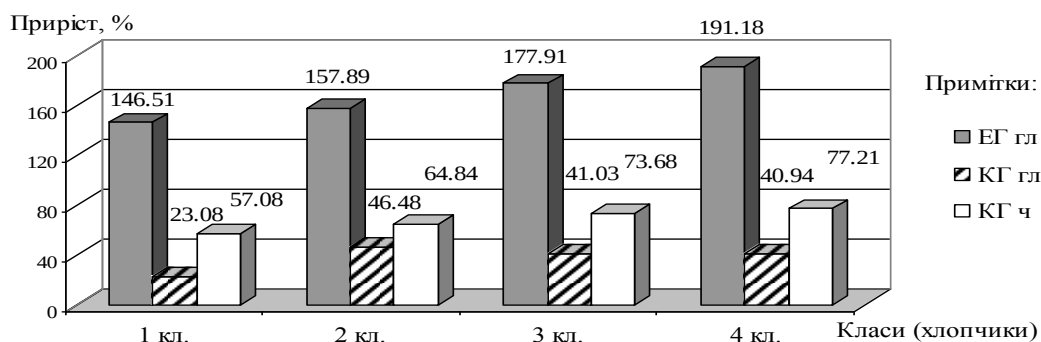

Рис. 3.18. Приріст показників статичної рівноваги в експериментальних та контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Статична рівновага з відкритими очима», (%)

Різниця приросту показників між експериментальними і контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 111,41% до 150,24% на користь експериментальних груп.

Аналогічні позитивні зміни відбулися за виконанням контрольного тесту «Статична рівновага з відкритими очима» у глухих дівчаток експериментальної групи молодшого шкільного віку. Так, наприкінці першого класу вони могли втримати рівновагу з відкритими очима впродовж $19,13 \pm 2,49$ с, в контрольній групі цей показник був в 2,5 рази нижчий і дорівнював $8,50 \pm 0,43$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 4,18$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 55,57%.

У другому класі результати тестування суттєво зросли порівняно з попереднім роком навчання у школі, проте різниця між показниками ЕГ та КГ залишається суттєвою і складає $25,63 \pm 2,68$ с – в ЕГ і $13,17 \pm 1,37$ с – в КГ ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 4,14$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 48,61%.

У третьому класі суттєві зрушення відбулися в ЕГ порівняно з показниками глухих хлопчиків 2-го класу, що дорівнює $38,50 \pm 9,72$ с і $15,50 \pm 3,04$ с – в КГ ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 2,26$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 59,74%.

У четвертому класі результати тестування були найвищими порівняно з попередніми роками навчання у школі та підвищилися в 2,5 рази – в ЕГ та в 3 рази – в КГ щодо результатів показних глухими хлопчиками у 1-му класі. Так, глухі хлопчики 4-го класу змогли утримати статичну рівновагу з відкритими очима впродовж $46,63 \pm 5,08$ с в ЕГ і $24,67 \pm 4,61$ с в КГ відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,20$; при $\alpha = 0,05$). Різниця між середніми величинами цих груп у відсотках склала 47,09%.

Схожа картина спостерігалася у глухих дівчаток в експериментальних групах молодшого шкільного віку. Приріст абсолютних показників, виражений у відсотках, за результатами здібності до збереження статичної рівноваги в експериментальних групах був значно вищим порівняно з контрольними групами їхніх глухих одноліток. У першому класі він склав

163,79%, в другому класі – 165,09%, в третьому – 178,31%, в четвертому – 208,26% відповідно (рис. 3.19).

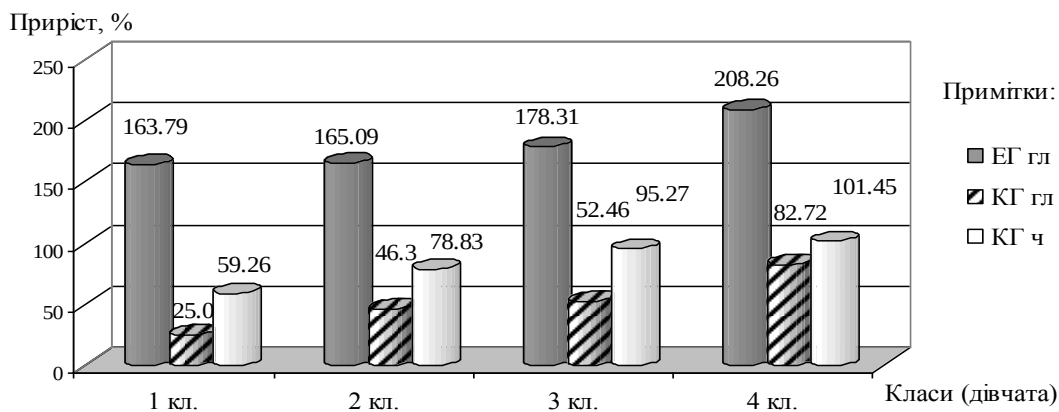

Рис. 3.19. Приріст показників статичної рівноваги в експериментальних та контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Статична рівновага з відкритими очима», (%)

Різниця приросту показників розвитку статичної рівноваги з відкритими очима між розглянутими групами з першого по четвертий класи становила від 118,79% до 138,79% на користь експериментальних груп глухих дівчаток.

Не дивлячись на те, що за абсолютним приростом показників глухі діти в експериментальних групах в кінці навчального року випередили своїх чуючих однолітків, разом із тим, їм все ж таки не вдалося досягти середніх величин чуючи ровесників КГ при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.9, Б.10).

Отже, глухі хлопчики експериментальної групи молодшого шкільного віку за виконанням контрольного тесту «Статична рівновага з заплющеними очима» на контрольному етапі педагогічного експерименту здобули такі результати: наприкінці першого класу – $3,00 \pm 0,28$ с. У контрольній групі середній арифметичний показник збереження статичної рівноваги

дорівнював у контрольній групі – $1,25 \pm 0,29$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 4,33$; при $\alpha = 0,05$).

У другому класі відбувся активний розвиток цієї рухової здібності, що становило в ЕГ – $7,33 \pm 0,46$ с і $5,00 \pm 0,45$ с у глухих хлопчиків контрольної групи ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,61$; при $\alpha = 0,05$).

У третьому класі ЕГ склала $9,13 \pm 0,71$ с і $5,25 \pm 1,03$ с – в КГ ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 3,10$; при $\alpha = 0,05$).

У четвертому класі показник здібності до збереження статичної рівноваги дорівнював $11,80 \pm 0,82$ с і $7,11 \pm 0,67$ с – відповідно для ЕГ і КГ глухих дітей ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 4,42$; при $\alpha = 0,05$).

Приріст абсолютних показників у здібності до збереження статичної рівноваги в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав: у першому класі 157,14%, в другому класі – 175%, в третьому класі – 180,77%, в четвертому класі – 180,95% відповідно. Натомість у контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним показником був не значним (рис. 3.20).

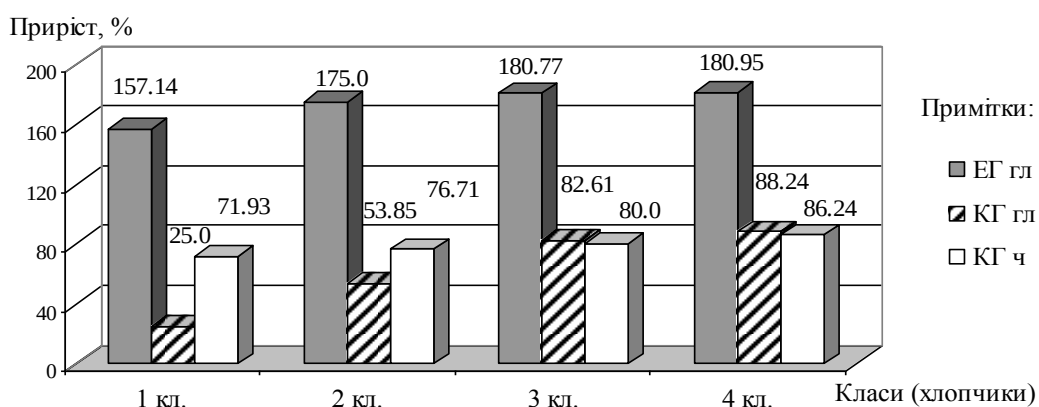

Рис. 3.20. Приріст показників здібності до статичної рівноваги в експериментальних та контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Статична рівновага з заплющеними очима», (%)

Різниця приросту цих показників між експериментальними та контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 92,71% до 132,14% на користь експериментальних груп глухих дітей.

Аналогічні підсумкові результати показали глухі дівчатка експериментальної групи молодшого шкільного віку у виконанні вище представленого контрольного тесту. Отже, наприкінці першого класу вони могли втримати рівновагу впродовж $3,88 \pm 0,55$ с – в той час, як глухі діти контрольної групи – $1,80 \pm 0,26$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 3,40$; при $\alpha = 0,05$).

У другому класі результат за цим тестом наприкінці року у глухих дівчаток експериментальної групи дорівнював $7,38 \pm 0,28$ с, а в КГ – $5,33 \pm 0,83$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,32$; при $\alpha = 0,05$).

У третьому класі відбувається поліпшення цих показників в ЕГ, що становить $10,83 \pm 1,43$ с і в КГ – $6,50 \pm 1,19$ с ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 2,33$; при $\alpha = 0,05$).

У четвертому класі показники розвитку статичної рівноваги глухих дівчаток стають найвищими порівняно з такими – з 1-го по 3-й класи: в ЕГ – $12,75 \pm 0,69$ с і в КГ – $7,83 \pm 1,18$ с відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,59$; при $\alpha = 0,05$).

Приріст абсолютних показників, виражений у відсотках, за результатами здібності до збереження статичної рівноваги в експериментальних групах був значно вищим порівняно з контрольними групами глухих дівчаток одноліток. Так, у першому класі він склав 158,33%, у другому класі – 180,95%, у третьому – 182,61%, в четвертому – 197,5% відповідно (рис. 3.21). Різниця приросту показників розвитку статичної рівноваги з заплющеними очима між розглянутими групами з першого по четвертий класи становила від 73,69% до 129,76% на користь експериментальних груп.

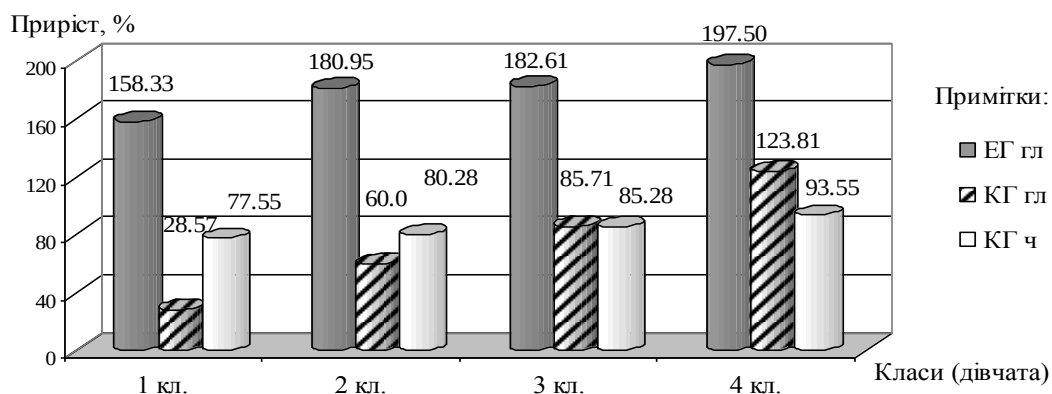

Рис. 3.21. Приріст показників здібностей до статичної рівноваги в експериментальних і контрольних групах дівчаток молодшого кільного віку за тестом «Статична рівновага із заплющеними очима», (%)

Загалом експериментальні групи в кінці навчального року за абсолютним приростом показників випередили не тільки глухих дітей КГ, а й своїх чуючих однолітків, в тесті «Статична рівновага з заплющеними очима» ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$. При порівнянні вихідних і контрольних результатів тестування встановлено, що глухі діти експериментальної групи суттєво покращили свої показники розвитку статичної рівноваги після проведення формувального експерименту ($P < 0,05$) – це дає підставу вважати ефективною запропоновану навчальну програму з оздоровчого туризму для глухих учнів 1–4 класів, які займаються в гуртках туристсько-краєзнавчого напрямку позакласної освіти.

Отже, на підставі отриманих результатів дослідження можна стверджувати про ефективність запропонованих засобів оздоровчого туризму, що використовувалися під час відповідних корекційно-розвивальних занять з експериментальними групами глухих дітей, з розвитку статичної та динамічної рівноваги, якими стали спеціальні вправи: переправа через яр по колоді, переправа на мотузці з перилами через яр, рух по жердинах, ходьба по канату тощо.

Перевірка результатів тестування щодо розвитку координаційних здібностей в балістичних рухових діях з акцентом на влучність метання, підтвердила наявність суттєвих змін у показниках на констатувальному етапі педагогічного експерименту (початок навчального року) порівняно з контрольним етапом педагогічного експерименту (кінець навчального року), а також між експериментальними та контрольними групами глухих дітей ($t_{гр.} < t_{розр.}$) (додаток А, таблиця А.11).

Так, контрольні результати за тестом «Метання малого м'яча з-за голови у ціль» у глухих хлопчиків експериментальної групи наприкінці першого класу склали $2,67 \pm 0,46$ разів, у контрольній групі – $1,25 \pm 0,29$ разів ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 2,60$; при $\alpha = 0,05$).

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $2,83 \pm 0,18$ разів і $1,63 \pm 0,35$ разів – у глухих хлопчиків контрольної групи ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,09$; при $\alpha = 0,05$).

У третьому класі точність метання глухих хлопчиків підвищилася і склала в ЕГ $3,00 \pm 0,40$ разів і $2,00 \pm 0,20$ разів – в КГ ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 2,21$; при $\alpha = 0,05$).

Відповідно, приріст абсолютних показників за тестом «Метання малого м'яча з-за голови у ціль» в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав у першому класі – 128,57%, у другому класі – 142,86%, у третьому – 166,67%. У контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку цей приріст за даним тестом був не настільки значним (рис. 3.22). Різниця приросту цих показників між експериментальними та контрольними групами з першого по третій класи склала від 20,7% до 61,69% на користь експериментальних груп.

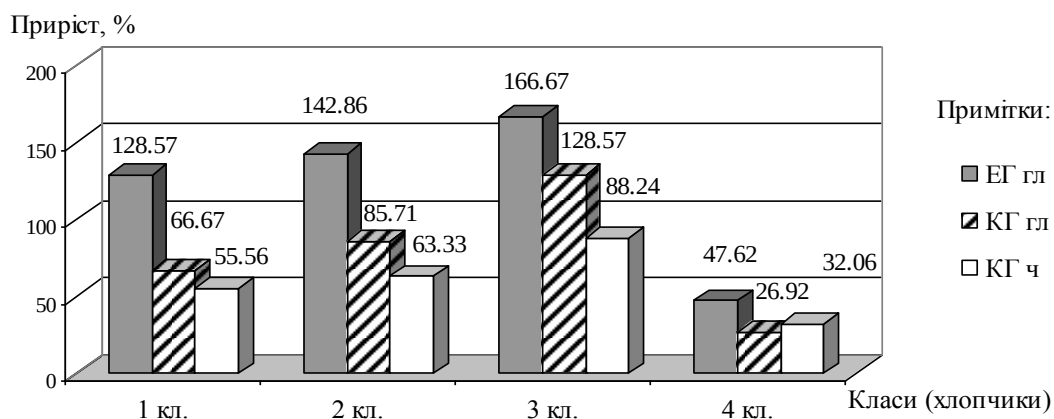

Рис. 3.22. Приріст показників точності в експериментальних і контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Метання малого м'яча з-за голови у ціль», (%)

Вихідні результати у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу за тестом «Метання малого м'яча з-за голови у ціль» склали $1,38 \pm 0,28$ рази, в контрольній групі – $0,63 \pm 0,20$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 2,35$; при $\alpha = 0,05$).

У другому класі результат за цим тестом в експериментальній групі дорівнював $1,88 \pm 0,32$ рази і $0,83 \pm 0,34$ рази в контрольній групі глухих дівчаток ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,26$; при $\alpha = 0,05$).

У третьому класі показники точності зростають, що становить $2,50 \pm 0,24$ рази і $1,33 \pm 0,37$ рази ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 2,65$; при $\alpha = 0,05$).

Приріст абсолютних показників, виражений у відсотках за тестом «Метання малого м'яча з-за голови у ціль» в експериментальних групах був значно вищим порівняно з контрольними групами їхніх глухих одноліток. У першому класі він склав 120%, в другому класі – 125%, в третьому – 150% відповідно (рис. 3.23).

Різниця приросту показників розвитку координаційних здібностей в балістичних рухових діях з акцентом на влучність між розглянутими групами

з першого по третій класи склала від 25,63% до 70% на користь експериментальних груп.

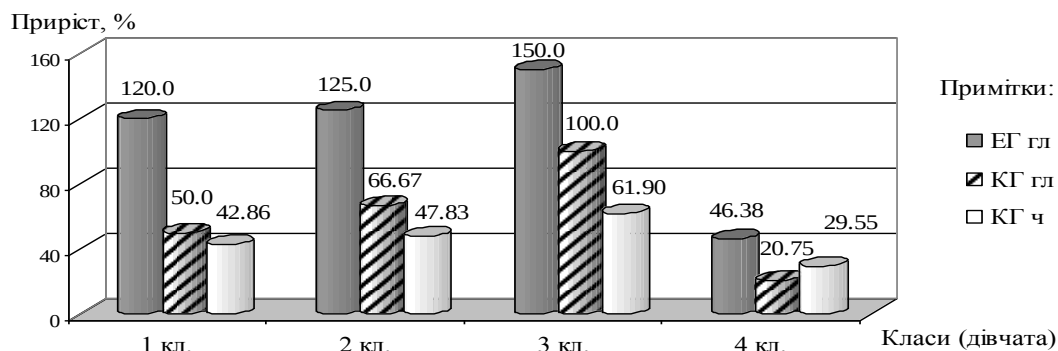

Рис. 3.23. Приріст показників точності в експериментальних та контрольних групах дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Метання малого м'яча з-за голови у ціль», (%)

Однак, не дивлячись на те, що експериментальні групи в кінці навчального року за абсолютним приростом показників випередили своїх чуючих однолітків, аналіз середніх величин показав значну різницю в показниках між цими групами, щодо розвитку координаційних здібностей в балістичних рухових діях з акцентом на влучність метання в молодшому шкільному віці ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.11), хоча порівняння вихідних і контрольних результатів тестування засвідчило, що глухі діти експериментальної групи суттєво покращили свої показники розвитку координаційних здібностей в балістичних рухових діях після проведення формувального експерименту ($P < 0,05$), що й дає підставу вважати ефективною запропоновану програму корекційно-розвивального навчання оздоровчим туризмом, де були використані вправи з м'ячем: кидки м'яча однією і двома руками через голову, від грудей, знизу, збоку, з поворотом тулуба; рухливі ігри: «Мисливці і качки», «Рухома ціль»; естафети «Влучно в ціль», «Передає, сідай» тощо.

За результатами підсумкових даних контрольних тестів з розвитку координаційних здібностей було встановлено, що в експериментальній групі

глухих хлопчиків молодшого шкільного віку початковий рівень мали 32%, середній – 28% досліджуваних, достатній рівень – 28%, високий – 12%. Відповідно в експериментальній групі глухих дівчаток початковий рівень виявлено у 30%, середній – у 33,3%, достатній – у 30%, високий – у 10%.

У контрольній групі глухих хлопчиків початковий рівень мали 41,4% досліджуваних, середній рівень – 48,2%, достатній рівень – 10,3% глухих хлопчиків, високий рівень – 3,5%. Відповідно в контрольній групі глухих дівчаток початковий рівень було виявлено у 42,9%, середній – у 42,8%, достатній – у 10,7%, високий – у 7,1%. В контрольній групі чуючих хлопчиків молодшого шкільного віку початковий рівень мали –19,7%, середній –39,1%, достатній –23,9%, високий – 17,4%. Відповідно в контрольній групі чуючих дівчаток того ж вікового періоду розвитку початковий рівень було виявлено у 18,5%, середній – у 35,2%, достатній – у 27,8%, високий – у 18,5%.

Витривалість.

Дослідження витривалості, глухих дітей 1–4 класів в експериментальних та контрольних групах показало ($t_{гр.} < t_{розр.}$), що свідчить про суттєві достовірні відмінності між цими групами ($P < 0,05$) (додаток А, таблиця А.12).

Контрольні результати витривалості за тестом «Чергування ходьби та бігу до 1000 м» у глухих хлопчиків експериментальної групи першого класу склали $800 \pm 28,28$ м; у контрольній групі – $700 \pm 23,57$ м ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,31$; $t_{розр.} = 2,72$; при $\alpha = 0,05$).

У другому класі результат за цим тестом у глухих хлопчиків експериментальної групи дорівнював $933,33 \pm 33,67$ і $831,25 \pm 14,06$ м – у глухих хлопчиків контрольної групи ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,80$; при $\alpha = 0,05$).

У третьому класі показники витривалості зросли і в ЕГ виявилися $1093,75 \pm 43,37$ м і $931,25 \pm 30,20$ м – в КГ ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,14$; $t_{розр.} = 3,07$; при $\alpha = 0,05$).

У четвертому класі показники витривалості суттєво зросли порівняно з попередніми роками навчання та становили в ЕГ $1220,00 \pm 13,69$ м і в КГ – $1100,00 \pm 26,19$ м ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,20$; $t_{розр.} = 4,06$; при $\alpha = 0,05$).

Приріст витривалості за тестом «Чергування ходьби та бігу до 1000 м» в експериментальних групах глухих хлопчиків молодшого шкільного віку склав у першому класі 33,33%, в другому класі – 33,33%, в третьому – 36,72%, в четвертому – 35,56% відповідно. В той час, як у контрольній групі глухих хлопчиків того ж вікового періоду розвитку цей приріст за таким тестом був не настільки значним (рис. 3.24).

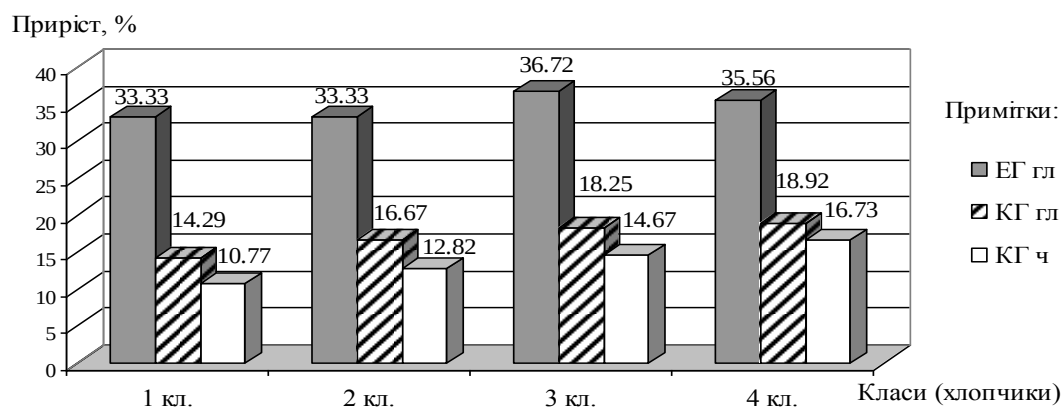

Рис. 3.24. Приріст показників витривалості в експериментальних та контрольних групах хлопчиків молодшого шкільного віку за тестом «Чергування ходьби та бігу до 1000м», (%)

Різниця приросту цих показників між експериментальними та контрольними групами з першого по четвертий класи склала від 16,64% до 19,04% на користь експериментальних груп.

Після педагогічного експерименту контрольні результати за цим тестом у глухих дівчаток експериментальної групи першого класу склали

606,25±21,28 м, в контрольній групі – 460,00±34,96 м ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,12$; $t_{розр.} = 3,57$; при $\alpha = 0,05$).

У другому класі результат за цим тестом в експериментальній групі дорівнював 718,75±21,33м і 636,67±36,51 м – в контрольній групі глухих дівчаток ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 2,21$; при $\alpha = 0,05$).

У третьому класі показник витривалості збільшився порівняно з 2-м класом і в ЕГ дорівнював 941,67±21,98 м, а в КГ – 816,67±33,67 м ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,23$; $t_{розр.} = 3,11$; при $\alpha = 0,05$).

У четвертому класі цей показник продовжив збільшуватись і в ЕГ склав 1031,25±36,33 м, а в КГ – 900,00±24,49 м відповідно ($P < 0,05$; $t_{гр.} = 2,18$; $t_{розр.} = 3,00$; при $\alpha = 0,05$).

Приріст витривалості за тестом «Чергування ходьби та бігу до 1000 м» в експериментальних групах глухих дівчат молодшого шкільного віку склав у першому класі 32,88%, у другому класі – 35,29%, у третьому – 34,52%, в четвертому – 28,91% відповідно. У контрольній групі глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку цей приріст за таким тестом був не настільки значним (рис. 3.25).

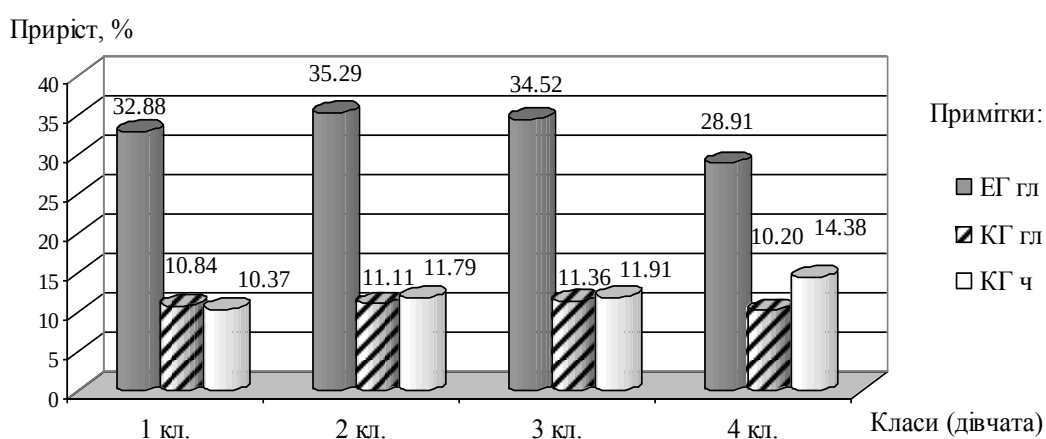

Рис. 3.25. Приріст показників витривалості експериментальних та контрольних груп дівчаток молодшого шкільного віку за тестом «Чергування ходьби та бігу до 1000м», (%)

Різниця приросту даних показників між експериментальними та контрольними групами з першого по четвертий класи становила від 18,71% до 24,18% на користь експериментальних груп.

На підставі отриманих результатів дослідження можна зробити такий висновок: в експериментальних групах глухих дітей приріст витривалості був більш значним, ніж у контрольних групах. Проте при порівнянні результатів середніх арифметичних величин були встановлені суттєві відмінності між чуючими дітьми молодшого шкільного віку ($t_{гр.} < t_{розр.}$) при надійності $p = 0,95$ і на рівні значущості $\alpha = 0,05$ (додаток Б, таблиця Б.12).

При цьому в усіх експериментальних групах глухих дітей молодшого шкільного віку спостерігався суттєвий приріст результатів наприкінці навчального року порівняно з вихідними даними ($P < 0,05$). Для розвитку витривалості в експериментальних групах глухих дітей 1–4 класів на корекційно-розвивальних заняттях оздоровчим туризмом глухі діти виконували такі вправи: біг у рівномірному темпі по рівнинній і пересіченій місцевості, у залі й на вулиці від 100 м до 1 км; багаторазове пробігання різних дистанцій зі зміною швидкості, темпу і тривалості бігу в різних умовах місцевості; змішаний рух з чергуванням ходьби та бігу. Найбільш сприятливими засобами для розвитку витривалості ми вважаємо рухливі ігри: «Салки», «Мисливці і качки», «Павуки і мухи», «Голодний ведмідь», «Переправа». Ефективними методами для розвитку даної якості є ігровий, змагальний, повторний.

За результатами тестування розвитку витривалості на контрольному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі глухих хлопчиків молодшого шкільного віку початковий рівень мали 20% досліджуваних, середній – 32% глухих хлопчиків, достатній – 36% досліджуваних, високий – 12%. Відповідно в експериментальній групі глухих дівчаток того ж вікового періоду розвитку початковий рівень було виявлено у 23,3%, середній – у 33,3%, достатній – у 30%, високий – 13,4%. У

контрольній групі глухих хлопчиків молодшого шкільного віку початковий рівень мали 34,5%, середній – 48,3%, достатній – 10,3%, високий – 6,9%. Відповідно в контрольній групі глухих дівчаток початковий рівень було виявлено у 39,3%, середній – у 42,9%, достатній – у 10,7%, високий – у 3,6%. В контрольній групі чуючих хлопчиків молодшого шкільного віку початковий рівень визначено у 15,2% досліджуваних, середній – у 32,6%, достатній – у 34,7%, високий – у 17,5% чуючи хлопчиків. Відповідно в контрольній групі чуючих дівчаток початковий рівень мали 16,7%, середній – 25,9%, достатній – 42,6%, високий – 14,8% чуючих дівчаток.

Отже, завдяки розробленню та впровадженню програми «Позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів» експериментальних груп, вдалося наблизити показники розвитку рухових здібностей цієї категорії дітей до результатів чуючих одноліток – в той час, як у контрольних групах глухих дітей спостерігалися лише незначні покращення показників.

Висновки до третього розділу

1. До кінця експерименту значні позитивні зміни в розвитку основних рухових здібностей відзначаються в експериментальній групі глухих дітей молодшого шкільного віку, про що свідчить високий приріст розвитку рухових здібностей у порівнянні з контрольними групами глухих і чуючих дітей.

Загальна різниця приросту результатів між глухими дітьми молодшого шкільного віку ЕГ та КГ1 на користь експериментальної групи склала: у показниках сили – 53,9%; швидкості – 67,8%; швидкісно-силових здібностей – 56,3%; гнучкості – 58,1%; координаційних здібностей – 61,5%; витривалості – 58,9%. Результати різниці приросту показників, що характеризують силу, між глухими дітьми ЕГ і чуючими однолітками КГ2 на користь глухих дітей ЕГ склала 52,5%; швидкості – 40,4%; швидкісно-силових

здібностей – 43,8%; гнучкості – 59,2%; координаційних здібностей – 55,2%; витривалості – 61,6%.

Проте, не дивлячись на високий приріст результатів тестування в експериментальній групі порівняно з контрольною групою чуучих дітей, отримані результати приростів за цим видом тестів у глухих дітей 1–4 класів не є статистично достовірними, як для глухих контрольної групи ($P > 0,05$), так і для глухих експериментальної групи ($P > 0,05$), хоча і спостерігалася позитивна динаміка за цими показниками в експериментальній групі.

2. Відповідно, підтверджується припущення про те, що розроблена нами експериментальна програма «Позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів», які займаються в гуртках туристсько-краєзнавчого напрямку позакласної освіти, сприяє корекції рухової сфери даного контингенту дітей і розвиває їхні рухові здібності. Окрім того, корекційно-розвивальні заняття оздоровчим туризмом з експериментальною групою дітей молодшого шкільного віку здійснили неоціненний вплив на розвиток усного мовлення та збагачення словникового запасу, враховуючи міжпредметний зв'язок оздоровчого туризму з такими предметами, як географія, історія рідного краю, біологія. Відтак, глухим дітям в майбутньому буде легше засвоїти знання з цих предметів.

Основні матеріали третього розділу знайшли відображення в опублікованих працях [16; 18–19; 129–135].

ВИСНОВКИ

У дисертації досліджено проблему вдосконалення рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму; теоретично обґрунтовано методику корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку, розроблено й експериментально перевірено навчально-методичний інструментарій «Програма з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів».

1. Аналіз наукової та науково-методичної літератури з проблеми дослідження свідчить про значний інтерес науковців і практиків до проблеми становлення рухової сфери у глухих дітей молодшого шкільного віку, що підтверджується виокремленням особливостей її розвитку та визначенням причин їх виникнення, а також розробкою і впровадженням у практику навчання як методик удосконалення рухової активності на уроках фізичної культури, так і засобів адаптивного фізичного виховання. Проте теорія і практика навчання засвідчує наявність труднощів соціальної адаптації випускників спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів, важлива роль у складі якої належить якості розвитку рухової сфери. Водночас результативність вітчизняних і зарубіжних пілотних розвідок створила прецедент для використання засобів оздоровчого туризму з метою додання дефіциту рухової активності в означеній категорії дітей, що сприяло виокремленню ключових понятійних конструктів для організації дослідження в окресленому напрямі.

2. Теоретично обґрунтовано і розроблено методику вивчення стану сформованості рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку, в основу якої покладено компетентнісно-діяльнісний підхід, що дав змогу організувати вивчення стану сформованості рухової сфери у контексті навчальної, здоров'язбережувальної та соціальної компетентностей, реалізація яких відбувається у діяльності, через виконання конкретним учнем певного комплексу дій. Визначено показники розвитку рухових здібностей

глухих дітей у результаті виконання ними тестів, які були оцінені за рівнями. Встановлено значне відставання у розвитку рухових здібностей глухих дітей від своїх ровесників, якічують, за основними показниками сформованості рухових здібностей, що характеризують розвиток рухової сфери (сила, швидкісно-силові здібності, гнучкість, координаційні здібності, витривалість), і аргументують необхідність пошуку ефективних шляхів вирішення означеної проблеми.

3. Теоретично обґрунтовано поетапну методику корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку, основу якої склали туристично-рекреаційний, особистісно-прагматичний та соціоадаптаційний підходи, що дало змогу визначити зміст навчання у контексті моделювання умов, наближених до природних ситуацій життєдіяльності людини, коли виникає потреба у набутті впевненості у собі, збагаченні досвіду, формуванні здатності до самовдосконалення, взаємодії з іншими тощо, через поступове вдосконалення рухової активності як у процесі виконання розробленої системи вправ на провідному рівні організації діяльності, так і їхнє ситуативне застосування на фоновому рівні діяльності з метою вирішення життєвих проблем.

4. Розроблено навчально-методичний інструментарій «Програма позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів», що націлений на реалізацію методики корекції рухової сфери відповідно до принципів корекційно-розвивального навчання глухих дітей (науковості, доступності, диференційованого підходу, варіативності, міжпредметних зв'язків, активізації мовленнєвого спілкування, інтеграції в соціум), а також передбачає комплексне використання методів і прийомів навчання (ігровий, змагальний, цілісний, розучування за частинами, імітаційний); реалізацію шляхом упровадження в практику таких форм оздоровчого туризму, як позакласні заняття оздоровчим туризмом, туристичні походи вихідного дня, конкурси, змагання, туристичні зльоти, прогулянки, туристсько-краєзнавча діяльність; використання загальних і спеціальних видів мовлення з акцентом

на наочність, що відбиває особливості вікового та психофізичного розвитку цієї категорії осіб.

5. Експериментально перевірено і доведено ефективність методики корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку, яка була апробована шляхом використання навчально-методичного інструментарію «Програма позакласних занять з оздоровчого туризму для глухих дітей 1–4 класів» у контексті трьох етапів (ознайомлення дітей з теоретичними та практичними основами оздоровчого туризму – I етап; корекція і вдосконалення знань, умінь, навичок з оздоровчого туризму – II етап; створення безперешкодного середовища життєдіяльності глухих дітей – III етап), що підтверджується статистичною обробкою експериментальних даних за t-критерієм Ст'юдента. Водночас отримані результати дослідження вказують на суттєві потенційні й актуальні можливості глухих дітей щодо розвитку їхньої рухової сфери під час здійснення цілеспрямованого корекційно-розвивального впливу засобами оздоровчого туризму, що є підставою для практичного застосування розробленої авторської програми в роботі спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку на позакласних заняттях оздоровчим туризмом. Перспективи подальшого дослідження полягають в розробленні спеціальних методик діагностики й розвитку рухової сфери глухих дітей засобами дозвілєвої та фізкультурно-рекреаційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарян Р. Н. Исследование физкультурных и спортивных интересов у слепых и слабовидящих школьников / Р. Н. Азарян // Дефектология. – 1982. – № 6. – С. 17-23.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Борис Герасимович Ананьев. – М. : Наука, 1977. – 380 с.
3. Ананьев Б. Г. Психология чувственного познания / Ананьев Б. Г. – М. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1960. – 486 с.
4. Ананьев Б. Г. Сенсорно-перцептивные характеристики развития человека / Б. Г. Ананьев // Вопросы психологии. – 1968. – № 1. – С. 3-11.
5. Андреева Л. В. Сурдопедагогика : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Людмила Витальевна Андреева ; под науч. ред. Н. М. Назаровой, Т. Г. Богдановой. – М. : Академия, 2005. – 571 с.
6. Анохин П. К. Общие принципы компенсации нарушенных функций и их физиологическое обоснование / Петр Кузьмич Анохин // Труды научной сессии по дефектологии. – М. : Медицина, 1958. – С. 45-55.
7. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем / Петр Кузьмич Анохин. – М. : Медицина, 1975. – 447 с.
8. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский ; [сост. М. Ю. Бабанский, авт. вступ. ст. Г. Н. Филонов и др.] ; АПН СССР. – М. : Педагогика, 1989. – 558, [2] с.
9. Бабенкова Р. Д. Вопросы физического воспитания глухих детей школьного и младшего школьного возраста / Р. Д. Бабенкова // Специальная школа. – 1965. – № 3. – С. 16-19.
10. Бабий И. Н. Коррекция двигательной сферы глухих — скоростно-силовыми упражнениями : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 “Коррекционная педагогика” / Иван Николаевич Бабий. – К., 2002. – 215 с.
11. Базильчук В. Організація рекреаційно-оздоровчих занять студентської

- молоді на дозвіллі / Віра Базильчук, Олег Базильчук // Проблеми активізації 10 рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Львів, 2016. – С. 126–129.
12. Байкина Н. Г. Коррекционные основы физического воспитания глухих школьников : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.03 / Нина Григорьевна Байкина. – М., 1992. – 565 с.
  13. Байкина Н. Г. Психофизические и психофункциональные особенности развития глухих детей с ЗПР в возрасте 5-7 лет / Н. Г. Байкина, Я. В. Крет // Физическое воспитание и реабилитация детей дошкольного возраста с особенностями психофизического развития : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Витебск, 2000. – С. 73-74.
  14. Байкина Н. Г. Физическое воспитание в школе глухих и слабослышащих / Н. Г. Байкина, Б. В. Сермеев. – М. : Советский спорт, 1991. – 62, [2] с.
  15. Байкіна Н. Г. Діагностика і корекція психомоторики в глухих дітей / Н. Г. Байкіна, О. О. Поддусьва // Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму : V Міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. : тези доп. / [за ред. В. М. Огаренко та ін.]. – Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2013. – С. 242-243.
  16. Байкіна Н. Г. Корекція рухової сфери глухих дітей засобами оздоровчого туризму : монографія / Н. Г. Байкіна, О. О. Кунінець. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2015. – 352 с.
  17. Байкіна Н. Г. Критерії відбору глухих дітей 5-7-річного віку в групи початкової ігрової підготовки / Н. Г. Байкіна, Я. В. Крет // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – Луцьк, 1999. – С. 255-259.
  18. Байкіна Н. Г. Особливості функціонального стану аналізаторів глухих дітей молодшого шкільного віку, займаючих оздоровчим туризмом / Н. Г. Байкіна, О. О. Кунінець // Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 15. “Науково-

- педагогічні проблеми фізичної культури /фізична культура і спорт/” : зб. наук. пр. – К., 2014. – Вип. 3 К(44)14. – С. 65-69.
19. Байкіна Н. Г. Особливості функціонального стану аналізаторів, які беруть участь у руховій діяльності на заняттях оздоровчим туризмом / Н. Г. Байкіна, П. Ф. Пиптюк, О. О. Поддусєва // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. праць Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки / [голов. ред. А. В. Цьось, відп. секретар С. П. Козіброцький]. – Луцьк, 2012. – № 3(19). – С. 126-129.
  20. Бальсевич В. К. Концепция физического воспитания с оздоровительной направленностью учащихся начальных классов общеобразовательных школ / В. К. Бальсевич, В. Г. Большенков, Ф. П. Рябинцев // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 1996. – № 2. – С. 13-18.
  21. Басова А. Г. История сурдопедагогики : [учеб. пособие для дефектол. фак. пед. ин-тов] / А. Г. Басова, С. Ф. Егоров. – М. : Просвещение, 1984. – 295 с.
  22. Белова Н. И. Специальная дошкольная сурдопедагогика : учеб. пособие для студ. дефектол. фак. пед. ин-тов / Н. И. Белова. – М. : Просвещение, 1985. – 128 с.
  23. Бельтюков В. И. Роль слухового восприятия при обучении тугоухих и глухонемых произношению / Владимир Иванович Бельтюков. – М. : АПН РСФСР, 1960. – 423 с.
  24. Бериташвили И. С. К вопросу о значении вестибулярного аппарата в пространственной ориентации / И. С. Бериташвили, С. Н. Хечинашвили // Сообщение АП ГССР. – Тбилиси, 1952. – Т. 13. – С. 423-431.
  25. Беритов И. С. О пространственной ориентации человека и животных в окружающей среде / И. С. Беритов // Вопросы психологии. – 1956. – № 4. – С. 54-65.
  26. Бернштейн Н. А. Физиология движений и активность : [сборник] / Бернштейн Николай Александрович ; под ред. О. Г. Газенко. – М. :

- Наука, 1990. – 494, [1] с. – (Классики науки).
27. Бессарабов Н. С. Возрастная динамика двигательных способностей и их формирование на уроках физкультуры у глухих школьников : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.03 "Коррекционная педагогика" / Н. С. Бессарабов. – М., 1979. – 16 с.
  28. Богданова Т. Г. Сурдопсихология : учеб. пособие для студ. вузов / Тамара Геннадиевна Богданова. – М. : Academia, 2002. – 220, [1] с. – (Высшее образование).
  29. Боген М. М. Динамика физического развития и физической подготовленности младших школьников / М. М. Боген // Вопросы теории и практики физической культуры и спорта. – Минск : Знание, 1973. – С. 48-55.
  30. Боголюбов В. М. Концепция физического воспитания с оздоровительной направленностью учащихся начальных классов общеобразовательной школы / В. М. Боголюбов. – М. : Просвещение, 2000. – 274 с.
  31. Богомольский М. Б. Анатомия, физиология и патология органов слуха и речи: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. В. И. Селиверстова. – М. : ВЛАДОС, 2001. - 224 с.
  32. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи / В. Бондар // Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід) = Modern trends of special education development (Canada-Ukraine Experience) : матеріали Міжнар. конф., Київ, 25-26 травня 2004 р. / за ред. В. І. Бондаря, В. Петришина ; Ін-т спец. педагогіки АПН України. – К. : Наук. світ , 2004. – 200 с.
  33. Бондар В.І. Зв'язок педагогічної науки з практикою як умова розробки нових технологій спеціальної освіти / В. І. Бондар // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи в спеціальній школі : наук.-метод. зб. : Вип. 5 / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Наук. світ, 2004. – С. 3-6.
  34. Борщевская Л. В. Особенности формирования диалогической речи у

- слабослышащих дошкольников : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Борщевская Людмила Вячеславовна. – К., 1997. – 156 с.
35. Борщевська Л. В. Розвиток комунікативних здібностей у дітей з порушеннями слуху засобами рольової гри / Л. В. Борщевська // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Вип. 4. – К. : УСП АПН України ; НВП «Вабье», 2002. – С. 73-77.
  36. Боскис Р. М. Аномальные дети (развитие ребенка с сенсорными дефектами) / Р. М. Боскис // Психология аномального развития ребенка : в 2 т. Т. 1. – М. : Изд-во МГУ, 2002. – С. 437-465.
  37. Браун Д. Тенденции изменения популяции детей со сложной структурой нарушения / Дэвид Браун // Дефектология. – 2000. – № 1. – С. 82-86.
  38. Брехман И.И. Валеология – наука о здоровье. – [2-е изд., доп., перераб.]. – М. : Физкультура и спорт, 1990. – 208 с. – (Наука – здоровью).
  39. Букун Н. И. Психофизиологические основы повышения эффективности трудовой деятельности глухих и слабослышащих : автореф. дис. ... доктора психол. наук : спец. 19.00.10 "Коррекционная психология" / Николай Ильич Букун ; НИМ дефектологи АПН СССР. – М., 1985. – 43 с.
  40. Вайзман Н. П. Реабилитационная педагогика : [в 3 вып.] Вып. 1 : (Медицинские аспекты) : Психическое здоровье школьника / Николай Петрович Вайзман. – М. : Аграф, 1996. – 158 с. – (Психология и реабилитация).
  41. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг: навч. посібник / В. В. Величко; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. – 202 с.
  42. Венгер А. А. О некоторых принципах диагностики умственного развития дошкольников и их готовность к обучению в школе / А. А. Венгер, Л. И. Цеханская // Тезисы симпозиума «Психодиагностика в школе». – Таллин, 1980. – С. 63-74.

43. Венгер А. А. Отбор детей в специальные дошкольные учреждения : (Из опыта психол.-пед. обследования) / А. А. Венгер, Г. Л. Выгодская, Э. И. Леонгард. – М. : Просвещение, 1972. – 143 с.
44. Вересотская К. И. Узнавание изображения предметов в зависимости от изменения их положения в пространстве / К. И. Вересотская // Вопросы психологии глухонемых и умственно-отсталых детей / под ред. И. И. Дагонявского, Л. В. Занкова. – М. : Учпедгиз, 1940. – С. 94-113.
45. Верхошанский Ю.В. Основы специальной физической подготовки М. : Физкультура и спорт, 1988. — 331 с. : ил. — (Наука — спорт).
46. Висковатова Т. П. Проблема генезиса, диагностики и психолого-педагогической коррекции задержки психического развития у детей (на примере неблагоприятного влияния природных и антропогенных факторов) : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.08 / Т. П. Висковатова ; Южноукраинский гос. пед. ун-т им. К. Д. Ушинского. – Одесса, 1997. – 521 л.
47. Власенко И. Т. Методы обследования речи у детей / И. Т. Власенко, Г. В. Чиркина. – М., 1996. – 146 с.
48. Власова Т. А. Проблемы дифференцированного обучения аномальных детей / Т. А. Власова // VI научная сессия по дефектологии. – М. : АПН РСФСР, 1971. – С. 3-8.
49. Власова Т. А. Проблемы преодоления отклонений в развитии детей / Т. А. Власова // Дефектология. – 1972. – № 1. – С. 34-39.
50. Волкова К. А. Развитие глухих учащихся в условиях внеклассной и внешкольной работы / К. А. Волкова. – М. : МГПИ, 1976. – 99 с.
51. Воронкова В. В. Программы специальных (коррекционных) образовательных учреждений VIII вида: 5–9 классы : сборник 1 / В. В. Воронкова. – М. : Владос, 2011. – 228 с.
52. Выгодская Г. Л. Руководство сюжетно-ролевыми играми глухих дошкольников / Гита Львовна Выгодская. — М. : Просвещение, 1964. – 155 с.

53. Выдрин В. М. Осмысление интегративной сущности физической культуры – магистральный путь формирования ее теории / В. М. Выдрин, Ю. Ф. Курамшин, Ю. М. Николаев // Теория и практика физической культуры. – 1996. – № 5. – С. 62-69.
54. Выготский Л. С. Вопросы воспитания слепых, глухонемых и умственно отсталых детей : сб. статей и материалов / Лев Семенович Выготский ; под ред. Л. С. Выготского. – М. : Изд-во СПОН НКП, 1924. – 157 с.
55. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка / Л. С. Выготский // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С. 62-76.
56. Гальперин П. Я. Обучение двигательным действиям / П. Я. Гальперин. – М. : Физкультура и спорт, 1985. – С. 5.
57. Германов, Г. Н. Двигательные способности и физические качества. Разделы теории физической культуры : учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры / Г. Н. Германов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2017. — 224 с. — (Серия : Бакалавр и магистр. Модуль).
58. Глезер В.Д. О модели зрительной фиксации объекта и функция микроскачков глаз / В. Д. Глезер // Моторные компоненты зрения – М. : Наука, 1975. – С.56-100.
59. Гоголева А. В. Особенности развития внимания у глухих учащихся : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук / А. В. Гоголева. – М., 1981. – 19 с.
60. Гозова А. П. Изучение психического развития аномальных детей / Гозова А. П., Кулагин Ю. А., Лубовский В. И. // Дефектология – 1983. – № 6. – С. 7-12.
61. Гозова А. П. Психология трудового обучения глухих / А. П. Гозова. – М. : Педагогика, 1979. – 214 с.
62. Гозова А. П. Усвоение обобщенных и относительных понятий в условиях предметно-практического обучения / А. П. Гозова // Использование предметно-практической деятельности в обучении

- глухих школьників / под ред. С. А. Зыкова. – М. : Педагогика, 1976. – С. 120-139.
63. Головчиц Л. А. Конструирование и изобразительная деятельность детей с нарушением слуха / Л. А. Головчиц, А. А. Катаева, Г. И. Обухова // Дошкольное воспитание аномальных детей / под ред. Л. П. Носковой. – М. : Просвещение, 1993. – С. 105-118.
  64. Горская И. Ю. Базовые координационные способности школьников с различным уровнем здоровья / И. Ю. Горская, Л. А. Суянгулов. – Омск : Сиб. гос. акад. физ. культуры, 2000. – 210 с.
  65. Грибовська І. Б. Комплексна оцінка функціонального стану вестибулярної сенсорної системи глухих дітей та його корекція в процесі фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фізичного виховання і спорту : спец. 24.00.02 "Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення" / Ірина Борисівна Грибовська ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1998. – 17 с.
  66. Григоренко В. Г. Научно-практические основы развития двигательных способностей человека в норме и патологии / В. Г. Григоренко. – Одесса : ЮГПУ им. К. Д. Ушинского, 2001. – 184 с.
  67. Григорьева Л. П. Развитие восприятия ребенка / Л. П. Григорьева, М. З. Вернадская, И. В. Блинникова. – М. : «Школа-Пресс», 2001. – 72 с.
  68. Грішнова О.А. Туризм і рекреація як чинники людського розвитку / О.А. Грішнова // Матеріали доповідей II науково-практичної конференції «Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою» (Бердянськ, 15-16 вересня 2006 р.)
  69. Гужаловский А. А. Проблемы "критических" периодов онтогенеза в их значениях для теории и практики физического воспитания / А. А. Гужаловский // Очерки по теории физической культуры. – М. : ФИС, 1984. – С. 211-224.

70. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения : опыт теорет. и эксперим. психол. исслед. : учеб. пособие для студентов вузов / В. В. Давыдов. – М. : Директ-Медиа Паблишинг, 2008. – 613 с.
71. Данілавічюте Е. А. Концептуальна модель МКФ-ДП в інклюзивному навчальному процесі / Е. Данілавічюте // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2018. – № 4. – С. 57–64.
72. Денісенко І.О. Використання засобів спортивно-оздоровчого туризму в підвищенні фізичного стану студентів 18-19 років: автореф. дис. канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / І.О. Денісенко; – Дніпропетровськ, 2014. – 20 с.
73. Держинская Л.Б. Методика коррекции отклонений в развитии глухих дошкольников средствами ритмической гимнастики : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры» / Л. Б. Держинская. – Волгоград, 1997. – 43 с.
74. Дзюрич В. В. Роль слова в развитии движений у глухих школьников : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Специальная педагогика» / В. В. Дзюрич. – Минск, 1970. – 42 с.
75. Дмитриев В. С. Основы профилактики гиподинамии и гипокинезии инвалидов средствами физической культуры и спорта / В. С. Дмитриев, Г. Н. Сомарева, Е. В. Киселева // Сборник материалов к лекциям по физкультуре и спорту инвалидов : в 2 т. Т. 2. – Малаховка, 1993. – С. 87-128.
76. Дудьев В. П. Психомоторика : слов.-справ. / В. П. Дудьев. — М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2008. — 366 с. — (Коррекционная педагогика)
77. Дьячков А. И. Система обучения глухих детей / Александр Иванович Дьячков. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 244 с.

78. Евсеев С. П. Адаптивная физическая культура : учеб. пособие для высш. и сред. проф. учеб. заведений / С. П. Евсеев, Л. В. Шапкова. – М. : Сов. спорт, 2000. – 238, [1] с. – (Физическая культура и спорт инвалидов и лиц с отклонениями в состоянии здоровья).
79. Егорова Т. В. Особенности памяти и мышления младших школьников, отстающих в развитии / Т. В. Егорова. – М. : Педагогика, 1973. – 150 с.
80. Епифанов В. А. Лечебная физическая культура : учеб. пособие для студ. мед. вузов / В. А. Епифанов. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2006. – 568 с.
81. Жук В. Технології навчання словесного мовлення дітей з порушеннями слуху / В. Жук // Дефектологія. – 2011. – № 1. – С. 25-28.
82. Замша А. В. Психологічні чинники успішності оволодіння мовою / А. В. Замша // Жестова мова й сучасність. – № 7. – 2012. – С. 5–18.
83. Зайцев Б. М. Изучение динамики работоспособности у глухих учащихся в течении учебного дня : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук / Б. М. Зайцев. – М., 1974. – 18 с.
84. Зайцева В. Н. Коррекционное значение плавания в процессе физического воспитания глухих школьников младших классов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Валентина Николаевна Зайцева. – М., 1987. – 126 с.
85. Зайцева Г. Л. Жестовая речь. Дактилология : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Г. Л. Зайцева. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 192 с. – (Коррекционная педагогика).
86. Занков Л. В. Очерки психологии умственно отсталого ребенка / Л. В. Занков // Психология аномального развития ребенка : хрестоматия в 2-х т. Т. 2. – М. : ЧеРО ; Высш. шк. ; Изд-во МГУ, 2002. – С. 272-312.
87. Запорожец А. В. Развитие движений и формирование двигательных навыков / А. В. Запорожец, Д. Б. Эльконин // Психология детей дошкольного возраста – М., 1964. – С. 268-347.

88. Заседателев Ф. Ф. К вопросу о функции ушного лабиринта на основании материалов исследования глухонемых : дис. ... докт. мед. наук / Ф. Ф. Заседателев. – М., 1904. – 46 с.
89. Засенко В. В. До проблеми стандартизації освіти дітей з особливими потребами / В. В. Засенко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. – К., 2005. – Вип. 6. – С. 25-30.
90. Засенко В. В. Підготовка дітей з порушеннями слуху до навчання у школі / В. В. Засенко // Підготовка до школи дітей з особливими потребами в умовах сім'ї : поради батькам / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Наук. світ, 2005. – 256 с.
91. Засенко Н. Ф. Основи сурдопедагогіки : навч. посіб. для студ. деф. фак. Ч. 1 / Наталія Федорівна Засенко. – К. : КДПІ, 1990. – 104 с.
92. Земцова М. И. Основы обучения и воспитания аномальных детей / М. И. Земцова. – М. : Просвещение, 1965. – 275 с.
93. Зикеев А. Г. Развитие речи слабослышащих учащихся : (I -VI кл. 2-го отделения) / Анатолий Георгиевич Зикеев. – М. : Педагогика, 1976. – 240 с.
94. Зинченко В. П. Психологический словарь / В. П. Зинченко ; под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогика-Пресс, 1999. – 440 с.
95. Злобіна О. Соціально-психологічні складові адаптивного потенціалу населення // Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін ; за ред. В.Ворони, М.Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2009. – С. 190–200.
Злобіна О. Цінності української та європейської молоді: досвід порівняльного дослідження // Соціологія в ситуації соціальної невизначеності : I Конгрес Соціологічної асоціації України: тези допов. – Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2009. – С. 337.

96. Зыков С. А. Методика обучения глухих детей языку : учеб. пособие для студ. дефектол. фак. пед. ин-тов / С. А. Зыков. – М. : Просвещение, 1977. – 200 с.
97. Зыкова Т. С. Развитие речи в школе глухих детей : методическое пособие / Т. С. Зыкова, М. А. Зыкова. – М. : Просвещение, 2011. – 160 с.
98. Івахненко А.А. Розвиток психомоторної функції глухих дітей молодшого шкільного віку засобами рухливих ігор : автореф. дис. на здобуття наук. степені канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / А. А. Івахненко. – К., 2012. – 20 с.
99. Игры и упражнения по развитию умственных способностей у детей дошкольного возраста : кн. для воспитателя дет. сада / [Л. А. Венгер и др.]. – М. : Просвещение, 1989. – 124, [3] с.
100. Ильин Е. П. Психомоторная организация человека : учебник для вузов / Е. П. Ильин. - СПб. : Питер, 2003. - 384 с.
101. Ілляшенко Т. Д. Як навчати дітей з порушеннями психофізичного розвитку / Т. Д. Ілляшенко, А. Г. Обухівська ; АПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи, Всеукр. громад. соц.-політ. об-ня "Нац. Асамблея осіб з інвалідністю України". – К. : Ніка-Центр, 2003. – 68 с.
102. Какузин В. А. Статическое равновесие глухих учащихся и его изменение в процессе физического воспитания : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Специальная педагогика» / В. А. Какузин. – М., 1973. – 17 с.
103. Каленюк І.С., Котенко Т.М. Підходи до визначення соціальної результативності сфери рекреації та туризму Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. - 2016. - Т.21. - Вип.3. - С.113-118.
104. Карпова Н. В. Совершенствование координационных способностей у детей 7-8 лет с тяжелыми нарушениями речи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Карпова Наталия Владимировна. – Омск, 1997. – 286 с.

105. Кашуба В.О. Сучасні підходи до моніторингу фізичного стану школярів у процесі фізичного виховання / В.О. Кашуба, Н.М. Гончарова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 1. – С. 71-74.
106. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. / В.Ф. Кифяк – Чернівці: Книги – ХХІ, 2003. – 300 с.
107. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии : (Анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин. – Рига : НПЦ «Эксперимент», 1995. – 176 с.
108. Ковшова И. В. Корекційне значення дихальної гімнастики для дітей з порушенням слуху і патологією органів дихання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Ірина Вікторівна Ковшова. – Одеса, 1997. – 187 с.
109. Козловская Г. В. Психические нарушения у детей раннего возраста (клиника, эпидемиология, вопросы реабилитации) : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора мед. наук / Г. В. Козловская. – М., 1995. – 48 с.
110. Козырнов Г. Ф. Исследование особенностей методики физического воспитания глухих школьников (на материале фехтования) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Специальная педагогика» / Г. Ф. Козырнов. – М., 1972. – 26 с.
111. Колишкін О.В. Корекція рухових порушень дітей старшого шкільного віку з розладами слуху засобами адаптивного фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. степені канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / О. В. Колишкіна. – К., 2004. – 20 с.
112. Колупаєва А. А., Таранченко О. М., Гудим І.М. та ін. Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Педагогічна думка, 2016. — 448 с.

113. Кольцова М. М. Ребенок учится говорить. Пальчиковый игротренинг / М. М. Кольцова, М. С. Рузина. – СПб. : Изд. дом "МиМ", 1998. – 191 с. – (Психология детства).
114. Конопляста С. Ю. Проблеми корекції мовленнєвого розвитку дітей із вродженим незрошенням губи і піднебіння в системі комплексної реабілітації / С. Ю. Конопляста // Дефектологія. – 2006. – № 2. – С. 35-38.
115. Коровин К. Г. Дифференциальная диагностика традиции и «новаторство» // Дефектология. – 1997. – № 6. – С. 11-13.
116. Костанян А. О. Особенности скоростных качеств и их развитие с помощью физических упражнений у глухих школьников : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Специальная педагогика» / А. О. Костанян. – М., 1963. – 19 с.
117. Костанян А. О. Роль слухового восприятия в развитии двигательных способностей школьников : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.09 / А. О. Костанян – М., 1970. – 33 с.
118. Кожин А. К. Особенности развития прыгучести у глухих детей дошкольного возраста / А. К. Кожин, В. Н. Чернышев // Мышечная деятельность в норме и патологии. – Горький, 1975. – С. 62-63.
119. Крет Я. В. Корекція психофізичного розвитку глухих дітей старшого дшкільного віку : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08 / Яна Віталівна Крет. – К., 2000. – 244 с.
120. Крет Я. В. Применение нетрадиционных оздоровительных технологий экскурсионно-туристической деятельности и дельфинотерапии в системе коррекции психомоторных функций у детей с особыми потребностями / Я. В. Крет, Н. Г. Байкина // Роль адаптивной физической культуры в создании безбарьерной среды жизнедеятельности инвалидов : докл. науч. конф., 15-16 марта 2007 г., Москва / Рос. гос. ун-т физ. культуры, спорта и туризма. – М., 2007. – С. 144-148.

121. Кудрявцева Є. М. Развитие анализа объектов в школьном возрасте / Є. М. Кудрявцева // О психологическом развитии глухих и нормально слышащих детей. – М. : АПН РСФСР, 1962. – С. 54-61.
122. Кудряшов В. В. Формирование движений с предметами у учащихся глухих, умственно отсталых, с церебральным параличом на уроках физической культуры (на примере упражнений с мячом) : дис. ... канд. пед. наук / В. В. Кудряшов. – М., 1978. – 126 с.
123. Кузьмичева Е. П. Развитие остаточного слуха глухих учащихся / Е. П. Кузьмичева // Развитие слухового восприятия и обучение произношению детей с недостатками слуха. – М. : Просвещение, 1986. – С. 5-10.
124. Кукушкина О. И. Развитие пространственных представлений у глухих школьников / О. И. Кукушкина. – Л. : ВОГ, 1989. – 42 с.
125. Кулак И. А. Психические и физиологические функции организма человека и система НОТ / И. А. Кулак. – Минск : Беларусь, 1974. – 256 с.
126. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.03 "Корекційна педагогіка" / С. В. Кульбіда. – К., 2010. – 44 с.
127. Кунінець О.О. Діагностика глухих дітей молодшого шкільного віку залежно від діапазону сприйманих частот за медико-педагогічною класифікацією Л. В. Неймана / О. О. Кунінець // Вісник Мелітопольського державного педагогічного ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2014. – № 1(12). – Мелітополь : Мелітопольський держ. пед. ун-т, 2014. – С. 277-281.
128. Кунінець О.О. Етіологія втрати слуху дітьми, які займаються оздоровчим туризмом / О. О. Кунінець // Молода наука – 2014 : зб. наук. праць : у 2 т. – Запоріжжя : Поліграфічний центр «Сору Art», 2014. – Т. 2. – С. 68-71.

129. Кунінець О.О. Особливості координаційних здібностей глухих школярів, що займаються оздоровчим туризмом / О. О. Кунінець, Н. Г. Байкіна // Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту : зб. наук. часопис Національного педагогічного ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – К., 2015. – С. 207-210.
130. Кунінець О.О. Особливості психофункціонального стану глухих дітей молодшого шкільного віку зі складним дефектом синдромом Канера (аутизм) / О. О. Кунінець // Молода наука – 2015 : зб. наук. праць : у т. – Запоріжжя : Поліграфічний центр «Сору Art», 2015. – Т. . – С. -.
131. Кунінець О.О. Принципи, зміст і організація корекційної-розвиваючої роботи на заняттях по оздоровчому туризму з глухими дітьми молодшого шкільного віку з синдромом раннього дитячого аутизму / О. О. Кунінець // Научный прогресс: достижения и цели : материалы VI (XLVI) Междунар. науч.-практ. конф., 19-20 июня 2014 г., Горловка. – Горловка : ФЛП Пантюк Ю.Ф., 2014. – С. 80-83.
132. Кунінець О.О. Психолого-педагогічні умови корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку зі складним дефектом ранній дитячий аутизм / О. О. Кунінець, Н. Г. Байкіна // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2014. – № 1(22). – С. 110-119.
133. Кунінець О.О. Медико-педагогічна класифікація слухомовленнєвого розвитку глухих дітей / О.О. Кунінець // Black Sea Scientific Journal of Academic Research. Social, Pedagogy Sciences & Humanities. – Tbilisi, Georgia 2015. – Том 22. – № 4. – С. 22–25.
134. Кунінець О. О. Особливості розвитку рухових здібностей глухих дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічні науки: Зб. наук. праць*. 2018. Вип. 82. Т 1. С. 230–235.

135. Кунінець О. О. Розвиток рухових здібностей глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. Вип. 3. С. 45 – 53.
136. Кучеренко Г.В. Розвиток силових якостей глухих підлітків у процесі фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / Г. В. Кучеренко. – Одеса, 2007. – 20 с.
137. Лаговський М. М. Глухонімий на навчанні / М. М. Лаговський. – М., 1978. – 48 с.
138. Латчук В. Н. Роль туризма в реабилитации детей-инвалидов и детей с ограниченными возможностями / В. Н. Латчук, О. В. Бурлакина, М. Ю. Бурлакин // *Коррекционная педагогика*. – 2006. – № 3. – С. 22-25.
139. Лебедева И. П. Медицинские проблемы роста и развития здоровья детей / И. П. Лебедева // *Вестник АМН СССР*. – 1982. – № 11. – С. 28-34.
140. Лебединский М. С. Психология аномального развития ребенка. Классификация психического дизантогенеза : хрестоматия : в 2 т. Т. 2 / М. С. Лебединский ; под ред. В. В. Лебединского, М. К. Бардышевской. – М. : ЧеРО ; Высш. шк. ; Изд-во МГУ, 2002. – 816 с.
141. Лейтес Н. С. Возрастные и типологические предпосылки развития способностей : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : № 21960 / Акад. пед. наук СССР, Науч.-исслед. ин-т психологии. — М., 1970. — 31, [1] с.
142. Леонгард Э. И. Всегда вместе : программно-метод. пособие для родителей детей с патологией слуха. Ч. 1 / Э. И. Леонгард. – М. : ООО «Полиграф сервис», 2002. – 80 с.
143. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 305 с.
144. Лесгафт П. Ф. Руководство по физическому воспитанию детей школьного возраста / П. Ф. Лесгафт // *Собрание педагогических сочинений* : в 2 т. Т. 1. – М. : Физкультура и спорт, 1951-1952. – 581 с.

145. Лещій Н.П. Розвиток координації рухів у глухих підлітків на уроках фізичної культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / Н. П. Лещій. – К., 2004. – 20 с.
146. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.
147. Лубишева Л. И. Концепция физкультурного воспитания: методология развития и технология реализации / Л. И. Лубишева // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – М., 1996. – № 1. – С. 11-18.
148. Лубовский В. И. Развитие словесной регуляции действий у аномальных детей : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора психол. наук / Владимир Иванович Лубовский. – М., 1975. – 31 с.
149. Лурия А. Р. Дети с нарушением развития / А. Р. Лурия // Дефектология и психология / [под. ред. В. Амосова]. – М. : Междунар. психолог. академия, 1995. – С. 264 с.
150. Луцько О. В. Взаємозв'язок пізнавальної діяльності та розвитку мовлення глухих / Є. В. Луцько // Дефектологія. – 1999. – № 1. – С. 8-11.
151. Луцько О. В. Наукові основи системи компенсаторно-корекційної роботи із глухими дітьми / Є. В. Луцько // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 1994. – С. 156-188.
152. Ляхова И.Н. Коррекционное значение гимнастики в учебно-педагогическом процессе по физическому воспитанию глухих школьников младших классов : автореф. дис. на соискание учен. степени кандидата пед. наук : спец. 13.00.03 «Специальная педагогика» / И. Н. Ляхова. – М., 1992. – 11 с.
153. Ляхова І. М. Корекційно-педагогічні основи фізичного виховання дітей зі зниженим слухом (теоретико-методичний аспект) : Монографія. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2005. – 506 с.

154. Ляхова І.Н. Теоретико-методичні основи корекції рухової сфери дітей зі зниженим слухом засобами фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / І. Н. Ляхова. – К., 2006. – 42 с.
155. Мазурова Н. В. Первые работы по психологии слепых и глухих людей: «Письма» Д. Дидро. Историко-психологическая версия возникновения / Н. В. Мазурова // Дефектология. – 2004. – № 1. – С. 23-28.
156. Мак-Кензи Р. Т. Физические упражнения в воспитании и медицине / Р. Т. Мак-Кензи. – М. ; Л. : ОГИЗ, 1937. – 517 с.
157. Малофеев М. М. Модернізація національної системи спеціальної освіти : виклик ХХІ століття (досвід Росії) / М. М. Малофеев // Дефектологія. – 1999. – № 5. – С. 12-17.
158. Марчук Т. Ф. Проблеми інтегрованого навчання дітей з порушенням слуху / Т. Ф. Марчук // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. / Ін-т спец. педагогіки АПН України. – К. : Наук. світ, 2004. – Вип. 5. – С. 136-139.
159. Мастюкова Е. М. Нарушение речи у детей с церебральным параличом : кн. для логопеда / Е. М. Мастюкова, М. В. Ипполитова. – М. : Просвещение, 1985. – 170 с.
160. Мастюкова Е. М. Ребенок с отклонениями в развитии : Ранняя диагностика и коррекция / Е. М. Мастюкова. – М. : Просвещение, 1992. – 95 с.
161. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры : [учебник] / Лев Павлович Матвеев. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Физкультура и Спорт ; СпортАкадемПресс, 2008. – 542, [1] с. – (Корифеи спортивной науки).
162. Методика експрес-діагностики свойств нервной системы по психомоторным показателям Е. П. Ильина (Теппинг-тест) // Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / ред.-сост. Д. Я. Райгородский. – Самара, 2001. – С. 528-530.

163. Миронова С. А. О работе учителя-логопеда в дошкольном детском доме / С. А. Миронова // Дефектология. – 1985. – № 1. – С. 37-40.
164. Морозов Н. Г. Формирование познавательных интересов у аномальных детей / Н. Г. Морозов. – М. : Просвещение, 1969. – 280 с.
165. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособие / А. В. Мудрик ; Рос. акад. образования, Моск. психол.-социал. ин-т. – 3-е изд., изм. и доп. – М. : [МПСИ] ; Воронеж : [МОДЗК], 2010. – 624 с. – (Библиотека студента).
166. Мусатов И. Н. Ритмическое воспитание глухонемых детей / И. Н. Мусатов. – М. : Учпедгиз, 1941. – 104 с.
167. Мутьєв А. В. Розвиток рухової сфери глухих школярів засобами спортивних єдиноборств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / А. В. Мутьєв. – Одеса, 2003. – 20 с.
168. Назарова Л. П. Книга для чтения : учеб. для 4 кл. коррекц. образоват. учреждений II вида : (2-е отд-ние) / авт.-сост.: Л. П. Назарова, А. Е. Миронова. – М. : Просвещение, 1999. – 221, [1] с.
169. Назарова Н. М. Специальная педагогика / Наталия Михайловна Назарова. – М. : Академия, 2000. – 519 с.
170. Наумчук В. І. Теоретико-методичні основи навчання спортивним іграм: Навчально-методичний посібник / В. І. Наумчук. – Тернопіль: Астон, 2017. – 180 с.
171. Нейман Л. В. Анатомия, физиология и патология органов слуха и речи : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. В. Нейман, М. Р. Богомольский ; под ред. В. И. Селиверстова. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 224 с. – (Коррекционная педагогика).
172. Никитина М. И. Воспитание младших школьников с нарушением слуха / М. И. Никитина, Г. Н. Пенин, З. А. Пономарева ; Сев.-Зап. отд-ние РАО, Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – СПб. : Сев.-Зап. отд-ние РАО, 1996. – 125, [2] с.

173. Николаев Ю. М. Теоретико-методологические основы физической культуры : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» / Николаев Юрий Михайлович. – СПб. : ГАФК им. П. Ф. Лесгафта, 2002. – 66 с.
174. Новикова Л. А. Нейрофизиологические механизмы нарушения зрения и слуха в детском возрасте / Л. А. Новикова // Дефектология. – 1986. – № 1. – С. 16-21.
175. Носкова Л. П. Воспитание и обучение глухих детей дошкольного возраста : программы для специальных дошкольных учреждений / Л. П. Носкова, Л. А. Головниц, Н. Д. Шматко. – М. : Просвещение, 1991. – 156 с.
176. Обухівська А. Г. Діяльність психолого-медико-педагогічних консультацій в умовах інтеграції дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] / А. Г. Обухівська ; Нац. акад. пед. наук України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи. – К. : Укр. НМЦ практ. психології і соц. роботи, 2013. – Режим доступу: buchach-ruo.edukit.te.ua.
177. Обухівська А. Г. Научуваність як діагностичний показник розумового розвитку дошкільників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08 / Обухівська Антоніна Григорівна ; АПН України, Ін-т дефектології. – К., 1998. – 205 с.
178. Обухова Т. И. Актуальные вопросы воспитания и обучения детей дошкольного возраста с нарушением слуха / Т. И. Обухова // Актуальные проблемы воспитания и обучения детей с нарушением слуха : сб. статей / под ред. Т. И. Обуховой. – Минск : АПО, БГПУ, 2000. – С. 9-18.
179. Оліяр М. Особистісно-прагматичний підхід у формуванні комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів

- початкових класів / М. Оліяр // Обрії : наук.-пед. журн. – Івано-Франківськ, 2012. – № 2(35). – С. 36–39.
180. Орбели Л. А. О взаимоотношения афферентных систем / Л. А. Орбели // Физиологический журнал. СССР. – 1934. – Т. 17, вып. 6. – С. 1105-1113.
  181. Орлов Б. М. Значение временных представлений при формировании темпа трудовой деятельности глухих учащихся / Б. М. Орлов // Профессиональное обучение глухих. – М., 1975. – С. 41-43.
  182. Осипова А. А. Общая психокоррекция : учеб. пособие для студ. вузов / А. А. Осипова. – М. : ТУ Сфера, 2002. – 512 с.
  183. Особливості розвитку, виховання та навчання дітей з порушеннями слуху дошкільного віку: Науково-методичний посібник / Жук В.В., Литвинова В.В., Борщевська В.В., Литовченко С.В., Шевченко В.М., Максименко Н.Л., Варшамова Д.Р., Таранченко О.М./ за ред. Литовченко С.В. – К.: Педагогічна думка. – 2011.
  184. Павлов И. П. Полное собрание сочинений : [в 6 т.] / И. П. Павлов. – Изд. 2-е, доп. – М. ; Л. : Изд-во Акад. наук СССР, 1951. – Т. 3, кн. 1. – 390 с. ; Т. 3, кн. 2. – 435 с.
  185. Певзнер М. С. Клинико-психолого-педагогическое изучение умственно отсталых детей с глубокими нарушениями зрения и слуха / М. С. Певзнер, Г. П. Бертинь, Р. А. Мареева // Дефектология. – 1980. – № 4. – С. 9-15.
  186. Переслени Л. И. К проблеме отбора детей в коррекционно-развивающие классы и коррекции недостатков в психическом развитии младших школьников / Л. И. Переслени // Дефектология. – 2000. – № 2. – С. 12-17.
  187. Пиптюк П.Ф. Корекція рухової сфери в учнів з вадами слуху засобами оздоровчого туризму : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / Павло Федорович Пиптюк ; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. – К., 2013. – 179 с.

188. Пирс Ч.С. Начала прагматизма / Пер. с англ. – СПб.: Алетейя, 2000. — 318 с. Джеймс У. Воля к вере / Пер. с англ.; сост. Л. В. Блинников, А. П. Поляков.
189. Поддусєва О. О. Корекція рухової сфери глухих школярів оздоровчим туризмом / О. О. Поддусєва, Н. Г. Байкіна // Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму : V Міжнар. наук.-практ. конф. 10-11 жовт. 2013 р. : тези доп. / [за ред. В. М. Огаренко та ін.]. – Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2013. – С. 301-304.
190. Поддусєва О. О. Оцінка рівня фізичної працездатності серцево-судинної системи глухих дітей молодшого шкільного віку / О. О. Поддусєва // Молода наука – 2012 : зб. наук. праць : у 7 т. – Запоріжжя : Поліграфічний центр «Сору Art», 2012. – Т. 6. – С. 43-46.
191. Попов Н. А. О пространственном чувстве у глухонемых / Н. А. Попов // Труды Донского педагогического института. – Новочеркасск, 1920. – Вып. 1. – С. 34-51.
192. Пузанов Б. П. Основы дефектологии / Б. П. Пузанов, В. А. Лапшин. – М. : Просвещение, 1990. – 143 с.
193. Пущина З. И. Ритмика в деле воспитания и обучения глухонемых / З. И. Пунина // Проблема воспитания слуха и речи в школе глухонемых. – М. : Просвещение. 1985. – С. 132-141.
194. Рау Ф. Ф. Использование и развитие слухового восприятия у глухонемых и тугоухих учащихся / Ф. Ф. Рау, Я. В. Нейман, В. И. Бельтюков. – М. : Педагогика, 1981. – 162 с.
195. Рау Ф. Ф. Методика обучения произношению в школе глухих : пособие для учителей / Ф. Ф. Рау, Н. Ф. Слезина. – М. : Просвещение, 1981. – 191 с.
196. Речицкая Е. Г. Сурдопедагогика : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. Г. Речицкая, Багрова И. Г. ; под ред. Е. Г. Речицкой. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 655 с. – (Коррекционная педагогика).

197. Розанова Т. В. Особенности сохранения равновесия и ориентировки в пространстве у глухих, имеющие поражение вестибулярного аппарата / Т. В. Розанова // Психология глухих детей. – М. : Педагогика, 1979. – С. 69-74.
198. Розанова Т. В. Принципы психологической диагностики отклонений в развитии у детей / Т. В. Розанова // Дефектология. – 1995. – № 1. – С. 16-21.
199. Розанова Т. В. Развитие двигательной памяти у глухих и слышащих школьников / Т. В. Розанова // О психическом развитии глухих и нормально слышащих детей. – М. : Просвещение, 1962. – С. 200-225.
200. Романенко А. В. Влияние внеклассных занятий по спортивному ориентированию на коррекцию познавательной деятельности и двигательной сферы глухих детей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Александр Владимирович Романенко. – Одесса, 1997. – 162 с.
201. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1958. – 147 с.
202. Рудик П. А. Формы организации учебной работы в специальных школах / П. А. Рудик, Н. Ф. Кузьмина-Сыромятникова, В. Г. Петрова // Основы обучения и воспитания аномальных детей / под общ. ред. А. И. Дьячкова. – М. : Просвещение, 1965. – Гл. 19.
203. Рябичев В. А. Влияние физической культуры и спорта на функциональное состояние зрительного анализатора глухих детей и подростков / В. А. Рябичев // Теория и практика физической культуры. – 1965. – № 3. – С. 43-56.
204. Савченко О. О. Оптимізація розвитку слухового сприймання у дітей з порушенням слуху : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Олександр Олексійович Савченко. – К., 2004. – 232 с.
205. Сак Т. В. До проблеми програмування учбової діяльності у школі інтенсивної педагогічної корекції / Т. В. Сак // Дидактичні та соціально-

- педагогічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. Вип. 5. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Наук. світ, 2004. – С. 164-167.
206. Селуянов В. Н. Биологические основы оздоровительного туризма / В. Н. Селуянов. – М. : СпортАкадемияПресс, 2000. – 69 с.
207. Сермеев Б. В. Методы контроля за развитием двигательных качеств на уроках физкультуры / Б. В. Сермеев. – Горький : ГГПИ им. М. Горького, 1980. – 26 с.
208. Сермеев Б. В. Особенности физического воспитания аномальных детей / Б. В. Сермеев // Дефектология. – 1984. – № 3. – С. 39-45.
209. Сеченов И. М. Психология поведения : избранные психологические труды / Иван Михайлович Сеченов ; под ред. М. Г. Ярошевского ; [авт. вступ. ст. и сост. М. Г. Ярошевский]. – М. ; Воронеж : Изд-во Московского психолого-социального ин-та, 2006. – 364, [3] с. – (Психологи России / Российская акад. образования, Московский психолого-социальный ин-т).
210. Силантьев Д. О. Корекція фізичного розвитку слабозорих дітей засобами плавання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / Д. О. Силантьєв. – К., 2001. – 15 с.
211. Синьов В. М. Основы дефектологии : навч. посіб. для студ. пед. ін-тів / В. М. Синьов, Г. М. Коберник. – К. : Вища школа, 1994. – 143 с.
212. Скаткин М. Н. Преодолеть перегрузку школьников / М. Н. Скаткин // Советская педагогика. – 1983. – № 1. – С. 10-23.
213. Слезина Н. Ф. Формирование произношения у глухих школьников : пособие для учителя / Нина Феодосьевна Слезина. – М. : Просвещение, 1984. – 96 с.
214. Сокирко О. С. Розвиток пізнавальної діяльності глухих дітей 5-6 років у процесі навчання плавання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Олексій Сергійович Сокирко ; Держ. вищ. навч. закл. "Запоріж. нац. ун-т". – Запоріжжя : [Б. в.], 2011. – 215 с.

215. Соловьев И. М. Особенности восприятия у глухих школьников / И. М. Соловьев // Дефектология. – 1971. – № 1. – С. 9-15.
216. Соловьева Н. В. Туризм и рекреация в социально-досуговой деятельности людей с ограниченными возможностями / Н. В. Соловьева // Адаптивная физическая культура. – 2007. – № 1. – С. 14-16.
217. Состояние и проблемы совершенствования физической культуры и спорта для лиц с ограниченными возможностями : материалы науч.-практ. конф., 21-25 сент. 1998 г. / [под общ. ред. Л. Г. Харитоновой]. – Омск : Сиб. гос. акад. физ. культуры, 1998. – 83 с.
218. Стадненко Н. М. Роль диференціальної діагностики розумового розвитку дітей під час розробки стандартів освіти / Н. М. Стадненко // Дефектологія. – 2001. – № 3. – С. 5-9.
219. Стасьєв С.І. Формування танцювальних рухів глухих дітей молодшого шкільного віку на заняттях музично-ритмічного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.03 / С. І. Стасьєв ; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – Київ : 2012. – 20 с.
220. Суянгулова Л. А Совершенствование координационных способностей рук у детей младшего школьного возраста : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теория и методика физ. восп., спорт, тренировки и оздоров. физ. культуры" / Суянгулова Людмила Алексеевна. – Омск, 1996. – 19 с.
221. Тарасун В. В. Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.03 / В. В. Тарасун. – К., 1999. – 465 с.
222. Теория и методика физической культуры : [учеб. для вузов по направлению 521900 "Физ. культура" и специальности 022300 "Физ. культура и спорт" / [Ю. Ф. Курамшин, В. И. Григорьев, Н. Е. Латышева и др.] ; под ред. Ю. Ф. Курамшина. – М. : Совет. спорт, 2003. – 463 с.

223. Теория и методика физического воспитания: у 2 т. / под ред. Т. Ю. Крুцевич. – К. : Олимпийская литература. – 2003. – Т. 1. – 423 с.
224. Теплов Б. М. Способности и одарённость / Проблемы индивидуальных различий. Москва, Изд. Академии наук РСФСР. — 1961. — С. 9-20.
225. Терехова Н. Т. Определение показательной умственной работоспособности и утомления в плане комплексной оценки уровня физического развития детей 4-7 лет / Н. Т. Терехова // Физическая подготовленность школьников : сб. науч. трудов / под ред. Н. Т. Тереховой. – М. : Изд-во АПН СССР, 1988. – С. 83-86, 126-128.
226. Тигранова Л. И. Развитие логического мышления детей с недостатками слуха : кн. для учителя / Людмила Иосифовна Тигранова. – М. : Просвещение, 1991. – 61, [3] с.
227. Тимохин В. П. Изучение мер времени в школах глухонемых : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук / В. П. Тимохин. – М., 1955. – 16 с.
228. Трофимова Г. В. Развитие движений у детей с нарушениями слуха в специальном детском саду : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук / Г. В. Трофимова. – М., 1980. – 18 с.
229. Туристская деятельность лиц с отклонениями в состоянии здоровья : учеб. пособие / Н. О. Рубцова, В. Н. Латчук, В. А. Ильин, А. А. Карпушкин. – Пенза : Изд-во ПГУ, 2011. – 238, [2] с.
230. Усанова О. Н. К проблеме психолого-педагогического изучения детей / О. Н. Усанова, С. Н. Шаховская // Дефектология. – 1995. – № 3. – С. 23-26.
231. Фарфель В. С. Двигательные способности / В. С. Фарфель // Теория и практика физической культуры. – 1977. – № 12. – С. 27-30.
232. Федоренко О. Особливості соціальної інтегрованості молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання / О. Федоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. - 2015. - № 1. - С. 79-85.

233. Филичева Т. Б. Развитие речи дошкольника : метод. пособие с ил. / Т. Б. Филичева, А. Р. Соболева. – Екатеринбург : АРГО, 1996. – 78, [1] с. – (Учимся играя).
234. Фомічова Л. І. Проектування навчання як засіб інтелектуального розвитку дошкільників з вадами слуху : операціонально-знаковий підхід : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.08 / Л. І. Фомічова. – К., 1997. – 505 с.
235. Форостян О. І. Розвиток точності рухів у глухих школярів засобами фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / О. І. Форостян. – Одеса, 2001. – 19 с.
236. Хохлина Е. П. Исследование психолого-педагогических основ коррекционной направленности трудового обучения учащихся с ограниченными умственными возможностями / Е. П. Хохлина // Дефектология. – 2003. – № 2. – С. 25-34.
237. Хохрякова Е. В. Пространственная ориентация при ходьбе и ее возрастные изменения / Е. В. Хохрякова // Возрастная морфология и физиология. – М. : Просвещение, 1959. – С. 244-246.
238. Чахнина М.С. Содержание и направленность регионального компонента программы по физической культуре в младших классах на основе средств туризма: автор. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / М.С. Чахнина. – Белгород, 2008. – 21 с.
239. Чевелева Н. А. Исправление речи у заикающихся школьников / Н. А. Чевелева. – М. : Просвещение, 1966. – 96 с.
240. Шапкова Л. В. Средства адаптивной физической культуры : методические рекомендации по физкультурно-оздоровительным и развивающим занятиям детей с отклонениями в интеллектуальном развитии / Людмила Васильевна Шапкова. – М. : Сов. спорт, 2001. – 150, [1] с. – (Физическая культура и спорт инвалидов и лиц с отклонениями в состоянии здоровья).

241. Шевченко В. М. Фізичне виховання дошкільників з порушеннями слуху в умовах реформування освіти. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб.: Вип. 5 / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупасової. – К.: Педагогічна думка, 2014 – С. 103-112.
242. Шеремет М. К. Психолого-педагогічні основи підготовки слабочуючих дітей до навчання у школі : дис. ... док. пед. наук : 13.00.03 / М. К. Шеремет. – К., 1997. – 437 с.
243. Шиф Ж. И. Усвоение языка и развитие мышления у глухих детей / Жозефина Ильинична Шиф. – М. : Просвещение, 1968. – 318 с.
244. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Ч. 1 / Б. М. Шиян. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 271 с.
245. Шматко Н. Д. Если малыш не слышит... : кн. для воспитателей и родителей / Н. Д. Шматко, Т. В. Пельмская. – М. : Просвещение, 1995. – 124, [2] с.
246. Щетинин М. Н. Дыхательная гимнастика А. Н. Стрельниковой : обновленное издание с дополнением автора / М. Н. Щетинин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Метафора, 2007. – 128 с. – (Посоветуйте, доктор!).
247. Эльконин Д. Б. Детская психология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Эльконин ; ред.-сост. Б. Д. Эльконин. – 4-е изд., стер. – М. : Академия, 2007. – 384 с. – (Высшее образование. Классическая учебная книга) (Classicus).
248. Ярмаченко Н. Д. Проблема компенсации глухоты / Н. Д. Ярмаченко. – К. : Освіта, 1976. – 53 с.
249. Яшкова Н. В. Наглядное мышление глухих детей / Наталья Васильевна Яшкова ; НИИ дефектологии АПН СССР. – М. : Педагогика, 1988. – 141 [2] с. – (ОПН. Образование. Пед. науки. Дефектология).
250. Alich G. Zur Problematik der Terminologie bei Hörgeschädigten / G. Alich // Orientierungen der Hörgeschädigtenpädagogik, Beiheft 21 der Zeitschrift "Hörgeschädigtenpädagogik", Festschrift zum 60. Geburtstag von Alfred Braun / Ursula Gegner. – Heidelberg : Groos, 1987. – 59 S.

251. Jann P. A. Fragen - bitten - trösten - loben : Förderung der sprachlichen Kommunikationsfähigkeit in Vor- und Grundschulbereich / Peter Anton Jann, Renate Klamm, Jan Takin. – Frankfurt am Main : Gessell A. How the Baby Crows : A story in pictures / A. Gessell. – New York : Harpen and Brothers, 1945.
252. Jussen H. Aufgaben und Organisationsformen der Gehörlosenpädagogik und der Schwerhörigenpädagogik / Heribert Jussen // Handbuch der Sonderpädagogik. Bd. 3. – Berlin, 1982. – S. 81-134.
253. Kanner L. Child Psychiatry / L. Kann. – 4th edition. – Springfield, Ill. : Charles C. Thomas, 1972. – 735 p.
254. Löwe A. Pädagogische Hilfen für hörgeschädigte Kinder in Regelschulen / Armin Löwe. – Heidelberg : Ed. Schindele, 1987. – 144 S.
255. Moor P. Heilpädagogik : Ein Pädagogisches Lehrbuch / Paul Moor. – 2. Aufl. – Bern : Hans Huber, 1965. – 524 S.
256. Morch H. A Study of the Visual Perception of Deaf Children / H. A. Morch // Acta Otolaryngologia. – 1953. – № 105. – P. 162-189.
257. Stevenson O. The First Treasured Possession / O. Stevenson // The Psychoanalytic Study of the Child. – London, 1954. – Vol. 9. – P. 199–217.
258. Ünüvar O. The term of corporate social responsibility (csr) in health tourism, sample projects of csr In turkey within the scope of health tourism / Kaya M., Bilge F. Atıl // International Journal of Social Science. – Sydney Summer I 2016. – № 47. – p. 255–267.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А. 1

Показники розвитку сили м'язів рук і плечового поясу (згинання і розгинання рук в упорі лежачи, кі-ть разів) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Згинання і розгинання рук в упорі лежачи (раз)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	3,50 $\pm$ 1,16	3,75 $\pm$ 0,55	0,19	8,00 $\pm$ 1,02	5,50 $\pm$ 0,33	2,33
2		5,00 $\pm$ 1,20	4,75 $\pm$ 0,48	0,19	11,50 $\pm$ 0,24	7,13 $\pm$ 0,87	4,85
3		5,88 $\pm$ 0,94	5,63 $\pm$ 0,95	0,19	13,75 $\pm$ 1,71	8,63 $\pm$ 0,64	2,81
4		7,00 $\pm$ 2,40	6,56 $\pm$ 1,17	0,17	17,20 $\pm$ 2,43	11,56 $\pm$ 0,71	2,23
1	Дівчатка	2,50 $\pm$ 0,40	2,10 $\pm$ 0,43	0,68	5,25 $\pm$ 0,75	3,00 $\pm$ 0,31	2,77
2		3,88 $\pm$ 0,62	3,50 $\pm$ 0,93	0,34	8,38 $\pm$ 1,15	5,17 $\pm$ 0,91	2,19
3		4,33 $\pm$ 0,97	4,17 $\pm$ 0,87	0,13	9,83 $\pm$ 1,18	6,33 $\pm$ 0,83	2,42
4		5,50 $\pm$ 1,28	5,67 $\pm$ 0,54	0,12	13,13 $\pm$ 1,39	9,17 $\pm$ 1,11	2,22

Таблиця А. 2

Показники розвитку сили м'язів рук і плечового поясу (підтягування у висі та у висі лежачи, кі-ть разів) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Підтягування у висі лежачи та у висі (р)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	3,17 $\pm$ 0,34	3,00 $\pm$ 0,82	0,19	7,83 $\pm$ 0,59	5,25 $\pm$ 0,73	2,75
2		3,83 $\pm$ 0,52	3,75 $\pm$ 0,39	0,13	9,83 $\pm$ 0,82	6,75 $\pm$ 0,79	2,87
3		4,00 $\pm$ 0,49	4,13 $\pm$ 0,55	0,17	11,63 $\pm$ 1,03	7,75 $\pm$ 0,48	3,41
4		1,00 $\pm$ 0,35	0,78 $\pm$ 0,24	0,52	3,40 $\pm$ 0,27	1,56 $\pm$ 0,26	4,91
1	Дівчатка	2,50 $\pm$ 0,37	2,30 $\pm$ 0,32	0,41	6,00 $\pm$ 0,49	4,00 $\pm$ 0,31	3,43
2		2,83 $\pm$ 0,52	3,00 $\pm$ 0,28	0,28	7,13 $\pm$ 0,43	5,33 $\pm$ 0,61	2,41
3		3,17 $\pm$ 0,52	3,33 $\pm$ 0,54	0,22	8,67 $\pm$ 0,92	6,17 $\pm$ 0,52	2,36
4		4,38 $\pm$ 0,49	4,50 $\pm$ 0,55	0,17	12,50 $\pm$ 0,88	8,50 $\pm$ 1,26	2,61

Таблиця А. 3

Показники розвитку сили м'язів згиначів (піднімання тулуба із положення лежачи 30 с, разів) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Піднімання тулуба із положення лежачи 30 с (разів)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
3	Хл.	10,00 $\pm$ 0,83	9,00 $\pm$ 0,99	0,77	15,38 $\pm$ 1,19	12,00 $\pm$ 1,01	2,16
4		12,80 $\pm$ 1,45	13,22 $\pm$ 1,11	0,23	20,20 $\pm$ 2,10	15,11 $\pm$ 0,94	2,20
3	Дів.	8,33 $\pm$ 1,05	8,00 $\pm$ 1,23	0,21	12,33 $\pm$ 1,05	9,83 $\pm$ 0,35	2,27
4		12,00 $\pm$ 1,05	10,00 $\pm$ 2,02	0,88	17,38 $\pm$ 1,12	12,00 $\pm$ 1,57	2,78

Таблиця А. 4

Показники розвитку швидкості (стрибки через скакалку на двох ногах, кі-ть разів) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Стрибки через скакалку на двох ногах (раз)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	4,33 $\pm$ 0,61	4,00 $\pm$ 1,05	0,27	9,50 $\pm$ 0,97	5,25 $\pm$ 0,99	3,07
2		6,33 $\pm$ 0,73	5,13 $\pm$ 0,65	1,23	14,50 $\pm$ 1,89	7,00 $\pm$ 0,53	3,81
3		9,25 $\pm$ 1,24	8,00 $\pm$ 0,64	0,90	22,75 $\pm$ 1,37	11,88 $\pm$ 1,13	6,13
4		29,20 $\pm$ 2,58	27,56 $\pm$ 1,76	0,53	71,40 $\pm$ 1,93	40,78 $\pm$ 2,15	2,59
1	Дівчатка	5,63 $\pm$ 0,78	5,20 $\pm$ 0,62	0,43	12,75 $\pm$ 1,10	7,40 $\pm$ 0,72	4,06
2		8,00 $\pm$ 1,36	7,00 $\pm$ 0,63	0,67	19,50 $\pm$ 1,99	10,50 $\pm$ 1,41	3,69
3		9,67 $\pm$ 1,69	9,17 $\pm$ 0,72	0,27	24,50 $\pm$ 1,22	14,00 $\pm$ 1,06	6,49
4		34,75 $\pm$ 3,87	36,33 $\pm$ 3,03	0,32	87,75 $\pm$ 5,62	55,00 $\pm$ 3,42	4,98

Таблиця А. 5

Показники розвитку швидкісно-силових здібностей (стрибок у довжину з місця, см) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Стрибок у довжину з місця (см)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	74,00 $\pm$ 3,42	75,00 $\pm$ 1,41	0,27	93,67 $\pm$ 2,18	82,50 $\pm$ 3,67	2,62
2		82,00 $\pm$ 3,50	83,25 $\pm$ 2,26	0,30	106,00 $\pm$ 4,50	93,13 $\pm$ 1,65	2,23
3		95,63 $\pm$ 4,84	96,25 $\pm$ 2,62	0,11	126,50 $\pm$ 2,51	110,13 $\pm$ 2,94	4,24
4		94,40 $\pm$ 5,25	100,33 $\pm$ 2,29	1,04	130,40 $\pm$ 3,40	120,33 $\pm$ 2,22	2,48
1	Дівчатка	64,50 $\pm$ 1,75	66,20 $\pm$ 1,51	0,73	81,25 $\pm$ 2,05	73,00 $\pm$ 2,96	2,29
2		78,50 $\pm$ 2,49	75,33 $\pm$ 2,24	0,94	99,25 $\pm$ 3,75	83,33 $\pm$ 2,13	2,71
3		88,50 $\pm$ 4,01	87,33 $\pm$ 3,57	0,22	115,33 $\pm$ 3,83	99,00 $\pm$ 1,67	3,91
4		89,25 $\pm$ 4,43	91,50 $\pm$ 5,81	0,31	121,63 $\pm$ 3,40	108,83 $\pm$ 2,63	2,97

Таблиця А. 6

Показники швидкісно-силової здібності (метання малого м'яча із-за голови на дальність, м) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Метання малого м'яча із-за голови на дальність (м)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
4	Хл.	12,60 $\pm$ 0,57	11,56 $\pm$ 0,73	1,13	18,60 $\pm$ 0,76	14,67 $\pm$ 0,85	3,46
4	Дів.	8,63 $\pm$ 0,40	9,17 $\pm$ 1,04	0,20	12,63 $\pm$ 0,53	10,67 $\pm$ 0,61	2,42

Таблиця А. 7

Показники розвитку гнучкості хребта та кульшових суглобів (нахил тулуба вперед із положення сидючи, см) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Нахил тулуба із положення сидючи (см)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	0,67 $\pm$ 0,37	0,25 $\pm$ 0,29	0,90	1,50 $\pm$ 0,24	0,38 $\pm$ 0,28	3,05
2		0,83 $\pm$ 0,18	0,69 $\pm$ 0,22	0,50	2,00 $\pm$ 0,28	1,09 $\pm$ 0,21	2,58
3		1,25 $\pm$ 0,27	1,13 $\pm$ 0,24	0,35	3,13 $\pm$ 0,13	1,88 $\pm$ 0,32	3,65
4		1,40 $\pm$ 0,27	1,28 $\pm$ 0,29	0,30	3,60 $\pm$ 0,57	2,22 $\pm$ 0,22	2,26
1	Дівчатка	1,13 $\pm$ 0,16	0,90 $\pm$ 0,21	0,84	2,75 $\pm$ 0,34	1,40 $\pm$ 0,28	3,09
2		1,67 $\pm$ 0,54	1,33 $\pm$ 0,23	0,57	4,75 $\pm$ 0,56	2,33 $\pm$ 0,46	3,32
3		2,17 $\pm$ 0,18	2,25 $\pm$ 0,34	0,22	6,25 $\pm$ 0,69	4,00 $\pm$ 0,63	2,41
4		2,63 $\pm$,84	2,24 $\pm$ 0,44	0,44	7,56 $\pm$ 0,53	4,00 $\pm$ 0,80	3,71

Таблиця А. 8

Показники розвитку спритності (“Човниковий” біг 4?9 м, с) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

“Човниковий” біг 4?9 м (с)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	15,20 $\pm$ 0,31	15,48 $\pm$ 0,34	0,59	13,65 $\pm$ 0,15	14,73 $\pm$ 0,10	6,09
2		15,35 $\pm$ 0,66	15,16 $\pm$ 0,24	0,27	13,77 $\pm$ 0,22	14,41 $\pm$ 0,18	2,30
3		14,54 $\pm$ 0,08	14,59 $\pm$ 0,33	0,15	13,01 $\pm$ 0,14	13,84 $\pm$ 0,23	3,04
4		14,22 $\pm$ 0,28	14,30 $\pm$ 0,20	0,23	12,70 $\pm$ 0,14	13,46 $\pm$ 0,21	3,00
1	Дівчатка	15,89 $\pm$ 0,23	15,86 $\pm$ 0,22	0,09	14,29 $\pm$ 0,19	15,15 $\pm$ 0,21	3,03
2		15,58 $\pm$ 0,20	15,53 $\pm$ 0,28	0,12	14,00 $\pm$ 0,14	14,82 $\pm$ 0,23	3,01
3		15,02 $\pm$ 0,26	15,05 $\pm$ 0,33	0,08	13,48 $\pm$ 0,07	14,33 $\pm$ 0,32	2,60
4		14,85 $\pm$ 0,20	14,73 $\pm$ 0,24	0,37	13,31 $\pm$ 0,10	14,00 $\pm$ 0,26	2,46

Таблиця А. 9

Показники розвитку координаційної здібності (статична рівновага із відкритими очима, с) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Статична рівновага, с (із відкритими очима)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	7,17 $\pm$ 0,59	6,50 $\pm$ 1,11	0,53	17,67 $\pm$ 0,83	8,00 $\pm$ 0,47	10,10
2		9,50 $\pm$ 0,84	8,88 $\pm$ 0,68	0,58	24,50 $\pm$ 3,57	13,00 $\pm$ 0,70	3,16
3		10,75 $\pm$ 2,04	9,75 $\pm$ 1,60	0,39	29,88 $\pm$ 2,44	13,75 $\pm$ 2,35	4,76
4		13,60 $\pm$ 1,48	14,11 $\pm$ 1,11	0,28	39,60 $\pm$ 1,86	19,89 $\pm$ 2,47	6,39
1	Дівчатка	7,25 $\pm$ 0,63	6,80 $\pm$ 0,52	0,55	19,13 $\pm$ 2,49	8,50 $\pm$ 0,43	4,18
2		9,67 $\pm$ 0,97	9,00 $\pm$ 1,17	0,44	25,63 $\pm$ 2,68	13,17 $\pm$ 1,37	4,14
3		13,83 $\pm$ 0,91	10,17 $\pm$ 1,48	2,11	38,50 $\pm$ 9,72	15,50 $\pm$ 3,04	2,62
4		15,13 $\pm$ 1,19	13,50 $\pm$ 1,67	0,79	46,63 $\pm$ 5,08	24,67 $\pm$ 4,61	3,20

Таблиця А. 10

Показники розвитку координаційної здібності (статична рівновага із заплющеними очима, с) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Статична рівновага, с (із заплющеними очима)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	1,17 $\pm$ 0,34	1,00 $\pm$ 0,47	0,29	3,00 $\pm$ 0,28	1,25 $\pm$ 0,29	4,33
2		2,67 $\pm$ 0,61	3,25 $\pm$ 0,56	0,70	7,33 $\pm$ 0,46	5,00 $\pm$ 0,45	3,61
3		3,25 $\pm$ 0,78	2,88 $\pm$ 0,43	0,42	9,13 $\pm$ 0,71	5,25 $\pm$ 1,03	3,10
4		4,20 $\pm$ 0,65	3,78 $\pm$ 0,61	0,47	11,80 $\pm$ 0,82	7,11 $\pm$ 0,67	4,42
1	Дівчатка	1,50 $\pm$ 0,29	1,40 $\pm$ 0,17	0,30	3,88 $\pm$ 0,55	1,80 $\pm$ 0,26	3,40
2		2,63 $\pm$ 0,83	3,33 $\pm$ 1,15	0,50	7,38 $\pm$ 0,28	5,33 $\pm$ 0,83	2,32
3		3,83 $\pm$ 0,66	3,50 $\pm$ 0,84	0,31	10,83 $\pm$ 1,43	6,50 $\pm$ 1,19	2,33
4		4,29 $\pm$ 0,77	3,50 $\pm$ 0,84	0,69	12,75 $\pm$ 0,69	7,83 $\pm$ 1,18	3,59

Таблиця А. 11

Показники координаційної здібності до орієнтації в просторі (метання малого м'яча з-за голови у ціль, разів) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Метання малого м'яча з-за голови у ціль (1?1м)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хл.	1,17 $\pm$ 0,34	0,75 $\pm$ 0,33	0,88	2,67 $\pm$ 0,46	1,25 $\pm$ 0,29	2,60
2		1,17 $\pm$ 0,44	0,88 $\pm$ 0,43	0,48	2,83 $\pm$ 0,18	1,63 $\pm$ 0,35	3,09
3		1,13 $\pm$ 0,24	0,88 $\pm$ 0,24	0,73	3,00 $\pm$ 0,40	2,00 $\pm$ 0,20	2,21
1	Дв.	0,63 $\pm$ 0,20	0,40 $\pm$ 0,17	0,86	1,38 $\pm$ 0,28	0,63 $\pm$ 0,20	2,35
2		0,83 $\pm$ 0,34	0,50 $\pm$ 0,37	0,66	1,88 $\pm$ 0,32	0,83 $\pm$ 0,34	2,26
3		1,00 $\pm$ 0,28	0,67 $\pm$ 0,37	0,72	2,50 $\pm$ 0,24	1,33 $\pm$ 0,37	2,65

Таблиця А. 12

Показники розвитку витривалості (чергування ходьби та бігу до 1000м) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Чергування ходьби та бігу до 10000 м							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г1	t	Е/Г	К/Г1	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	600,00 $\pm$ 109,54	612,50 $\pm$ 95,38	0,09	800,00 $\pm$ 28,28	700,00 $\pm$ 23,57	2,72
2		700,00 $\pm$ 80,00	712,50 $\pm$ 58,68	0,13	933,33 $\pm$ 33,67	831,25 $\pm$ 14,06	2,80
3		800,00 $\pm$ 46,29	787,50 $\pm$ 51,26	0,18	1093,75 $\pm$ 43,37	931,25 $\pm$ 30,20	3,07
4		900,00 $\pm$ 81,01	925,00 $\pm$ 63,08	0,24	1220,00 $\pm$ 13,69	1100,00 $\pm$ 26,19	4,06
1	Дівчатка	456,25 $\pm$ 65,03	415,00 $\pm$ 57,76	0,47	606,25 $\pm$ 21,28	460,00 $\pm$ 34,96	3,57
2		531,25 $\pm$ 55,27	552,35 $\pm$ 63,25	0,25	718,75 $\pm$ 21,33	636,67 $\pm$ 36,51	2,21
3		700,00 $\pm$ 56,57	733,33 $\pm$ 54,16	0,43	941,67 $\pm$ 21,98	816,67 $\pm$ 33,67	3,11
4		800,00 $\pm$ 52,49	816,67 $\pm$ 65,83	0,20	1031,25 $\pm$ 36,33	900,00 $\pm$ 24,49	3,00

Додаток Б

Таблиця Б. 1

Показники розвитку сили м'язів рук і плечового поясу (згинання і розгинання рук в упорі лежачи, кі-ть разів) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Підтягування у висі та у висі лежачи (хл. 4 клас) (р)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	3,17±0,34	6,07±0,62	4,12	7,83±0,59	9,80±0,68	2,18
2		3,83±0,52	7,15±0,56	4,32	9,83±0,82	11,85 ±0,42	2,18
3		4,00±0,49	8,13±0,60	5,29	11,63±1,03	14,33 ±0,76	2,12
4		1,00±0,35	2,31±0,30	2,83	3,40±0,27	4,92±0,64	2,19
1	Дівчатка	2,50±0,37	5,36±0,59	4,38	6,00±0,49	7,82±0,65	2,24
2		2,83±0,52	5,42±0,51	4,04	7,13±0,43	8,75±0,60	2,20
3		3,17±0,52	6,80±0,51	4,98	8,67±0,92	11,60 ±0,62	2,63
4		4,75±0,34	8,09±0,87	3,60	12,50 ±0,88	15,18 ±0,86	2,18

Таблиця Б. 2

Показники розвитку сили м'язів рук і плечового поясу (підтягування у висі та у висі лежачи, кі-ть разів) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Згинання і розгинання рук в упорі лежачи (разів)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	3,50±1,16	7,73±0,84	4,06	8,00±0,89	11,67±1,02	2,71
2		5,00±1,20	8,54±0,52	3,70	11,50 ±1,29	15,62 ±1,66	2,16
3		5,88±0,94	10,53 ±0,55	4,93	13,75 ±1,06	17,73 ±1,20	2,48
4		7,00±2,40	11,46 ±0,65	3,91	17,20 ±1,85	21,62 ±1,89	1,67
1	Дівчатка	2,50±0,40	4,73±0,47	4,35	5,25±0,48	7,00±0,62	2,23
2		3,88±0,62	6,67±0,54	4,08	8,38±0,82	12,00 ±1,25	2,50
3		4,33±0,97	7,95±0,48	3,83	11,17±1,04	13,85 ±0,77	2,08
4		5,50±1,28	9,18±0,56	4,06	13,13±1,39	16,64 ±1,44	1,76

Таблиця Б. 3

Показники розвитку сили м'язів згиначів тулуба (піднімання тулуба із положення лежачи 30 с, кі-ть разів) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Піднімання тулуба із положення лежачи 30 с (разів)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
3	Хл.	10,00 $\pm$ 0,64	14,07 $\pm$ 0,72	4,21	15,38 $\pm$ 1,19	19,93 $\pm$ 1,13	3,23
4		12,20 $\pm$ 1,39	16,23 $\pm$ 0,64	2,64	20,20 $\pm$ 2,10	24,92 $\pm$ 0,63	2,24
3	Дів.	8,33 $\pm$ 0,78	11,45 $\pm$ 0,51	3,33	12,33 $\pm$ 1,05	15,95 $\pm$ 0,74	3,43
4		10,50 $\pm$ 0,70	14,73 $\pm$ 0,62	4,53	17,38 $\pm$ 1,12	22,27 $\pm$ 1,18	2,13

Таблиця Б. 4

Показники розвитку швидкості (стрибки через скакалку на двох ногах, кі-ть разів) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Стрибки через скакалку на двох ногах, (4 клас за 1 хв.) (раз)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	4,33 $\pm$ 0,61	8,67 $\pm$ 1,30	3,02	9,50 $\pm$ 0,97	14,33 $\pm$ 1,81	2,35
2		6,33 $\pm$ 0,73	15,15 $\pm$ 1,73	4,70	14,50 $\pm$ 1,89	28,15 $\pm$ 3,63	2,70
3		9,25 $\pm$ 1,24	13,73 $\pm$ 1,37	3,17	22,75 $\pm$ 1,37	27,73 $\pm$ 1,03	2,78
4		29,20 $\pm$ 2,58	45,77 $\pm$ 3,23	4,00	71,40 $\pm$ 3,93	93,62 $\pm$ 6,48	2,25
1	Дівчатка	5,63 $\pm$ 0,78	8,82 $\pm$ 0,90	3,05	12,75 $\pm$ 1,10	17,09 $\pm$ 1,42	2,33
2		8,00 $\pm$ 1,36	15,17 $\pm$ 1,42	4,92	19,50 $\pm$ 1,99	31,00 $\pm$ 2,63	3,49
3		9,67 $\pm$ 1,69	12,85 $\pm$ 0,63	2,87	24,50 $\pm$ 1,22	28,65 $\pm$ 0,94	2,69
4		34,75 $\pm$ 3,87	53,55 $\pm$ 4,73	3,72	87,75 $\pm$ 5,62	117,82 $\pm$ 9,79	2,66

Таблиця Б. 5

Показники розвитку швидкісно-силових здібностей (стрибок у довжину з місця, см) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Стрибок у довжину з місця (см)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	74,00±3,42	96,00±1,91	6,36	93,67±2,18	109,80±4,55	2,20
2		82,00±3,50	101,08±2,18	5,64	106,00±4,50	115,85±2,26	1,68
3		95,63±4,84	115,47±3,23	3,91	126,50±2,51	133,80±2,36	2,20
4		94,40±5,25	119,62±3,76	3,96	130,40±3,40	138,31±1,68	2,08
1	Дівчатка	64,50±1,75	80,91±2,85	5,23	81,25±2,05	89,55±2,03	2,88
2		78,50±2,49	97,75±2,42	6,74	99,25±3,75	108,83±2,06	2,28
3		88,50±4,01	109,35±2,41	4,46	115,33±3,83	123,25±2,12	2,29
4		89,25±4,43	114,91±2,30	5,77	121,63±3,40	130,27±2,73	2,18

Таблиця Б. 6

Показники швидкісно-силових здібностей (метання малого м'яча з-за голови через плече на дальність, м) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Метання малого м'яча з-за голови через плече на дальність (м)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
4	Хл.	12,60±0,57	16,31±0,72	4,04	18,60±0,76	21,08 ±0,77	2,30
4	Дів.	8,63± 0,40	12,09 ±0,50	5,41	12,63 ±0,53	15,36 ±0,70	3,50

Таблиця Б. 7

Показники розвитку гнучкості хребта та кульшових суглобів (нахил тулуба вперед із положення сидючи, см) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Нахил тулуба із положення сидючи (см)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	$0,67 \pm 0,37$	$2,93 \pm 0,56$	3,40	$1,50 \pm 0,24$	$4,33 \pm 0,86$	3,19
2		$0,83 \pm 0,18$	$2,69 \pm 0,51$	3,46	$2,00 \pm 0,28$	$4,23 \pm 0,39$	4,60
3		$1,25 \pm 0,27$	$3,80 \pm 0,89$	2,75	$3,13 \pm 0,13$	$6,13 \pm 0,93$	3,22
4		$1,40 \pm 0,27$	$4,77 \pm 0,83$	3,84	$3,60 \pm 0,57$	$8,46 \pm 1,09$	3,95
1	Дівчатка	$1,13 \pm 0,16$	$3,18 \pm 0,47$	4,25	$2,75 \pm 0,34$	$4,82 \pm 0,44$	3,72
2		$1,67 \pm 0,54$	$4,42 \pm 0,60$	3,89	$4,75 \pm 0,56$	$7,75 \pm 1,04$	2,54
3		$2,17 \pm 0,18$	$5,33 \pm 0,70$	4,36	$6,25 \pm 0,69$	$9,35 \pm 1,31$	2,09
4		$2,63 \pm 0,84$	$6,09 \pm 1,15$	2,88	$7,56 \pm 0,53$	$10,73 \pm 1,20$	2,41

Таблиця Б. 8

Показники розвитку спритності (“Човниковий” біг 4?9 м, с) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

“Човниковий” біг 4?9 м (с)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	$15,20 \pm 0,31$	$13,90 \pm 0,10$	4,00	$13,65 \pm 0,15$	$13,10 \pm 0,21$	2,14
2		$15,35 \pm 0,66$	$14,04 \pm 0,09$	2,20	$13,77 \pm 0,22$	$13,21 \pm 0,11$	2,29
3		$14,54 \pm 0,08$	$13,31 \pm 0,16$	6,78	$13,01 \pm 0,14$	$12,48 \pm 0,15$	2,58
4		$14,22 \pm 0,28$	$13,05 \pm 0,10$	7,18	$12,70 \pm 0,14$	$12,18 \pm 0,19$	2,17
1	Дівчатка	$15,89 \pm 0,23$	$14,50 \pm 0,07$	4,89	$14,29 \pm 0,19$	$13,76 \pm 0,15$	2,17
2		$15,58 \pm 0,20$	$14,40 \pm 0,15$	4,64	$14,00 \pm 0,14$	$13,59 \pm 0,13$	2,11
3		$15,02 \pm 0,26$	$13,92 \pm 0,14$	3,75	$13,48 \pm 0,07$	$13,09 \pm 0,16$	2,24
4		$14,85 \pm 0,20$	$13,70 \pm 0,10$	5,36	$13,31 \pm 0,10$	$12,85 \pm 0,13$	2,79

Таблиця Б. 9

Показники розвитку координаційної здібності (статична рівновага із відкритими очима, с) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Статична рівновага, с (із відкритими очима)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	7,17 $\pm$ 0,59	15,53 $\pm$ 2,30	3,53	17,67 $\pm$ 0,83	24,40 $\pm$ 2,67	2,40
2		9,50 $\pm$ 0,84	28,00 $\pm$ 5,85	3,13	24,50 $\pm$ 3,57	46,15 $\pm$ 8,52	2,34
3		10,75 $\pm$ 2,04	36,73 $\pm$ 4,15	5,62	29,88 $\pm$ 2,44	63,80 $\pm$ 15,88	2,11
4		13,60 $\pm$ 1,48	39,15 $\pm$ 6,41	3,88	39,60 $\pm$ 1,86	69,38 $\pm$ 11,17	2,63
1	Дівчатка	7,25 $\pm$ 0,63	17,18 $\pm$ 3,48	2,81	19,13 $\pm$ 2,49	27,36 $\pm$ 2,97	2,13
2		9,67 $\pm$ 0,97	27,17 $\pm$ 5,15	3,35	25,63 $\pm$ 2,68	48,58 $\pm$ 9,61	2,30
3		13,83 $\pm$ 0,91	40,20 $\pm$ 3,50	7,28	38,50 $\pm$ 9,72	78,50 $\pm$ 3,53	2,40
4		15,13 $\pm$ 1,19	43,91 $\pm$ 6,75	4,20	46,63 $\pm$ 5,08	88,45 $\pm$ 2,98	3,00

Таблиця Б. 10

Показники розвитку координаційної здібності (статична рівновага із заплющеними очима, с) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Статична рівновага, с (із заплющеними очима)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	1,17 $\pm$ 0,34	3,80 $\pm$ 0,69	3,41	3,00 $\pm$ 0,28	6,53 $\pm$ 1,28	2,70
2		2,67 $\pm$ 0,61	5,62 $\pm$ 0,58	3,49	7,33 $\pm$ 0,46	9,92 $\pm$ 1,11	2,15
3		3,25 $\pm$ 0,78	8,00 $\pm$ 1,11	3,50	9,13 $\pm$ 0,71	14,40 $\pm$ 1,54	3,11
4		4,20 $\pm$ 0,65	8,38 $\pm$ 1,16	3,15	11,80 $\pm$ 0,82	15,62 $\pm$ 1,55	2,18
1	Дівчатка	1,50 $\pm$ 0,29	4,45 $\pm$ 0,68	3,99	3,88 $\pm$ 0,55	7,91 $\pm$ 1,28	2,89
2		2,63 $\pm$ 0,83	5,92 $\pm$ 0,90	2,68	7,38 $\pm$ 0,28	10,67 $\pm$ 1,19	2,70
3		3,83 $\pm$ 0,66	8,15 $\pm$ 0,87	3,96	10,83 $\pm$ 1,43	15,10 $\pm$ 1,09	2,37
4		4,29 $\pm$ 0,77	8,45 $\pm$ 0,54	3,82	12,75 $\pm$ 0,69	16,36 $\pm$ 1,10	2,78

Таблиця Б. 11

Показники координаційної здібності до орієнтації в просторі (метання малого м'яча з-за голови у ціль, разів) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Метання малого м'яча з-за голови у ціль (1?1м)							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчик	1,17±0,34	2,13±0,22	2,39	2,67±0,46	3,60±0,14	2,11
2		1,17±0,44	2,31±0,22	2,33	2,83±0,18	3,77±0,21	2,19
3		1,13±0,24	2,27±0,28	3,11	3,00±0,40	4,27±0,29	2,21
1	Дівчатка	0,63±0,20	1,91±0,30	3,60	1,38±0,28	3,09±0,30	3,21
2		0,83±0,34	2,00±0,29	3,18	1,88±0,32	3,25±0,23	3,39
3		1,00±0,28	2,10±0,26	2,88	2,50±0,24	3,40±0,32	2,24

Таблиця Б. 12

Показники розвитку витривалості (чергування ходьби та бігу до 1000м) у глухих дітей молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп чуючих на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Чергування ходьби та бігу до 10000 м							
Класи		Констатувальний педагогічний експеримент			Контрольний педагогічний експеримент		
		Е/Г	К/Г2	t	Е/Г	К/Г2	t
		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$	
1	Хлопчики	600,00 ±109,54	866,67±24,05	6,04	800,00±28,28	960,00±26,34	2,81
2		700,00±80,00	900,00±48,99	3,08	933,33±33,67	1015,38±28,50	2,22
3		800,00±46,29	1000,00±20,20	3,97	1093,75±43,37	1146,67±13,80	2,14
4		900,00±81,01	1080,77±21,68	6,46	1220,00±13,69	1261,54±12,01	2,28
1	Дівчатка	456,25±65,03	745,45±21,74	8,02	606,25±21,28	822,73±29,46	2,26
2		531,25±55,27	812,50±31,54	3,53	718,75±36,33	908,33±23,91	2,42
3		700,00±56,57	902,50±17,25	3,05	941,67±21,98	1010,00±27,14	2,15
4		800,00±52,49	1000,00±22,36	5,31	1031,25±36,33	1143,75±34,16	2,26

Додаток В

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
ПОЗАКЛАСНИХ ЗАНЯТЬ З ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ ГЛУХИХ
ДІТЕЙ 1–4 КЛАСІВ**

Автор-укладач:
Кунінець Олеся Олександрівна

Запоріжжя – 2017

**Рекомендовано науково-методичною радою
Запорізького національного університету
(протокол № 2 від 2017 р.)**

**Автор-укладач:
Кунінець Олеся Олександрівна**

Рецензенти:

Ляхова І.М. д.пед.н., професор кафедри теоретичних основ фізичного і адаптивного виховання, директор Інституту здоров'я, спорту і туризму імені Т. Самоленко Класичного приватного університету.

Коллегаєв М.Ю. к.пед.н., доцент кафедри туризму та готельної і ресторанної справи Інституту здоров'я, спорту і туризму імені Т. Самоленко Класичного приватного університету майстер спорту з туризму, керівник туристсько-спортивного гуртка «Пілігрім».

Бессарабова О.В. к.пед.н., кафедри спортивних ігор Запорізького національного університету.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Оздоровчий туризм – найбільш масовий і доступний вид туризму, засобами якого є туристські подорожі, поїздки, походи і екскурсії в яку-небудь місцевість із сприятливими для здоров'я природно-кліматичними умовами та перебування там з метою відпочинку.

Основними лікувальними факторами зазначених заходів є: природні лікувальні фактори, використовувані для загартування (повітря, сонце, вода), культурно-дозвілєві заходи (походи, прогулянки, екскурсії), які безперечно мають великі виховні можливості для розширення загального світогляду, розвитку мовленнєвої сфери, збільшення словникового запасу, формування активності, освіченості, практичного досвіду, трудових та вольових навичок, вдосконалення рухової сфери цієї категорії дітей.

Навчальна програма з оздоровчого туризму реалізується в позакласній діяльності і спрямована на корекцію рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку (1-4 класів) у спеціальних групах при освітніх установах.

Мета програми – корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму.

Основні завдання програми:

- надати спеціальні знання, навички та вміння з тактики і техніки оздоровчого туризму, краєзнавства, орієнтування, долікарської медичної допомоги;
- оволодіти технікою оздоровчого туризму, подолання природних перешкод і проходження різноманітних туристських штучних перешкод з використанням спеціального спорядження;
- сприяти засвоєнню знань, умінь і навичок орієнтування на місцевості за місцевими ознаками, та на основі використання картографічних матеріалів;
- розвивати пізнавальний інтерес до природних об'єктів і явищ, допомога в розумінні законів взаємодії природи і людини з природою із врахуванням особливостей розвитку тієї чи іншої території;

- створити уявлення про себе, про найближче оточення (сім'я, школа, предмети побуту), про живу і неживу природу, людину і природу, місто, село; формування географічних понять; засвоєння інформації про події і факти із життя мандрівників, часові і просторові уявлення; установлення зв'язку праці із сезонними явищами, історичними і географічними чинниками;

- розвивати мовленнєвий слух і вимовлювану сторону усного мовлення (резерви розвитку слухо-зорового сприйняття усного мовлення), вимовлювані слова з урахуванням рівня мовленнєвого розвитку на фоні використання залишкового слуху.

- підвищувати туристську майстерність глухих дітей на змаганнях з оздоровчого туризму;

- навчити елементам туристсько-краєзнавчої та дослідницької роботи за погодою та її явищами;

- вміти надавати долікарську допомогу постраждалому;

- сприяти розвитку вмінь приймати правильні рішення в екстремальних умовах походу;

- розвивати спостережливість, здатність концентрувати увагу на естетичному сприйнятті довкілля;

- сприяти засвоєнню словника і фразеології з оздоровчого туризму;

- сприяти процесу інтеграції в освітнє та соціокультурне середовище глухих дітей молодшого шкільного віку;

- формувати знання, вміння та навички забезпечення особистої безпеки під час туристських змагань та подорожей;

- зміцнювати дружні стосунки з оточуючими людьми; виховувати почуття колективізму, взаємовиручки та взаєморозуміння;

- пропагувати здоровий спосіб життя, змістовний та активний відпочинок;

- виховувати бережливе ставлення до природи та людей.

Навчальна програма розрахована на 4 роки навчання глухих дітей 1-4-х класів. Її засвоєння глухими дітьми молодшого шкільного віку передбачається в 2 етапи:

I-й – початковий рівень: 1-й рік навчання (1-й клас) – 108 годин на рік (3 години на тиждень); 2-й рік навчання (2-й клас) – 108 годин на рік (3 години на тиждень);

II-й – достатній рівень: 3-й рік навчання - 144 годин на рік (4 години на тиждень); 4-й рік навчання (4-й клас) – 144 годин на рік (4 години на тиждень).

Початковий рівень: передбачає засвоєння знань з початкової туристської підготовки та виявлення творчих особистих та фізичних здібностей глухих дітей 1-2-х класів, а також визначення загального рівня розвитку.

Достатній рівень: передбачає виявлення творчих особистих і туристсько-спортивних можливостей вихованців 3-го 4-го року навчання; удосконалення базових знань, вмінь та навичок, отриманих на початковому рівні навчання. Встановлення міжособистісних відношень гуртківців; формування колективу туристської групи, що характеризує спеціалізацію навчання. Збільшуються навчально-тренувальні навантаження з урахуванням індивідуальних можливостей гуртківців. Здійснюється загальне знайомство з тактико-технічними прийомами проходження маршруту, участь у змаганнях з подоланням смуги перешкод. Більш детально вивчаються дослідницькі прийоми та організація краєзнавчих спостережень у походах, а також краєзнавча підготовка для виконання спеціальних завдань у ході прогулянок і походів вихідного дня.

Програма початкового рівня розрахована на два роки, для глухих дітей 1-2 класів віком 7-8 років, спрямована на загальний розвиток дітей, виявлення їх здібностей, прищеплення інтересу до туристських походів.

Програма достатнього рівня (вік глухих дітей 9-10 років) розрахована на два роки навчання в 3-4-му класах, передбачає розширення і поглиблення знань, умінь та навичок юних туристів, набутих за програмою підготовки з оздоровчого туризму початкового рівня навчання; підготовку учасників до участі в пішохідних походах вихідного дня та в туристичних зльотах.

**Розподіл годин з навчальної програми з оздоровчого туризму для
глухих дітей 1-4-х класів**

Навчальний рівень	Рік навчання в спец. ЗОШ	Загальна кі-ть годин на рік	Кі-ть годин на тиждень
Початковий	1-й рік навчання	108 г	3 г
	2-й рік навчання	108 г	3 г
Достатній	3-й рік навчання	144 г	4 г
	4-й рік навчання	144 г	4 г

Актуальність програми пов'язана, з тим, що діючі програми з оздоровчого туризму розраховані на фізично здорових дітей і передбачають підготовку дітей через регулярні спортивні тренування за певною методикою та програмою зі значними фізичними навантаженнями. Програмою з фізичної культури для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей пропонується туризм в школі пересувань, але виключно з 4-го класу і на його вивчення виділено до 4 годин на один рік. Разом з тим, як на нашу думку засвоєння основ з оздоровчого туризму може бути доступним для глухих дітей 1-х, 2-х і 3-х класів.

Зважаючи на те, що значної уваги потребують діти, з особливостями психофізичного розвитку, в тому числі й глухі діти є потреба у навчальних програмах, які б враховували їх стан здоров'я, фізичну підготовленості, індивідуальні особливості розвитку. Навчальна програма побудована на основі «Орієнтовних програм туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді» (Київ, 1996) і розроблялась із врахуванням положень Законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженого наказом МОН України від 11.08.2004р. № 651 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 серпня 2004 року за № 1036/9635. При цьому був врахований Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного або розумового

розвитку (Постанова Кабміну України від 5.07.2004 № 848). Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (Постанова Кабміну України від 15 серпня 2011 р. N 872).

Програма спрямована як на оволодіння глухими дітьми туристською майстерністю, загальне оздоровлення, так і на розвиток у цієї категорії дітей фізичних здібностей, виховання морально-виховних якостей, розкриття індивідуальності кожної дитини, сприяння мовленнєвому й емоційному розвитку.

В основу запропонованої навчальної програми покладено рухливі ігри, естафети, загальнорозвивальні вправи, формування спеціальних знань, умінь і навичок з оздоровчого туризму. В програму внесений мовленнєвий матеріал, що представлений для кожного року навчання з 1-го по 4-й класи розроблений з урахуванням психофізичних особливостей розвитку глухих дітей і зорієнтований на засвоєння ними спеціального словника і фразеології.

Реалізація програми передбачає використання колективних і індивідуальних форм роботи (групові форми навчання, що спрямовані на згуртування дитячого колективу щодо вирішення туристсько-оздоровчих завдань і на створення атмосфери дружби, взаєморозуміння, взаємодопомоги та підтримки; індивідуальний підхід передбачено застосовувати під час різних форм занять із оздоровчого туризму та дозволяє враховувати індивідуальні особливості психофізичного розвитку глухих дітей).

Особлива увага в реалізації програми надається інклюзивним формам навчання, які реалізується під час проведення туристичних зльотів, рухливих ігор туристичного спрямування і естафет, в яких активно приймають участь сумісні команди глухих і чуючих дітей.

Новизна програми полягає в тому, що вперше розроблена програма з оздоровчого туризму для глухих дітей 1- 4 класів з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку, підкріплена мовленнєвим забезпеченням, що передбачає позитивний вплив на розвиток мовлення даної категорії осіб.

Загальні принципи організації навчального процесу:

- *принцип науковості* програми досягається шляхом забезпечення тісного зв'язку теорії з практикою через ознайомлення глухих дітей з новими досягненнями науки в галузі топографії, географії, формує та розширює їхній світогляд і життєві компетентності;

- *принцип доступності*, що передбачає поступове ускладнення матеріалу від простого до складного;

- *принцип індивідуального підходу* проявляється у створенні належних умов для навчання і творчої діяльності кожної глухої дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей розвитку та інтересів у ході організації колективних і групових форм роботи;

- *принцип варіативності*: підібраних фізичних вправ і рухових завдань та планування навчального матеріалу відповідно до вікових особливостей учнів, їхніх інтересів і потреб;

- *принцип міжпредметних зв'язків*: що передбачає тісний зв'язок з навчальними дисциплінами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей, а саме: з географією – основи топографії та орієнтування, з історією – історія рідного краю, екологією – охорона природи, з математикою – здійснення різних обчислювань і розрахунків під час спостережень за природою і її явищами, біологією – ознайомлення з рослинністю і тваринним світом рідного краю та району майбутнього туристського походу, валеологією – особиста гігієна та вміння надавати долікарську допомогу постраждалому;

- *принцип активізації мовленнєвого спілкування* реалізувався через спільну діяльність глухих і чуючих дітей, засвоєння ними спеціального словника і фразеології;

- *принцип інтеграції в соціум* включав безпосередній контакт між глухими і чуючими дітьми під час засвоєння різних форм оздоровчого туризму

Програма складається з пояснювальної записки; власне навчального матеріалу (зміст програми); прогнозованого результату; орієнтовного переліку обладнання; списку літератури. Навчальний матеріал *початкового рівня підготовки* складають модулі: оздоровчий туризм (модуль І); гігієна туриста,

надання долікарської допомоги (модуль II); краєзнавство (модуль III); охорона природи (модуль IV), природа і ми (модуль V); зелена аптека (модуль VI); метеорологічні і фенологічні спостереження за природою (модуль VII); фізична підготовка (модуль VIII). Навчальний матеріал *достатнього рівня підготовки* складають модулі: оздоровчий туризм, туристська підготовка (модуль I); надання долікарської допомоги (модуль II); краєзнавча характеристика рідного краю (модуль III); охорона природи (модуль IV), природа і ми (модуль V); азбука орієнтування (модуль VI); метеорологічні і фенологічні спостереження за природою (модуль VII); загальна фізична підготовка (модуль VIII).

Модуль «Оздоровчий туризм» на етапі початкового рівня підготовки 1-го року навчання (1-й клас) розділено на змістовні модулі: оздоровчий туризм, як засіб активного відпочинку школяра, початкова туристська і підготовка до прогулянки по місцевості тощо; 2-го року навчання (2-й клас) розділено на змістовні модулі: початкова туристська і підготовка до прогулянки по місцевості тощо.

Модуль «Оздоровчий туризм» на етапі достатньої підготовки 1-го року навчання (3-й клас) розділено на змістовні модулі: базова туристська підготовка, підготовка до походів вихідного дня, туристичний зліт; 2-го року навчання (4-й клас) розділено на змістовні модулі: базова туристська підготовка, проведення походів вихідного дня, туристичний зліт.

Навчальний план складається з сітки погодинного планування (теоретичні відомості та практичні заняття у приміщенні й на місцевості).

Програма передбачає удосконалення, поглиблення та розширення знань, отриманих на попередніх заняттях і рівнях. Особлива увага приділяється питанням забезпечення безпеки і запобігання травматизму при вивченні кожної теми та при проведенні кожного заняття і оздоровчого заходу.

Керівник гуртка в установленому порядку може вносити зміни до програми відповідно до свого досвіду, рівня підготовленості вихованців та їх інтересів тощо.

За підсумками навчання вихованці здобувають знання, уміння і навички з оздоровчого туризму, а також змагаються у вмінні долати штучну смугу перешкод.

Оздоровчий туризм базується на практичній діяльності гуртківців.

Методи проведення занять з оздоровчого туризму – розповідь, бесіда, демонстрація, перегляд відеофільмів, фото та відео матеріалів; інтерактивна робота в малих групах, рольові ігри, робота з Інтернет-матеріалом; форми навчання – практичне заняття, прогулянки, змагання, похід вихідного дня конкурси, тематичні вечори.

Формами контролю за результатами навчальної діяльності глухих дітей – підсумкові, контрольні заняття, опитування, тестування.

Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час практичних занять. Однак, не виключається можливість засвоєння нових знань, під час яких керівник гуртка може розкрити навчальний матеріал всього модуля, або його окремої частини, розподіливши години відповідно до навчального плану програми. Крім того, педагог може змінювати проведення практичних занять залежно від погодних або інших умов. Об'єднавши години практики, можна провести їх у вигляді навчально-тренувальних походів вихідного дня. Програмою передбачено проведення індивідуальних занять відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної роботи, затвердженого наказом МОН України від 11.08.2004р. № 651.

Рекомендований розподіл годин в залежності від форм занять оздоровчим туризмом:

- для теоретичних занять – 10 хвилин;
- для практичних занять у приміщенні – 1 година;
- для практичних занять на місцевості та екскурсій – 1- 2 години;
- для змагань і походів вихідного дня – 5-8 годин;

Наповнюваність груп – 8 дітей в 1-й групі, встановлюється відповідно до наказу Міносвіти України Про нормативи граничної наповнюваності класів, груп, гуртків школи-інтернату для глухих дітей від 10.09.97 № 341.

Заняття гуртка здебільшого повинні мати практичний характер.

У перші тижні занять гуртка необхідно провести батьківські збори, розповісти про планування роботи на рік, півроку, найближчий місяць; ознайомити батьків з розкладом занять, терміном походів вихідного дня, особистим спорядженням юного туриста тощо.

Очікувані результати при реалізації програми

Одержані знання дозволять гуртківцям краще адаптуватись до умов природного середовища, значно розширити кругозір і поглибити знання та уявлення про навколишній світ. Очікуваний результат також передбачає максимальний розвиток здібностей вихованців, закріплення знань, одержаних ними на уроках у школі та зв'язок їх з життям.

Пішохідний вид діяльності допоможе виробити в гуртківців навички правильної ходьби, координацію рухів; розвинути основні фізичні якості: швидкісно-силові, швидкісні, силові, гнучкість, витривалість; морально-вольових якостей: урівноваженості, впевненості у собі, активності, ініціативності, рішучості, сміливості, наполегливості.

Походи вихідного дня допоможуть глухим дітям опанувати трудові навички, залучити їх до суспільно-корисної діяльності, виховати любов до природи навколишнього світу.

Початковий рівень, перший рік навчання

Навчально-тематичний план

(3 години на тиждень)

№ з/п	Назва модулів, розділів	Кількість годин		
		всього	теоретичних	практичних
Вступ			1	
Техніка безпеки			1	
Модуль I. Оздоровчий туризм		40	3	37
Змістовний модуль 1.1.	Оздоровчий туризм, як засіб активного відпочинку глухих школярів	13	1	12
Змістовний модуль 1.2	Початкова туристська підготовка	16	1	15
Змістовний модуль 1.3	Підготовка до прогулянки по місцевості	11	1	10
Модуль II. Гігієна туриста. Надання долікарської допомоги.		7	3	4
Модуль III. Краєзнавство		10	3	7
Модуль IV. Охорона природи		8	3	5
Модуль V. Природа і ми		6	4	2
Модуль VI. Зелена аптека		6	2	4
Модуль VII. Метеорологічні і фенологічні спостереження за природою		10	2	8
Модуль VIII. Загальна фізична підготовка		19	1	18
Всього годин		108	23	85

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (1 година)

Знайомство з глухими дітьми. Роль оздоровчого туризму для глухої дитини. Значення активного відпочинку, рухливих ігор, прогулянок на свіжому повітрі для здоров'я глухих дітей.

Техніка безпеки (1 година).

Правила поведінки та техніка безпеки глухих дітей під час проведення корекційно-розвивальних занять з оздоровчого туризму в приміщеннях, спортивних залах, спортивних майданчиках і на місцевості. Дотримання техніки безпеки при проведенні туристично-краєзнавчих прогулянок, туристичних зльотів.

Модуль І. Оздоровчий туризм (40 годин)

Змістовий модуль 1.1 Оздоровчий туризм, як засіб активного відпочинку школярів (13 годин).

Бесіди про позитивний вплив фізичної культури, піших прогулянок на організм дитини. Абетка туриста. Види туризму за характером туристського маршруту. Закони туристів.

Практичні заняття: Перегляд фотографій з категорійних походів. Рухливі ігри туристського спрямування («Пожежа», «Переліт птахів», «Павуки і мухи» і інші).

Словник: турист, види туризму, маршрут, гора, спуск, підйом, схил.

Фразеологія: турист йде в гору, турист спускається з гори, турист зупинився для відпочинку.

Змістовий модуль 1.2 Початкова туристська підготовка (16 годин)

Туристичне спорядження. Намет та його призначення. Правила поведінки в наметі. Туристичні килими та їх призначення. Спальні мішки та їх призначення.

Практичні заняття: встановлення намету, розміщення в ньому речей (розстилання килимів, розміщення у спальному мішку). Конкурс на найшвидше і правильніше встановлення намету. Перегляд мультфільмів про

поведінку туристів в походах: в лісі, на воді, на заболоченій місцевості, на схилах, під час грози, в туман «Пригоди Стасика». Рухливі ігри туристського спрямування («Мисливці і качки», «Не маючи крила», «Ластівка», «Що взяти в похід?»).

Словник: спорядження, килим, спальний мішок, намет.

Фразеологія: ми встановили намет, я розстелив килим, я розмістив спальний мішок в наметі, необхідно зняти взуття перед входом в намет.

Змістовий модуль 1.3 Підготовка до прогулянки по місцевості (11 годин)

Що необхідно брати на прогулянку? Як правильно збирати рюкзак? Як обрати місце для відпочинку? Вага рюкзака?

Практичні заняття: комплектація і збір рюкзака (перекус, вода 0,5 л, кепка або шапка, ліхтарик, килим для сидіння, олівці різнокольорові, зошит). Конкурс на найшвидший і правильніший збір рюкзака. Конкурс на правильність вибору місця для відпочинку (оцінюються – безпечність, зручність). Рухливі ігри «Голодний ведмідь», «Пожежа», «Переліт птахів», «Вовк у рові», «Мисливці і качки». Прогулянки (у кількості – 9 протягом навчального року, тривалістю – 10 годин, протяжністю – 1-2 км, тривалість кожної 30-45 хвилин).

Словник: рюкзак, відпочинок, місце відпочинку, перекус тощо.

Фразеологія: перед прогулянкою слід зібрати рюкзак, наповненість рюкзака для прогулянки, безпечне місце для відпочинку.

Модуль II. Гігієна туриста. Надання долікарської допомоги (7 годин)

Особиста гігієна – це найважливіший захід профілактики захворювань, збереження бадьорості і доброго настрою. Взуття туриста, догляд за носками і взуттям, під час прогулянок і походів вихідного дня. Гігієнічні вимоги до одягу, спального приладдя і посуду туриста. Купання в походах (техніка безпеки).

Попередження переохолодження і обмороження під час зимових прогулянок і простудних захворювань у літніх прогулянках і походах вихідного дня.

Практичні заняття: перегляд відеофільмів та безпосереднє надання долікарської допомоги при тепловому та сонячному ударах; переохолодженні та обмороженні.

Словник: гігієна, допомога, профілактика, захворювання, сонячний удар, тепловий удар, обмороження.

Фразеологія: необхідно слідкувати за чистотою тіла і одягу, миття посуду після вживання їжі, у холодну погоду слід вдягатися тепло, на відпочинку слід триматися групи.

Модуль III. Краєзнавство (10 годин)

Моя родина. Мої батьки, місце їх праці. Мої бабусі і дідусі. Мій дім його облаштування, навколишня природа. Домашня адреса. Мої друзі і сусіди. Пам'ятки моєї вулиці. Наша школа та її традиції. Випускники, якими пишається наша школа. Свята моєї країни: 9 травня, Новий рік, Різдво Христове, 8 березня, День народження та інші.

Практичні заняття: зробити родинне дерево із фотографій сім'ї, виготовити листівку з привітанням до Нового року, Різдва Христового.

Словник: родина, батьки, праця, природа, традиції, свята.

Фразеологія: домашня адреса, Новий рік, Різдво Христове, 8 березня, вулиця на якій я живу.

Модуль IV. Охорона природи (8 годин)

Значення охорони природи під час проведення корекційно-розвивальних занять з оздоровчого туризму на повітрі, під час прогулянок. Шляхи забруднення навколишнього середовища. Вирубка дерев, пожежі, забруднення атмосфери – фактори, які впливають на стан природи.

Практичні заняття: перегляд слайдів і відеофільмів про забруднення атмосфери, про пожежі у лісі в наслідок протиправної дії громадян. Перегляд повчальних мультфільмів про правила поведінки у лісі «Стасик».

Словник: безпека, забруднення, атмосфера, вирубка дерев, пожежі.

Фразеологія: охорона природи, жахливі наслідки пожежі, жахливі наслідки вирубки лісів, бережливе ставлення до природи.

Модуль V. Природа і ми (6 годин)

Природа і ми. Рослинний і тваринний світ рідного краю. Охорона рослинного і тваринного світу. Пори року. Рік, місяці, тиждень. Допомога пташкам взимку.

Практичні заняття. змайструвати годівничку, повісити її у шкільному парку. Годування птахів під час зимових прогулянок. Перегляд відеофільмів і фотографій із зображенням тварин і рослин. Складання пазлів за природною тематикою. Виготовлення виробів з природних матеріалів (каштан, листя, шишки).

Словник: тиждень, понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота, неділя, місяці - січень, лютий, березень, квітень, травень, червень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад, грудень, рік. Тварини, рослини.

Фразеологія: сім днів у тиждні, дванадцять місяців у році, рослинний світ, тваринний світ, годування птахів взимку.

Модуль VI. Зелена аптека (6 годин)

Лікарська рослинність лісу. Різновид трав'янистих рослин лугу. Їстівні ягоди, гриби, знайомство з правилами збору грибів та ягід.

Практичні заняття: перегляд мультфільму про їстівні та отруйні рослини лісу «Стасик». Збір квіток липи під час її цвітіння, чебрецю на прогулянках.

Словник: ягоди, гриби, луг, рослини, липа, чебрець, звіробій?, мухомор...

Фразеологія: я гуляю по лугу, я зриваю з дерева квітки липи, я збираю чебрець, я шукаю корисні ягоди і трави.

Модуль VII. Метеорологічні і фенологічні спостереження за природою (10 годин)

Значення метеорологічних спостережень за природними явищами, змінами погоди, поведінки тварин. Як і коли вести спостереження на природі. Ведення щоденників спостереження. Оформлення результатів спостережень. Передбачення змін у погоді за поведінкою тварин і птахів, станом рослин, за народними прикметами.

Практичні заняття: Спостереження протягом року за сезонними явищами природи, занесення отриманих даних в щоденники спостережень. Збір різних природних матеріалів для створення колекції і виготовлення виробів з природнього матеріалу. Екскурсії в природу з метою спостереження за рослинами, тваринами, птахами і явищами природи щомісяця і посезонно.

Словник: туман, спостереження, похмуро, хмарно, вітряно, морозно, прохолодно, холодно, спекотно, сонячно, дощ, сніг, хуртовина.

Фразеологія: Я збираю природні матеріали, я записую дані у щоденник спостережень, сьогодні тепло, сьогодні спекотно, сьогодні прохолодно, сьогодні морозно, сьогодні вітряно.

Модуль VIII. Загальна фізична підготовка 1-й рік навчання

(19 година)

Режим дня. Гігієнічні основи режиму праці, відпочинку і занять фізичною культурою.

Основні рухи

Шиккування. Виконуються за допомогою вихователя. Діти шикуються: у шеренгу вздовж каната чи вірьовки, покладеної на підлогу по прямій лінії або намальованим позначкам; один за одним; у коло вздовж каната чи вірьовки.

Ходьба. Зграйкою слідом за вихователем і до вихователя; групою до протилежної стіни зали, до вихователя і самостійно – вздовж стіни обличчям до зали; один за одним вздовж каната за вихователем, а потім і самостійно; один за одним, тримаючись рукою за вірьовку; по канату самостійно; один за

одним по колу за вихователем і самостійно. Виконується за показом і самостійно у супроводі звукових сигналів.

Біг. Зграйкою за вихователем; групою вздовж зали до протилежної стіни; по колу один за одним вздовж каната за вихователем і самостійно; із зупинками за звуковим сигналом. Виконується за показом і самостійно із використанням звукових сигналів.

Стрибки. Підстрибування на носках на місці, з поворотом; перестрибування через вірьовку (канат), покладену на підлогу; через вірьовку, натягнуту над підлогою (висота 5 см); зістрибування із похилої дошки (висота 10-15 см). Виконуються за показом, за звуковим сигналом, за командою; зі страховкою та самостійно.

Повзання, лазіння, перелазіння. Повзання по килимовій доріжці, по дошці, покладеній на підлогу (ширина 35-30 см), по похилій дошці (висота 20-25 см), по лавці, підповзання під вірьовку (висота 30-35 см); лазіння по гімнастичній стінці довільним способом. Перелазіння через одну-дві лавки (відстань 1-1,5 м одна від одної). Пролазіння між рейками сходової піраміди чи вишки. Виконуються зі страховкою і допомогою вихователя за звуковим сигналом.

Загальнорозвивальні вправи

(Виконуються наслідуючи вихователя)

Вправи без предметів. Рухи голови – повороти праворуч – ліворуч, нахили вперед – назад; одночасні рухи руками вперед – у сторони – вгору – до плечей – на пояс – вниз; руки перед грудьми; кругові рухи назовні і усередину («Пропелер»); повороти кругом із переступанням, з наступним присіданням, з випрямленням рук вгору (покрутити кистями); підстрибування на носках з поворотом кругом; стискання і розтискання пальців у кулаки; плескання в долоні; на місці кроком «Руш!»; одночасно плескаючи в долоні; руки вгору, широкі схрещувальні рухи.

Вправи з предметами. Вправи з прапорцями: рухи прапорцями вгору – вниз, у сторони – вниз, вперед – вниз; прапорці вгору, виконати широкі

схрещувальні рухи прапорцями; прапорці вперед, виконати широкі схрещувальні рухи прапорцями; стійка ноги нарізно прапорці вниз, виконати присідання торкаючись прапорцями підлоги; прапорці в правій (лівій) руці вгору, виконати махи прапорцями в сторону.

Вправи з м'ячами: відштовхування двома руками великого м'яча, підвішеного у сітці; перекидання середнього м'яча один одному, сидячи на підлозі ноги нарізно (в парах); перекидання середнього м'яча вихователю, лежачи на животі; перекидання середнього м'яча до стіни, лежачи на животі; біг за м'ячем, кинутим вихователем; кидок м'яча в корзину стоячи; кидок малого м'яча вдалину і біг за ним; кидок середнього м'яча вихователю і ловля від нього сидячи, потім стоячи (відстань 30-40 см); перенесення м'яча з полиці в корзину (відстань 3-4 м); передача одного середнього і двох малих м'ячів один одному по ряду сидячи.

Вправи, що обумовлюють формування правильної постави. Підтягування двома руками по лавці чи нахиленій дошці, лежачи на животі (висота піднятого краю дошки 20-25 см); перекидання канату стопами сидячи; з вихідного положення сидячи і стоячи поперек канату на місці кроком «Руш!»; ходьба правим (лівим) боком приставними кроками по нижній рейці гімнастичної стінки; ходьба правим (лівим) боком приставними кроками по канату. Виконуються за показом, зі страховкою і за допомогою вихователя за звуковим сигналом.

Вправи на розвиток рівноваги. Ходьба по доріжці, викладеній із канатів (ширина 25-30 см); ходьба по дошці з піднятим краєм (висота 15-20 см); ходьба по лавці (висота 20-25 см); рухи голови – повороти праворуч – ліворуч, нахили вперед – назад; переступання через канат, гімнастичні палиці, кубики будівельні; крутіння на місці переступанням; (праворуч, ліворуч) те ж із присіданням за сигналом. Виконуються за показом, зі страховкою за допомогою вихователя.

Ігри: рухливі, туристського спрямування, на розвиток спостережливості, уваги, пам'яті (в приміщенні і на місцевості). Естафети.

Мовленнєвий матеріал:

- словник: сядьте, встаньте, ідіть, біжіть, стрибайте, повзіть, ловіть, крокуйте; дай, на; м'яч, прапорець, лавка; там; правильно, неправильно, добре, погано.

- фразеологія: я виконую рухи; ми ходимо по лавці (канату); це канат (прапорець); будемо гратися (стрибати, бігати); я приніс м'яч (прапорець), я кинув м'яч; роби так, кроком «Руш!», я виконую кроки, дивись на мене.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ***Діти мають знати:***

- правила безпеки під час практичних занять оздоровчим туризмом;
- права і обов'язки учасників прогулянки;
- про гігієну туриста під час прогулянки;
- про гігієнічні вимоги до одягу, спального приладдя і посуду туриста;
- склад сім'ї і домашню адресу;
- випускників якими пишається школа;
- шляхи забруднення навколишнього середовища;
- рослинний і тваринний світ рідного краю;
- розуміти поданий мовленнєвий матеріал.

Гуртківці мають вміти:

- одягатися, взуватися і збирати рюкзак для прогулянки по місцевості;
- дотримуватись гігієни туриста;
- виконувати загально-розвивальні вправи для різних груп м'язів;
- виготовляти вироби з природних матеріалів (каштан, листя, шишки)
- вміти розпізнавати їстівні і отруйні ягоди і гриби;
- вести щоденник метеорологічних і фенологічних спостережень.

Гуртківці мають набути досвід:

- підготовки туристського спорядження та догляду за ним;
- вибору безпечного місця для прогулянки та відпочинку;
- встановлювати намети;
- збір корисних трав і ягід;

- про заходи попередження переохолодження і обмороження під час зимових прогулянок;
- з надання долікарської допомоги при тепловому і сонячному ударі.

Початковий рівень, другий рік навчання

Навчально-тематичний план

(3 години на тиждень)

№ з/п	Назва модулів, розділів	Кількість годин		
		всього	теоретичних	практичних
Вступ			1	
Техніка безпеки			1	
Модуль I. Оздоровчий туризм		40	3	37
Змістовний модуль 1.1.	Початкова туристська підготовка	13	1	12
Змістовний модуль 1.2	Підготовка до прогулянки по місцевості	11	1	10
Змістовний модуль 1.3	Змагання з оздоровчого туризму	16	1	15
Модуль II. Гігієна туриста. Надання долікарської допомоги.		7	3	4
Модуль III. Краєзнавство		10	3	7
Модуль IV. Охорона природи		8	3	5
Модуль V. Природа і ми		6	4	2
Модуль VI. Зелена аптека		6	2	4
Модуль VII. Метеорологічні і фенологічні спостереження за природою		10	2	8
Модуль VIII. Загальна фізична підготовка		19	1	18
Всього годин		108	23	85

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (1 година)

Поняття оздоровчого туризму. Значення оздоровчого туризму в організації активного відпочинку, у вихованні та навчанні маленьких туристів. Розповідь про цікаві туристичні походи, перегляд фотографій.

Техніка безпеки (1 година).

Проведення інструктажу з техніки безпеки під час проведення корекційно-розвивальних занять з оздоровчого туризму (в приміщеннях, спортивних залах, спортивних майданчиках). Дотримання техніки безпеки при проведенні туристсько-краєзнавчих прогулянок, туристичних зльотів. Як не допустити пожежу.

Модуль I. Оздоровчий туризм (40 годин)

Змістовий модуль 1.1 Початкова туристська підготовка (13 годин).

Види туристичного спорядження. Перелік особистого спорядження для прогулянки і походу вихідного дня, вимоги до нього. Групове спорядження і вимоги до нього. Правила розміщення предметів у рюкзаку. Техніка ходьби по пересіченій місцевості. Рух у колоні.

Практичні завдання: підготовка особистого спорядження із врахуванням сезону, року і похідних умов. Турбота за спорядженням, його ремонт. Розподіл групового спорядження між учасниками групи. Укладка рюкзака. Установка намету. Проведення рухливих ігор туристичного спрямування («Пожежа», «Переліт птахів», «Павуки і мухи», Мисливці і качки», «Не маючи крила», «Ластівка»).

Словник: спорядження особисте, спорядження групове, колона, ремонт.

Фразеологія: я вдягаюся тепло йдучи на прогулянку взимку, я йду в гору, я йду з гори, я зупинився для відпочинку.

Змістовий модуль 1.2 Підготовка до прогулянки на місцевості (11 годин)

Ознайомлення з технікою ходьби на підйомах, спусках. Інтервал та дистанція в колоні під час прогулянок. Ведучий та замикаючий колони.

Практичні заняття: Під час прогулянки (кількість – 9 протягом навчального року, протяжність – 2-3 км, загальна тривалість 10 годин, кожної 1 година – 1 година 20 хв) відпрацювання техніки ходьби з рюкзаком в колоні по пересіченій місцевості.

(*Словник:* ходьба, носки, коліна, стійка, крок, вперед, назад, група, техніка ходьби.

Фразеологія: я йду в гору на носках, я йду з гори на зігнутих ногах, мій погляд спрямований вперед.

Змістовий модуль 1.3 Змагання з оздоровчого туризму (16 годин)

Організація та підготовка до змагань «Кмітливий турист».

Практичні заняття: проведення змагань «Кмітливий турист» (у жовтні-лютому-травні): перерахувати правила поведінки на природі; хто швидше складе з запропонованих букв назву команди; хто швидше вишукується в шеренгу за зростом; збір рюкзака (надаються карточки з назвою продуктів і предметів та варіантами послідовності їх укладання; відгадування загадок; естафета «Збір ягід, трав», пропонуються на вибір карточки з отруйними і їстівними грибами, необхідно швидко і правильно обрати їстівні гриби; конкурс «Зелена аптека», надаються карточки з зображенням рослин, необхідно дати їм правильну назву (кропива, ромашка, подорожник, кульбаба тощо); Конкурс «Бджолиний вулик» необхідно одягнути запропоновані речі якнайшвидше; , конкурси – «Прогноз погоди», «Туристська тропа», «Вгадай фігуру».

Словник: змагання, перешкода, перемога, поразка, увага, кмітливість, спритність, бджоли, вулик, швидко.

Фразеологія: нагородження переможців, назва команд, я виконав завдання краще від усіх, я обрав правильну відповідь, я швидко рухаюсь, бігаю, виконую завдання.

Модуль II. Гігієна туриста. Надання долікарської допомоги (7 годин)

Повітря, сонце і вода – джерело загартовування організму під час прогулянок і походів вихідного дня. Правила особистої гігієни: підтримувати частоту шкіри обличчя, тіла, рук і ніг; щоденно чистити зуби, піклуватися про чистоту одягу і взуття. Зміст похідної аптечки. Порядок надання долікарської допомоги при укусах комах (комарі, кліщі, джмелі), плазунів (змій) і павуків. Знання прийомів особистої і взаємної допомоги.

Практичні заняття: надання долікарської допомоги постраждалим від укусів комах і плазунів.

Словник: комахи, плазуни, змії, комарі, кліщі, павуки, аптечка, долікарська допомога.

Фразеологія: я зібрав усе необхідне в аптечку, слід бути обережним під час прогулянок, я вдягнув штани і кофту ідучи до лісу, я гарно захистив своє тіло від поранень і укусів, я надав долікарську допомогу.

Модуль III. Краєзнавство (10 годин)

Туристичні можливості рідного міста (села, селища). Ландшафт околиць міста, в якому я живу. Герої нашого історичного і сучасного міста.

Практичні заняття: перегляд фотографій, презентацій та відеофільмів.

Словник: герої, перемога, місто, село, ландшафт.

Фразеологія: я знаю назву вулицю на якій живу, місто в якому я живу має назву, моя бабуса і дідусь герої війни.

Модуль IV. Охорона природи (8 годин)

Значення охорони природи під час проведення корекційно-розвивальних занять з оздоровчого туризму на вулиці, туристичних зльотів, прогулянок і походів вихідного дня. Природні забруднення. Охорона природи при заготівлі дров для багаття і під час роботи біля багаття.

Практичні заняття: перегляд презентацій і відеофільмів з правил поведінки на природі.

Словник: багаття, природа, туристичні зльоти, заготівля.

Фразеологія: охорона природи, я бережливо ставлюсь до об'єктів природи, я розпалив багаття, треба гасити багаття.

Модуль V. Природа і ми (6 годин)

Роль зелених насаджень в житті людини. Екологічні зв'язки рослинного і тваринного світу з навколишнім середовищем. Ліс і його життя. Годування птахів взимку. Типи лісів.

Практичні заняття: під час прогулянок виявлення і облік природних об'єктів (джерел, мурашників і інше) рідного краю. Майстрування годівниць і годування птахів.

Словник: зима, весна, літо, осінь, мурашки, ліс.

Фразеологія: узимку мені холодно, навесні все оживає, влітку я з батьками подорожую, восени батьки збирають врожай.

Модуль VI. Зелена аптека (6 годин)

Отруйні рослини. Лікарські рослини. Дикорослі їстівні рослини, ягоди і гриби, правила їх збору.

Практичні заняття: перегляд мультфільму про їстівні та отруйні рослини лісу «Пригоди Стасика». Збір ромашки, подорожника, кульбаби на прогулянках, полив квіток які прикрашають підвіконня навчального класу. Плетіння віночків з кульбаби.

Словник: квіти, рослини, ромашка, кульбаба, кропива.

Фразеологія: я збираю рослини, я не витоптую квіти, я вмію доглядати за рослинами, я поливаю квіти (дерева, кущі).

Модуль VII. Метеорологічні і фенологічні спостереження за природою (10 годин)

Ведення щоденників спостереження. Оформлення результатів спостережень. Передбачення змін у погоді за поведінкою тварин і птахів, станом рослин, за народними прикметами.

Практичні заняття: спостереження протягом року за сезонними явищами природи, занесення отриманих даних в щоденники спостережень. Збір різних природних матеріалів для створення колекції і виготовлення

виробів з природнього матеріалу. Екскурсії в природу з метою спостереження за рослинами, тваринами, птахами і явищами природи щомісяця і посезонно.

Словник: температура, зорі, місяць, луна, хмари.

Фразеологія: я вмію малювати небесні світила, сьогодні повна луна, дощові хмари, світить місяць, яскраві зорі.

Модуль VIII. Загальна фізична підготовка

2-й рік навчання (19 годин)

Фізичне виховання, спорт і туризм – складові частини фізичної культури; їх значення для зміцнення здоров'я глухої дитини, всебічного фізичного розвитку і підготовки до самостійного життя.

Основні рухи

Шиккування. У шеренгу вздовж каната (вірówki), в колону по одному, в коло. Виконуються за допомогою вихователя і самостійно.

Ходьба. Групою до протилежної стіни зали; вздовж каната, покладеного по колу, – один за одним; по колу один за одним; із зупинками по закінченні звукових сигналів; парами, взявшись за руки; ходьба на носках, на зовнішніх і внутрішніх зводах стоп, перекатом з п'ятки на носок; зі змінами положення рук (вверх, на голову, в сторону, на пояс, за спиною, перед груддю, перед собою). Виконується за вихователем і самостійно в супроводі звукових сигналів.

Біг. Групою до протилежної стіни один за одним вздовж каната по колу; один за одним за вихователем; самостійно один за одним по колу; приставним кроком правим і лівим боком, скресним кроком; один за одним по колу із зупинками по закінченні звукових сигналів. Виконується за показом вихователя в супроводі звукових сигналів.

Стрибки. Підстрибування на носках на місці з поворотом; підстрибування на носках з невеликим пересуванням вперед (відстань 1,5-2 м); перестрибування через покладену на підлогу вірówку, канат; м'яке зістрибування з піднятого краю дошки (висота 10-15 см); зістрибування з

лавки (висота 20-25 см) на напівзігнуті ноги, тримаючись за руку вихователя. Стрибки через скакалку на двох ногах з крутінням її вперед. Виконуються за показом і за допомогою вихователя.

Повзання, лазіння, перелазіння. Повзання парами по килимовій доріжці, по лавці, по похилій дошці (висота піднятого краю 25-30 см); лазіння по гімнастичній стінці довільним способом; перелазіння через дві гімнастичні лавки, які стоять паралельно (відстань 1,5-2 м); пролазіння між рейками сходової піраміди чи вишки. Виконуються зі страховкою за звуковим сигналом.

Загальнорозвивальні вправи

Вправи без предметів. Одночасно рухи рук вверх – вперед – в сторони – до плечей – на пояс – за спину – вниз; вихідне положення стійка ноги нарізно, руки вниз, виконати обертання руками вперед і те саме назад; вихідне положення стійка ноги нарізно, руки вперед виконати схрещувальні рухи руками; вихідне положення ноги нарізно, руки на пояс, виконати повороти тулуба в сторону; вихідне положення вузька стійка руки вниз, за рахунком права нога назад, руки вверх – прогнутися, повернутися у вихідне положення, те саме з лівої; вихідне положення ноги нарізно руки вверх, виконати наклони тулуба в сторону; вихідне положення стійка ноги нарізно руки вниз, виконати присід руки кистями на підлогу, повернувшись у вихідне положення – руки вверх, кругові обертання кистей; підскоки на носках на місці, руки на поясі; те ж із повільним поворотом кругом; підскоки на двох ногах із просуванням вперед; повернення у вихідне положення – кроками, виконуючи повороти тулуба, руки за голову; рухи зі змінами положення рук (вверх, за голову, вперед, в сторону). Виконуються разом із вихователем.

Вправи з м'ячами. Передача м'яча один одному по ряду, сидячи на стільцях; переكات середнього м'яча один одному, сидячи по двоє на підлозі; кидки середнього м'яча від вихователя до дитини і назад, сидячи на стільцях (вихователь стоїть); кидки малого м'яча в корзину стоячи (відстань 50 см); біг за м'ячем, кинутим вихователем, із наступним кидком у корзину; кидки

малого м'яча вдаль і біг за ним; підкидання і ловля середнього м'яча у долоні, сидячи на стільцях. Виконуються за показом і за допомогою вихователя, а також разом із ним.

Вправи, що обумовлюють формування правильної постави.

Підтягування на руках по лавці, лежачи на животі; підтягування на руках по похилій дошці, лежачи на животі (висота піднятого краю 20-25 см); переكات середнього м'яча вихователю, лежачи на животі; переكات середнього м'яча один одному, лежачи на животі (відстань до 1 м). Виконуються за показом і за допомогою вихователя.

Вправи для розвитку рівноваги. Ходьба вздовж каната, покладеного змійкою; ходьба по дошці (ширина 25-30 см); ходьба по дошці з піднятим краєм (висота 10-15 см); ходьба по гімнастичній лавці (висота 25 см) із зістрибуванням у кінці з неї, тримаючись за руку вихователя; ходьба один за одним на носках і перекатом з п'ятки на носок зі зміною положення рук (вверх, на голову, на пояс); рухи голови – повороти праворуч – ліворуч, нахили вперед – назад, в сторони; ходьба з переступанням через 5-6 будівельних (висота 5-7 см) кубиків; ходьба із переступанням через рейки драбини, покладеної на підлогу, те саме наступаючи на рейки. Виконуються за показом і за допомогою вихователя.

Ігри: рухливі ігри «Пожежа», «Переліт птахів», «Павуки і мухи», «Що взяти в похід?» туристського спрямування, на розвиток спостережливості, уваги, пам'яті в приміщенні і на місцевості. Естафети.

Мовленнєвий матеріал:

- словник: лягати, крокувати, підтягуватися, прогнутися, кубики, палиця, гімнастична лавка, скакалка, драбина, переكاتи.

- фразеологія: я виконую вправу з м'ячем, у мене правильна постава, він лізе по лаві, ми ходимо по колу, я ходжу на носках; я виконую підскоки, я виконую нахили, я вмію ловити м'яч, руки на голову, стійка ноги нарізно, дай м'яч, переكاتи м'яча, я виконую переكات.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Діти мають знати:

- правила безпеки під час практичних занять оздоровчим туризмом;
- права і обов'язки учасників прогулянки;
- про гігієну туриста під час прогулянки;
- склад особистого і групового спорядження;
- героїв міста, села, селища, в якому вони живуть;
- про дії ведучого і замикаючого в колоні;
- тварин, які живуть у лісі;
- в який період року з'являються бруньки на деревах, в які місяці збирають урожай, прибирають городи, в які місяці опадає листя; коли, куди відбувається відліт птахів і з чим це пов'язано;
- розуміти поданий мовленнєвий матеріал.

Гуртківці мають вміти:

- комплектувати рюкзак для прогулянки по місцевості в залежності від сезону і тривалості прогулянки;
- дотримуватись гігієни туриста;
- виконувати загально розвиваючі вправи для різних груп м'язів;
- виготовляти вироби з природних матеріалів (каштан, листя, шишки)
- вміти розпізнавати їстівні і отруйні ягоди і рослини;
- вести щоденник метеорологічних і фенологічних спостережень.

Гуртківці мають набути досвід:

- з ремонту туристського спорядження;
- вибору безпечного місця для прогулянки та відпочинку;
- встановлювати намети;
- зі збору їстівних ягід і корисних трав;
- про заходи захисту від укусів комах, плазунів і павуків під час прогулянок;
- з надання долікарської допомоги при укусах комахами, плазунами і павуками.

Достатній рівень, третій рік навчання

Навчально-тематичний план

(4 години на тиждень)

№ з/п	Назва модулів, розділів	Кількість годин		
		всього	теоретичних	практичних
Вступ			1	
Техніка безпеки			1	
Модуль I. Оздоровчий туризм		63	3	60
Змістовний модуль 1.1.	Базова туристська підготовка	21	1	20
Змістовний модуль 1.2	Підготовка до походів вихідного дня	16	1	15
Змістовний модуль 1.3	Підготовка і участь у туристичному зльоті (змагання з подолання штучної смуги перешкод)	26	1	25
Модуль II. Надання долікарської допомоги		9	4	5
Модуль III. Красознавча характеристика рідного краю		9	4	5
Модуль IV. Охорона природи		8	3	5
Модуль V. Природа і ми		5	3	2
Модуль VI. Азбука орієнтування		8	2	6
Модуль VII. Метеорологічні і фенологічні спостереження за природою		12	2	10
Модуль VIII. Загальна фізична підготовка		28	1	27
Всього годин		144	24	120

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (1 година)

Ознайомити учнів з планом роботи на навчальний рік. Основні психічні і морально-вольові якості, що необхідні туристу для подолання перешкод під час походів вихідного дня.

Техніка безпеки (1 година)

Проведення інструктажу з техніки безпеки під час проведення корекційно-розвивальних занять з оздоровчого туризму (в приміщеннях, спортивних залах, спортивних майданчиках). Дотримання техніки безпеки при проведенні туристсько-краєзнавчих прогулянок, походів вихідного дня, туристичних зльотів. Правила дорожнього руху. Загально прийняті норми поведінки у міському та міжміському транспорті. Протипожежна безпека. Особливості техніки безпеки в зимовий період та на воді.

Модуль I. Оздоровчий туризм (63 години)

Змістовий модуль 1.1 Базова туристська підготовка (21 година)

Правила поведінки туристів в походах вихідного дня: в лісі, на воді, на заболоченій місцевості, на схилах, під час грози, в туман; культура взаємовідносин між учасниками, з місцевим населенням. Організація туристського побуту. Вибір та основні вимоги до місця біваку. Вибір місця для вогнища, наметів, дров і туалету під час походів вихідного дня. Подолання перешкод (колода, купини, маятник, жердини).

Практичні завдання: Залежність ваги рюкзака від статі учасника та виду маршруту. Взуття та одяг для літніх походів та походів в міжсезоння. Робота з обладнання табору. Установка наметів. Заготівля дров. Розведення багаття. Кип'ятіння води. Подолання туристичної смуги штучних перешкод протяжністю в 200 м (болота по купинах, переправа через яр по колоді, маятник, біг по жердинах, збір рюкзака). Проведення туристичних конкурсів і вікторин під час туристичних зльотів, туристсько-краєзнавчих прогулянок (у кількості – 7-ми, протяжністю 3-4 км, тривалістю 1 година 20 хвилин).

Словник: ввічливість, бівак, перешкода, яр, табір, обладнання, перешкоди, багаття.

Фразеологія: я вмію встановлювати намет, я збираю сухі дрова, я долаю навісну переправу, я розводжу багаття.

Змістовий модуль 1.2 Підготовка і участь у походах вихідного дня (16 годин)

Види походів, їх тривалість і протяжність. Організація і проведення походу вихідного дня. Крок, темп, дистанція, положення тіла протягом руху в колоні під час походу вихідного дня залежно від складності рельєфу, рослинного покриву, ґрунту інших природніх умов. Загальна характеристика штучних перешкод (колода, маятник, купини, жердини). Чергування в поході вихідного дня. Обов'язки чергових.

Практичні заняття: Відпрацювання в походах вихідного дня (2 – походи на початку та в кінці навчального року у вересні і травні; протяжність маршруту – 5 км, тривалість кожного – 7-7,5 годин): руху по дорозі, стежками, рівній та пересіченій місцевості, по схилах, по трав'янистим схилам; траверс схилу; спуски; самостраховка за допомогою палки; вироблення навичок подолання перешкод (імітація) без страхувальної системи: «маятник», «колода», «купини», «жердини», підйом і спуск.

Словник: темп, дистанція, схил, колона, страховка, стежка, пересічена місцевість, траверс, рельєф.

Фразеологія: ми йдемо колоною, ми тримаємо дистанцію, ми долаємо перешкоди, я використовую самостраховку за допомогою палки.

Змістовий модуль 1.3 Підготовка і участь у туристичному зльоті (змагання з подолання штучної смуги перешкод) (26 годин)

Організація та підготовка до проведення Туристичного зльоту. Бесіда про техніку безпеки під час участі у змаганнях з подолання штучних перешкод. Бесіда про правила ввічливої поведінки з учасниками команд і команд суперників.

Практичні заняття: проведення в жовтні-квітні Туристичного зльоту з подолання штучної смуги перешкод протяжністю – 200 м: «біг по купинах», «навісна колода через яр», «маятник», «біг по жердинах», комплектація рюкзака, конкурс на найкраще туристичне селфі.

Словник: змагання, спритність, швидкість, винахідливість, селфі, туристичний зліот, смуга, перешкода.

Фразеологія: я йду приставними кроками, я відштовхуюсь ногами від опори; вис коліна до грудей, я вмію тримати рівновагу, я стрибаю по купинах, я вмію робити туристичне селфі.

Модуль II. Надання долікарської допомоги (9 годин)

Повторення правил особистої гігієни туриста під час занять оздоровчим туризмом, при проведенні прогулянок, походів вихідного дня, туристичного зльоту. Можливі травми під час туристсько-краєзнавчих прогулянок і походів вихідного дня (удари, садна, потертості, мозолі, розтяжіння, дрібні порізи, кров з носа) та порядок надання долікарської допомоги постраждалим. Знання прийомів особистої і взаємної допомоги.

Практичні заняття: надання долікарської допомоги постраждалим при різних травмах. Збір похідної аптечки.

Словник: постраждалий, травма, порізи, мозолі, удари, садни, потертості, розтяжіння.

Фразеологія: ми обережні під час подорожі, я допомагаю друзям, я надаю долікарську допомогу.

Модуль III. Краєзнавча характеристика рідного краю (9 годин)

Географічне положення рідного краю. Кліматичні умови. Історичні пам'ятки міста (Дніпрогес, Острів Хортиця, Запорізька Січ). Промисловість. Герб та прапор міста.

Практичні заняття: перегляд фотографій, презентацій та відеофільмів про рідне місто та історичні пам'ятки.

Словник: клімат, річка, прапор, герб, пам'ятки, промисловість.

Фразеологія: я вмію малювати прапор, я люблю подорожувати, наше місто промислове, я пишаюся історичними пам'ятками міста.

Модуль IV. Охорона природи (8 годин)

Значення охорони природи під час проведення корекційно-розвивальних занять з оздоровчого туризму на повітрі, туристичних зльотів, прогулянок і походів вихідного дня. Природні забруднення та об'єкти, що є найбільшими забруднювачами природнього середовища. Роль рослин і дерев в очищенні повітря.

Практичні заняття: перегляд презентацій і відеофільмів з правил поведінки на природі. Висадка і пересадка квітів у горщиках, полив.

Словник: сміттєзвалища, аварії, відходи, гази, природні забруднення, забруднювачі повітря.

Фразеологія: я доглядаю за квітами, я не ламаю гілля дерев, я не кидаю сміття. я оберігаю природу, я висаджую дерева (кущі, квіти).

Модуль V. Природа і ми (5 годин)

Природно-заповідний фонд міста (області). Тваринний і рослинний світ рідного міста. Ознайомлення з Червоною книгою України різними видами рослин і тварин, які занесені до неї.

Практичні заняття: відеофільми і фотографії, слайди із зображенням рідкісних тварин і рослин. Складання пазлів щодо рослинного і тваринного світу.

Словник: журавель степовий, жайворонок сірий, їжак вухатий, сова, конвалія, лілія, вовчі ягоди.

Фразеологія: їжаки мають гострі голки, журавель – найвища з літаючих птахів, жайворонки першими зустрічають світанок, вовчі ягоди небезпечні.

Модуль VI. Азбука орієнтування (8 годин)

Дорога додому. Розповідь маршруту з дому до школи і назад. Сторони горизонту.

Практичні заняття: рухливі ігри туристичного спрямування («Шукаємо скарб», «Пожежа», «Переліт птахів», «Павуки і мухи», «Що взяти в похід»), естафети.

Словник: північ, південь, захід, схід, маршрут.

Фразеологія: ми йдемо на південь, на півночі холодно, на сході стає сонце, сонце сідає на заході.

Модуль VII. Метеорологічні і фенологічні спостереження за природою (12 годин)

Ведення щоденників спостереження. Оформлення результатів спостережень. Передбачення змін у погоді за поведінкою тварин і птахів, станом рослин за народними прикметами. Навесні спостерігаємо за: збільшенням дня, зменшенням ночі, підвищенням температури, таненням снігу, льодоходом, розливом річки; першими ознаками весни: набухання бруньок, поява листя, трави, цвітіння дерев, кущів, цвітіння трав'янистих рослин, цвітіння ранньоквітучих рослин.

Практичні заняття: Навчитися уважно стежити за змінами в природі і систематично фіксувати їх, уміти аналізувати спостереження. Спостереження протягом року за сезонними явищами природи, занесення отриманих даних в щоденники спостережень. Збір різних природних матеріалів для створення колекції і виготовлення виробів з природнього матеріалу. Екскурсії в природу з метою спостереження за рослинами, тваринами, птахами і явищами природи щомісяця і посезонно.

Словник: бруньки, цвітіння, рослини, явища, екскурсія, екібана.

Фразеологія: ми слідкуємо за погодою, сьогодні сонячний день, під час грози йде дощ, хороша погода, вироби з природного матеріалу.

Модуль VIII. Загальна фізична підготовка 3-й рік навчання (28 годин)

Основні рухи.

Шиккування. В шеренгу вздовж риски, з рівнянням по носках, у колону по одному, в коло велике і маленьке. Виконуються самостійно за інструкцією і за допомогою вихователя.

Ходьба. Один за одним в обхід зали; парами один за одним; із прапорцями один за одним і парами; зі змінами положення рук (вверх, за голову, в сторону, за спину, на пояс, перед груддю, до плечей); на носках, на зовнішніх і внутрішніх зводах стоп, перекатом з п'ятки на носок; зі змінами напрямку за вихователем і самостійно; із зупинками по закінченню звукових сигналів. Виконується самостійно і за вихователем у супроводі звукових сигналів.

Біг. Групою до протилежної стіни зали; один за одним по колу; один за одним зі міною напрямку; приставним кроком правим і лівим боком, схресним кроком; один за одним з обминанням 5-6 фішок, поставлених в ряд; біг із зупинками і присіданням по закінченню звукових сигналів, біг врозсип; чергування бігу із ходьбою відповідно до частоти звукових сигналів. Виконується самостійно і за вихователем у супроводі звукових сигналів.

Стрибки. Підскоки руки на пояс, підстрибування на місці з поворотами – руки на поясі, із просуванням уперед – руки на поясі (відстань 3-4 м); зістрибування з піднятого краю дошки (висота 5-10 см), з нахиленої дошки (висота 15-20 см), з лавки, тримаючись за руку вихователя (висота 20-25 см); перестрибування через канат, гімнастичну палицю, через вірвовку, натягнуту над підлогою (висота 5-10 см); стрибки в довжину з місця через шнури, покладені на підлогу, через накреслений “струмок” (ширина 25-30 см). Стрибки через скакалку на двох ногах, обертаючи її вперед і назад. Виконуються за показом із вихователем, за його допомогою і страховкою.

Повзання, лазіння, перелазіння. Із вихідного положення стійка на колінах опора на кисті виконати повзання по гімнастичній лавці; “мавпячий біг” швидке пересування на підлозі в положенні стійка на колінах з опорою на кисті; лазіння по похилій драбині (висота 1,5-2 м), по гімнастичній стінці – довільним способом (висота 2 м); перелізання через лавки, які стоять паралельно (відстань 1,5-2 м), через колоду; пролізання між рейками вишки і сходової піраміди. Виконується за показом, за допомогою вихователя і з страховкою.

Загальнорозвивальні вправи

Вправи без предметів. Одночасні рухи рук вперед – вверху – в сторони – на пояс – до плечей – вниз; почергові рухи рук вперед – вверху – за голову – в сторону – до плечей – вниз; вихідне положення стійка ноги нарізно, руки вперед долоні стиснуті в кулак, почергове напруження і розслаблення м'язів рук і спини одночасно з'єднуючи лопатки; вихідне положення стійка ноги нарізно руки перед груддю долонями всередину, пальці нарізно, почергово виконуючи правою (лівою) рукою, а потім одночасно обома руками положення руки в сторону з обов'язковим напруженням м'язів і виконанням протидії руху; із вихідного положення стійка ноги нарізно, руки вверху: нахили тулуба в сторону; вихідне положення – вузька стійка, руки вниз: рух правою назад на носок, руки вверху і повернутися у вихідне положення; те саме з лівої; вихідне положення – стійка ноги нарізно, руки в низ, присід, руки на підлогу і повернутися у вихідне положення – руки через сторони вверху, плескіт у долоні над головою; вихідне положення – упор лежачи: махи правою, те саме лівою; вихідне положення – упор сидячи сзаду: схресні рухи ногами; вихідне положення – лежачи на спині, руки вниз: за сигналом намагатися швидко виконати сід, ноги до грудей, руки вперед, за наступним сигналом – повільно повернутися у вихідне положення; вихідне положення – лежачи на животі, руки вверху: за сигналом прогнутися, та за сигналом повернутися у вихідне положення. Виконуються разом із вихователем і за показом.

Вправи із предметами. *Вправи із гімнастичною палкою в русі:* ходьба один за одним зі зміною положення палки (вверху, перед грудьми, вниз); ходьба палка за голову: на кожний крок поворот тулуба в сторону попереду стоячої ноги, ходьба, палка вперед, на кожний крок палка вверху, прогнутися; ходьба на носках, палка на голові; ходьба, на кожний крок випад вперед, палка вверху; ходьба на внутрішній та зовнішній стороні стопи, палка за спину, хватом на згибі локтів. *Вправи із гімнастичною палкою на місці:* вихідне положення – стійка ноги нарізно, палка вниз: рухи палкою вверху-

назад і вихідне положення; вихідне положення – палка вверх: нахили тулуба в сторону; вихідне положення те ж, палка вперед: пружинячі повороти вправо, вліво; вихідне положення – вузька стійка, палка на підлозі з права: стрибком вузька стійка палка з ліва, те саме вліво; вихідне положення – стійка ноги нарізно, палка між ногами на підлозі, стрибком перейти у стойку схресно правою; стрибком – вихідне положення; те саме лівою; вихідне положення – вузька стійка, палка вниз, випад правою, палка за голову; вихідне положення; те саме лівою; вихідне положення – широка стійка, палка вниз, виконати випад вправо, палка вверх, вихідне положення; те саме в ліво; вихідне положення – ноги нарізно, палка зправа, мах правою через палку передати палку в ліву руку під ногою; те саме з лівою; вихідне положення – лежачи на спині, палка вверх: сід, палка вверх; вихідне положення; вихідне положення – лежачи на животі, палка вверх: за сигналом прогнутися; за сигналом вихідне положення.

Вправи, що обумовлюють формування правильної постави.

Лазіння по гімнастичній стінці (висота 2 м); підтягування на руках по лавці, а також по похилій дошці, лежачи на животі (висота 25-30 см); переكات середнього м'яча один одному, лежачи на животі (відстань 1 м); кидок середнього м'яча вихователю через натягнуту віршовку, лежачи на животі (висота 10-15 см); рухи рук у сторони, прогнувшись лежачи на животі, а також заведення рук за спину за звуковим сигналом; вихідне положення упор лежачи на животі, прогнутися; ходьба по дошці з мішечком піску на голові; сидячи обличчям до гімнастичної стінки, тримаючись носками за нижню рейку, лягати за звуковим сигналом; “мавпячий біг” (вихідне положення стоя на колінах упор на кисті рук); “жабка” – м'які підскакування із просуванням вперед, спираючись руками об краї лавки, ногами – об підлогу (лавка між ногами); крокувати на канаті, на палиці, стоячи стопами поперек; ходьба приставним кроком по канату правим (лівим) боком, по гімнастичній палиці; ходьба приставними кроками по нижній рейці гімнастичної стінки

(2-3 прольоти); почергові згинання, розгинання й обертання стоп, сидячи. Виконуються за показом та інструкцією вихователя.

Вправи для розвитку рівноваги. Ходьба по дошці один за одним (ширина 25 см); ходьба по дошці з піднятим краєм (висота 15-20 см); ходьба по лавці один за одним (висота 20-25 см); ходьба на носках один за одним: переступання через гімнастичні палиці, рейки драбини, покладеної на підлогу, через будівельні кубики із наступанням на них; крутіння на місці переступанням, руки на поясі; рухи голови стоячи – повороти, нахили, обертання; ходьба один за одним з високим підніманням колін; збереження рівноваги в положенні стоячи на одній нозі, з опорою руками за рейку гімнастичної стінки, та без опори. Виконуються за показом і за допомогою вихователя.

Ігри: рухливі ігри «Пожежа», «Переліт птахів», «Павуки і мухи», «Що взяти в похід туристського спрямування, на розвиток спостережливості, уваги, пам'яті в приміщенні і на місцевості. Естафети.

Мовленнєвий матеріал:

Словник: випад, підскоки, фішки, тулуб, похила, горизонтальна, перешкода, рівновага, загальнорозвивальні вправи.

Фразеологія: я виконую ходьбу вперед (боком, змійкою), він виконує перелізання через перешкоду, ми виконуємо вправи з гімнастичною палкою, я виконую випад правою (лівою), він виконує випад вправо (вліво), ми виконуємо нахили тулубом.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Діти мають знати:

- правила безпеки під час практичних занять оздоровчим туризмом;
- права і обов'язки учасників туристичного зльоту;
- правила дорожнього руху;
- правила протипожежної безпеки;
- правила техніки безпеки в зимовий період та на воді;
- обов'язки чергових під час походів вихідного дня;

- про гігієну туриста під час походів вихідного дня;
- правила розміщення предметів у рюкзаку;
- розуміти поданий мовленнєвий матеріал.

Гуртківці мають вміти:

- дотримуватись гігієни туриста;
- виконувати загальнорозвивальні вправи для різних груп м'язів;
- забезпечити вологонепроникність рюкзака;
- рухатися по дорозі, стежками, пересіченій місцевості, схилах;
- орієнтуватися за сторонами горизонту;
- долати спуски і підйоми;
- доглядати за квітами;
- саджати дерева та квіти;
- вести щоденник метеорологічних і фенологічних спостережень.

Гуртківці мають набути досвід:

- з подолання штучної смуги перешкод (біг по купинах, переправа по колоді через яр, маятник, біг по жердинах);
- вибору безпечного місця для бівачних робіт;
- щодо попередження появи мозолів, потертостей, садин, розтяжінь і надання долікарської допомоги при необхідності;
- зі спостереження за рослинним і тваринним світом.

Достатній рівень, четвертий рік навчання

Навчально-тематичний план

(4 години на тиждень)

№ з/п	Назва модулів, розділів	Кількість годин		
		всього	теоретичних	практичних
Вступ			1	
Техніка безпеки			1	
Модуль I. Оздоровчий туризм		63	3	60
Змістовний модуль 1.1.	Базова туристська підготовка	21	1	20
Змістовний модуль 1.2	Проведення походів вихідного дня	26	1	25
Змістовний модуль 1.3	Туристичний зліт (змагання з подолання штучної туристської смуги перешкод)	16	1	15
Модуль II. Надання долікарської допомоги.		9	4	5
Модуль III. Красзнавча характеристика рідного краю		9	4	5
Модуль IV. Охорона природи		8	3	5
Модуль V. Природа і ми		5	3	2
Модуль VI. Азбука орієнтування		8	2	6
Модуль VII. Метеорологічні і фенологічні спостереження за природою		12	2	10
Модуль VIII. Загальна фізична підготовка		28	1	27
Всього годин		144	24	120

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (1 година)

Ознайомити учнів з планом роботи на навчальний рік. Обмін спогадами про літні канікули, враженнями про мандрівку.

Техніка безпеки (1 година).

Проведення інструктажу з техніки безпеки на час проведення корекційно-розвивальних заняттях з оздоровчого туризму (в приміщеннях, спортивних залах, спортивних майданчиках). Дотримання техніки безпеки при проведенні туристсько-краєзнавчих прогулянок, походів вихідного дня, туристичних зльотів. Правила поведінки туристів у лісі, на воді, під час грози. Дії туриста, який відстав від групи або заблукав.

Практичні заняття: перегляд повчальних відеофільмів з правил безпеки під час подорожі та у надзвичайних ситуаціях.

Модуль I. Оздоровчий туризм (63 години)

Змістовий модуль 1.1 Базова туристська підготовка (21 година)

Повторення вивченого матеріалу стосовно туристського побуту. Значення правильної організації харчування в поході вихідного дня. Харчування під час туристсько-краєзнавчих прогулянок і походів вихідного дня. Складання меню. Фасування, транспортування та збереження продуктів. Господарське спорядження. Посуд для приготування і вживання їжі. Загальні вимоги до місць привалів і ночівель у походах вихідного дня: безпечність, зручність, наявність питної води, дров.

Послідовність робіт: вибір місця, планування табору, розподіл обов'язків, встановлення наметів, улаштування і розпалювання вогнища, заготівля дров, робота чергових, розміщення індивідуального спорядження тощо. Послідовність встановлення наметів. Порядок і чистота привалів і ночівель. Протипожежна безпека. Типи вогнищ та їх призначення. Вимоги до місця розведення вогнища. Заготівля та зберігання дров. Спорядження для вогнища. Правила зберігання сокир, пилор, ножів у поході. Види вузлів, їх призначення. Загальна характеристика природних перешкод (лісові, зарослі,

завали, схили, річки, болота, осини, сніжники). Ознайомлення з районом майбутнього походу вихідного дня.

Практичні завдання: Складання списку продуктів для туристсько-краєзнавчих прогулянок і походів вихідного дня. Складання меню. Приготування чаю в польових умовах. Безпечні прийоми поводження біля відкритого вогню, з кип'ятком. Під час прогулянок (протягом навчального року, протяжність – 4-5 км, тривалість – 1 година 20 хвилин) долали штучну смугу перешкод протяжністю – 300 м (установка та збір намету, переправа через яр по колоді, навісна переправа через річку, подолання перешкод з використанням підвісної мотузки «маятник», спуск і підйом по схилу спортивним способом, переправа по мотузці з перилами через яр, рух по жердині); проводили конкурсну програму (фотоконкурс, надання долікарської допомоги, в'язання вузлів (прямий, зустрічний, брамшкотовий), кращий туристичний побут).

Словник: переправа, перешкода, меню, побут, вузол, мотузка, спорядження, привал, ночівля.

Фразеологія: ми вміємо долати природні перешкоди, я вмію спостерігати, ми вміємо в'язати вузли, я вмію заготовлювати та зберігати дрова.

Змістовий модуль 1.2 Проведення походу вихідного дня (26 годин)

Організація і підготовка до походу вихідного дня. Бесіда про техніку безпеки під час подолання маршруту, розведення багаття, біля водойм. Ознайомлення з районом майбутньої мандрівки. Складання списку речей необхідних в поході вихідного дня. Підготовка спорядження особистого і групового. Складання списку продуктів для туристсько-краєзнавчих прогулянок і походу вихідного дня. Вибір чергових і розподіл обов'язків (фото, приготування обіду, збирання сухих дров).

Практичні заняття: Комплектація туристської групи, попередній медогляд учасників. Участь в поході вихідного дня (протяжність маршруту – 10 км, проведення – вересень-травень, тривалість кожного – 12-12,5 годин).

Ведення щоденнику метеорологічних і фенологічних спостережень. Фото на привалах (через кожні 3 км). Збір сухостою і сухих дров для розпалювання вогнища на території окресленій керівником групи (через 5 км подолання маршруту, усі діти повинні бути на виду). Розпалювання вогнища і приготування чаю разом з керівником групи. Проведення рухливих ігор туристичного спрямування («Школа Робінзона», «Лабіринт», «Мінне поле», «Павутинка»).

Словник: чергові, водойма, мотузка, похід, розпалювання вогнища.

Фразеологія: я вмію збирати спорядження, ми готуємо чай на вогнищі, ми не залишаємо після себе сміття, я з сухих дров розпалюю вогнище.

Змістовий модуль 1.3 Туристичний зліт (змагання з подолання штучної смуги перешкод) (16 годин)

Організація та підготовка до проведення Туристичного зльоту. Бесіда про техніку безпеки під час участі у змаганнях з подолання штучних перешкод. Бесіда про правила ввічливої поведінки з учасниками команд і команд суперників. Обладнання дистанції для змагань. Знаки позначення старту і фінішу, контрольного пункту, маркіровка ділянки.

Практичні заняття: проведення в жовтні-квітні Туристичного зльоту з подолання штучної смуги перешкод (протяжність 300 м): установка та збір намету, переправа через яр по колоді, навісна переправа через річку, подолання перешкод з використанням підвісної мотузки «маятник», спуск і підйом по схилу спортивним способом, переправа по мотузці з перилами через яр, рух по жердині. Проведення конкурсної програми, надання долікарської допомоги, в'язання вузлів (прямий, зустрічний, булинь), кращий туристичний побут (фотоконкурс на найкраще селфі командою).

Словник: прямий вузол, зустрічний вузол, булинь; переправа, підвісна мотузка; спуск. підйом, схил.

Фразеологія: ми вміємо збирати намет, ми вміємо спритно долати перешкоди, я вмію стрибати по жердинах, я вмію переправлятися через річку, я вмію спускатися (підійматися) спортивним способом.

Модуль II. Надання долікарської допомоги (9 годин)

Повторення правил особистої гігієни туриста під час занять оздоровчим туризмом, при проведенні туристичного зльоту, прогулянок і походів вихідного дня. Принципи комплектування похідної аптечки лікарськими засобами та порядок їх упаковки. Долікарська допомога постраждалим при харчових отруєннях (грибами, ягодами, зіпсованими харчами), при кровотечах (венозних, артеріальних), ураженнях блискавкою. Застосування тугої давлючої пов'язки і джгута при кровотечах.

Практичні заняття: накладання тугої давлючої пов'язки при венозній кровотечі та джгута при артеріальній кровотечі; надання долікарської допомоги постраждалому від удару блискавкою.

Словник: зіпсовані харчі, отруєння; блискавка, пов'язка, джгут, кровотеча, похідна аптечка.

Фразеологія: ми вміємо ховатися від блискавки, ми розрізняємо їстівні і отруйні гриби і ягоди, я дотримуюся гігієни, я не їстиму зіпсовані харчі.

Модуль III. Краєзнавча характеристика рідного краю (9 годин)

Україна – це я. Герб та прапор України. Київ столиця і серце України. Туристичні можливості нашої Батьківщини. Природні об'єкти Закарпаття і Криму. Азовське і Чорне моря України.

Практичні заняття: перегляд фотографій та відеофільмів із зображенням природних об'єктів України. Малювання символіки України.

Словник: столиця, Батьківщина, море.

Фразеологія: столиця України – Київ, я люблю відпочивати на морі, влітку море тепле, я вмію плавати.

Модуль IV. Охорона природи (8 годин)

Значення охорони природи під час проведення корекційно-розвивальних занять з оздоровчого туризму на повітрі, туристичних зльотів, прогулянок і походів вихідного дня. Охорона водних ресурсів, лісу, ґрунтів.

Практичні заняття: проведення масового заходу з розчищення джерел і струмків. Зберігання старих дерев, купин хмизу, як місць для гніздування птахів, укриття дрібних звірів.

Словник: струмки, ліс, забруднення.

Фразеологія: я не руйную гнізд, я люблю піклуватися про тварин і птахів, взимку ми годуємо пташок.

Модуль V. Природа і ми (5 годин)

Заповідники України. Грім і блискавка – явища природи.

Практичні заняття: перегляд відеофільмів і фотографій із зображенням явищ природи.

Словник: грім, блискавка, дощ, сніг, град.

Фразеологія: сніг йде узимку, град псує врожай, блискавка небезпечна, дощ потрібен для росту та життя рослин і дерев.

Модуль VI. Азбука орієнтування (8 годин)

Способи орієнтування: за небесними світилами (Сонцем, Полярною зіркою), місцевими ознаками (корою та кроною дерев, мохом, мурашниками, картою та компасом). Ознайомлення з умовними знаками карт для орієнтування. Зображення місцевих предметів на топографічних картах за їх основними видами.

Практичні заняття: малювання в зошиті сторін горизонту та замальовування умовних знаків. Визначення сторін горизонту за сонцем, місцевими ознаками, явищами природи та компасом під час туристсько-краєзнавчих прогулянок.

Словник: сонце, зірки, місяць, мох, мурашки, горизонт, сторони горизонту, явища природи.

Фразеологія: вдень ми орієнтуємося по сонцю, довгі гілки вказують на південь, мох від сонця ховається на північ, яскраві зірки – ознака наступного сонячного дня.

Модуль VII. Метеорологічні і фенологічні спостереження за природою (12 годин)

Ведення щоденників спостереження. Оформлення результатів спостережень. Передбачення змін у погоді за поведінкою тварин і птахів, станом рослин, за народними прикметами. Спостерігаючи за метеорологічними явищами ми спостерігаємо за: появою перших проталин; зникненням суцільного снігового покриву; повним звільненням полів від снігу; останнім заморозком весною і першим восени; першою появою снігового покриву; появою стійкого снігового покриву.

Практичні заняття: Спостереження за ходом сезонних явищ і ведення запису у щоденнику (їх початок і масовий розвиток): записати дату, коли з'явилися проталини на рівній місцевості; день, коли більша половина місцевості звільнилася від снігу; коли відкрита видима поверхня звільнилася від снігу, залишки можуть бути в затінених місцях; дату, коли востаннє весною і вперше восени спостерігали вранці іній; дати його появи та зникнення; дату утворення снігового покриву, який зберігається всю зиму. Навчитися уважно стежити за цими коливаннями і систематично фіксувати їх, уміти аналізувати явища які відбуваються в природі. Збір різних природних матеріалів для створення колекції і виготовлення виробів з природнього матеріалу. Екскурсії в природу з метою спостереження за рослинами, тваринами, птахами і явищами природи щомісяця і посезонно.

Словник: проталини, іній, прикмета, поведінка.

Фразеологія: ми виготовляємо годівнички, сьогодні випав сніг, вранці землю вкрив іній, стояв густий туман.

Модуль VIII. Загальна фізична підготовка 4-й рік навчання (28 годин)

Основні рухи.

Шиккування: в одну шеренгу з рівнянням по носках, (відстань на ширину однієї долоні), один за одним із рівнянням у потилицю; перешикування в коло велике і маленьке, в колону по два. Виконуються під контролем вихователя.

Ходьба. один за одним, парами; з предметами в руках (палиці, прапорці тощо); зі зміною положення рук (вверх, у сторони, на пояс); на носках, на зовнішніх і внутрішніх зводах стоп, перекатом з п'ятки на носок; з обминанням фішок; зі зміною напрямку – змійкою, по діагоналі. Виконується самостійно і за вихователем.

Біг. звичайним бігом, руки працюють як під час бігу (зігнуті під кутом 90°) один за одним; приставним кроком правим і лівим боком, скресним кроком, спиною вперед; з обминанням фішок; змійкою один за одним; групою, парами, за м'ячем, за обручем, зі зміною темпу; чергування ходьби і бігу за звуковим чи зоровим сигналом або (хлопком, махом руки, прапорцем); підскоки. Виконується самостійно і за вихователем за звуковим сигналом і за словесною інструкцією.

Стрибки. підстрибування на місці з поворотом на носках; з пересуванням вперед всередину кола й один за одним; з підбиванням підвішеного в сітці великого м'яча на місці; у ходьбі і бігу, на одній, потім на другій нозі; зістрибування з гімнастичної лавки (висота 25-30 см), з нахиленої дошки (висота 25-30 см); перестрибування з місця через вірвовку, натягнуту над підлогою (висота 15-20 см); через вірвовку з розбігу (висота 23-35 см), з місця через “струмочок” (ширина 30-40 см); з розбігу через “струмочок; (ширина 40-50 см). Стрибки через скакалку з обертанням її вперед на одній нозі (права, ліва). Виконуються самостійно і за страховкою вихователя.

Повзання, лазіння, перелазіння. повзання в упорі стоячи на колінах по гімнастичній лавці, з підповзанням під натягнуту вірвовку (висота 25-30 см); з пролізанням між рейками вишки чи піраміди; лазіння по гімнастичній і похилій драбині довільним способом (висота до 2 м); перелазіння через гімнастичні лавки, через колоду, через сходову піраміду; пролізання в обруч, не торкаючись руками підлоги; влізання на вишку (висота 2 м), канат довільним способом (1 м). Виконуються самостійно і з страховкою вихователя.

Загальнорозвивальні вправи

Вправи без предметів. В. п. – стійка ноги нарізно, руки на пояс: нахил голови вперед, назад, вправо, вліво; в. п. – стійка ноги нарізно: ліва рука в сторону, права рука на голову: нахил голови вправо, відчуваючи незначний тиск правою рукою, теж вліво; в. п. – стійка ноги нарізно, руки за голову: нахил голови вперед, допомагаючи руками; в. п. – стійка ноги нарізно, руки вниз, пальці скресно: повернутися у вихідне положення, з опорою рук на стегно лівої ноги; в. п. – стійка ноги нарізно: присід, поворот тулуба на право, повертаючись у вихідне положення мах правою ногою в сторону, руки вгору, нахил в сторону махової ноги, те саме на ліво; в. п. – стійка ноги нарізно правою, руки на пояс: стрибком зміна положення ніг; кроком марш на місці; в. п. – вузька стійка: стрибком в упор лежачи, стрибком присід, випригнути в гору, повертаючись у в. п.; в. п. – упор лежачи: упор лежачи на передпліччях; повернутися у в. п.; в. п. – упор лежачи с заду: згинання і розгинання рук; в. п. – лежачи на животі, руки вгору: за сигналом прогнутися, за сигналом повернутися у в. п.; в. п. – лежачи на животі: упор лежачи на стегнах, прогнутися. Виконуються разом із вихователем і самостійно.

Вправи з м'ячами, мішечками піску: кидок і ловля середнього м'яча від вихователя до дитини і назад, стоячи в колі; передача один одному середнього м'яча ударом об підлогу, стоячи по двоє (відстань до 1 м); кидки середнього м'яча об стіну і ловля його після відскоку (відстань 60-70 см); передача великого м'яча назад прогнувшись, сидячи верхом на лавці; кидки середнього м'яча об підлогу і ловля його після відскоку із в. п. стоячи, ноги на ширині плечей; ведення середнього м'яча однією рукою, стоячи на місці, в. п. – ноги на ширині плечей; кидки мішечків з піском у горизонтальну ціль – корзину, обруч (відстань 1,5-2 м); кидки малого м'яча чи мішечка з піском у вертикальну ціль правою і лівою рукою (відстань 2 м, діаметр кола 40-50 см, висота 1-1,5 м); кидки вдаль малого м'яча (мішечка з піском).

Вправи, що обумовлюють формування правильної постави: лежачи на животі руки у сторони: прогнутися; лежачи на животі, “рухи плавця”;

сидячи обличчям до гімнастичної стінки і тримаючись носками за нижню рейку, лягати на спину і повернутися у в. п.; із в. п. – стоячи спиною до гімнастичної стінки і тримаючись за рейку на рівні пояса, присідання на носках; лежачи на животі, кидки середнього м'яча один одному через віршовку (висота 10-15 см); підтягування на руках по гімнастичній дошці, лежачи на животі (висота піднятого краю 30-40 см); у положенні упора сидячи позаду: рухи стопами вгору, до себе, від себе; зведення і розведення стоп, колові рухи стопами; ходьба приставними кроками по канату, палиці, нижній рейці гімнастичної стінки правим (лівим) боком; сидячі на гімнастичній лавці продольно качати гімнастичну палку стопами вперед і назад; підіймати олівці стопами.

Вправи на розвиток рівноваги: ритмічні рухи голови: повороти, нахили; зміна напрямку руху в ходьбі й під час бігу за звуковим сигналом; зупинки в бігу і присідання за сигналом вихователя; обертання на місці із наступним присіданням за звуковим сигналом; зміни напрямку бігу; ходьба вгору і вниз по похилій дошці, по лавці (висота 25 см); ходьба один за одним по драбинці із різновисоких кубів; ходьба по гімнастичній лавці на носках, руки в сторони; теж з високим підніманням колін, руки на поясі; теж на носках з одночасною зміною положення рук; теж з мішечком піску на голові. Виконуються самостійно і зі страховкою вихователя.

Мовленнєвий матеріал:

- словник: високо, шеренга, колона, поворот, вдих, видих, спритний, темп, швидкий, повільний, правильна постава, рівновага.

- фразеологія: він ловить м'яч двома руками, ми передаємо м'яч над головою, я стрибаю високо, я виконую вправу повільно, ми ходимо колоною, під час напруження я виконую – видих, під час розслаблення – вдих, я утримую рівновагу, ми виконуємо вправи на формування правильної постави.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Діти мають знати:

- правила безпеки під час практичних занять оздоровчим туризмом;
- права і обов'язки учасників туристичного зльоту;
- обов'язки чергових під час походів вихідного дня;
- про гігієну туриста під час походів вихідного дня;
- правила поведінки туристів в походах: в лісі, на воді, на заболоченій місцевості, на схилах, під час грози, в туман;
- вимоги до туристського спорядження: міцність, легкість, безпечність і зручність в експлуатації, гігієнічність, естетичність;
- залежність ваги рюкзака від статі, віку учасника та виду маршруту. Одяг та взуття для літніх і зимових (в міжсезоння) походів.
- розуміти поданий мовленнєвий матеріал.

Гуртківці мають вміти:

- дотримуватись гігієни туриста;
- виконувати загально-розвивальні вправи для різних груп м'язів;
- обрати безпечне та зручне місце для розташування туристичної групи і ведення бівачних робіт;
- рухатися похідним строєм по пересіченій місцевості, витримувати темп, інтервал руху;
- в'язати вузли (брамшкотовий, зустрічний, прямий);
- долати природні перешкоди;
- правильно діяти у надзвичайних ситуаціях (заблукав, відстав від групи, грози);
- зупинити кровоточу з носа;
- визначати сторони світу за небесними світилами та природними ознаками;
- вести щоденник метеорологічних і фенологічних спостережень.

Гуртківці мають набути досвід з:

- долання маршруту походу вихідного дня;
- орієнтування в незнайомій місцевості за місцевими ознаками і небесними світилами;

- організації туристичного побуту в польових умовах і з дотриманням мір безпеки;
- виконання простих краєзнавчих завдань, вивчати краєзнавчі об'єкти;
- участі у туристичному зльоті;
- основних прийомів надання допомоги при кровотечах, ураженнях блискавкою, утопаючому.

Рекомендований перелік групового туристського спорядження та обладнання під час походів вихідного дня, необхідного для реалізації програми «Оздоровчий туризм»

№ з\п	Назва спорядження та обладнання
1	Туристичний намет
2	Тент для кухні
3	Сокира в чохлі
4	Пилка в чохлі
5	Приладдя для вогнища: гачки, рукавиці для вогнища, сірники в герметичній упаковці
6	Кани (казанки туристські)
7	Господарське спорядження: дошка для нарізки, ножі, миючі засоби, тара для продуктів, ганчірка, губка для миття посуду, терка для овочів, ополоник
8	Медична аптечка в футлярі
9	Ремонтний набір в упаковці
10	Топографічне приладдя: компас, курвіметр, топографічні, карти
11	Зошит для ведення польового щоденника
12	Фотоапарат (відео), мобільний телефон
13	Рукавиці брезентові
14	Шолом захисний
15	Індивідуальні системи страхівки
16	Компас
17	Топографічні і спортивні карти
18	Мотузка основна 10 мм, 8 мм
19	Мотузка «репшнур» 6 мм
20	Карабін зі звичайною муфтою
21	Карабін з муфтою (автомат)
22	Спусковий пристрій «вісімка»
23	Сірники для розпалювання вогнища (запальничка)

Рекомендований перелік особистого туристського спорядження та обладнання під час походів вихідного дня, необхідного для реалізації програми «Оздоровчий туризм»

№ з\п	Назва спорядження та обладнання
1	Рюкзак для походів вихідного дня
2	Килимок туристський
3	Сидіння туристичне
4	Спальний мішок
5	Взуття на твердій товстій підошві
6	Взуття спортивне
7	Ємність для питної води (0,5-1 літр)
8	Головний убір (легкий; теплий)
9	Штормівка і брюки (вітрозахисний костюм)
10	Спортивний тренувальний костюм
11	Столові приладдя (КЛМН): кружка, ложка, миска.
12	Щоденник метеорологічних і фенологічних досліджень, ручка
13	Накидка від дощу
14	Рубашка з довгим рукавом
15	Шкарпетки (1 пара)
16	Купальник (плавки)
17	Туалетні приладдя
18	Особиста міні-аптечка

Література

Основна

1. Бардин К.В. Азбука туризма : (О технике пешеходных путешествий). Пособие для учителей, руководителей турист. походов со школьниками / К. В. Бардин. – М. : Изд. 2-е, испр. и доп., Просвещение, 1981. – 197 с.
2. Васильев И.В. В помощь организаторам и инструкторам туризма / И. В. Васильев. – М. : Изд. 2-е, испр. и доп., Профиздат, 1973. – 136 стр.
3. Кодыш Э.Н. Соревнования туристов. Пешеходный туризм / Э. Н. Кодыш. – М. : Физкультура и спорт, 1990. – 126 с.
4. Костриця М.Ю. Туристичний похід вихідного дня / М.Ю. Костриця, М.С. Дубовис. – К. : Здоров'я, 1989. – 150 с.

5. Костриця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристська робота / Костриця, Обозний : Навчальний посібник. – К. : Вища школа, 1995. – 223 с.
6. Кравчук Т. А. Теория и методика спортивно-оздоровительного туризма: учебное пособие / Т. А. Кравчук / часть I. – Издание 2-е, переработанное и дополненное в 2-х частях. – Омск : Изд-во СибГУФК, 2009. – 186 с.
7. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм : навч. посібник для вузів / М. П. Крачило ; ред. : О. Ф. Трегуб . – Київ : Вища школа, 1994 . – 191 с.
8. Линчевский Э.Э. Психологический климат туристской группы / Э. Э. Линчевский. – Москва : Физкультура и спорт, 1981. – 111 с.
9. Мальцева Л. В. М21 Дитячий туризм : навч.-метод. посіб. / Л. В. Мальцева, Г. О. Сорокіна ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 107 с.
10. НАСТАНОВИ щодо проведення змагань з пішохідного туризму та пішохідних туристських походів. – К. ФСТУ, 2009.
11. Сергеев В.Н. Туризм и здоровье / В. Н. Сергеев. – Москва : Профиздат, 1997. – 97 с.
12. Спортивне орієнтування. Поняття про спортивне орієнтування. Основи топографії. Початковий рівень: Навчально-методичний посібник / Укл. Т. М. Жиленко. – Запоріжжя: КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР 1 2012. – 88 с.
13. Федотов Ю.Н. Спортивно-оздоровительный туризм. Учебное пособие / Ю. Н. Федотов. – СПб., СПбГАФК им. П.Ф.Лесгафта., 2001. – 292 с.

Додаткова

1. Тамм Е.И. Энциклопедия туриста / Е. И. Тамм. – Москва : БРЭ, 1993. – 607 с.
2. Федотов Ю. Н. Спортивно – оздоровчий туризм: підручник [Текст] / Ю. Н. Федотов. – 2 –е вид. испр. і доп. – Москва : Сов. спорт, 2008. – 464с.

3. Горшков И. Д. Спортивно-оздоровительный туризм: текст лекций / И. Д. Горшков; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. — Ярославль: ЯрГУ, 2014. — 60 с.
4. Торгашева, А.А. Современные взгляды на лечебно-оздоровительный туризм [Текст] / А.М. Ветитнев, А.А. Торгашева // Курортные ведомости, 2014, №1 (82). — С.20-23. (0,53 / 0,4 п.л.).
5. Каленюк І.С., Котенко Т.М. Підходи до визначення соціальної результативності сфери рекреації та туризму Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. - 2016. - Т.21. - Вип.3. - С.113-118.
6. Грішнова О.А. Туризм і рекреація як чинники людського розвитку / О.А. Грішнова // Матеріали доповідей II науково-практичної конференції «Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою» (Бердянськ, 15-16 вересня 2006 р.)
7. Денісенко І.О. Використання засобів спортивно-оздоровчого туризму в підвищенні фізичного стану студентів 18-19 років: автореф. дис. канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / І.О. Денісенко; — Дніпропетровськ, 2014. — 20 с.
8. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг: навч. посібник / В. В. Величко; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. — Х.: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. — 202 с.
9. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. / В.Ф. Кифяк — Чернівці: Книги — ХХІ, 2003. — 300 с.

Додаток Г

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати

Монографія

19. Кунінець О. О., Байкіна Н. Г. Корекція рухової сфери глухих дітей засобами оздоровчого туризму : Монографія. Запоріжжя, Запорізький національний університет, 2015. 352 с.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

20. Кунінець О. О. Медико-педагогічна класифікація слухомовленнєвого розвитку глухих дітей. *Black Sea Scientific Journal of Academic Research. Social, Pedagogy Sciences & Humanities*. Tbilisi, Georgia, 2015. Vol. 22. Issue 4. Pp. 22–25.

*Статті у наукових фахових виданнях України,
що включено до міжнародних наукометричних баз*

21. Кунінець О. О. Особливості розвитку рухових здібностей глухих дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічні науки: Зб. наук. праць*. 2018. Вип. 82. Т. 1. С. 230–235.

22. Кунінець О. О. Розвиток рухових здібностей глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. Вип. 3. С. 45–53.

Статті у наукових фахових виданнях України

23. Байкіна Н. Г., Крет Я. В., Поддусєва О. О. Координація роботи фахівців і сім'ї глухих дітей при ранньому дитячому аутизмі засобами оздоровчого туризму. *Вісник Запорізького національного університету. Серія Педагогічні науки*. 2012. №2(18). С. 164–169.

24. Байкіна Н. Г., Пиптюк П. Ф., Поддусєва О. О. Особливості функціонального стану аналізаторів, які беруть участь у руховій діяльності на заняттях оздоровчим туризмом. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2012. №3(19). С. 126–130.

25. Байкіна Н. Г., Крет Я. В., Поддусєва О. О. Діагностика і корекція

психомоторики в глухих дітей. *Нова педагогічна думка*. 2013. №4 (76). С. 50 – 54.

26. Кунінець О. О. Діагностика глухих дітей молодшого шкільного віку залежно від діапазону сприйманих частот за медико-педагогічною класифікацією Л. В. Неймана. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2014. № 1(12). С. 277–280.

27. Кунінець О. О., Байкіна Н. Г. Психолого-педагогічні умови корекції рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку зі складним дефектом ранній дитячий аутизм. *Вісник Запорізького національного університету. Серія Педагогічні науки*. 2014. №1(22). С. 110–119.

28. Кунінець О. О., Байкіна Н. Г. Особливості функціонального стану аналізаторів глухих дітей молодшого шкільного віку, займаючих оздоровчим туризмом. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2014. Випуск 44. С. 65–69.

29. Кунінець О. О. Байкіна Н. Г. Особливості координаційних здібностей глухих школярів що займаються оздоровчим туризмом. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2015. Випуск 56. С. 207–210.

Публікації, що додатково відображають наукові результати

Публікації апробаційного характеру

30. Поддусєва О. О., Байкіна Н. Г. Корекція рухової сфери глухих школярів оздоровчим туризмом. *Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму: Тези доповідей V Міжнар. наук.-практ. конф.* (Україна, м. Запоріжжя, 10–11 жовтня 2013 р.). Запоріжжя: КПУ, 2013. С. 301–304.

31. Кунінець О. О. Принципи, зміст і організація корекційної-розвиваючої роботи на заняттях по оздоровчому туризму з глухими дітьми

молодшого шкільного віку з синдромом раннього дитячого аутизму. *Мирова наука: сьогодні, завтра, завжди: сборник тезисов* (Україна, м. Донецьк, 19–20 червня 2014 р.). Горлівка: ФЛП Пантюх Ю. Ф., 2014. С. 80–83.

32. Кунінець О. О. Туристсько-краєзнавча підготовка глухих учнів 1–4 класів. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: Матеріали Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітації* (Україна, м. Суми 15–16 жовтня 2015 р.). Суми: Вид-во СумиДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. Частина 1. С. 65–67.

33. Поддусєва О. О. Оцінка рівня фізичної працездатності серцевосудинної системи глухих дітей молодшого шкільного віку за пробою Руф'є. *Молода наука-2012: Зб. наук. праць V університетської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених* (Україна, м. Запоріжжя, 10–12 квітня 2012 р.). Запоріжжя: Поліграфічний центр «Сору Art», 2012. Т. 6. С. 43–46.

34. Кунінець О. О. Етіологія втрати слуху дітьми, які займаються оздоровчим туризмом. *Молода наука-2014: Зб. наук. праць VII університетської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених* (Україна, м. Запоріжжя, 8–10 квітня 2014 р.). Запоріжжя: Поліграфічний центр «Сору Art», 2014. Т. 2. С. 68–71.

Інші публікації

35. Кунінець О. О. *Навчальна програма з оздоровчого туризму для глухих учнів 1–4 класів, які займаються в гуртках туристсько-краєзнавчого напрямку позакласної освіти*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2014. 54 с.

36. Кунінець О. О. Корекційний вплив на рухову сферу глухих дітей молодшого шкільного віку засобів оздоровчого туризму. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання та спорт*. 2017. №1. С. 130–133.

Додаток Г

Список відомостей про апробацію результатів дисертації

Міжнародні науково-практичні заходи

1. «Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві» (м. Луцьк, 2012 р.). Доповідь: «Особливості функціонального стану аналізаторів, які беруть участь у руховій діяльності на заняттях оздоровчим туризмом»;

2. «Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму» (м. Запоріжжя, 2013 р.) Доповідь: «Корекція рухової сфери глухих школярів оздоровчим туризмом»;

3. Black Sea Scientific Journal of Academic Research. Social, Pedagogy Sciences & Humanities (м. Тбілісі, Грузія, 2015 р.) Доповідь: «Медико-педагогічна класифікація слухомовленнєвого розвитку глухих дітей»;

Всеукраїнські науково-практичні заходи

4. «Фізична культура дітей та молоді на сучасному етапі: досвід і перспективи» (м. Рівне, 2013 р.) Доповідь: «Діагностика і корекція психомоторики в глухих дітей»;

5. «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (м. Київ, 2014 р.) Доповідь: «Особливості функціонального стану аналізаторів глухих дітей молодшого шкільного віку, займаючих оздоровчим туризмом»;

6. «Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти» (м. Мелітополь, 2014 р.) Доповідь: «Діагностика глухих дітей молодшого шкільного віку залежно від діапазону сприйманих частот за медико-педагогічною класифікацією Л. В. Неймана»;

7. «Науковий прогрес: досягнення і цілі» (м. Горлівка, 2014 р.) Доповідь: «Принципи, зміст і організація корекційної-розвиваючої роботи на

заняттях по оздоровчому туризму з глухими дітьми молодшого шкільного віку з синдромом раннього дитячого аутизму»;

8. «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (м. Київ, 2015 р.) Доповідь: «Особливості координаційних здібностей глухих школярів що займаються оздоровчим туризмом»;

Засідання кафедр та методичних рад

9. Засідання кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту Запорізького національного університету (2010–2014 рр.). Доповідь: «Розвиток рухових здібностей у глухих дітей молодшого шкільного віку на заняттях оздоровчим туризмом»;

10. Засідання Класичного приватного університету (2017-2018 рр.). Доповідь: «Дослідження рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку з позицій особистісно-прагматичного, компетентнісно-діяльнісного, туристично-рекреаційного і соціоадаптаційного підходів»;

11. Засідання методичних рад Запорізького навчально-реабілітаційного центру «Джерело» (2017-2018 рр.). Доповідь: «Роль занять оздоровчим туризмом для глухих дітей та комплексного використання засобів фізичного виховання».

Додаток Д**УКРАЇНА****МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ****ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(ЗНТУ)****ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА****69063, вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, тел/факс (061) 764-10-90**08 червня 2015 р.**Акт****впровадження результатів дисертаційної роботи****Кунінець Олесе Олександрівни****«Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку
засобами оздоровчого туризму», поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна
педагогіка**

Результати дослідження по темі: «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму» О.О. Кунінець впроваджено та адаптовано у практику роботи Інституту управління та права факультету управління фізичною культурою та спортом Запорізького національного технічного університету.

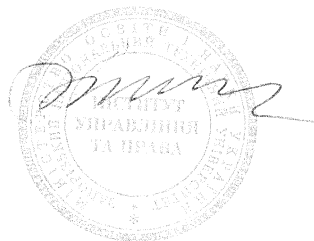
При проведенні лекційних, практичних та семінарських занять зі студентами, магістрами, аспірантами, докторантами розглядалася як частина загальної культури, підсистема фізичної культури, одна зі сфер соціальної діяльності, спрямована на задоволення потреб глухих з обмеженими можливостями рухової активності, відновленні, зміцненні і підтримці здоров'я, особистісного розвитку, самореалізації фізичних і духовних сил в цілях покращення якості життя, соціалізації і інтеграції в суспільство.

Підготовка здійснювалася з наступних навчальних дисциплін: «адаптивне фізичне виховання», «корекційна педагогіка», «методика наукових досліджень в оздоровчому туризмі» з тем:

- медико-фізіологічні і психологічні передумови побудови приватних методик адаптивної фізичної культури;
- особливості психофізичного і рухового розвитку глухих дітей дошкільного і шкільного віку;
- методика корекції рухових порушень глухих дітей дошкільного і шкільного віку засобами оздоровчого туризму;
- методика активізації пізнавальної діяльності глухих дітей;
- роль компенсаторних механізмів у розвитку глухих дітей.

Довідка видана спеціалізованій вченій раді Д 26.450.01 в інститут спеціальної педагогіки НАПН України на предмет захисту кандидатської дисертації Кунінець О.О.

Директор ІУП ЗНТУ,
к.пед.н., проф.

В. М. Зайцева

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
ЗАПОРІЗЬКА СПЕЦІАЛЬНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА-ІНТЕРНАТ
“ДЖЕРЕЛО”
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

ЄДРПОУ 20509415
Р/р 35412001037252
МФО 813015
ГУДКСУ у Запорізькій області

23.01.2014р. № 042

69034 м. Запоріжжя
вул. Червонополяńska, 2
тел. (0612) 65-23-09, 65-60-71
факс (061) 769-03-15
e-mail: znredjerelo@mail.ru

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кунінець Олесі Олександрівни
на тему «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку
засобами оздоровчого туризму»**

Результати наукового дослідження Кунінець Олесі Олександрівни на тему «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму» впроваджено у практику занять КЗ «Запорізький навчально-реабілітаційний центр «Джерело» Запорізької обласної ради з дітьми молодшого шкільного віку.

Результати дослідження впроваджені при проведенні корекційно-компенсаторних занять, туристських зльотів, занять по оздоровчому туризмі, учнів з вадами слуху засобами оздоровчого туризму (орієнтування, прогулянки, екскурсії), а також, ранньої діагностики функціонального стану організму. При цьому розширився словниковий запас, покращилися комунікативні відносини, мовленнєвий розвиток.

Директор

О.В. Ніщенко

УКРАЇНА

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇКОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КАМ'ЯНСЬКА СПЕЦІАЛЬНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА-ІНТЕРНАТ»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИвул.Семеренка, 1, с.Кам'янське, Василівський район, Запорізька область, 71612
тел/факс (06175) 56-2-68, kam-internat@ukr.net, код ЄДРПОУ 20519520

від 23.03.2018 № 108

на № _____ від _____ 200__ р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кунінець Олесі Олександрівни
на тему «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного
віку засобами оздоровчого туризму»

На базі комунального закладу «Кам'янська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької обласної ради з глухими дітьми 1-4 класів контрольної групи на констатувальному і контрольному етапах педагогічного експерименту було проведено тестування показників розвитку основних рухових здібностей: сила (згинання і розгинання рук в упорі лежачи, підтягування у висі лежачи (Д) та у висі (Хл.), піднімання тулуба із положення лежачи на спині за 30 с); швидкість (стрибки через скакалку); швидкісно-силові здібності (стрибок у довжину з місця, метання малого м'яча на дальність); гнучкість (нахил тулуба із положення сидячи); координаційні здібності (човниковий біг 4х9 м, здібність до статичної рівноваги, метання малого м'яча із-за голови у ціль); витривалість (чергування ходьби та бігу до 1000 м).

Проведене тестування виявило рівень розвитку основних рухових здібностей глухих дітей контрольної групи.

Директор

Г.В. Панченко

УКРАЇНА

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ОСВІТИ “ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ
НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ЦЕНТР №10” ДОР”**

вул. Філософська, 29, м. Дніпро, 49006, тел. 375-73-40, e-mail: deafschool.dp@meta.ua,
код ЄДРПОУ 21929243

№ 97

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кунінець Олесі Олександрівни
на тему «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного
віку засобами оздоровчого туризму»**

На базі комунального закладу освіти «Дніпропетровський навчально-реабілітаційний центр № 10» Дніпропетровської обласної ради» з глухими дітьми 1-4 класів контрольної групи на констатувальному і контрольному етапах педагогічного експерименту було проведено тестування показників розвитку основних рухових здібностей: сила («Згинання і розгинання рук в упорі, лежачи», «Підтягування у висі, лежачи», «Підтягування у висі», «Піднімання тулуба з положення, лежачи на спині»); швидкість («Стрибки на скакалці»); швидкісно-силові здібності («Стрибок у довжину з місця», «Метання на дальність»); гнучкість («Нахил тулуба вперед із положення, сидячи, ноги нарізно»); координаційні здібності («Метання на влучність», «Човниковий біг» 4×9 (м), «Статична рівновага з відкритими очима», «Статична рівновага с заплющеними очима» за методикою Е. Я. Бондаревського); витривалість («Чергування ходьби та бігу» до 1000 (м)).

Проведене тестування виявило вихідний і контрольний рівні розвитку основних рухових здібностей контрольної групи глухих дітей молодшого шкільного віку.

Директор КЗО "ДНРЦ № 10" ДОР"

Гарніюк Л.Г.

УКРАЇНА

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ, НАУКИ ТА МОЛОДІ
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХЕРСОНСЬКА СПЕЦІАЛЬНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА-ІНТЕРНАТ І-ІІІ СТУПЕНІВ
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

73000, м.Херсон, вул. Петренка, 77, тел./факс 49-50-60, тел.49-54-40,
E-mail:schoolgluhih@ukr.net

№ 5.4/45
на № _____ від _____

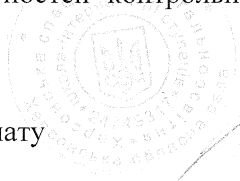
АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кунінець Олесе Олександрівни
на тему «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного
віку засобами оздоровчого туризму»**

На базі Херсонської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат І-ІІІ ступенів з глухими дітьми 1-4 класів контрольної групи на констатувальному і контрольному етапах педагогічного експерименту було проведено тестування показників розвитку основних рухових здібностей: сила («Згинання і розгинання рук в упорі, лежачи», «Підтягування у висі, лежачи», «Підтягування у висі», «Піднімання тулуба з положення, лежачи на спині»); швидкість («Стрибки на скакалці»); швидко-силові здібності («Стрибок у довжину з місця», «Метання на дальність»); гнучкість («Нахил тулуба вперед із положення, сидячи, ноги нарізно»); координаційні здібності («Метання на влучність», «Човниковий біг» 4×9 (м), «Статична рівновага з відкритими очима», «Статична рівновага с заплющеними очима» за методикою Е. Я. Бондаревського); витривалість («Чергування ходьби та бігу» до 1000 (м)).

Проведене тестування виявило вихідний і контрольний рівні розвитку основних рухових здібностей контрольної групи глухих дітей молодшого шкільного віку.

Директор школи-інтернату

В.Ю.Меренков

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ЗАПОРІЗЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

вул. 40 років Радянської України, 57-А, м. Запоріжжя, 69035, тел. / факс 0612 34 67 11
zoippo@mail.ru

№ 14 від 20.06.2014р.

Акт

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Кунінець Олеси Олександрівни
«Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку
засобами оздоровчого туризму»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка

Результати дослідження з теми «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму» О.О. Кунінець впроваджено та адаптовано в навчально-виховний процес післядипломної педагогічної освіти учителів фізичної культури спеціальних навчальних закладів з таких положень:

- теоретичні та практичні розробки корекційно-розвивального впливу занять оздоровчим туризмом на рухову функцію і мовленнєвий розвиток глухих дітей молодшого шкільного віку;
- методика активізації пізнавальної діяльності глухих дітей;
- методика використання спеціальних фізичних вправ, а також пальчикової і артикуляційної гімнастики, усно-моторних вправ і мовних ігор, які були засновані на розвитку зорово-просторової орієнтації й зорової пам'яті, зорово-моторної координації й тонко

координованих рухів рук, розвитку мовлення, формуванні правильного дихання, фонематичного слуху, розширенні словникового запасу глухих дітей;

Впроваджено розроблені теоретичні положення та здобуті результати дослідження загально педагогічного і прикладного значення, що використані у підготовці нових навчальних планів, програм для дітей з порушенням слуху та навчальних посібників для вчителів спеціальних закладів.

Довідка видана спеціалізованій вченій раді Д 26.450.01 в інститут спеціальної педагогіки НАПН України на предмет захисту кандидатської дисертації Кунінець О.О

Ректор інституту

В. В. Пашков

Завідувач кафедри
реабілітаційної педагогіки
та здорового способу життя

С. М. Лупінович

(061)2334053

**Михайлівський навчально-виховний комплекс
імені О.Т.Слободчикова
Вільнянської районної ради Запорізької області**

вул. Слободчикова, 38А, с. Михайлівка, Вільнянського району, Запорізької області, 70030
тел/факс (0614)-39-35-08, E-mail: mihailivsk@rambler.ru код ЄДРПОУ 20521190

14 09 20 15 року

№ 415/02

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
КУНІНЕЦЬ Олесі Олександрівни
на тему «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого
шкільного віку засобами оздоровчого туризму»**

У практику роботи Михайлівського навчально-виховного комплексу ім.О.Т.Слободчикова Вільнянської районної ради Запорізької області була впроваджена програма з туристсько-краєзнавчої підготовки дітей молодшого шкільного віку.

На базі Михайлівського навчально-виховного комплексу ім.О.Т.Слободчикова були організовані зустрічі з глухими учнями Запорізького навчально-реабілітаційного центра «Джерело» з метою проведення спільних туристичних зльотів.

Директор НВК

В.Я.Самойленко

Акт
впровадження результатів дисертаційної роботи
Кунінець Олеси Олександрівни
«Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами
оздоровчого туризму», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка

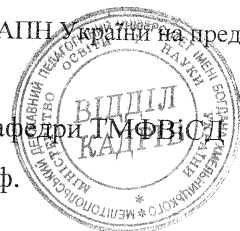
Результати дослідження по темі: «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму» О.О. Кунінець впроваджено та адаптовано у практику роботи Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького.

При проведенні лекційних, практичних та семінарських занять зі студентами, магістрами, аспірантами, докторантами розглядалася як частина загальної культури, підсистема фізичної культури, одна зі сфер соціальної діяльності, спрямована на задоволення потреб глухих з обмеженими можливостями рухової активності, відновленні, зміцненні і підтримці здоров'я, особистісного розвитку, самореалізації фізичних і духовних сил в цілях покращення якості життя, соціалізації і інтеграції в суспільство. Підготовка здійснювалася з наступних навчальних дисциплін: «адаптивне фізичне виховання», «корекційна педагогіка», «методика наукових досліджень в оздоровчому туризмі» з тем:

- медико-фізіологічні і психологічні передумови побудови приватних методик адаптивної фізичної культури;
- особливості психофізичного і рухового розвитку глухих дітей дошкільного і шкільного віку;
- методика корекції рухових порушень глухих дітей дошкільного і шкільного віку засобами оздоровчого туризму;
- методика активізації пізнавальної діяльності глухих дітей;
- роль компенсаторних механізмів у розвитку глухих дітей.

Довідка видана спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 в інститут спеціальної педагогіки НАПН України на предмет захисту кандидатської дисертації Кунінець О.О.

Завідувач кафедри ТМФВіСД
 д. ф. н., проф.

Білогур В.Є.
Білогур В.Є. Білогур завідувач
каф. ТМФВіСД 12.06.2015

АКТ

Впровадження результатів дисертаційного дослідження

Кунінець Олеси Олександрівни

на тему «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму» на базі Інституту здоров'я, спорту і туризму

Класичного приватного університету

Результати дослідження Кунінець Олеси Олександрівни на тему «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму» впроваджено у практику роботи Інституту здоров'я, спорту і туризму Класичного приватного університету, а саме: при читанні дисциплін: адаптивне фізичне виховання, корекційна педагогіка, оздоровчий туризм, фізична реабілітація напрямів підготовки: «фізичне виховання», «здоров'я людини», «фізична реабілітація», «туризм».

Матеріали дисертаційного дослідження О.О. Кунінець на тему «Корекція рухової сфери глухих дітей молодшого шкільного віку засобами оздоровчого туризму» розраховані на студентів, аспірантів, лікарів, психологів, учителів, вихователів.

Директор Інституту здоров'я,
спорту і туризму Класичного
приватного університету

І. М. Ляхова

Підпис *І.М. Ляхова*
Начальник відділу управління персоналом
Класичного приватного університету
"11" грудня 2013р.